

80X86 ve ARM Sembolik Makine Dilleri

Kurs Notları (Şubat-2016)

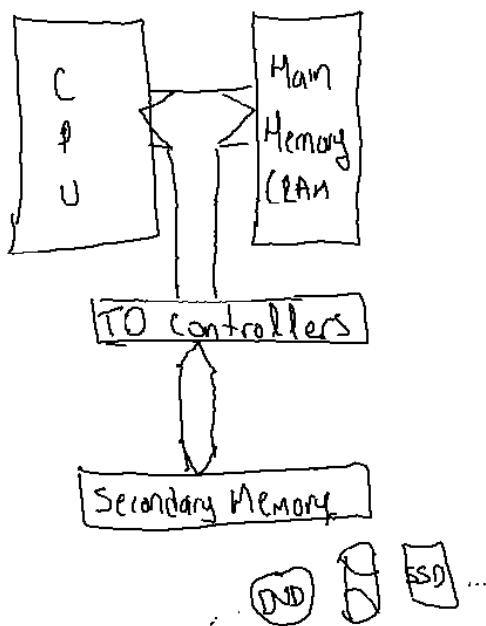
Eğitmen: Kaan ASLAN

1. Temel Bilgisayar Mimarisi

Bu bölümde giriş niteliğinde bilgisayar mimarisi temel düzeyde ele alınacaktır.

1.1. Bilgisayar Mimarisinin Temel Bileşenleri

Tipik bir bilgisayar sistemini oldukça basitleştirerek bir blok diyagramı biçiminde aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Bilgisayarlardaki asıl hesaplama işlemleri CPU tarafından yapılmaktadır. CPU Merkezi (Central) bir işlemcidir. Aslında bir bilgisayar sisteminde merkezi işlemcinin dışında başka işlemciler de vardır. Komutları alarak anlamlandıır onları çalıştırın elektronik devrelere işlemci (processor) denilmektedir. Bir bilgisayar sisteminde yerel işlemlerden sorumlu pek çok yardımcı işlemci de vardır. CPU tüm bu yardımcı işlemcilere de ne yapması gerektiğini söylediğini için ona "merkezi" işlemci denilmektedir.

Eskiden bilgisayarın ilk devirlerinde CPU'lar vakum tüplerle yapılmıştı. Daha sonra tansistorler icat edilince 50'li yıllarda CPU'lar transistörlerle yapılmaya başlanmıştır. Nihayet 70'lerle birlikte artık CPU'lar tek bir chip biçiminde entegre devre (integrated circuit) olarak imal edilmiştir. CPU'ların entegre devre biçiminde imal edilmiş biçimlerine mikroişlemci (microprocessor) denilmektedir. (Yani CPU mikroişlemcilerin daha kavramsal bir ismidir.)

CPU ile elektriksel olarak bağlantılı belleklere "Ana Bellekler (Main Memories)" ya da "Birincil Bellekler (Primary Memories)" denilmektedir.

Bir mikroişlemci elektronik bir devre olarak uçlara (pin'lere) sahiptir. Bu uçlar onun başka elektronik birimlere bağlanması için kullanılır. Örneğin Intel 8086 (elimizdeki PC'lerin ilk örneklerinde kullanılan işlemci) işlemcisinin fiziksel görünümü şöyledir:

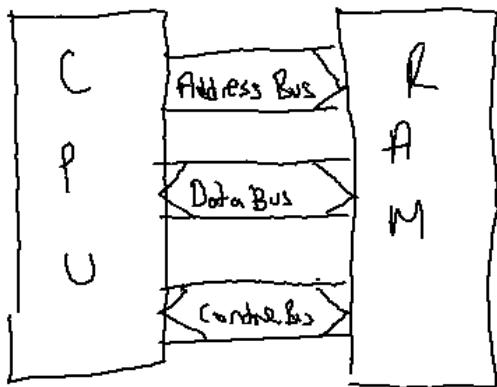

CPU'ların uçları bilgilerin dijital olarak (yani binary biçimde) aktarılacağı biçimde gerçekleştirilmiştir. Yani CPU'nun uçları analog uçlar değildir. Bu uçlardaki gerilim belli bir düzeydeyse mantıksal 1 olarak (örneğin tipik 5 V), yine bir düzeydeyse mantıksal 0 olarak (örneğin 0V) değerlendirilir. Böylece CPU dış dünyaya "binary düzeyde" haberleşmektektir. Bu biçimde dijital devre elemanları birbirlerine bağlanarak daha yetenekli bir organizasyon oluşturabilmektedir.

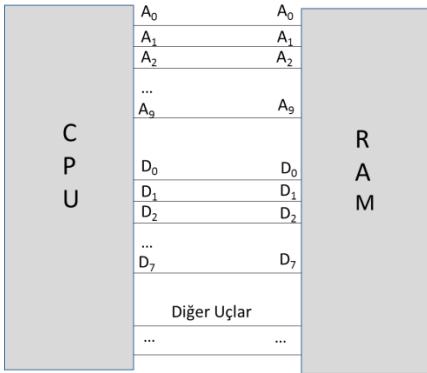
RAM'ler de entegre devre biçiminde üretilen ve uçları olan elektronik birimlerdir. Mikroişlemcinin bazı uçları RAM'le bağlantı için kullanılır. Yani Mikroişlemci ile RAM arasında binary düzeyde fakat elektriksel bir bağlantı söz konusudur. Mikroişlemci ile dış dünya arasındaki bağlantı uçlarına "yol (bus)" denilmektedir. Tipik olarak bir mikroişlemci için üç tür yol (yani uç grubu) söz vardır:

- 1) Adres Yolu (Address Bus)
- 2) Veri Yolu (Data Bus)
- 3) Kontrol Yolu (Control Bus)

Bu bilgi eşliğinde CPU ile RAM arasındaki bağlantıyı aşağıdaki gibi detaylandırabiliriz:

RAM de aslında akıllı bir birimdir. RAM'deki her bir byte'in bir adresi vardır. Buna ilgili byte'in fiziksel adresi denir. RAM devresinin de adres seçmek için, veri aktarmak için uçları vardır. RAM devrelerinin çalışmasını bir örnekle açıklayabiliriz. Eelimizde 1K'luk bir RAM entegresi olduğunu varsayıyalım. Bu RAM'deki herhangi bir byte'la ilgilendiğimizi RAM'e kaç uça iletebiliriz? Yanıt: 10 uça ($2^{10} = 1K$). Buna RAM'in adres uçları denir ve genellikle A₀, A₁, ... A₉ biçiminde gösterilir. Bu uçlara dışarıdan 5V-0V biçiminde gerilim uygulandığında RAM ilgili adressteki byte'i seçer. Örneğin biz RAM'in 512'inci byte'ı ile ilgilenmek isteyelim. Bu durumda A₀-A₉ uçlarına 512 sayısını ikilik sistemde elektriksel olarak uygularız. Pekiyi söz konusu bu RAM'e ya da bu RAM'den 1 byte bilgi aktarımı için kaç uç gerekir? Yanıt: 8 uç (1 byte 8'bittir). İşte bu uçlara da RAM'in veri uçları denir ve genellikle D₀, D₁...D₇ biçiminde gösterilir.

Böylece dış dünyadan RAM'e 1 byte bilgi yazmak şöyle bir protokolle yapılabilmektedir:

- 1) Yazacağın byte'in adresini RAM'in A0-A9 uçlarına elektriksel işaret olarak uygula
- 2) Yazma yapmak istediği RAM'e bir kontrol ucu ile (R/W uçları) elektriksel olarak bildir.
- 3) O adresde yazacağın byte'i da D0-D7 uçlarına elektriksel olarak uygula

Benzer biçimde RAM'in bir adresinden bilgi okumak için de şöyle bir protokol uygulanabilmektedir:

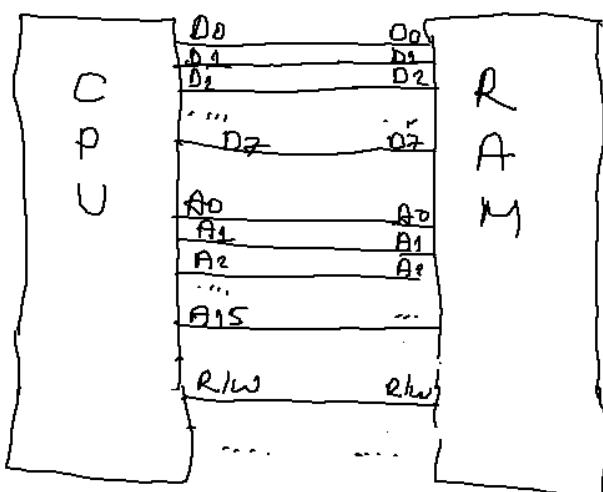
- 1) Okunacak byte'in adresini RAM'in A0-A9 uçlarına elektriksel olarak uygula
- 2) Okuma yapmak istediği RAM'e bir kontrol ucu ile (R/W uçları) elektriksel olarak bildir.
- 3) Biraz bekle ve RAM'in D0-D7 uçlarını oku

Şimdi bir CPU'nın $c = a + b$ işlemini nasıl yaptığına bakalım:

Burada $a + b$ işlemi CPU içerisinde yapılacağına göre önce a ve b'nin CPU'ya çekilmesi gereklidir. Bu durumda CPU RAM'den a'yı b'yi isteyecektir. a'nın adresini CPU RAM'in adres uçlarına elektriksel olarak uygular. Sonra RAM'in data uçlarından a'yı alır kendi içerisinde çeker. Sonra aynı şeyi b için de yapar. Kendi devrelerinde bu iki değeri toplar. Sonucu elde eder. Onu da yazacağı yerin adresini RAM'e vererek sonra da değeri data uçlarına uygulayarak gerçekleştirir.

PekiRAM kendisinden okuma mı yapılacağını yoksa kendisine yazma mı yapılacağını nasıl anlamaktadır? İşte bunun için de RAM'in R/W biçiminde uçları da vardır. CPU RAM'in adres uçlarına adresi yerleştirirken aynı zamanda yapacağı işlemi de elektriksel olarak R/W uçlarıyla bildirir. RAM'de R/W ucuna bakarak okuma mı yoksa yazma mı yapıldığını anlar.

Nasıl RAM'in adres ve data uçları varsa CPU'ların da adres ve data uçları vardır. CPU'nun adres uçları RAM'in adres uçlarına CPU'nun data uçları RAM'in data uçlarına bağlanmaktadır. Örneğin 8 bitlik, 64K belleği adresleyebilen bir mikroişlemci ile RAM bağlantısı aşağıdaki benzemektedir:

Pekiyi mikroişlemci ve RAM fiziksel olarak iki ayrı entegre devre olmak zorunda mıdır? Esnekliği artırmak için parçaların ayrı ayrı üretilmesi daha anlamlıdır. Böylece örneğin CPU'yu satın alan ona istediği marka ve özellikle RAM bağlayabilir ve RAM'i yükseltebilir. Fakat bazı uygulamalarda CPU ile RAM'in ve hatta diğer bazı birimlerin tek bir entegre devre biçiminde üretildiği görülmektedir. Bu tür üretimlere SoC (System on Chip) denilmektedir. Örneğin Raspberry Pi karı üzerinde SoC biçiminde (Broadcom 2835 ya da Broadcom 2836) CPU, RAM ve GPU tek bir entegre devre olarak üretilmiştir.

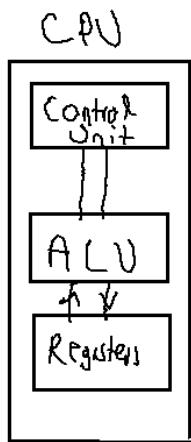

Mikroişlemci kavramı ile mikrodenetleyici (microcontroller) kavramları da bazen birbirlerine karıştırılmaktadır. Mirodenetleyiciyi en güzel “single chip computer” sözcükleri tanımlamamaktadır. Mikrodenetleyici kendi içerisinde CPU'su olan, RAM'i olan, IO birimleri olan ve hemen dış dünyaya bağlantı kurabilecek biçimde ucılara sahip olan entegre devrelerdir. Genellikle mikrodenetleyicilerin hızları düşük ve bellek kapasitesi küçük olma eğilimindedir. Ancak fiyatları çok daha ucuzdur. Bu nedenle düşük fiyatlı gömülü sistemlerde mikrodenetleyiciler çok tercih edilir. Mikrodenetleyicilerin güç gereksinimleri diğer CPU'lara göre daha azdır.

SoC kavramı ile mikrodenetleyici kavramları git gide birbirlerine yaklaşmaktadır. Ancak SoC terimi tek başına kullanılabilen bir entegre devreyi belirtmez. Ayrıca SoC'ların çoğunda ikincil bellekler dışarıdadır. Fakat mikro denetleyiciler komple her şeyi içerisinde olan hemen devrelere bağlanabilecek entegre devrelerdir.

1.2. CPU'ların İçsel Yapısı ve Çalışma Mekanizmaları

Bir CPU'nun kabaca blok diyagramı şöyledir:

ALU (Arithmetic Logic Unit) aritmetik ve karşılaştırma işlemlerinin ve diğer işlemlerin yapıldığı mantık devrelerinin bulunduğu CPU bölümüdür. Örneğin $a = b + c$ gibi bir işlemde $b + c$ işlemi CPU içerisindeki

ALU tarafından yapılmaktadır. Yazmaçlar (registers) ALU'nun iskeleleri (ya da portları) görevindedir. Yani ALU işleme sokulacak değerleri yazmaçlardan alır ve sonucu yazmaçlara yerleştirir.

Aşında CPU ne yapacağını da (yani program komutlarını da) birincil belleklerden (neden RAM dememiş olabiliriz?) almaktadır. Aşında bunun için iki mimari kullanılmaktadır. Eğer program komutları ile data'lar (yani a, b, c'ler) aynı chip üzerindeyse başka bir deyişle program komutları ile data'lar aynı chip'te bulunuyorsa bu mimariye "Von Neumann" mimarisi, eğer program komutları ile data'lar farklı chiplerdeyse bu mimariye de "Harward" mimarisi denilmektedir. Bugün kullandığımız bilgisayarların hemen hepsi "Von Neumann" mimarisine uygundur. Fakat örneğin PIC mikrodenetleyicileri Harward mimarisini kullanırlar.

Bir CPU kabaca şöyle çalışmaktadır: CPU'nun içerisindeki bir yazmaca "PC (Program Counter)" ya da IP (Instruction Pointer)" denilmektedir. CPU bu yazmacın gösterdiği adresen komutu çekip çalıştıracak biçimde tasarlanmıştır. CPU'nun çalıştığı komutlara makina komutları (machine command, machine instruction) denir. Her mikroişlemcinin makina komut kümesi (instruction set) birbirlerinden farklı olabilmektedir. Makina komutları ikilik sistemde byte toplulukları biçimindedir. Makina komutları CPU tasarılanırken tasarımcı firma tarafından tasarlanır. Programcılar onları değiştiremez. Bir mikroişlemcinin tüm işlem yeteneği onun komut kümesiyle sınırlıdır. Makina komutları bir mikroişlemciye yaptırılacak en yalın işlemleri tanımlar. Bir sembolik makina dili programcısının ilk bilmesi gereken şeylerden biri çalıştığı işlemcinin makina komut kümesidir.

İşlemci makina komutunu RAM'den çekince önce onu anlamlandırır. Yani bu komut ne komutudur? Makina komutunun RAM'den çekilmesi sürecine İngilizce "fetch", onun anlamlandırılması sürecine "decode" denilmektedir. Peki makina komutları kaç byte uzunluktadır? Tarihsel gelişim süreci içerisinde 1 byte, 2 byte, 4 byte ve hatta 8 byte uzunluğunda makina komut kümelerinin kullanıldığını görmekteyiz. Peki her makina komutu aynı uzunlukta mıdır? İşte eskiden belleğin daha verimli kullanılması için komutlar farklı uzunluklarda tasarlanmıştır. Ancak modern sistemlerde artık komutların hepsi aynı uzunlukta olma eğilimindedir. Komutların hepsinin aynı uzunlukta olması "decode" işlemini kolaylaştırmaktadır. Intel sisteminde komutlar farklı uzunluklardadır fakat örneğin ARM işlemcilerinde komutların hepsi aynı uzunluktadır.

Mikroişlemci komutu ne komut olduğunu anladıktan sonra onu ALU birimine vererek çalıştırır. Bu aşamaya da İngilizce "execute" denilmektedir. Komut çalıştırıldıktan sonra artık mikroişlemci sonraki komutun çalıştırılması için PC yazmacını komut uzunluğu kadar artırır. Bu işlemler bu biçimde hep devam eder. Görüldüğü gibi çalışma "fetch-decode-execute" döngüsü biçiminde devam eder. Mikroişlemcilerin çalışma mekanizması bir pseudo kodla aşağıdaki gibi götserilebilir:

PC = başlangıç adresi

```
PC = starting address;
for (;;) {
    instr = memory[PC];

    PC = PC + 1;
    instr_type = decode(instr);
    data_loc = find_data(instr, instr type);
    if (data_loc >= 0)
        data = memory[data_loc];
    execute(instr_type, data);
}
```

Buradaki PC program sayacı yazmacını belirtir. Görüldüğü gibi PC'nin gösterdiği yerden komut byte'ları instr isimli değişkene çekilmiştir. decode fonksiyonu decode işlemini temsil etmektedir. Eğer komut RAM'e erişmeyi gerektiriyorsa bu kez RAM'den komutun ilgili operandı çekilmiştir. Nihayet execute işlemi de komutun çalıştırılmasını temsil eder.

Pekiyi bir mikroişlemci nasıl çalışmaya başlar? Yanıt: İşlemcinin GND ve Vcc uçlarına güç kaynağı uygulanarak. Pekiyi mikroişlemci reset edildiğinde PC yazmacı hangi değerdedir? Yani mikroişlemciyi biz reset ettiğimizde RAM'in neresindeki program çalışmaya başlayacaktır? İşte mikroişlemciyi reset ettiğimizde çalışanın başlatıldığı adresе reset vektörü denilmektedir. Her mikroişlemcinin reset vektörü üretici firmaya bağlı olarak değişebilmektedir. O halde mikroişlemci reset edildiğinde bir programın kalıcı bir bellekte (non-volatile memory) reset vektöründe hazır olarak bulunması gereklidir. Eskiden bu amaçla EPROM bellekler kullanılıyordu. Artık EPROM'lar EEPROM tarzı belleklere yerini bırakmıştır. Normal RAM'ler güç kaynağı kesildiğinde içindeki bilgiyi kaybetmektedir. Güç kaynağı kesildiğinde içindeki bilgiyi kaybetmeyen belleklere aile olarak ROM (Read Only Memory) denilmektedir. Bu tür bellekler tarihsel olarak ROM, PROM, EPROM ve nihayet EEPROM (E^2PROM) biçiminde evrimleşmiştir. EEPROM'ların hem içerisinde bilgi yerleştirilebilmekte hem de güç kaynağı kesilince içindeki bilgiler kaybolmamaktadır. İşte örneğin elimizdeki PC'lerde reset vektöründe EEPROM tarzı bir bellek bulunur. Buraya üretici firma bir kod yerleştirmiştir. İşletim sisteminin yüklenmesi buradaki program (bootstrap program) tarafından başlatılır.

Pekiyi EEPROM ve RAM nasıl beraber mikroişlemciye bağlanmıştır? Aslında bir mikroişlemciye teorik olarak bağlanabilecek bellek miktarı mikroişlemcinin adres uçlarının sayısı ile ilişkilidir. Örneğin 8086 mikroişlemcisinin 20 tane adres ucu vardı. Bu durumda 8086 işlemcisine en fazla 1MB bellek bağlanabiliyordu. Bir mikroişlemciye teorik olarak bağlanabilecek bellek miktarına mikroişlemcinin adres alanı (address space) denilmektedir. Şüphesiz biz bir mikroişlemcinin teorik adres alanı kadar fiziksel belleği ona takmak zorunda değiliz. Örneğin Intel X64 ve AMD64 işlemcilerinin teorik adres alanı çok büyütür. Fakat biz bu işlemcilere 1GB bellek takarak da onları kullanabiliriz. Ayrıca mikroişlemcinin teorik adres alanına takacağımız bellek çipleri de ardışıl olmak zorunda değildir. Örneğin biz isetersek işlemcinin adres alanının (buunun anlamı olabilir ya da olmayıpabilir) ilk 1GB'sine bir RAM bağlayıp sonraki 10GB'sini boş bırakıp sonraki 1GB'sine de yeniden RAM bağlayabiliriz. Ya da adres alanının bazı yerlerine EEPROM bağlayıp bazı yerlerine de normal RAM bağlayabiliriz. Örneğin Intel işlemcileri reset edildiğinde çalışma (reset vektörü) teorik adres alanının sonundan başlamaktadır. Oraya da EEPROM bir bellek yerleştirilmiştir. O belleğin içerisindeki kod ve datalara BIOS (Basic Input Output System) denilmektedir.

Pekiyi mikroişlemciyi reset ettiğimizde BIOS'taki kod ne yapar? Bu tür kodların ilk yaptığı şeyle mikroişlemciye hangi kaynakların (örneğin ne kadar RAM'in) bağlı olduğunu tespit etmektedir. Bu işleme POST (Power On Self Test) denilmektedir. Genellikle POST programları elde ettikleri sonucu RAM'de bir bölgeye yazarlar. İşletim sistemleri bunlardan faydalananabilmektedir.

1.3. Makine Komutları ve Mikro Kodlar

Bir işlemcinin ALU'su belli işlemleri yapacak biçimde tasarlanmıştır. İşlemcinin çalıştırabileceği en yalın komutlara makine komutları (machine command ya da machine instruction) denilmektedir. Her işlemcinin bir makine komut kümesi (instruction set) vardır. Derleyiciler (ya da makine dili programcılar) tüm programı o işlemcinin kabul edeceği makine komutlarına göre organize ederler.

Makine komutları işlemciyle yazılımlar arasındaki en aşağı seviyeli arayüzdür. İşlemcilerin makine komutlarının sayıları ve biçimleri birbirlerinden farklı olabilmektedir. Bazı işlemcilerde çok sayıda makine komutu bulunurken bazlarında daha az sayıda makine komutu bulunuyor olabilir. Bazı mikroişlemci aileleri aynı makine komut kümesini kullanıyor olabilirler. (Örneğin Intel ve AMD işlemcileri model numaraları ilerlese de aynı komut kümesini kullanmaya devam etmektedir. Tabii işlemciler ilerledikçe onlara özgü yeni komutlar da ekleniyor olabilir. Ancak geri doğru uyumluluk için eski komutların desteklenmesine devam edilmektedir.)

Makine komutları ikilik sistemde sayılar biçimindedir. Yukarıda da sözü edildiği gibi bazı işlemcilerde makine komutlarının byte uzunlukları hep aynıken bazılarında farklı olabilmektedir. Bazı kaynaklarda makine komutlarının ikilik sistemdeki haline "operation code (kısaca opcode)" denilmektedir. Tabii ikilik sistemdeki her byte dizimlerinin o işlemci için anlamlı bir makine komutu oluşturması garanti değildir.

(Pek çok işlemci geçersiz bir makine komutuyla karşılaşduğunda içsel bir kesme oluşturmaktadır.) Şu an için dünyada yüzlerce farklı mikroişlemci ailesi vardır. Bunların makine komutları hep birbirinden farklı olma eğilimindedir. Dolayısıyla sembolik makine dili programlaması da genel olmaktan ziyade büyük ölçüde işlemciye özgüdür. Tabii bir ailinin sembolik makine dilini öğrenmek başka aileleri öğrenmede kavramsal bakımdan kolaylık sağlar. (Örneğin C bilen kişinin C#'ı kolay öğrenmesi gibi) Şu anda dünyada en fazla kullanılan iki mikroişlemci ailesi Intel 80X86 ve ARM aileleridir. ARM işlemcileri akıllı telefon, tablet ve diğer taşınabilir cihazlarda en tercih edilen ailedir.

Bazı mikroişlemci tasarımlarında her bir makine komutuna ALU'da ayrı bir matik devresi karşı gelmemektedir. Bu tür işlemcilerde ALU'daki mantık devreleri daha kompakt ve genel amaçlı olarak tasarlanmıştır. Bu i işlemcinin içerisinde ismine mikrokod denilen bir yazılım bulunur. Bu yazılım bellekten alınan (fetch edilen) komutu anlamlandıır onu birden fazla mantık devresine sokarak çalıştırır. Mikrokod yazma faaliyetine mikroprogramlama (microprogramming) denilmektedir. Yani mikrokod temelinde bakıldığından aslında makine komutları en yalın komutlar değildir. Bunlar da parçalara ayrılp ALU tarafından çalıştırılmaktadır. Pek çok işlemcide mikrokod dışarıdan "firmware update" mekanizmasıyla değiştirilebilmektedir.

Her türlü mikroişlemcide mikrokod mekanizması yoktur. Genel olarak mikrokod mekanizması CISC tabanlı işlemcilerde hala kullanılmaktadır. Örneğin Intel işlemcilerinde mikrokod mekanizması eskiden çok yoğun olarak kullanılıyordu. Fakat şimdilerde çok daha az kullanılmaktadır. RISC tarzı tasarımlarda mikrokod mekanizması neredeyse hiç kullanılmamaktadır.

Mikrokod programlama büyük ölçüde üretici firma tarafından korunan bir bilgidir. Yani örneğin Intel resmi dokümanlarında kendi ürünlerinin mikrokodları hakkında bir bilgi vermemeektedir. Mikrokod programlama sembolik makine dili programcısının etkili olabileceği bir alan değildir.

Mikrokod mekanizmasının önemli bir faydası da esnekliğin artırılmasıdır. Şöyle ki: Bu sayede bir mikroişlemcinin makine komutları değiştirilebilir, başka emülasyonlar işlemciye donanım düzeyinde yaptırılabilir. Komut eklemeleri daha kolay gerçekleştirilebilir. Ancak şüphesiz mikrokod çalıştırmanın performans üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

1.4. CISC ve RISC Mimarileri

Mikroişlemci tasarımindan iki önemli mimari vardır: CISC (Complex Instruction Set Computing) ve RISC (Reduced Instruction Set Computing). İlk mikroişlemciler CISC mimarisine uygun tasarlanmıştır. CISC ve RISC mimarileri arasındaki farklılıklar aşağıda özetlenmektedir. Tabii belli bir mikroişlemci her iki mimariden de özellikleri barındırabilir. (Örneğin Intel'in son dönem işlemcileri pek çok RISC özelliğini de barındırmaktadır. Bu nedenle CISC ve RISC mimarilerini var yok biçiminde değil bir derece biçiminde düşünmek daha uygundur:

- 1) CISC mimarisinde daha fazla makine komutu RISC mimarisinde daha az makine komutu bulunma eğilimindedir. RISC mimarisinde daha az komut daha hızlı ve etkin çalışacak biçimde mantık devreleriyle oluşturulmuştur. Dolayısıyla komutların hemen hepsi tek bir mantık devresiyle doğrudan çalıştırılır. Halbuki CISC mimarisinde mikrokod programlamaya karmaşık komutlar daha yalın parçalara ayrılarak çalıştırılır.

2) CISC mimarisinde makine komutları farklı uzunluklarda olma eğilimindedir. Halbuki RISC mimarisinde tüm makine komutları aynı uzunluktadır. CISC mimarisinde çok kullanılam makine komutları az byte'la az kullanılan makine komutları çok byte'la ifade edilmeye çalışılmıştır. İlk zamanlar bunun iyi bir teknik olduğu sanılmışsa da daha sonraları bazı problemler göze çarpmıştır. Komutlar farklı uzunluklarda olursa genel olarak komutu alıp yorumlama (fetch ve decode) işlemi yavaş yapılmakatdır. Ayrıca komut seviyesinde pipeline mekanizması komutlar eşit uzunluktaysa daha etkin yapılabilmektektir.

3) RISC mimarisinde çok sayıda yazmaç (register) bulunma eğilimindedir. Halbuki CISC mimarisinde daha az sayıda yazmaç vardır. Ayrıca RISC mimarisinde her yazmaçla her şey yapılabilmektedir. Halbuki CISC mimarisinde bazı işlemler ancak bazı özel yazmaçlarla yapılabilmektedir.

4) RISC mimarisinde belleğe erişen makine komutları ile işlem yapan makine komutları biribirlerinden ayrılmıştır. Bu nedenle RISC işlemcilerine Load/Store işlemcileri de denir. RISC mimarisinde toplama, çıkartma, çarpma gibi tüm işlemler operandlarını yazmaçlardan alacak biçimde tasarlanmıştır. Halbuki CISC mimarisinde komutların bir operandı yazmaç iken diğer operandı bellek adresi olabilmektedir. Ayrıca RISC mimarisinde Load/Store komutları dışındaki jomutlar üç operandlı olma eğilimindedir. Halbuki CISC mimarisinde neredeyse tüm komutlar iki operandlıdır. Örneğin aşağıdaki gibi bir C program parçası olsun:

```
int a = 10, b = 20, c;  
c = a + b
```

Bu işlemi CISC tabanlı bir mikroişlemcide aşağıdaki sembolik makine komutları ile yaptırabiliriz:

```
MOV reg1, a  
ADD reg1, b  
MOV c, reg1
```

Aynı işlem RISC mimarisinde aşağıdaki gibi yapılabilmektedir:

```
MOV reg1, a  
MOV reg2, b  
ADD reg1, reg2, reg3
```

Burada CISC'teki ADD komutunun yapısıyla RISC'teki ADD komutunun yapısı arasındaki farka dikkat ediniz. CISC'te toplama yaparken operandlardan biri yazmaç diğeri bellek adresi olabilmektedir. Halbuki RISC'te her iki operandın yazmaç olması zorludur. Toplamda RISC'teki tasarımın daha faydalı ve etkin olduğu ispatlanmıştır. Bu nedenle artık yeni işlemcilerin hepsi RISC mimarisinde tasarılmaktadır.

5) RISC işlemcileri pipeline işleminin etkinliğiyle ünlüdür. Pipeline işlemci,nin bir komutu yaparken diğerleri üzerinde de bazı hazırlık işlemlerini yapabilmesi anlamına gelir. Şüphesiz Intel gibi CISC işlemcileri de pipeline mekanizmasına sahiptir. Ancak RISC tasarımları pipeline mekanizmasının daha etkin yapılabilmesine yol açmaktadır.

1.5. Bir Program CPU Tarafından Nasıl Çalıştırılma Durumuna Getirilir?

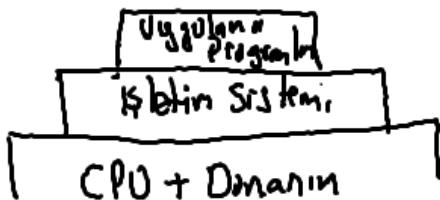
Bir program yazılp derlendikten sonra nasıl çalışma aşamasına getirilmektedir? Eğer çalışma ortamı bir işletim sistemine sahip olmayan bir ortamsa bizim programı bir biçimde reset vektöründen itibaren o ortamın belleğine yüklememiz gereklidir. Tipik olarak mikrodenetleyici (microcontroller) ile çalışmalar bu biçimde yürütülmektedir.

Bir mikrodenetleyicinin içerisinde bir CPU'nun yanı sıra bir RAM ve EEPROM bellek de vardır. Bu EEPROM belleğe mikrodenetleyicinin program belleği denilmektedir. Bu ortamlarda programcı programını PC'ler üzerinde yazar. Onu derler ve "programlayıcı" denilen bir devre yoluyla mikrodenetleyicinin içerisine

yerleştirir.

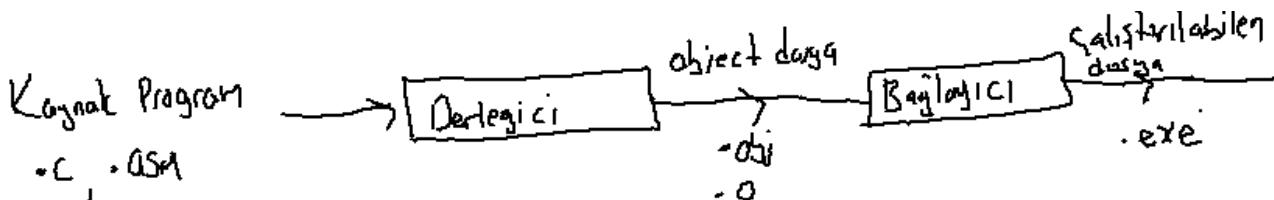
Anahtar Notlar: Eğer biz derleme işlemini derleyicinin çalıştığı CPU için değil de başka bir CPU için yapıyorsak bu derleme işlemine “çapraz derleme (cross compiling)”, bu işi yapanderleyicilere de “çapraz derleyiciler (cross compilers)” denilmektedir. Örneğin biz PIC mikrodenetleyicileri için derlemeyi 80X86 tabanlı PC'lerde yapıyor olabiliriz. Fakat derleme işleminin sonucunda üretilen kod PIC'in makine kodlarıdır. O halde burada bir çapraz derleme faaliyeti söz konusudur.

Mikrodenetleyici dünyasının dışında biz genellikle bir işletim sisteminin üzerinde çalışıyor durumdayızdır. (Hatta bazı mikrodenetleyiciler de işletim sistemi yüklenerek kullanılabilmektedir.)

Biz bir işletim sisteminin üzerinde çalıştığımızda programı yüklemek ve onu CPU'ya vermek tamamen artık işletim sisteminin bir görevi durumundadır. İşletim sistemlerinin programı yükleyip çalışır hale getiren kısmına kavramsal olarak yükleyici (loader) denilmektedir.

İşletim sistemi üzerinde çalışılan bir ortamda tipik olarak program bir editörle (ya da IDE ile) yazılır. Derleyici ile derlenerek amaç dosya (object file) oluşturulur. Bu amaç dosya da bağlama (link) işlemine sokularak çalıştırılabilen (executable) dosya elde edilir.

Pekiyi amaç dosyaların (object file) ve çalıştırılabilen dosyaların (executable file) içerisinde ne vardır? Amaç dosyalar kursumuzda daha ileride ele alınacaktır. Ancak çalıştırılabilen bir dosyanın içerisinde en azından derlenmiş ve ikilik sisteme dönüştürülmüş kodlar ve bu kodların kullandığı data'lar bulunmak zorundadır. Tabii bunların dışında çalıştırılabilen dosyaların içerisinde dosyanın işletim sistemi tarafından yüklenmesi için gereken başka birtakım meta data bilgiler de bulunmak zorundadır. Örneğin yükleyici programı RAM'e yükledikten sonra IP (ya da PC) yazmacının ilkdeğerini nasıl verecektir. Bilindiği gibi C'de programın akışı main gibi bir fonksiyondan başlar. İşte program akışının başlatılacağı adrese “entry point” denilmektedir. Bu adres çalıştırılabilen dosyanın içerisinde belli bir yerde bulunur. Yükleyici de programı yükledikten sonra IP (ya da PC) yazmacına bu değeri atar. Sonra da program kendi kendine çalışmaya devam eder. Tabii çalıştırılabilen dosyaların içerisinde “entry point” dışında daha gerekli olan pek çok yükleme bilgisi de bulunmaktadır.

Anahtar Notlar: Neredeyse her dosyanın (saf metin dosyaların dışında) bir dosya formatı vardır. Dosya formatları o dosyanın neresinde hangi bilgilerin olduğunu belirtir. Dosya formatlarının başında genellikle bir başlık kısmı (header) bulunur. Bu başlık kısmında meta data (yani dosya içerisindeki bilgileri tanıtan ve anlamlandıran bilgiler) alanı bulunmamaktadır. Bu durum .bmp, .jpeg, .xls gibi dosyalar için de .exe gibi çalıştırılabilen dosyalar için de böyledir. Bir dosya formatıyla karşılaşlığımızda onun başlık kısmı bizim ilgimizi çekmeli ve orada hangi bilgilerin bulunduğu merak etmeliyiz.

O halde çalıştırılabilen bir dosya kabaca şu biçimde çalıştırılma durumuna getirilmektedir:

- 1) Yükleyici çalıştırılabilen dosyanın başlık kısımlarına bakarak onun içindeki kod ve data bilgilerinin nerelerde olduğunu anlar. Çalıştırılabilen dosyanın kod ve data bölümlerini bellekte uygun bir yere yükler.

2) Yükleyici çalıştırılabilen dosyanın başlık kısımlarından programın “entry point” adresini belirler ve CPU'nun IP (ya da PC) yazmacına kodun başlangıç adresini yükler. Sonra da CPU'yu serbest bırakır.

1.6. Sembolik Makine Programlamasına Neden Gereksinim Duyulmaktadır?

1) Sembolik makine dili ve bunun çevresindeki konular bilgisayar sistemlerinin çalışma biçimini aşağı seviyeli olarak öğrenmemize katkı sağlamaktadır. Yani biz gerçek anlamda hiç sembolik makine dilinde program yazmayacak olsak bile bu kurstaki bilgiler pek çok olayı yorumlayabilmemiz için bize zemin oluşturacaktır. Başka bir deyişle bu kurs bilgisayar sistemlerinin aşağı seviyeli çalışma biçimini hakkında “oldukça besleyici” bilgiler sunmaktadır. Bazı mekanizmalar ancak sembolik makine dili ve çevre konularını belli düzeyde bilmekle anlaşılabılır. (Örneğin virüslerin çalışma mekanizması, hacking işlemleri, debugger'lar vs gibi)

2) Bazı aşağı seviyeli işlemlerde mecburen sembolik makine dilleri kullanılmak zorundadır. Örneğin:

- Boot programları
- Firmware'ler
- Virüs kodları
- İşletim sistemlerinin bazı kısımları (yükleyici, çizelgeleyici alt sistemler, aygıtların programlanması, aygit sürücülerde vs.)
- Derleyiciler, debug programları ve bağlayıcı programların bazı kısımlarının yazımı

Pekiyi neden bu tür kodları biz C'de yazamıyoruz? İşte C derleyicisi bu tür kodlarda yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu tür kodlarda programcinin özel makine komutlarını seçerek ve etkin kullanması gereklidir. C derleyicileri bu kadar özel kodları bizim için üretemezler.

3) Sembolik makine dili çok özel kodların hızlandırılması için de kullanılabilir. Her ne kadar derleyicilerin kod optimizasyonları çok gelişmiş olsa da yine de iyi bir sembolik makine dili programcısı kodu çok daha etkin bir biçimde düzenleyebilmektedir.

4) İşlemcilerin çeşitli modelleri bulunabilmektedir. C derleyicilerinin çoğu bir ailenin en düşük elemanına yönelik kod üretmektedir. Bazen durumlarda sembolik makine dili programsıci derleyicinin hiç kullanmak istemediği makine komutlarından faydalananabilmektedir.

5) Az yer kaplayan kodların sembolik makine dilinde özel bir ihtimamlı yazılması gerekebilir. Her ne kadar C derleyicilerinin “size optimizasyonu” varsa da o kadar gelişkin değildir. Az yer kaplaması gereken kodlar özel makine komutları seçilerek sembolik makine dili programcısı tarafından daha etkin yazılabılır.

6) Bazı sistemlerde hiç C derleyicisi yoktur. Bu sistemlerde biz mecburen sembolik makine dilleri ile çalışız.

Pekiyi C yerine hep sembolik makine dili kullansak olur mu? Bunun da bazı dezavantajları vardır:

- 1) Sembolik makine dili programlamada hata riski daha fazladır
- 2) Sembolik makine dilleri taşınabilir diller değildir. Yalnızca o sisteme özgü kodlamalar yapılmaktadır.
- 3) Sembolik makine dilinde kod yazmak zahmetlidir ve daha uzun süre gerektirir
- 4) Sembolik makine dili programları kolaylıkla değiştirilip, ilerletilemez. Kodların anlamlandırılması kodu inceleyen kişi tarafından çok daha zordur.
- 5) Sembolik makine dilinde belli bir programlama modelinin uygulanması zordur. (Örneğin nesne yönelimli teknik burada kullanılamaz. Ancak prosedürel teknik kullanılabilir.)

Pekiyi C ile sembolik makine dilini birlikte kullanabilir miyiz? Aslında uygulamada en çok kullanılan yöntem bir kodu saf olarak sembolik makine dilinde kodlaamak değil onun belirli kısımlarını sembolik makine dilinde kodlayıp o kısımları C'den çağrıarak kullanmak biçimindedir. Yani tipki bir işletim sisteminin kodlanması olduğu gibi. Gerekmeyen kısımlar C'de ya da yüksek seviyeli bir dilde yazılabilir. Gereken kısımlar sembolik makine dilinde yazılıp C'den çağrılabılır.

1.7. Sembolik Makine Dillerinde Çalışma Modeli

Eğer hedef sistemde bir işletim sistemi varsa (kursumuzda Windows ve Linux sistemleri kullanılacaktır) tipik çalışma modeli şöyledir:

- 1) Program bir editör kullanılarak sembolik makine dili kuralları ile bir dosyaya yazılır. (Dosya uzunatısı olarak .asm, .s gibi isimler tercih edilmektedir.)
- 2) Program sembolik makine dili derleyiciyle derlenir ve amaç dosya (object file) elde edilir.
- 3) Bu amaç dosya bağlayıcı program ile bağlanır (link edilir) ve çalıştırılabilen dosya (executable file) elde edilir. Artık çalıştırılabilen dosyanın içerisinde derleyicinin seçtiği kodlar değil bizim kendi belirlediğimiz makine kodları doğrudan bulunmaktadır.
- 4) Çalıştırılabilen dosya işletim sisteminin kabuğu yoluyla (örneğin komut satırından ya da grafik arayüz kullanılarak) çalıştırılır.

Sembolik makine dilleri IDE ile çalışmaya çok uygun değildir. Bu nedenle sembolik makine dili programlarının çoğu derlemeyi komut satırından komut satırı derleyiciyle yaparlar. Fakat yine de sembolik makine dilleri için bazı IDE'ler de kullanılabilir. Bazı sembolik makine dili IDE'lerinin içerisinde debugger'lar da entegre edilmiştir. Kursumuzda SASM isimli IDE tercih edilecektir.

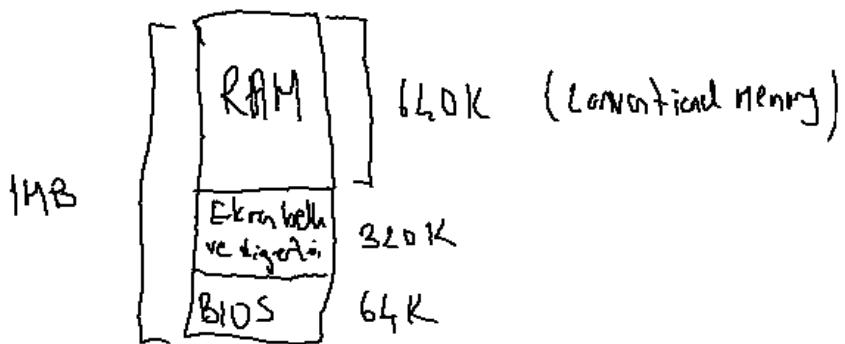
2. Intel 80X86 İşlemcileri

Bu bölümde Intel'in 80X86 serisi mikroişlemcileri konusunda temel bilgiler verilecektir.

2.1. Intel 80X86 Serisi Mikroişlemcilerin Tarihsel Gelişimi

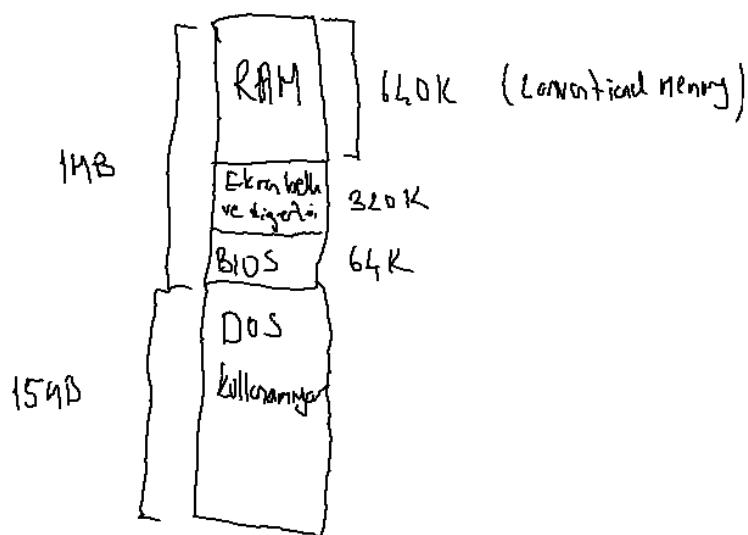
Intel'in 80X86 serisi mikroişlemcilerinin tarihi 70'li yıllara dayanmaktadır. Intel 8086'dan önce 4004, 4008, 8008 ve 8080 gibi (bu serilere ilişkin başka işlemcilerde var) işlemcileri tasarlamıştır. 40 serisi işlemciler tam olarak bir CPU görünümünde değildi. Bu nedenle pek çokları dünyanın ilk mikroişlemcisi olarak 8080'i kabul etmektedir. 8080 8 bit bir mikroişlemciydi (zaten 70'li yıllar 8 bit mikroişlemci yıllarıdır. Aslında hala 8080 işlemcisi kullanılmaktadır.)

80x86 ailesinin ilk üyesi 8086 işlemcisidir. 8086 1978 yılında tasarlanmış ve üretilmiştir. 8086 piyasaya çıktığında çok fazla rağbet görmedi ancak. IBM bugün kullandığımız PC'lerin atası olan ilk bilgisayarı bu işlemciyi kullanarak tasarlamıştır. İşletimini Microsoft'un yazdığı donanımı IBM tarafından tasarlanmış olan ilk PC'ler 1980 sonlarına doğru piyasaya sürülmüştür. 8086 16 bit bir mikroişlemciydi 20 adres ucu, 16 veri ucu vardı. Yani toplamda 1MB belleği kullanabilecek potansiyeldeydi. Ancak PC mimarisinde 1 MB belleğin 384K'sı donanım aygıtlarına ve EPROM'a yönlendirilmiştir. Dolayısıyla programların yüklenebileceği alan 640K kadardı. Gerçekten de DOS işletim sistemi 640K belleği idare edebilecek biçimde tasarlanmıştır.

Bu 640'lık alana hala “geleneksel bellek (conventional memory)” denilmektedir. 8086 işlemcisi 8 MHz hızındaydı. Intel daha sonra 8086'nın 8088 ismiyle daha ucuz bir versiyonunu piyasaya sürmüştür. 8088'in veri yolunun 8 ucu adres yoluyla multiplex yapılmıştı. Bu çalışma hızını biraz düşürüyordu. Ancak 8088 10 MHz hızı yükseltilmişti.

1982 yılında Intel 80286 mikroişlemcisini piyasaya sürdü (bundan önce 80186'da üretilmiştir.) 80286 24 adres ucuna sahipti ve 16 MB belleği adresleyebiliyordu. Fakat 80286 da 16 bit bir mikroişlemciydi. Ayrıca 80286 segment tabanlı sanal bellek kullanımını da mümkün hale getirmiştir. Korumalı mod da ilk kez 80286 ile aileye sokuldu. Tabii DOS işletim sistemi 640K belleği kullanacak biçimde tasarlandığı için bu işlemciler DOS ile kullanıldığından bunların 16 MB adresleyebilme yeteneklerinden faydalananamamıştı.

80286 işlemcilerini kullanan ilk DOS PC makinaları 1985-1986 yıllarında piyasaya sürüldü. Bunlara “AT (Advanced Technology)” ismi verilmiştir. Ayrıca AT'lere geçişte PC mimarisinde de bazı küçük değişiklikler yapılmıştır. Örneğin klavyeler 81 tuştan 101 tuşa yükseltilmiştir. 5.25 inch floppy disketlerin yerine AT'lerde 3.5 inch floppy disketlere geçilmiştir. Gerçek zaman saatleri de ilk kez AT'ler zamanında PC'lere dahil edilmiştir. 80286 işlemcileri 16 MHz hızındaydı. Bu nedenle DOS AT'lerde daha hızlı çalışıyordu.

1985 yılında Intel 80386 işlemcisini piyasaya sürdü. Ancak piyasa henüz bu kapasitedeki bir işlemciye hazır değildi. Bu işlemcinin kullanıldığı ilk PC'ler 80 yılların sonlarında doğru piyasaya çıkmıştır. Fakat bu işlemcilerle yapılan PC'lerde de ağırlıklı DOS kullanımı devam etmiştir. 80386 32 bit bir mikroişlemciydi. Bu işlemcilerin adres yolu da 32 ucluydu. Yani teorik olarak bu işlemciler 4 GB belleği adresleyebiliyordu. 16 bitten 32 bite geçiş çok ciddi bir hız kazancı sağlamıştır. Ancak DOS programları 16 bit olduğu için DOS bu 32 bitlik çalışmanın nimetlerinden faydalananamamıştır. 8036 bugün kullandığımız bilgisayarlardaki işlemcilere en çok benzeyen ilk işlemcidir. Gerçekten de bugün hala uygulamarın büyük bölümü 32 bit uygulamalarıdır.

80386 için çeşitli işletim sistemleri yazılmış ve port edilmiştir. Örneğin IBM tarafından geliştirilen OS/2, Microsoft tarafından Santa Cruz Operation firması için yazılmış olan XENIX böyle sistemlerdi.

Microsoft artık DOS ile daha fazla yürünenmeyeceğini anladı ve grafik arayüzü de olan (Macintosh sistemleri zaten o yıllarda grafik arayüzlü işletim sistemlerine sahipti) Windows sistemleri üzerinde çalışmaya başladı. İlk Windows sistemi aslında bir utility program gibi idi ve 1985 yılında piyasaya çıkmıştı. Bunu Windows 2.0, 3.0 ve 3.1 versiyonları izledi. Windows işletim sisteminin 3.1 versiyonu çok uzun süre kullanılmıştır. Ancak bu 16 bit Windows sistemleri ayrı bir işletim sistemi gibi değil daha çok DOS altında çalışan bir grafik arayüz gibiydi. Microsoft'un 80386 işlemcilerinin kapasitesini tam olarak kullanabilen ilk işletim sistemi Windows NT'dir (1992-1993) bunu 1995 yılında Windows 95 izlemiştir. Bu işletim sistemleri Intel işlemcilerinin 32 bitlik modunu tam kapasiteyle kullanabilmiştir.

80386 geriye doğru uyumlu olarak tasarlanmıştır. Yani bu işlemci hem 8086 gibi çalışabiliyordu hem de 32 bit bir işlemci gibi de çalışabiliyordu. 80386 işlemcisinin üç çalışma modu vardı:

Gerçek mod (real mode): Bu mod tamamen işlemcinin 8086 gibi çalıştığı moddur. 80386 reset edildiğinde bu modda çalışmaya başlar.

Korумalı mod (protected mode): Korumalı mod işlemcinin tam kapasiteyle kullanıldığı sayfalama (dolkayısıyla da sanal bellek() mekanizmasının aktive edilebildiği en ileri çalışma modudur.

Virtual 86 modu (V86 Mode): Bu mod adeta koruma mekanizmasının aktif olduğu gerçek mod gibidir. Intel DOS programlarıyla 32 bit korumalı mod programlarının zaman paylaşımı çalışabilmesi için bu modu devreye sokmuştur.

80386 işlemcilerinin çalışma modları aşağıdaki tabloyla özetlenebilir:

Mode	Özellik
Gerçek Mod	İşlemci reset edildiğinde bu modda çalışmaya başlar. Temel çalışma modeli 16 bittir. Ancak istenirse 32 bit yazmaçlar ve 32 bit bellek erişimleri de yapılabilir. Bu modda koruma mekanizması etkin değildir.
V86 Modu	Koruma mekanizmasının etkin olduğu 32 bit programlarla 16 bit programların zaman paylaşımı çalışmasının mümkün hale getirildiği ara bir moddur. Bu moddaki temel çalışma modeli yine 16 bittir. Ancak istenirse 32 bit yazmaçlar ve 32 bit bellek erişimleri de yapılabilir.
Korumalı Mod	Koruma mekanizmasının etkin durumda olduğu tam 32 bit moddur. 32 bit işletim sistemleri 32 bit programları bu modda çalışmaktadır. Bu moddaki temel çalışma 32 bittir.

8036 işlemcileri SX ve DX olmak üzere iki modelle piyasaya sürülmüştür.

80486 işlemcisi 1989 yılında Intel tarafından üretildi. Ancak bunların PC'lere girmesi doksanlı yılların ilk yarısında olmuştur. 80486'nın 80386'dan çok önemli farkları yoktur. Çalışma frekansı yükseltilmiştir ve yeni bazı makine komutları da eklenmiştir. 80486 tipik olarak 50 Mhz hızındaydı. Bunların da SX ve DX modelleri vardı. Intel ilk kez 80486 DX modeli ile birlikte matemetik işlemciyi de anal işlemci ile aynı entegre devre içerisine dahil etmiştir. Bundan sonraki modeller de böyle devam etmiştir.

1993 yılında Intel Pentium işlemcilerini piyasaya sürmüştür. Pentium aslında 80586 işlemcisidir. Temel çalışma modları 80486 gibidir. Fakat çalışma frekansı artırılmıştır. İşlemciye bazı alt komut kümeleri de eklenmiştir. Bunu daha sonra Pentium Pro, Pentium II, Pentium III ve Pentium IV izlemiştir. Pentium serisi ilerledikçe bazı makine komutları işlemcilere eklenmiş ve işlemcilerin adres alanları 4 * 32GB'ye kadar yükseltilmiştir. Ancak işlemcinin temel çalışma modları 80386 gibidir. Pentium işlemcileri de 32 bit işlemcilerdir ve bunların saat frekansları gittikçe artırılmıştır.

Intel Pentium'larla sonra önce hyper-threading içeren sonra da birden fazla çekirdek içeren modeller piyasaya sürmüştür. Intel çıkarttığı 32 bitlik iki CPU'dan oluşan ilk mikroişlemci "Dual Core" işlemcisidir.

Daha sonraları artık 64 bit Intel işlemcileri devri başlamıştır. Aslında bu aileyi 64 bite ilk taşıyan AMD firmasıdır. Buna AMD64 denilmektedir. Intel AMD64 mimarisini alarak bazı küçük değişiklikler yapmıştır. Buna da X64 denilmektedir. AMD64 ile X64 mimarileri küçük farklılıklar dışında aynıdır. Intel'in ilk 64 bit işlemcisi "Dual Core 2" işlemcisidir. Sonra artık Intel ve AMD hep 64 biti içeren işlemciler yapmıştır.

AMD'nin ve Intel'in 64 bit işlemcileri aslında 52 bit adres yoluna sahiptir. Yani 4 Peta byte fiziksel belleği kullanabilmektedir. Bu işlemcilerin sanal bellek alanı 48 bit yani 256 Tera byte'tır.

AMD64 ve X64 temelde 64 bit mikroişlemcilerdir. Bunların yazmaç uzunlukları 64 bittir. Bunlar tek hamlede 64 bitlik (8 byte'lık) sayılar üzerinde işlem yapabilmektedir. Ancak gerek AMD64 gerekse X64 mimarileri geriye doğru da uyumludur. Yani bunlar Pentium (80486 ya da 80386) gibi de çalışabilmektedir. Örneğin biz bu işlemcilerin kullandığı bilgisayarlarla 32 bitlik işletim sistemlerini yükleyerek onları 32 bitlik hızlı bir Pentium işlemci gibi de kullanabiliriz.

AMD64 ve X64 işlemcileri "long mode" isminde bir çalışma moduna daha sahiptir. "long mode"da 64 bit uygulamalar 32 bit uygulamalarla zaman paylaşımı olarak çalıştırılabilmektedir. (Örneğin Windows ve Linux gibi 64 bit işletim sistemleri de 32 bit programları da 64 bit programlarla birlikte zaman paylaşımı olarak çalıştırabiliyor.) AMD64 ve X64 işlemcilerinin "long mode"u iki alt moda ayrılmaktadır: "64 bit long mode" 64 bit işlemcinin tüm özelliklerinin tam kapasiteyle kullanılabilıldığı moddur. Fakat "compatibility long mode" 64 bit işlemcinin 32 bit ve 16 bit korumalı mod programlarını çalıştırıldığı moddur. Örneğin 64 bit Windows ve 64 bit Linux işletim sistemleri AMD64 ve X64 işlemcilerini "long mode"da çalıştırırlar. Bu sistemlerde 64 bit uygulamalar "64 bit long mode"da 32 bit uygulamalar ise "compatibility long mode"da zaman paylaşımı olarak çalıştırılırlar. 64 bit işlemcilerin çalışma modları aşağıdaki tabloya özetlenebilir:

Mod	Anlamı
32 Bit Modu (Legacy Mode) Alt Modlar: <ul style="list-style-type: none">- Gerçek mod- V86 modu- Korumalı Mod	Bu mod 80386 ve Pentium uyumlu moddur. Bu modda işlemci 32 bit bir Pentium işlemcisi gibi kullanılır. AMD64 ve X64 işlemcilerine 32 bit işletim sistemi yüklenliğinde bu işletim sistemleri 64 bit işlemcileri bu modda kullanır.
Long Mode Alt Modlar: <ul style="list-style-type: none">- "Compatibility Long Mode"- "64 Bit Long Mode"	"Compatibility Long mode" 64 bit uygulamalarla 32 bit uygulamaların zaman paylaşımı biçimde beraber çalıştırılmaları için kullanılan moddur. 64 bit işletim sistemleri 32 bit uygulamaları çalıştırırken işlemciyi "compatibility long mode"da çalıştırmaktadır. "64 bit long mode" ise 64 bit işlemcilerinin 64 bit yeteneğinin kullanılabilıldığı çalışma modudur. "long mode"da 16 bit programlar çalıştırılamamaktadır. (Böylece örneğimiz biz 64 bit Windows sistemlerinde 16 bitlik MS-DOS programlarını çalıştırıramayız.)

Buraya kadar açıkladığımız tüm Intel işlemcileri reset edildiğinde hala gerçek modda çalışmaya başlatılmaktadır. Yani elimizdeki 64 bitlik çok çekirdekli işlemciler bile reset edildiğinde hala 1978 yılında tasarlanan 8086'nın çok hızlı bir biçimde gibi çalışmaya başlamaktadır.

Anahtar Notlar: HP ile Intel'in işbirliği ile tasarlanan Itanium işlemcisi de 64 bit bir RISC işlemcisidir. Itanium bazı server makinelerde tercih edilmektedir. Intel'in Itanium mimarisine IA64 denilmektedir. X64 ile IA64 terimleri bazen birbirlerine karıştırılabilmektedir.

2.2. Matematik İşlemciler

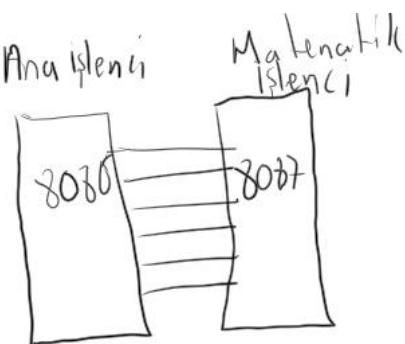
İlk üretilen mikroişlemciler (örneğin 8 bitlik işlemciler ve 16 bitlik işlemciler) yalnızca tamsayı işlemleri yapabiliyordu. Çünkü gerçek sayılarla işlemler için büyük mantık devreleri gerekiyordu. O zamanın teknolojileri buna fazlaca müsait değildi. O yıllarda matematiksel işlemler aslında arka planda tamsayı işlemlerileyle, yani bir kod çalıştırılarak (başka bir deyişle fonksiyon çağrılarak) yapılmıştı. Örneğin 80'li yıllarda başında 8086 için zamanlarında aşağıdaki gibi bir kod yazmış olalım:

```
double a = 3.4, b = 67.8, c;  
  
c = a + b;
```

İşte C derleyicileri bu tür işlemleri kendi kütüphane fonksiyonlarını kullanarak adeta aşağıdaki gibi yapıyorlardı:

```
double a = 3.4, b = 67.8, c;  
  
c = fadd(a, b);
```

Tabii gerçeksayı işlemlerinin tamsayı aritmetiğiyle emülasyon yoluyla yapılması yavaşlığa yol açıyordu. İşte Intel işlemleri hızlandırmak için 8087 isminde, 8086 işlemcisi ile bağlanarak koordineli çalışacak bir matematik işlemci (math coprocessor) de tasarladı. (Örneğin eski ana kartlarda ana işlemcinin yanında genellikle boş bir soket bulunuyordu. Bu soket 8087 matematik işlemcisi için ayrılmıştı). 8087 matematik işlemcisi gerçek sayı işlemlerini donanım yoluyla, yani elektrik devreleriyle yapıyordu.

Böylece bu eski günlerde noktalı sayılarla bir işlem yaptığımızda eğer sistemimizde matematik işlemci yoksa bu işlemler emülasyon yoluyla, eğer sistemimizde matematik işlemci varsa matematik işlemcinin elektrik devreleriyle yapılmaktaydı. Intel 286'yı çıkartınca matematik işlemcisini de 80287 ismiyle güncelledi. Sonra 80386 çıktığında matematik işlemci 8037 oldu. İşte nihayet 80486 DX modeliyle birlikte artık Intel matematik işlemciyi de ana işlemciyle aynı entegre devre içerisinde yerleştirmeye başladı. Bugünkü kullandığımız Intel işlemcilerinde yine matematik işlemci ayrı bir birim olarak vardır fakat bunlar aynı entegre devrenin içerisindeindedir.

Intel'in matematik işlemci sistemi şöyle çalışmaktadır: Ana işlemci (yani tamsayı işlemcisi) komutu çektiğinde (fetch) onun başındaki byte'a bakar. O byte özel bir değerdeyse (bu tür byte'lara Intel terminolojisinde "prefix" denilmektedir). O komutun gerçeksayı işlemi yapan makine komutu olduğunu anlar. Komutu yardımcı işlemciye verir. Onu artık yardımcı işlemci çalıştırır. Intel bu konuda zaman içerisinde bazı optimizasyonlar yaptıysa da temel çalışma biçimini hala böyledir.

Artık günümüzde tasarlanan yeni işlemciler kendi içlerinde gerçek sayı işlem birimini de içeriyorlar. Yani yeni tasarımlarda artık ayrı bir matematik işlemci diye kavram yoktur. Tasarımcı zaten işlemciyi gerçek sayı işlemlerini de yapacak biçimde tek parça olarak tasarlamaktadır.

Anahtar Notlar: Tabii bu anlatımdan bugün her işlemcinin gerçek sayı işlemlerini yapan birime de sahip olduğu gibi bir anlam

çıkmasının. Bugün hala küçük mikrodenetleyicilerin ve mikroişlemcilerin matematik işlemci modülleri yoktur. (Örneğin Microchip'in PIC16 mikrodenetleyicilerinin matematik işlemci birimleri yoktur. Bu mikrodenetleyicilerde noktalı sayılarla işlemler yine emülasyon yoluyla yapılmakadır.)

Anahtar Notlar: Noktalı sayılarla işlemler özellikle IEEE 754 gibi kayan noktalı (floating point) formatlarda zahmetlidir. Bu nedenle küçük mikrodenetleyicilerde programcılar sabit noktalı (fixed point) formatları tercih etmektedir. Çünkü sabit noktalı formatlarla işlemler tamsayılarla çok kolay emüle edilebilmektedir.

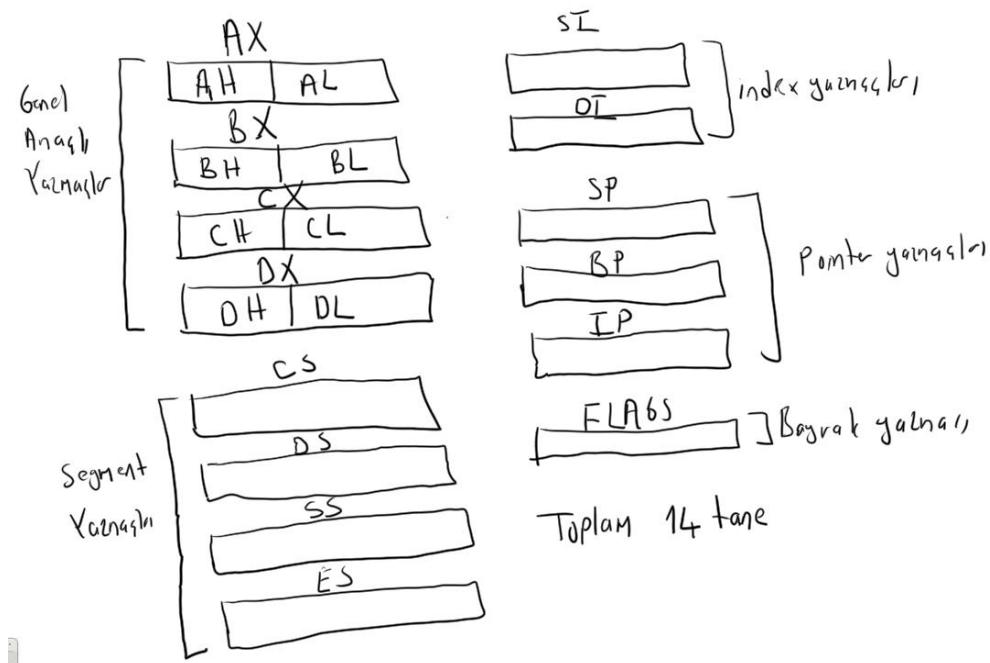
Anahtar Notlar: Bugün modern kapasiteli mikroişlemcilerin hemen hepsi IEEE 754 kayan noktalı formatı kullanmaktadır. Kayan noktalı formatlar daha dinamik olduğu için daha verimlidir. Bu formatlarda sayı nokta yokmuş gibi ikilik sisteme saklanır. Sonra noktanın yeri sayı içerisinde bazı bitlerde tutulmaktadır.

2.3. Intel 80X86 İşlemcilerinin Yazmaç Yapısı

Bugün kullandığımız 64 bit Intel işlemcilerinin yazmaç yapısı 8086 işlemcisinden evrilerek bu halini almıştır. Bu nedenle her ne kadar biz kursumuzda 32 bit ve 64 bit sembolik makine dili programlamasını görecek olsak da işin başında 16 bit 8086'nın yazmaç yapısına da değineceğiz. Tarihsel arka plan ve geriye doğru uyumluluk bizim konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

2.3.1. 16 Bit 8086 İşlemcisinin Yazmaç Yapısı

8086 işlemcisinin programcı tarafından kullanılabilen yazmaç yapısı şöyledi:

Göründüğü gibi 16 bit 8086 işlemcisinde toplam 14 yazmaç vardır. AX (Accumulator Register), BX (Base Register), CX (Count Register) ve DX (Data Register) yazmaçlarına genel amaçlı (general purpose) yazmaçlar denir. Çünkü temel aritmetik ve bit işlemleri –bazı istisnalar olmakla birlikte- bu yazmaçların hepsiyle yapılabilmektedir. Şekilden de gördüğünüz gibi genel amaçlı yazmaçların her biri 8 bitlik iki parçaya ayrılmış durumdadır. Bu parçalardan yüksek anlamlı olanlara H (high) soneki, düşük anlamlık olanlara L (low) soneki verilmiştir. Örneğin AX yazmacının yüksek anlamlı 8 biti AH, düşük anlamlı 8 biti AL'dir. 8 bitlik bu yazmaçlar bağımsız yazmaçlar gibi makine komutlarında kullanılabilmektedir. Örneğin:

ADD AX, BX

Burada biz 16 bitlik bir toplama yapmış oluyoruz. Halbuki:

ADD AH, BL

Burada biz 8 bitlik iki sayıyı toplamış oluyoruz. Örneğin:

```
MOV [1FC0], AX
```

Burada AX'teki değer belleğin 1FC0 adresinden itibaren aktarılmaktadır. (Yani bu işlemden 1FC0 ve 1FC1 byte'ları etkilenenecektir). Halbuki:

```
MOV [1FC0], AL
```

Burada 1FC0 adresine 8 bitlik bir değer aktarılmaktadır. (Yani bu işlemden yalnızca 1FC0 byte'ı etkilenenecektir.) Ayrıca şunu da belirtmek gereklidir: Biz örneğin AH ve AL yazmaçlarına ayrı ayrı 8 bit yerleştirip AX'i kullandığımız zaman yüksek anlamlı 8 biti AH, düşük anlamlı 8 biti AL olan değeri kullanmış oluruz. Yani bu biçimde biz parçalardan bütünü, bütünden de parçaları oluşturabilmekteyiz. Şu noktaya da dikkat ediniz: 8086 işlemcisinin 16 bit olması her işlemin 16 bit olarak yapıldığı anlamına gelmemektedir. En fazla 16 bit işlemin tek hamlede yapılabileceği anlamına gelmektedir. Özette 16 bitlik 8086'da 16 bit işlemler için AX, BX, CX ve DX 8 bitlik işlemler için bunların H ve L parçalarını kullanılmaktadır.

8086'nın SI (Source Index Register) ve DI (Destination Index Register) yazmaçları DS'yi indeksleyen yazmaçlardı. Artık 32 bit sistemde genel amaçlı yazmaçlar da bu indekslemeyi yapabildiği için bu yazmaçların diğerlerine göre önemi kalmamıştır. Bu yazmaçlarla yine aritmetik ve bitsel işlemler yapılabilmektedir. Ancak bu yazmaçların yüksek ve düşük anlamlı 8 bitlik kısımlarına ayrıca erişilememektedir.

IP (Instruction Pointer) yazmacı bilindiği gibi o anda çalıştırılan makine komutunun bellekteki adresini tutar. SP (Stack Pointer) stack'in aktif noktasını (yani tepesini) tutan önemli bir yazmaçtır. BP (Base Pointer) stack'ten veri almak ve oraya veri aktarmak için kullanılmaktadır.

8086'da dört tane segment yazmacı vardır: CS (Code Segment Register), DS (Data Segment Register), SS (Stack Segment Register) ve ES (Extra Segment Register). ES dışındaki diğer üç yazmaç 1 MB belleği adresleyebilmek için taban adres görevini yapar. Ancak 32 bit korumalı mod programlamada bu segment yazmaçlarının işlevi değişmiştir. 32 bit korumalı modda artık bu yazmaçlara "selector" denilmektedir. Biz burada 16 bit segment yazmaçlarının işlevini görmeyeceğiz. Çünkü 16 bit programlama artık çok az kullanılmamaktadır.

Anahtar Notlar: Tabii 16 bir programlama hiç kullanılmıyor da değildir. Bugün kullandığımız PC'leri reset ettiğimizde çalışmanın 16 bit gerçek modda başlatıldığını anımsayınız. PC'lerimizdeki BIOS'un önemli bölümü 16 bit gerçek mod için yazılmış kodlardan oluşmaktadır. Ayrıca hala MS-DOS ya da FreeDOS kullanan bilgisayarlar da vardır.

FLAGS yazmacı bitlerden oluşan bir yazmaçtır. Bu yazmacın her bitinin anlamı farklıdır. FLAGS yazmacının her bitine bayrak (flag) denir. Bir bayrak bitinin 1 olmasına İngilizce ilgili bayrağın "set" edilmiş olması, 0 olmasına ise "reset" edilmiş olması denilmektedir. Her bayrağa ayrıca bir isim de verilmiştir. (Örneğin Zero Flag, Carry Flag, Overflow Flag gibi). Makine komutlarının birçoğu bir işlem sonucunda bu bayrak yazmacının bazı bitleri üzerinde değişikliğe yol açar. Böylece sembolik makine dili programcısı yaptığı işlemin sonucu hakkında bu bayraklara bakarak bilgi edinmektedir. (Özellikle sembolik makine dilinde jump işlemleri bayraklara dayalı olarak yapılmıyor. Örneğin JZ komutu "Jump (if) Zero" biçiminde okunur ve "eğer ZF bayrağı set edilmişse jump işlemi yap" anlamına gelir. Benzer biçimde örneğin JNC komutu da "carry flag set edilmemişse (ya da reset durumdaysa) jump işlemi yap" anlamına gelir. Aşağıda 8086'nın FLAGS yazmacının bitlerini (bayraklarını) görürsünüz:

15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
X	X	X	X	O	D	I	T	S	Z	X	Ac	X	P	X	Cy

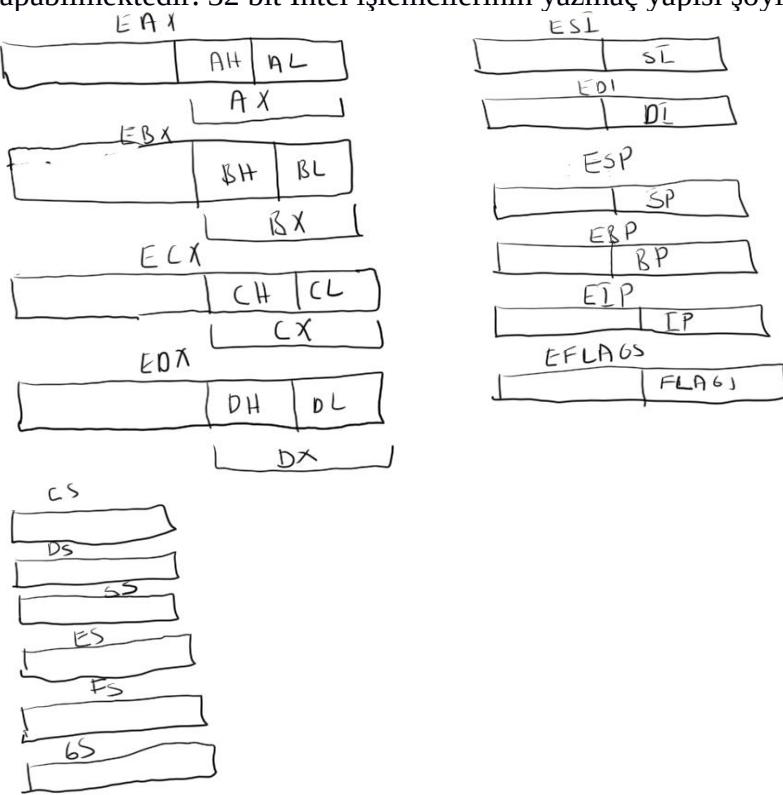
O — Overflow flag
D — Direction flag
I — Interrupt flag
T — Trap flag
S — Sign flag
Z — Zero flag
Ac — Auxiliary carry flag
P — Parity flag
Cy — Carry flag
X — Not used

Göründüğü gibi 8086'nın FLAGS yazmacının bazı bitleri hiç kullanılmamaktadır. FLAGS yazmacının bitleri ve onların anlamları ileride ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

2.3.2. 32 Bit 80X86 İşlemcilerinin Yazmaç Yapısı

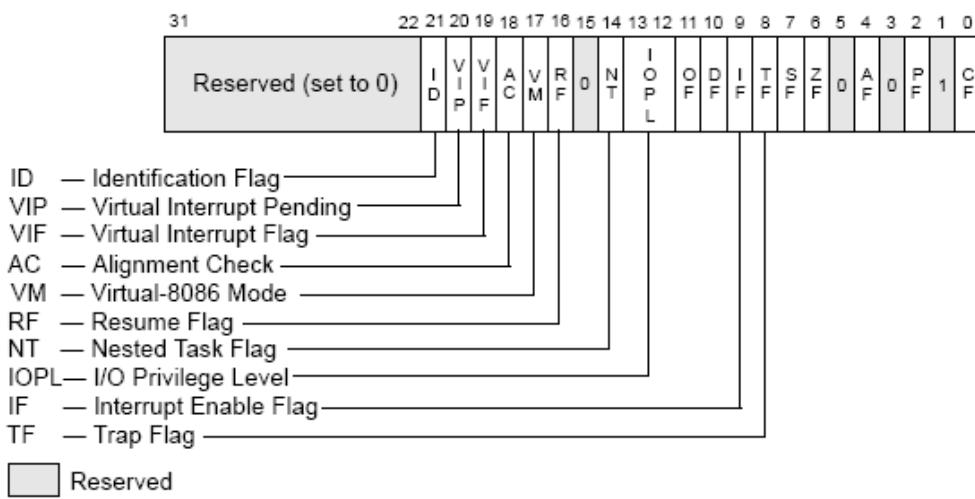
Bugün bile işletim sistemlerimiz 64 bit olsa da pek çok programcı hala 32 bit programlar yazmaktadır. Intel işlemcilerinde 32 bit programlamanın halen en yoğun kullanılan programlama modeli olduğunu söyleyebiliriz.

Anımsanacağı gibi Intel'in ilk 32 bit işlemcisi 80386'dır. Bunu 80486 ve Pentium işlemcileri izlemiştir. Tüm bu işlemcilerin yazmaçları 32 bittir. Yani bunlar tek hamlede 32 bitlik tamsayılar üzerinde işlemler yapabilmektedir. 32 bit Intel işlemcilerinin yazmaç yapısı şöyledir:

Göründüğü gibi 32 bit sisteme geçildiğinde 16 bit yazmaçların başına E harfi getirilmiştir ve bunlar 32 bite yükseltilmiştir. Ayrıca FS ve GS isimli iki segment yazmacının daha eklenliğini görüyorsunuz.

Genel amaçlı yazmaçlar için dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır: Bunların yüksek anlamlı 16 biti bağımsız bir yazmaç gibi kullanılamamaktadır. Örneğin biz EAX yazmacını kullandığımızda 32 bit, AX yazmacını kullanırsak 16 bit işlem yaparız. AH ve AL yazmaçlarıyla da 8 bit işlemler yapabiliriz. ESI, EDI, EBP, ESP, EIP yazmaçları da 32 bit yazmaçlardır. Bayrak yazacı da EFLAGS ismiyle 32 bite yükseltilmiştir. Şekle dikkat edilirse CS, DS, SS ve ES yazmaçları 16 bitte bırakılmıştır. Bunlara ek olarak yine 16 bitlik FS ve GS isimli iki segment yazmacı daha eklenmiştir. EFLAGS yazmacının bayrakları aşağıdaki duruma getirilmiştir:

Yukarıda da belirttiğimiz gibi 32 bit Intel işlemcileri 32 bit, 16 bit ve 8 bit işlemler yapabilmektedir. Ancak Intel işlemcilerinin makine komutlarının oluşturulma sistemi değişirilemediği için 32 bitte eklenen yeni yazmaçların kodlanması sorun oluşturmuştur. Intel bu sorunu 0x66 öneki (prefix) ile çözmeye çalışmıştır. 32 bit Intel işlemcilerinin korumalı modunda 16 bit yazmaçların kullanılması opcode olarak bir byte'lık maaliyetle yapılmaktadır. Yani biz 32 bit korumalı modda çalışıyorsak 16 bit yazmaçları kullanırken makine komutlarımız ekstra 1 byte büyür. Benzer biçimde aslında biz bu işlemcilerde gerçek modda ya da V86 modunda çalışıyorsak yine de 32 bit yazmaçları kullanabiliriz. Fakat bu sefer tam tersine bu 32 bit yazmaçlar için 0x66 öneki gerekmektedir. (Yani tam ters olarak 16 bit modda 32 bit yazmaçları kullanırken ekstra bir byte gerekmektedir.) Buradan özetle şu sonuç çıkmaktadır: Biz 32 bit Intel işlemcilerinde 32 bitlik, 16 bitlik ve 8 bitlik yazmaçları kullanabiliriz. Ancak gerçek mod ve V86 modunda (yani 16 bit modunda) 32 bit yazmaçların, korumalı modda (yani 32 bit modda) ise 16 bit yazmaçların kullanılması ek bir byte'lık 0x66 önek maaliyeti getirmektedir. 32 bit modda ise 8 bitlik yazmaçlar maaliyetsiz kullanılabilmektedir. Bunu aşağıdaki şekilde de ifade edebiliriz:

Mod	16 Bit Yazmaç Kullanımı	32 Bit Yazmaç Kullanımı
Gerçek Mod	Öneksiz	0x66 Önekli
V86 Modu	Öneksiz	0x66 Önekli
Korumalı Mod	0x66 Önekli	Öneksiz

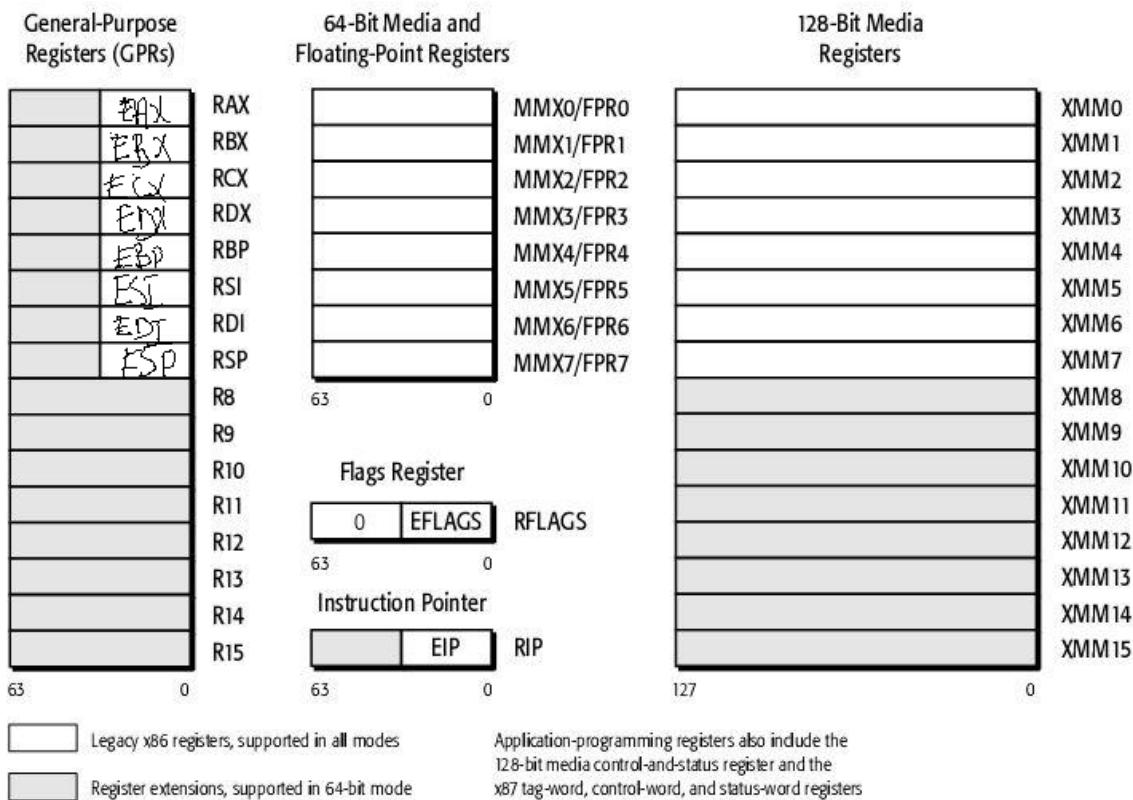
32 bit Intel işlemcileri belleğe erişirkemn de 16 bit ya da 32 bit offset kullanabilmektedir. Bu konuda ilerde açıklanacak olsa da burada bazı ipuçlarını vermek istiyoruz. 16 bit modda belleğe 32 bit adres ile erişim makine kodunda 0x67 önekiyle (yani 1 byte maaliyetle) yapılmaktadır. Benzer biçimde 32 bit korumalı modda da belleğe 16 bit adresle erişimler için 0x67 öneki gerekmektedir. Bunu da şöyle özetleyebiliriz:

Mod	16 Bit Adresle Belleğe Erişim	32 Bit Adresle Belleğe Erişim
Gerçek Mod	Öneksiz	0x67 Önekli
V86 Modu	Öneksiz	0x67 Önekli
Korumalı Mod	0x67 Önekli	Öneksiz

Bir makine komutunda 0x66 ve 0x67 öneklerinin her ikisi de bulunuyor olabilir. 0x66 ve 0x67 öneklerinin anlamlarını tam olarak kavrayamamış olabilirsiniz. Bunun için endişelenmeyin. İleride başka konular ele alındıktan sonra bu öneklerin anlamları üzerinde yeniden durulacaktır.

2.3.3. 64 Bit 80X86 İşlemcilerinin(AMD64 ve X64) Yazmaç Yapısı

64 bite geçildiğinde Intel yukarıda gördüğümüz yazmaçları da 64 bite yükselmiştir. Bunun için yazmaç isimlerinin başındaki E öneki 64 bit için R haline (R muhtemelen “Register” sözcüğünden geliyor) getirilmiştir. Örneğin RAX, RBX, RCX, RDX gibi. 64 Bit Intel işlemcilerinin yazmaç yapısı şöyledir:

Şekilden de görüldüğü gibi 64 bit sistemde şu ek farklılıklar söz konusudur:

- 64 bite geçildiğinde Intel genel amaçlı yazmaçlara 8 tane daha eklemiştir. Bunlar R8-R15 yazmaçlarıdır.
- 64 bit modda genel olarak önceki modlardaki 32 bit yazmaçlar, 16 bit yazmaçlar ve 8 bit yazmaçlar kullanılabilmektedir. (Yani örneğin biz 64 bit modda RAX yazmacını da EAX yazmacını da AX yazmacını da AL yazmacını da kullanabiliriz)
- Intel'in Pentium serisine 64 bitlik MMX komut kümesi eklenmiştir. Bu komutlar MMX yazmaçlarını kullanıyordu. 64 bitte özel 128 bitlik XMM komut kümesi ve yazmaçları da mimariye dahil edilmiştir. (Ayrıca 64 bit işlemcilerin sonraki modellerde vektörel işlem yapan yine 16 tane 256 bit YMM yazmaçları da mimariye eklendi. YMM yazmaçlarının düşük anlamlı 128 biti XMM yazmaçları ile çakışmaktadır. Yukarıdaki şekeye YMM yazmaçları dahil edilmemiştir.)

255	127	0
	XMM0	YMM0
	XMM1	YMM1
	XMM2	YMM2
	XMM3	YMM3
	XMM4	YMM4
	XMM5	YMM5
	XMM6	YMM6
	XMM7	YMM7
	XMM8	YMM8
	XMM9	YMM9
	XMM10	YMM10
	XMM11	YMM11
	XMM12	YMM12
	XMM13	YMM13
	XMM14	YMM14
	XMM15	YMM15

Daha önceden de sözünü ettigimiz gibi AMD64 ve X64 işlemcileri “32 bit” çalışma modunun yanı sıra bir de “long” moda sahiptir. Bu long modun da “64 bit long” mod ve “compatibility long mod” biçiminde iki alt modu olduğunu anımsayınız. İşte 64 bitlik yazmaçlar yalnızca bu işlemcilerin “64 bit long” modunda kullanılabilmektedir.

“64 bit long” modda 64 bit yazmaçların kullanılabilmesi için bir byte’lık REX isimli önekler gereksinim duyulmaktadır. Yani 64 bit işlemcimiz “64 bit long” moddaysa biz 64 bit yazmaçları kullanırken makine komutları fazladan bir byte artar. Ayrıca bu modda yine 0x66 ve 0x67 önekleri kullanılabilir. Bu öneklerin işlevleri ileride ele alınacak olsa da biz yine de bunun hakkında şimdiden bazı bilgiler vermek istiyoruz. Aşağıdaki önek açıklamalarını tam olarak anlayamazsanız telaşa kapılmayın. Bunlar sonrak bölgümlerde zaten yeniden ele alınacak.

“64 bit long” modda 16 bit, 32 bit yazmaçlara erişim ve 32 bit, 64 bit adreslerle belleğe erişim için 0x66 ve 0x67 öneklerinin kullanımı şöyledir:

8 Bit Yazmaçlara Erişim	16 Bit Yazmaçlara Erişim	32 Bit Yazmaçlara Erişim	32 Bit Adresle Belleğe Erişim	64 Bit Adresle Belleğe Erişim
Öneksiz	0x66 Önekli	Öneksiz	0x67 Önekli	Öneksiz

Tabii bu öneklerin biri ya da birden fazlası kullanılabilir. (Yani örneğin komutun başında yalnızca 0x66, yalnızca 0x67 ya da hem 9x66 hem de 0x67 önekleri bulunuyor olabilir.)

“64 bit long” modda ayrıca komut kümесine 4 tane REX isimli önek de dahil edilmiştir. Bix bu 4 REX önekine kısaca “REX önekleri” diyeceğiz. REX öneklerinin işlevleri şöyledir:

- REX önekleri ile biz 8 bitlik yazmaçlardan AL, CL, DL, BL yazmaçlarına erişebiliriz. Ancak AH, CH, DH, BH yazmaçlarına erişemeyiz. Bunun yerine SPL, BPL, SIL ve DIL (yani SP’nin, BP’nin, SI’nin ve DI’nin düşük anlamlı byte’larına) erişebiliriz.
- REX önekleri ile biz 16 bit yazmaçlara ve ayrıca R8’den R15’e kadar yeni eklenen sekiz tane 64 bit yazmacın düşük anlamlı 16 bitlik kısmına R8W, R9W, R10W, R11W, R12W, R13W, R14W ve R15W isimleriyle erişebiliriz.
- REX önekleri ile biz 32 bit yazmaçlara ve ayrıca R8’den R15’e kadar yeni eklenen sekiz tane 64 bit yazmacın düşük anlamlı 32 bitlik kısmına R8D, R9D, R10D, R11D, R12D, R13D, R14D ve R15D

isimleriyle erişebiliriz.

- REX önekleri ile biz 64 bit yazmaçlara ve ayrıca R8'den R15'e kadar yeni eklenen sekiz 64 bit yazmaca erişebiliriz.

REX önekleri ile 0x66 önekleri birlikte kullanılamamaktadır. Ancak REX önekleri ile 0x67 önekleri birlikte kullanılabilir. Bu durumda “64 bit long” modda 32 bit bellek erişimi yapılabilmektedir.

REX önekleri kullanılsa bile 64 bit yazmaçların yüksek anlamlı 32 bitlik kısımlarına erişilemediğine dikkat ediniz.

Burada bir kez daha bir uyarıda bulunmak istiyoruz: Yukarıdaki “64 bit long” moddaki önekler şimdilik kafanızı kurcalamasın. Sizin bu aşamada bilmeniz gereken şey sudur: 64 bit işletim sistemleri 64 bit programları 64 bit long modda çalıştırırlar. Bu moddaki programlar da 64 bit yazmaçları, 32 bit yazmaçları, 16 bit yazmaçları ve 8 bitlik yazmaçları kullanabilmektedir. Ancak bu kullanım sırasında komutun önünde bazı öneklerin (0x66, 0x67 ve REX) bulunması gerekebilir.

2.4. 32 Bit Intel İşlemcilerinde Komut Kalıpları

İşlemcilerdeki yazmaç ve bellek kullanım kalıplarına “adresleme modları (addressing mode)” da denilmektedir. Intel'in 32 bit işlemcilerinde komut kalıplarını aşağıda maddeler halinde tek tek ele alacağız. Daha önceden de belirtildiği gibi Intel sisteminde komutlar iki operandlıdır. Ayrıca örneklerimizde pek çok assembly derleyicisinin kabul ettiği gibi komutların hedef operandları sol taraftaki operandla belirtilecektir (AT&T yazım tarzında sağ taraftaki operandla belirtilmektedir.)

Sembolik makine dillerinde genel olarak komutlarda belirtilen işlemlerin kaç bit düzeyinde yapılacağı eğer komutta yazmaç varsa yazmacın uzunluğuya tespit edilir. Ancak komutta yazmaç yoksa işlemlerin kaç bit düzeyinde yapılacağı onların yanına getirilen qword, dword, word, byte gibi anahtar sözcüklerle belirlenmektedir. Tabii bu anahtar sözcükler assembly derleyicisinden derleyicisine farklılık gösterebilmektedir.

Aslında bir işlemcinin tüm makine komutları bütün kombinasyonlarıyla tek tek liste ile de gösterilebilir. Ancak komutları bir liste biçiminde tek tek ele almak öğrenmeyi zorlaştırmaktadır. Bunun yerine komutları ortak özellikler bağlamında öğrenmek çok daha pratiktir. İşte komutların öğrenmeyi kolaylaştıracak bu ortak özelliklerine “komut kalıpları” diyoruz.

32 Bit Intel İşlemcilerinin komut kalıpları özet olarak şöyledir:

- 1) Yazmaçlarla sabitler işleme sokulabilirler.
- 2) Yazmaçlarla yazmaçlar işleme sokulabilirler.
- 3) Yazmaçlarla bellekteki değerler işleme sokulabilirler.
- 4) Bellekteki değerlerle sabitler işleme sokulabilirler.

Bellek operandı genellikle sembolik makine dillerinde köşeli parantezlerle gösterilmektedir. Bellek operandı herhangi bir biçimde oluşturulamaz. Köşeli parantezlerin içerişine nelerin yazılabileceği önceden belirlenmiştir. Aşağıda da göreceğiniz gibi köşeli parantezler içerisinde yazmaçlar bulundurulabilmektedir. Ancak 32 bit Intel işlemcilerinde hangi yazmaçların köşeli parantezler içerisinde bulundurulabileceği önceden belirlenmiştir. 16 bit yazmaçlardan yalnızca SI, DI, BX ve BP yazmaçları, 32 bit yazmaçlardan da EAX, EBX, ECX, EDX, ESI, EDI, EBP ve ESP yazmaçları köşeli parantezler içerisinde bulundurulabilmektedir.

Şimdi komut kalıplarını daha ayrıntılı olarak tek tek ele alalım:

1) Yazmaçlarla sabitler işleme sokulabilirler. Örneğin:

```
ADD    EAX, 100  
ADD    AH, 20  
MOV    EAX, 512
```

Sembolik makine dillerinde doğrudan yazılan sayılar İngilizce “immediate” denilmektedir. “Constant” ya da “literal” denilmemektedir. Ancak biz kursumuzda “immediate” terimi yerine “sabit” terimini kullanacağız.

2) Yazmaçlarla yazmaçlar işleme sokulabilirler. Ancak yazmaç uzunluk uyumunun sağlanmış olması gereklidir. Örneğin:

```
ADD    EAX, EBX  
SUB    AX, CX  
XOR    AH, BL
```

Fakat örneğin aşağıdaki komutlar yazmaç uzunlukları aynı olmadığı için geçersizdir:

```
ADD EAX, BX  
XOR BX, AL
```

Bu konuda bazı istisnalar vardır.

3) Yazmaçlarla köşeli parantez içerisindeki sabit değerler işleme sokulabilirler (Burada sabit değerler adres belirtmektedir). Genel olarak bütün işlemciler bellekteki değerlere onların adreslerini alarak erişirler. Sembolik makine dillerinin çoğunda bir bellek adresindeki değerler köşeli parantezlerle belirtilmektedir. Bu durumda o yazmaçtaki değer ile köşeli parantez içerisindeki bellek adresinden başlayan değer işleme sokulmuş olur. İşlemenin kaç bit düzeyinde yapılacağı yazmacın uzunluğuna bağlıdır. Örneğin:

```
ADD EAX, [1FC14A]
```

Burada EAX yazmacındaki değer ile belleğin 1FC14A adresinden başlayan 32 bitlik değer toplanmıştır. Sonuç EAX yazmacındaki değer bozularak oraya aktarılmaktadır. Örneğin:

```
MOV BX, [1FC14A]
```

Burada BX'e 1FC14A adresinden başlayan 16 bit değer aktarılmaktadır. Örneğin:

```
ADD AH, [1FC14A]
```

Burada AH içerisindeki değerle 1FC14A adresinden başlayan 8 bitlik değer toplanmış, sonuç yine AH'ya atanmıştır. Örneğin:

```
ADD [1FC14A], EAX
```

Burada EAX yazmacı ile bellekte 1FC14A adresinden başlayan 32 bit değer işleme sokulmuştur. Fakat sonuç belleğin yine 1FC14A adresinden itibaren 32 biti etkileyebilecek biçimde aktarılmaktadır.

Kalıptaki köşeli parantezin işlevine dikkat ediniz. Köşeli parantezler olmasaydı komut tamamen assembly derleyicisi tarafından farklı yorumlanırırdı. Örneğin:

```
ADD EAX, 1FC14A
```

Bu komutta EAX yazmacındaki değer doğrudan 1FC14A sabiti ile (immediate) ile toplanmıştır. Sonuç EAX'te bulunacaktır. Fakat örneğin:

```
ADD EAX, [1FC14A]
```

Burada EAX yazmacındaki değer ile 1FC14A adresinden başlayan 32 bit değer toplanmıştır.

RISC işlemcilerinde yazmaç ile bellek bölgesinin işleme sokulmadığını anımsayınız. Yazmaç-bellek işlemleri tipik olarak CISC tarzı eski işlemcilerde karşılaşılan komut kalıplarıdır.

Normal olarak köşeli parantez içerisindeki sabit adresler 32 bit korumalı modda 32 bit uzunluğundadır. Ancak köşeli parantez içerisindeki bellek adresi 16 bitten de oluşabilir. Ancak komutlardaki 16 bit adresler 32 bit korumalı modda 0x67 öneki gerektirmektedir. Bu nedenle böyle komutlarla 32 bit programlamada pek karşılaşmayız.

4) Köşeli parantez içerisindeki adresler ile sabitler işleme sokulabilirler. Bu durumda sembolik makine dili derleyicileri komutta yazmaç olmadığı için işlemin kaç bit üzerinden yapılacağını ek anahtar sözcükler yardımıyla anlarlar. Örneğin:

```
ADD dword [1FC14A], 100
```

Burada belleğin 1FC14A adresinden başlayan 32 bitlik değer 100 ile toplanmıştır, sonuç yine 1FC14A adresinden başlayarak oraya aktarılmıştır. Komuttaki dword işlemin 32 bit (double word = 4 byte = 32 bit) olduğunu assembly derleyicisine anlatmak için gerekmektedir. (Değişik derleyicilerde bu amaçla değişik anahtar sözcükler kullanılabilmektedir.) RISC işlemcilerinde bellekteki değerlerle sabitler işlemlere sokulamamaktadır. Bellekteki değerlerle sabitler işleme sokulurken köşeli parantez içerisindeki bellek adresi sonraki maddelerde olduğu gibi yazmaçlarla da oluşturulabilmektedir.

5) Bir yazmaçla köşeli parantez içerisindeki bir yazmaç işleme sokulabilir (örneğin [EAX], [EBX] gibi). Bu durumda o yazmacın içerisindeki değerle belirtilen adresteki değer işleme sokulur. Örneğin:

```
MOV EAX, 1FC10A  
MOV EBX, [EAX]
```

Burada EAX yazmacının içerisinde 1FC10A değeri vardır. O halde bellekteki 1FC10A adresinden başlayan 32 bit değer EBX yazmacına aktarılmıştır. Örneğin:

```
MOV EAX, 1FC10A  
MOV EBX, [EAX]  
ADD EAX, 4  
MOV EBX, [EAX]  
ADD EAX, 4  
MOV EBX, [EAX]  
...
```

Bu adresleme modunun neden kullanıldığı yukarıdaki örnek kodla anlaşılabilir. Biz bu sayede örneğin bir yazmaca bir dizinin adresini atayıp sonra o yazmacı köşeli parantez içerisinde kullanarak dizinin tüm elemanlarına erişebiliriz. Benzer biçimde gösterici işlemleri de derleyici tarafından bu komut kalıbıyla yapılmaktadır. Örneğin:

```
int *pi = (int *) 0x1FC41A;  
*pi = 20;
```

Bu işlem aşağıdaki gibi makine komutlarına dönüştürülebilir (örneğimizdeki pi, pi göstericisinin adresini

belirtiyor olsun):

```
MOV dword [pi], 1FC41A  
MOV EAX, [pi]  
MOV dword [EAX], 20
```

Anahtar Notlar: Yukarıdaki işlem aslında C'de tanımsız davranışa yol açmaktadır. Ancak ne olursa olsun geçerlidir. Burada onun tanımsız davranışa yol açmasını dikkate almayın.

Anahtar Notlar: Sembolik makine dillerinde (ve tabii doğal makine dillerinde) değişkenlerin isimleri yoktur. Dolayısıyla biz onlara isimleriyle erişmemiz. Biz ancak onlara onların adresleriyle erişebiliriz. Yani yüksek seviyeli dillerdeki değişken isimleri aslında programcılar tarafından uydurulmuş isimlerdir. Kaynak program derlendikten sonra artık çalıştırılabilen program bir değişken ismi içermez. Yüksek seviyeli dillerin derleyicileri belli adreslerden başlayan bilgileri bize belli bir isimle sunmaktadır. Tabii yazmaçlar bir adres belirtmezler. Onlar CPU içerisinde yeri belli olan küçük bellek bölgeleridir. Makine komutları bile yazmaçları bilmektedir. İçin aslı yazmaçların da makine komutlarında isimleri yoktur. Yazmaçlar ikilik sisteme dönüştürülmüş makine komutlarında numaralarla temsil edilirler.

Köşeli parantez içerisindeki yazmaçlar 16 bitlik yazmaçlar olabilir. Ancak 8 bitlik yazmaçlar olamaz. Örneğin:

```
ADD EAX, [BX]
```

komutu geçerlidir. Ancak:

```
ADD EAX, [BL]
```

komutu geçersizdir. Köşeli parantez içerisinde 16 bit yazmaç yerleştirmek 32 bit programlamada çok nadir görülebilecek bir durumdur. Çünkü 16 bit yazmaç ile ancak belleğin tepesindeki 64K'ya erişebiliriz. (Ayrıca önceki bölümlerde de belirtildiği gibi 32 bit korumalı modda köşeli parantez içerisinde 16 bit yazmaç yerleştirmek için komutun başında 0x67 önekinin bulunması gerektiğini anımsayınız. Bu önek komutu bir byte büyütmektedir.)

32 bit Intel işlemcilerinde her yazmacın köşeli parantezler içerisinde bulundurulamayacağını yukarıda belirtmiştim. 16 bit yazmaçlardan yalnızca SI, DI, BX ve BP yazmaçları, 32 bit yazmaçlardan da EAX, EBX, ECX, EDX, ESI, EDI, EBP ve ESP yazmaçları köşeli parantezler içerisinde bulundurulabildiğini anımsayınız.

6) Bir yazmaçla “köşeli parantez içerisindeki bir yazmaç + 8 bit sabit” ya da bir yazmaçla “köşeli parantez içerisindeki bir yazmaç + 32 bit sabit” işleme sokulabilir. Bu gösterimi Intel [base + disp₈] ve [base + disp₃₂] ile belirtmektedir. Buradaki disp “displacement” sözcüğünden gelmektedir. Örneğin:

```
ADD EAX, [EBX + 1F] ; yazmaç + 8 bit  
ADD EAX, [EBX + 1001FC01] ; yazmaç + 32 bit
```

Burada köşeli parantezin içindeki ifadeden bir bellek adresi elde edilmektedir. Bu bellek adresi oradaki yazmacın içerisindeki değerle o sabit değerin (displacement) toplamıyla oluşturulmaktadır. Örneğin:

```
MOV EBX, 1FC010  
MOV EAX, [EBX + 1C]
```

Burada EBX değerinin içerisindeki değerle 1C değeri toplanarak bellek adresi elde edilmiştir. Yani işlemci 1FC010 + 1C = 1FC02C adresinden başlayan 32 bit değeri EAX yazmacına yerleştirir.

Köşeli parantez içerisinde 16 bit yazmaç kullanılırsa sabit değer (displacement) 8 bit ya da 16 bit olabilmektedir. (Fakat bu biçimdeki komutların önüne 00x67 öneki getirildiğini anımsayınız. Bu da makine komutunu bir byte büyütür.) Zaten 32 bit programlamada bu biçimdeki komutlarla fazlaca karşılaşmayız). Örneğin:

```
MOV EAX, [BX + 1FC0]
```

Burada BX yazmacının içerisindeki değerle 16 bitlik 1FC0 değeri toplanarak bellek adresini oluşturmaktadır. (Komutun başında 0x67 öneki bulunacaktır.)

7) Bir yazmaçla “köşeli parantez içerisindeki iki yazmaç toplamı” işleme sokulabilir. Örneğin:

```
ADD EAX, [EBX + ECX]
```

Burada EAX yazmacının içerisindeki değer bellekte EBX ve ECX yazmaçlarının içerisindeki değerlerin toplamıyla belirtilen adreste 32 bit değer ile toplanmaktadır. Sonuç EAX yazmacına aktarılmaktadır. Örneğin bir dizinin başlangış adresi EBX’te olsun. ECX’te de 0 değerinin bulunduğu varsayalım:

```
MOV EAX, [EBX + ECX]
ADD ECX, 4
...
MOV EAX, [EBX + ECX]
ADD ECX, 4
...
MOV EAX, [EBX + ECX]
ADD ECX, 4
```

(Yine 32 bit korumalı modda bellek operandı ve bit düzeyini belirten yazmaçlar 16 bit olabilir. Bu durumda 0x66 ve 0x67 önekleri gerekecektir.)

8) Bir yazmaçla “köşeli parantez içerisindeki “yazmaç + yazmaç + 8 bit sabit” ya da “yazmaç + yazmaç + 32 bit sabit” işleme sokulabilir. Örneğin:

```
MOV EAX, [EBX + ECX + 1C] ; yazmaç + yazmaç + 8 bit sabit
```

Burada EAX yazmacına EBX, ECX yazmacının içindeki değerlerin toplamıyla 1C değerinin toplanması sonucunda elde edilen bellek adresindeki 32 bit değer aktarılmaktadır.

ya da örneğin:

```
MOV EAX, [EBX + ECX + 001A121C] ; yazmaç + yazmaç + 32 bit sabit
```

9) Yukarıdaki 7’inci ve 8’inci kalıplarda toplama işlemine sokulan yazmaçlardan yalnızca bir tanesi iki ile, 4 ile ya da 8 ile çarpılabilir. Örneğin:

```
MOV EAX, [EBX + ECX * 4]
```

ya da örneğin:

```
MOV EAX, [EBX + ECX * 4 + 1C]
```

ya da örneğin:

```
MOV EAX, [EBX + ECX * 4 + 001a121C]
```

Burada ECX’ın içindeki değer 4 ile çarpılıp toplama işlemine sokulmuştur.

Yukarıdaki kalıplarda köşeli parantezler içerisinde hangi yazmaçların bulunabileceği konusunda da bazı kısıtlar vardır. Tüm ve kesin kurallar daha ileride komutların ikilik sistemdeki karşılıkları (operation codes)

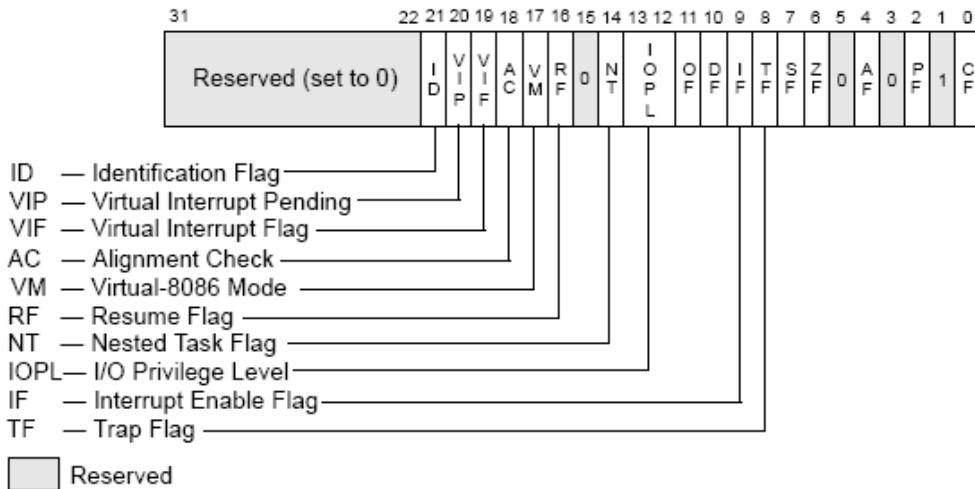
ele alınırken açıklanacaktır. Genel olarak EIP ve EFLAGS yazmaçlarının dışındaki 32 bit yazmaçların hepsi köşeli parantez içerisinde kullanılabilir. Fakat köşeli parantez içerisinde hem 32 bit yazmaçlar hem de 16 bit yazmaçlar toplama işlemine sokulamazlar. Ayrıca köşeli parantez içerisinde 16 bit yazmaçların kullanımı konusunda bazı ayrintılar vardır.

Son olarak 32 bit sistemlerdeki komut kalıplarının tüm listesini vermek istiyoruz. Burada CMD herhangi bir komutu temsil ediyor olsun. Komutların operandlarının genel olarak yer değiştirebileceğini varsayıbilirsiniz:

CMD	reg32, reg32	
CMD	reg8, reg8	
CMD	reg16, reg16	; 0x66 öneki gerektirir
CMD	reg32, [sabit32]	
CMD	reg32, [sabit16]	; 0x67 öneki gerektirir
CMD	reg16, [sabit16]	; 0x66 ve 0x67 önekleri gerektirir
CMD	reg16, [sabit32]	; 0x66 öneki gerektirir
CMD	reg8, [sabit16]	; 0x67 önekleri gerektirir
CMD	reg8, [sabit32]	; 0x66 öneki gerektirir
CMD	reg32, [reg32]	
CMD	reg32, [reg16]	; 0x67 öneki gerektirir
CMD	reg16, [reg32]	; 0x66 öneki gerektirir
CMD	reg16, [reg16]	; 0x66 ve 0x67 önekleri gerektirir
CMD	reg8, [reg32]	
CMD	reg8, [reg16]	; 0x67 önekleri gerektirir
CMD	reg32, [reg32 + sabit8]	
CMD	reg32, [reg32 + sabit32]	
CMD	reg32, [reg16 + sabit8]	; 0x67 öneki gerektirir
CMD	reg32, [reg16 + sabit16]	; 0x67 öneki gerektirir
CMD	reg16, [reg32 + sabit8]	; 0x66 öneki gerektirir
CMD	reg16, [reg32 + sabit32]	; 0x66 öneki gerektirir
CMD	reg16, [reg16 + sabit8]	; 0x66 ve 0x67 öneki gerektirir
CMD	reg16, [reg16 + sabit16]	; 0x66 ve 0x67 öneki gerektirir
CMD	reg8, [reg32 + sabit8]	
CMD	reg8, [reg32 + sabit32]	
CMD	reg8, [reg16 + sabit8]	; 0x67 öneki gerektirir
CMD	reg8, [reg16 + sabit16]	; 0x67 öneki gerektirir

2.5. EFLAGS Yazmacının Bayrakları

Önceki konularda da belirtildiği gibi CPU içerisindeki bayrak yazmacının bitlerine bayrak (flag) denilmektedir. Bazı makine komutları bu bitler üzerinde değişiklik yaparlar. Bu bitlerin 1 durumuna çekilmesine “set” edilmesi, 0 durumuna çekilmesine “reset” edilmesi denilmektedir. EFLAGS yazmacının bitlerinin konumları şöyledir:

Hangi makine komutlarının hangi bayraklar üzerinde etkili olduğu Intel tarafından dokümant edilmiştir. Kursumuzda makine komutları incelenirken onların hangi bayrakları etkilediği üzerinde de durulacaktır. Burada önemli bir nokta şudur: Bir işlem eğer bir bayrağı etkiliyorsa ya onu set eder ya da reset eder. (Örneğin ADD makine komutu işlemin sonucu 0 ise ZF bayrağını set, sıfır değilse reset etmektedir. İşlemin sonucu sıfır değilse onu önceki değerinde bırakmaktadır.)

Bu bölümde yalnızca EFLAGS yazmacının bütün bayrakları değil yalnızca en önemli bayrakları (hangilerinin daha önemli olduğu da tartışıılır tabii) ele alınacaktır:

ZF (Zero Flag): Son yapılan işlemin sonucu sıfır ise bu bayrak set edilir, sıfır değilse reset edilir. Örneğin:

```
MOV EAX, 1
DEC EAX
```

Buradaki DEC makine komutu EAX yazmacının içerisindeki değeri 1 eksiltir. EAX yazmacındaki değer 1 olduğuna göre DEC komutundan ZF bayrağı set edilecektir.

CF (Carry Flag): İşaretsiz tamsayılar üzerinde işlemler yapılırken işlem sonucunda taşıma ya da borç oluşursa oluşursa bu bayrak set edilmektedir.

```
MOV AH, 3F
MOV AL, F4
ADD AH, AL
```

Burada 3F ile F4 toplandığında sonuç 8 bite sığmamaktadır:

$$\begin{array}{r}
 3F = 0011\ 1111 \\
 F4 = 1111\ 0100 \\
 \hline
 + \\
 \overbrace{\quad\quad\quad}^{1} \phi 011\ \phi 011
 \end{array}$$

İşaretsiz sayıların çıkartılması durumunda borç oluşursa da (yani soldaki operand işaretetsiz olarak sağdaki operand'tan küçükse) bu bayrak set edilmektedir. Başka bir deyişle CF bayrağı işaretetsiz düzeydeki çıkartma işleminde borç oluşuyorsa set edilir, borç oluşmuyorsa reset edilir.

Örneğin:

```

MOV AH, 3F
MOV AL, F4
SUB AH, AL

```

Burada 8 bitlik toplama işlemi yapılmıştır. İşaretsiz düzeyde AH'taki değer AL'deki değerden (işaretsiz olarak) daha küçük olduğu için borç oluşur. Dolayısıyla işlem sonucunda CF bayrağı set edilecektir.

Toplama ve çıkartma işlemlerinin dışında diğer bazı makine komutları da CF bayrağı üzerinde etkili olmaktadır. Bu etki o komutların anlatıldığı bölümde ele alınacaktır.

OF (Overflow Flag): Bu bayrak sıkılıkla CF bayrağı ile karıştırılmaktadır. OF işaretli tamsayılarda bir taşıma ya da borç oluştduğunda set edilmektedir. Bu bayrağın resmi tanımı şöyle yapılabilir: Eğer bir işleme sokulan sayıların en soldaki bitleri (bildiğiniz gibi buna işaret biti de deniyor) aynı ise fakat işlem sonucunda elde edilen değerin en soldaki biti bunlardan farklı ise OF set edilir değilse reset edilir. (İşleme sokulan sayıların işaret bitleri farklı ise OF bayrağının her durumda reset edildiğine dikkat ediniz.) Örneğin:

```

mov eax, 0xFFFFFFFF0      ; 1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111 0000
mov ebx, 0x000000FF       ; 0000 0000 0000 0000 0000 1111 1111
add eax, ebx              ; (1) 0000 0000 0000 0000 0000 1110 1111

```

Burada add işleminde OF bayrağı reset edilecektir. Çünkü sayıların işaret bitleri farklıdır. Ancak CF bayrağının set edileceğine dikkat ediniz. Örneğimizdeki 0xF0000000 sayısı işaretli olarak 10'luk sistemde -16'dır. 0x000000FF ise işaretli olarak 10'luk sistemde +255'tir. Toplama işleminin sonucunda 10'luk sistemde 239 sayısı elde edilecektir. Toplama işleminde işaretli düzeyde bir taşıma olmadığına dikkat ediniz.

Fakat örneğin:

```

mov eax, 0xFFFFFFFF0      ; 1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111 0000
mov ebx, 0x80000000        ; 1000 0000 0000 0000 0000 0000 0000 0000
add eax, ebx              ; (1) 0111 1111 1111 1111 1111 1111 1111 0000

```

Buradaki add komutunda sayıların işaret bitleri (yani en soldaki bitleri) 1'dir (yani aynıdır). Fakat işlem sonucunda elde edilen değerin işaret biti 0'dır. Bu durumda OF set edilecektir. (Ayrıca CF bayrağının da set edileceğine dikkat ediniz.)

Pekiyi OF bayrağının programcı için anlamı nedir? OF bayrağı sayıların işaretli (signed) olduğu fikriyle işleme sokulması durumunda işlem sonucunda işaretli taşıma ya da borç oluştduğunda set edilmektedir. OF bayrağı ile CF bayrağının birbirlerine benzettiğine dikkat ediniz. CF bayrağı sayıların işaretli kabul edildiği durumda taşıma ya da borç oluştığında set edilirken OF bayrağı sayıların işaretli kabul edildiği durumda taşıma ya da borç olduğunda set edilmektedir. Örneğin 1 byte uzunluğunda aşağıdaki iki değeri toplayalım:

$$\begin{array}{r}
 0111 \quad 1111 \\
 0000 \quad 0011 \\
 \hline
 1000 \quad 0010
 \end{array}
 \begin{array}{l}
 (\text{işaretli olarak } +127 \text{ işaretli olarak da } +127) \\
 (\text{işaretli olarak } +3, \text{ işaretli olarak } +3)
 \end{array}
 \rightarrow \text{işaretli dörgede taşıma oldu}$$

Göründüğü gibi burada sayıları işaretli kabul ettiğimizde işaretli bir taşıma oluşmuştur. Bu nedenle OF bayrağı set edilecektir. Ancak sayıları işaretetsiz kubul ettiğimizde işaretetsiz taşıma oluşmamıştır. Bu nedenle CF bayrağı reset edilecektir. Örneğin:

$$\begin{array}{r}
 1111 \quad 1100 \\
 + 1000 \quad 0001 \\
 \hline
 0111 \quad 1101
 \end{array}$$

(İşaretli -4, işaretsız +252)
 (İşaretli -127, işaretsız +129)
 (hen işaretli hen de işaretsız düzeyde taşıma oluştu)

Burada syalar toplandığında hem işaretli düzeyde hem de işaretsız düzeyde taşıma olmaktadır. O halde hem OF hem de CF bayrakları set edilecektir. Örneğin:

$$\begin{array}{r}
 111 \quad 1111 \\
 + 000 \quad 0011 \\
 \hline
 0000 \quad 0010
 \end{array}$$

(İşaretli -1, işaretsız +255)
 (İşaretli +3, işaretsız +7)
 (İşaretli +2, işaretsız taşıma var)

Burada işaretli bir taşıma oluşmamış ancak işaretsız taşıma oluşmuştur. O halde OF reset edilecek, CF ise set edilecektir.

AF (Auxiliary Carry Flag): Bu bayrak 3'üncü bitten 4'üncü bite taşıma olmuşsa set edilir, oluşmamışsa reset edilir. Yani bu bayrak düşük anlamlı 4 bitteki taşmaya bakmaktadır. Örneğin:

$$\begin{array}{r}
 0111 \quad 1001 \\
 + 1000 \quad 1010 \\
 \hline
 0000 \quad 0011
 \end{array}$$

↑ taşıma var

Burada 3'üncü bitten 4'üncü bite bir taşıma oluşmuştur. O halde AF bayrağı set edilecektir. AF bayrağı BCD (Binary Coded Decimal) sayılarla işlem yaparken önemli olmaktadır. Onun dışında bu bayrağın bizim için bir önemi yoktur. Intel işlemcilerinde BCD sayılar üzerinde işlem yapan bazı makine komutları bulunmaktadır.

Anahtar Notlar: 10'luk sistemdeki sayılar her basamak 4 bit ile açılarak yazılırsa buna BCD kodlama denilmektedir. Örneğin 194 sayısını BCD olarak 0001 1001 0100 biçiminde kodlayabiliriz.

Parity Flag (PF): Bir işlemin sonucundaki 1 olan bitlerin sayısı çift ise PF bayrağı set edilmektedir, tek ise reset edilmektedir. PF bayrağı "parity" denilen hata kontrol (error check) mekanizması için düşünülmüştür. Bunun dışında bu bayrağın ciddi bir kullanım alanı yoktur.

Sign Flag (SF): Bu bayrak işlem sonucunda elde edilen değerin en soldaki bitini (işaret bitini) tutar. Başka bir deyişle işlem sonucunda elde edilen değerin işaret biti (en soldaki biti) 0 ise bu bayrak reset edilir, 1 ise set edilir. Örneğin bu bayrak sayesinde biz son yapılan işlemden elde edilen değerin negatif olup olmadığını anlayabiliyoruz.

Direction Flag (DF): Bu bayrak Intel'in bazı makine komutları tarafından set ve reset edilmektedir. Aynı zamanda string komutları denilen bir grup makine komutu bu bayrağa bakarak işlemin yönüne karar vermektedir.

3. Sembolik Makine Dili Derleyicileri ve Debugger'ları

Genel olarak sembolik makine dilleri sentaks ve semantik bakımından standardize edilmemektedir. Bu nedenle sembolik makine dili derleyicileri arasında önemli farklılıklar bulunabilmektedir. Örneğin tüm 80x86 işlemcileri aynı komut yapısına sahip olsa da bu komutların yazılış biçimleri ve çeşitli direktiflerin sentaksları ve anlamları sembolik makine dili derleyicisinden derleyicisine farklılık gösterebilmektedir.

Şimdi 80X86 işlemcileri için çok kullanılan sembolik makine dili derleyicileri hakkında bazı özet bilgiler verelim:

Microsoft MASM (Macro Assembler): Microsoft'un assembly derleyicisine MASM denilmektedir. Bu derleyici Visual Studio IDE'sinin (ya da Windows SDK'sının) bir parçası olarak Windows sistemlerine yüklenebilmektedir. Microsoft'un 32 bit assembly komut satırı derleyicisi "ml.exe", 64 bit komut satırı derleyicisi ise "ml64.exe" isimli programlardır. MASM DOS zamanlarında çok kullanılıyordu. Fakat son zamanlarda popülaritesi oldukça düşmüştür. Ancak yine 80X86 sistemleri için ana derleyicilerden biri olarak kabul edilmektedir.

Netwide Assembler (NASM): NASM özellikle son 10 yıldır çok popülerite kazanmıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri NASM'nin "cross platform" olmasıdır. (Yani örneğin NASM'nin hem Windows, hem Linux, hem BSD hem de MAC OS X sistemleri için derleyicisi vardır.) Biz de kursumuzda NASM derleyicisini kullanacağız. (Halbuki örneğin eskiden bu kursta MASM ve TASM derleyicileri kullanılıyordu.)

Borland Turbo Assembler (TASM): Borland DOS zamanlarında çok güçlü bir firmaydı. Onun C derleyicileri çok yaygın kullanılıyordu. TASM de Borland'ın assembly derleyicisi olarak MASM ile rekabet halindeydi. Ancak TASM artık programcılar tarafından tercih edilmemektedir. Zaten Borland TASM'yi artık başka bir ürün paketi içerisinde paralı olarak dağıtmaktadır. TASM sentaks bakımından neredeyse MASM'ye çok benzemektedir.

Flat Assembler (FASM): FASM de sentaks bakımından daha çok NASM'ye benzemektedir. Bu derleyici de "cross platform" özelliğe sahiptir. Ancak NASM kadar yaygın kullanılmamaktadır.

GNU Assembler (GASM): GASM GNU projesi kapsamında geliştirilmiş olan sembolik makine dili derleyicisidir. Bu nedenle Linux ve UNIX tabanlı sistemlerin ana assembly derleyicisi durumundadır. Ancak gerek sentaks yapısı bakımından gerekse özellik bakımından GASM pek çok kesim tarafından eleştirilmektedir. Kursumuzda temel düzeyde GASM sentaksi da gösterilecektir. Bu derleyicinin program ismi "as" biçimindedir.

3.1. NASM ve GASM Derleyicilerinin Yüklenmesi

NASM "sourceforge.net"te host edilen (<https://sourceforge.net/projects/nasm/>) açık kaynak kodlu bir derleyicidir. NASM'nin Windows için kurulum programı mevcuttur. Dolayısıyla Windows için yüklenmesi çok kolaydır. Yüklemeden sonra PATH çevre değişkeninin ayarlanması uygun olur. Böylelikle biz derleyiciyi komut satırında herhangi bir dizinden çalıştırabiliriz.

NASM'yi Linux sistemlerinde kurmak için Debian tabanlı sistemlerde (Ubuntu, Mint gibi) aşağıdaki komut uygulanabilir:

```
sudo apt-get install nasm
```

Eğer dağıtım apt-get'i desteklemiyorsa kullanılan paket yöneticisine bağlı olarak komut değişimelidir. Ya da ilgili dağıtımın "Software Manager" GUI arayüzü ile de yükleme yapılabilir.

NASM Linux sistemlerinin doğal bir parçası değildir. Ancak GASM (yani "as" derleyicisi) Linux

sistemlerinin doğal bir parçasıdır. Dolayısıyla üç bazı durumlar dışında GNU sembolik makine dili derleyicisi zaten Linux sistemlerinde hazır olarak bulunmaktadır.

3.2. Çok Kullanılan Debugger'lar

Bir programı çalışırken incelemek için kullanılan yazılımlara debugger denilmektedir. Debugger'lar genellikle hata bulma amacıyla kullanılırlar. (Etimolojik olarak “debug” “hata ayıklama” anlamına gelmektedir. “Bug” sözcüğünden türetilmiştir.) Debugger'lar dinamik analiz araçlarındanandır. Bir programı çalıştırmadan analiz eden araçlara “statik analiz araçları”, çalıştırarak analiz eden araçlara “dinamik analiz araçları” denilmektedir. Örneğin lint bir statik analiz aracıdır. Halbuki debugger'lar ve profiler'lar dinamik analiz araçlarıdır.

Debugger'lar çeşitli bakımlardan sınıflandırılabilirler. Örneğin bazı debugger'lar yüksek seviyeli dillerdeki kodları o dillere göre debug ederlerken (bunlara “source level debugger” da denilmektedir) bazıları makine kodu düzeyinde debug (bunlara “machine level debugger” da denilebilmektedir) yapabilmektedir. Bazı debugger'lar yalnızca “user mode” programları debug ederken bazıları “kernel mode” programları da debug edebilmektedir (bunlara “kernel mode debugger”lar da denilmektedir). Bazı debugger'lar komut satırından yönetilirler, bazıları GUI arayüzüne sahiptir. Bazıları uzaktaki makinelerdeki programları debug edebilirlər (bunlara “remote debugger” da denilmektedir) bazıları yalnızca o makinedeki programları debug edebilmektedir (bunlara “local debugger”lar da denilebilmektedir.) Bazı debugger'larda debug faaliyeti sırasında kod üzerinde değişiklik yapılmaktadır.

Intel 80x86 işlemcileri için en yaygın kullanılan debugger'lar şunlardır:

Microsost Visual Studio Debugger: Visual Studio IDE'si içerisinde hem kaynak kod düzeyinde hem de makine kodu düzeyinde debug işlemi yapan bir debugger vardır. Aslında Microsoft eskiden Numega şirketinin “Code View” debugger'ını kullanıyordu. Sonra onu Visual Studio içerisinde entegre etti. Visual Studio Debugger'i “user level” bir debugger'dır.

Borland Turbo Debugger: Borland firmasının eski debugger'ı idi. Hala devam ettirilse de artık pek çok bakımından demode olmuştur. Fakat DOS zamanlarında çok kullanılıyordu.

GNU Debugger (GDB): GNU projesi kapsamında gcc ile birlikte geliştirilmiş en önemli debugger'lardan biridir. GDB UNIX/Linux sistemlerindeki temel debugger'dır. Windows ve MAC OS X sistemleri için de port edilmiştir. Aslında pek çok GUI araç arka planda GDB kullanmaktadır. (Bunlara GDB'nin frontend'leri de denilmektedir.) Örneğin Netbeans, Eclipse, Qt-Creator, SASM arka planda gdb debugger'ını kullanmaktadır. GDB'de “user level” bir debugger'dır. Hem kaynak kod düzeyinde hem de makine kodu düzeyinde debug yapabilmektedir.

IDAPRO Debugger: IDAPRO profesyonel hem user level hem de kernel level debugger'dır. Pek çok hacking işleminde birincil debugger olarak tercih edilmektedir. Kaynak düzeyinde ve makine kodu düzeyinde debug yapabilmektedir. IDAPRO arka planda çeşitli debugger'lardan da faydalananmaktadır. IDAPRO eski SoftIce Debugger'ının geliştirilmiş biçimidir. Çok fazla özelliğe sahiptir. Bu nedenle kullanımı biraz zordur. IDAPRO bir GUI debugger'dır.

Microsoft WinDbg: Windows'un “kernel level debugger”'ıdır. DDK (ya da yeni ismi ile WDK) paketi içerisinde onn bir parçası olarak bulundurulmaktadır. WinDbg ile programların kernel moddaki çalışması hakkında analizler yapılabilmektedir.

KDB ve KGDB: Bu debugger'lar temelde Linux için düşünülmüş “kernel level debugger”'lardır.

Biz kursumuzda Visual Studio, IDAPRO ve GDB (frontend'leri dahil) debugger'larını kullanacağız.

3.3. NASM ile 32 Bit Windows Merhaba Dünya Programı

Tamamen sembolik makine diliyle yazılmış ekrana “Merhaba Dunya” yazısını çıkartan temel program şöyle yazılabılır:

```
; HelloWorld.asm

[BITS 32]

SECTION .data

msg      db  'Merhaba Dunya', 10
msg.written    dd  0

SECTION .text
global _start
extern _GetStdHandle@4, _WriteFile@20, _ExitProcess@4

_start:
push  -11
call  _GetStdHandle@4

push  0
push  msg.written
push  14
push  msg
push  eax
call  _WriteFile@20

push  0
call  _ExitProcess@4
```

Programı nasm ile aşağıdaki gibi derlenebilir:

```
nasm -f win32 HelloWorld.asm
```

Buradan ürün olarak HelloWorld.obj dosyası elde edilecektir. Komuttaki -f win32 seçeneği amaç kodun 32 bit Windows sistemleri için COFF formatında olmasını sağlar. Nasm “cross platform” bir derleyici olduğu için pek çok object module formatına göre derleme yapabilmektedir.

Program Microsoft’ın link.exe programı ile aşağıdaki gibi link edilmelidir:

```
link /entry:start /subsystem:console HelloWorld.obj kernel32.lib
```

Komuttaki /entry:start seçeneği programın başlangıç noktasını belirlemek için kullanılır. HelloWorld.asm programının başlangıç noktası _start etiketinin bulunduğu yerdedir. Windows uygulamaları “GUI” ve “Console” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Console uygulamalarında işletim sistemi programı yüklenliğinde bir console ekranını kendisi oluşturmaktadır. Console uygulaması için /subsystem:console seçeneği kullanılmalıdır. Link edilecek dosya HelloWorld.obj dosyasıdır. Merhaba Dunya programında kernel32.dll içerisindeki çeşitli API fonksiyonları (sistem fonksiyonları) kullanılmıştır. Bunun link aşamasına “kernel32.lib” isimli import kütüphanesinin dahil edilmesi gerekmektedir.

Merhaba Dünya programının tepesindeki [BITS 32] direktifi derlemenin 32 bit sistem için yapılacağını belirtmektedir. Bu programda üç API fonksiyonu çağrılmıştır. Önce GetStdHandle API fonksiyonuyla console ekranının handle değeri elde edilmiş, sonra WriteFile API fonksiyonu ile oraya yazma yapılmıştır. WriteFile aslında dosyaya yazma yapan bir API fonksiyonudur. Ancak console ekranı da sanki bir dosyaymış gibi ele alınmaktadır. Prosesin sonlanması ExitProcess API fonksiyonuyla yapılmak zorundadır.

C'nin standart exit fonksiyonu zaten ExitProcess API fonksiyonu çağırır. Merhaba Dünya programının eşdeğer C karşılığı şöyledir:

```
#include <stdio.h>
#include <windows.h>

char msg[] = "Merhaba Dünya\n";
DWORD msg_written;

int main(void)
{
    HANDLE hConsoleOutput;

    hConsoleOutput = GetStdHandle(STD_OUTPUT_HANDLE);
    WriteFile(hConsoleOutput, msg, 14, &msg_written, NULL);

    ExitProcess(0);

    return 0;
}
```

Göründüğü gibi Windows'ta ekrana bir yazının yazdırılması iki API fonksiyonu ile yapılabilmektedir. Halbuki pek çok uygulamada biz ekrana hiçbirsey yazdırmak istemeyebiliriz. Fakat yine ExitProcess API fonksiyonuyla düzgün bir çıkış yapmamız gereklidir. İşte ekrana birsey basmayan minimal bir 32 bit Windowsnasm programı şöyledir:

```
; Minimal.asm

[BITS 32]

SECTION .text
    global _start
    extern _ExitProcess@4

_start:
    push    0
    call    _ExitProcess@4
```

Program aşağıdaki derlenerek link edilmelidir:

```
nasm -f win32 Minimal.asm
link /entry:start /subsystem:console Minimal.obj kernel32.lib
```

3.4. NASM ile 32 Bit Linux Merhaba Dünya Programı

nasm ile Linux sistemlerinde 32 bit Merhaba Dünya programı şöyledir:

```
; helloworld.asm

[BITS 32]

SECTION .data

msg        db  "Merhaba Dünya", 10

SECTION .text
    global _start
```

```

_start:
    mov    eax, 4
    mov    ebx, 1
    mov    ecx, msg
    mov    edx, 14
    int    80h

    mov    eax, 1
    mov    ebx, 0
    int    80h

```

Derleme işlemi şöyle yapılmalıdır:

```
nasm -f elf32 helloworld.asm
```

Link işlemi de şöyle yapılmalıdır:

```
ld -m elf_i386 -o helloworld helloworld.o
```

Linux'taki Merhaba Dünya programı Windows'takine göre daha sadedir. Bunun nedeni Linux'ta sistem fonksiyonlarının dinamik kütüphaneden değil kesme yoluyla çağrılmıyor olmasıdır. Merhaba Dünya programında ekrana yazı yazdırma için "sys_write", prosesi sonlandırmak için de sys_exit isimli sistem fonksiyonları kullanılmıştır. Linux'taki sistem fonksiyonları 80h kesmesi ile çağrılr. Sistem fonksiyonları çağrılmadan önce onların parametreleri yazmaçlara yerleştirilmektedir. Her sistem fonksiyonunun bir numarası vardır. Çağrılacak sistem fonksiyonunun numaraları 32 bit sistemde EAX yazmacına yerleştirilir. Sonra sırasıyla EBX, ECX, EDX yazmaçlarına da fonksiyonun parametreleri yerleştirilmektedir. Örneğin sys_exit fonksiyonu şöyle çağrılmıştır:

```

mov    eax, 1
mov    ebx, 0
int    80h

void sys_exit(int exitcode);

```

sys_exit fonksiyonunun numarası 1'dir. Fonksiyonun tek parametresi vardır. O da prosesin exit kodunu belirtir. Bu argüman EBX yazmacına yerleştirilmiştir.

GNU projesi kapsamında geliştirilmiş olan Linux'un temel linker programı "ld" isimli programdır. ld programı kullanılırken -o seçeneği ile çalıştırılabilen dosyaya isim verilmiştir. Eğer link sırasında çalıştırılabilen dosyayı isim vermezse default olarak a.out ismi kullanılır. Ayrıca Linux sistemlerinde "ld" programı ile link işlemi yapılrken "entry point" verilmediğine dikkat ediniz. "ld" linker'ı default olarak "_start" adresini "entry point" olarak almaktadır.

Yine Linux için de ekrana birşey yazmayan çalışır çalışmaz düzgün bir biçimde sonlanan minimal bir nasm sembolik makine dili programı da şöyle yazılabılır:

```

; minimal.asm

[BITS 32]

SECTION .text
    global _start

_start:
    mov    eax, 1
    mov    ebx, 0

```

```
int      80h
```

Derleme ve link işlemi de aşağıdaki gibi yapılmalıdır:

```
nasm -f elf32 minimal.asm  
ld -m elf_i386 -o minimal minimal.o
```

4. 32 Bit Intel İşlemcilerindeki Temel Makine Komutları

Bu bölümde 32 bit Intel işlemcilerinde çok kullanılan makine komutları ele alınacaktır. Giriş konularında da bahsedildiği gibi Intel 80x86 işlemcilerinin makine komutları zaten geriye doğru uyumludur. Yani burada ele alınacak makine komutlarının çoğu aslında 16 bit Intel işlemcilerinde de 64 bit Intel işlemcilerinde de aynı biçimde bulunmaktadır. Bu bölümde biz yalnızca tamsayılar üzerinde işlem yapan temel makine komutlarını göreceğiz. Intel'in gerçek sayılar üzerinde işlem yapan makine komutları -daha önceden de belirtildiği gibi- matematik işlemci tarafından yapılmaktadır. Matematik işlemcinin çalışma biçimini ana işlemciden oldukça farklıdır. Bu nedenle kursumuzda matematik işlemci komutları ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

4.1. Temel Aritmetik Komutlar

ADD Komutu: Bu komut toplama işlemi yapar. İşlemden OF, SF, ZF, AF, CF ve PF bayrakları etkilenmektedir. Toplama işleminin işaretli ya da işaretsiz biçimleri yoktur. ADD komutu her iki durumda da çalışır. Çünkü işaretli sayılar da işaretsiz sayılar da (2^e ye tümleyen aritmetiğini anımsayınız) aynı biçimde toplanıp çıkartılırlar. Örneğin:

```
mov    ah, -3  
mov    al, 7  
add    ah, al
```

Burada add komutu sonucunda ah yazmacında 4 değeri bulunacaktır.

A handwritten binary addition diagram. It shows two binary numbers being added: 1101 (representing -3) and 0111 (representing 7). The result is 0100 (representing 4). An arrow points from the carry flag (CF) to the carry bit in the result, and another arrow points from the auxiliary flag (AF) to the auxiliary bit in the result.

Burada sayıların işaretsiz olduğu varsayılarak yapılan toplama işlemi sonucunda "elde" oluştuğuna, fakat işaretli düzeyde taşıma oluşmadığına dikkat ediniz. Bu nedenle işlem sonucunda CF set edilecek OF ise reset edilecektir.

Anahtar Notlar: Yukarıdaki örnekte de gördüğünüz gibi biz象征 makine dillerinde sayıları 10'luk sistemde de belirtebilmekteyiz. Sembolik makine dili derleyicileri o sayıları ikilik sisteme dönüştürüp komutun ikilik sistem karşılığını oluşturmaktadır.

ADC Komutu: Bu komutun ADD komutundan tek farkı ayrıca sonuca bir de CF bayrağındaki 1'i ya da 0'ı eklemesidir. Yani komut şöyle çalışmaktadır:

DEST \leftarrow DEST + SRC + CF;

Bu komut da OF, SF, ZF, AF, CF ve PF bayraklarını etkilememektedir. ADC komutu özellikle işlemcinin yazmaç uzunluğundan fazla toplama işlemi yapmakta kullanılır. Örneğin 32 bit bir işlemcide 64 bit iki sayıyı önce düşük anlamlı 32 bitini ADD komutuyla sonra yüksek anlamlı 32 bitini de ADC komutuyla toplayarak toplayabiliriz. Örneğin 32 bit Intel işlemcilerinde toplanacak sayılar şunar olsun:

```
0x1FFF FFC3 1463 FF12  
0x2100 3F12 4000 1000
```

Toplama işlemi şöyle yapılabilir:

```
mov ecx, 0x1463FF12  
mov ebx, 0x40001000  
add ebx, ecx  
mov ecx, 0x1FFFFFFC3  
mov eax, 0x21003F12  
adc eax, ecx
```

Toplama işlemi sonucunda elde edilen değerin yüksek anlamlı 32 biti eax, düşük anlamlı 32 biti ebx yazmacındadır.

SUB Komutu: Bu komut çıkarma işlemi yapar. Çıkartma işleminin de işaretli ve işaretsiz biçimleri yoktur. İşlemin işaretli olup olmadığı programcının varsayımlına bağlıdır. Tabi programcı EFLAGS yazmacındaki bayraklara bakarak sonuç hakkında bazı sonuçlar çıkartabilir. İşlem sonucunda OF, SF, ZF, AF, PF ve CF bayrakları etkilenmektedir. Örneğin:

```
MOV eax, 0x80000000; işaretli olarak -2147483648, işaretsiz olarak +2147485648  
SUB ebx, 20
```

Burada işaretsiz düzeyde bir borç oluşmadığı için CF bayrağı reset edilecek, işaretli düzeyde taşımaoluştugu için de OF bayrağı set edilecektir. Çıkartma işlemi sonucunda elde edilen değerin işaretli sayı sınırları içerisinde ifade edilemediğine (yani taşıma oluştuğuna) dikkat ediniz.

SBB Komutu: Bo komut ADC komutunun tersini yapmaktadır. Bu komut önce normal çıkarma işlemini yapar, sonra ondan bir de CF bayrağındaki değeri çıkartır. Yani komut şöyle çalışmaktadır:

DEST \leftarrow DEST - SRC - CF;

Örneğin bu komut sayesinde biz 32 bit sistemde 64 bit iki sayıyı çıkartabiliyoruz. (Bunun için önce düşük anlamlı dört byte'ı SUB komutıyla, sonra da yüksek anlamlı dört byte SBB komutıyla çıkarırız). SBB işleminden OF, SF, ZF, AF, PF ve CF bayrakları etkilenmektedir.

MUL Komutu: Bu komut işaretsiz tamsayıları çarpmak amacıyla kullanılır. (Intel işlemcilerinde çarpmaya ve bölme işlemlerinin işaretli ve işaretsiz biçimleri farklı makine komutlarıyla yapılmaktadır) MUL komutunun bir operandı 8 bit çarpması AL yazmacında, 16 bit çarpması AX yazmacında, 32 bit çarpması EAX yazmacında bulunmak zorundadır. Bu nedenle komutta bu yazmaç hiç belirtilemeyebilir. (Tabii komutta tek bir operandın belirtilmesi yanlış anlaşılmalara yol açabilemektedir. Pek çok assembly derleyicisi default operand olan akümülatörün belirtilmesini hata olarak değerlendirmemektedir) Bir byte'lık çarpmının sonucu AX yazmacına, iki byte'lık çarpmının sonucu DX:AX yazmaçlarına (yani yüksek anlamlı word DX yazmacına, düşük anlamlı word AX yazmacına) ve 32 bit çarpmının sonucu da EDX:EAX yazmaçlarına (yani yüksek anlamlı dword eax yazmacına, düşük anlamlı dword edx yazmacına) aktarılır. Komutun işleyişi sembolik olarak söyleyebilir:

```
IF (Byte operation)  
THEN  
    AX  $\leftarrow$  AL * SRC;  
ELSE (* Word or doubleword operation *)  
    IF OperandSize = 16  
    THEN
```

```

        DX:AX ← AX * SRC;
ELSE IF OperandSize = 32
    THEN EDX:EAX ← EAX * SRC; FI;
FI;

```

Örneğin:

```

mov    ebx, 10
mov    eax, 2
mul    ebx      ; eax'teki değer ebx'teki değerle çarpılıyor

```

Burada 32 bit çarpması yapılmıştır. Sonucun yüksek anlamlı 4 byte'ı EDX'te düşük anlamlı 4 byte'ı EAX'te bulunacaktır.

Örneğin:

```

mov ebx, 2
mov eax, 3000000000
mul ebx      ; eax'teki değer ebx'teki değerle çarpılıyor

```

Burada sonuç 6000000000 olacaktır. Ancak bu değer EAX içerisinde sığmaz. İşte EDX 6000000000 sayısının yüksek anlamlı dört byte'ını EAX ise düşük anlamlı dört byte'ını tutar.

MUL komutundan SF, ZF, AF ve PF bayrakları etkilenir. Ayrıca eğer sonucun yüksek anlamlı biti 1 ise OF ve CF bayrakları set, 0 ise reset edilmektedir.

MUL komutunda diğer operand sabit olamaz. Diğer operandın yazmaç ya da bellek operandı olması zorunludur.

IMUL Komutu: Bu komut tamsayıları işaretli olduğu varsayımla çarpar. Genel işleyiş yukarıdaki gibidir. Ancak IMUL komutu akümülatör dışında herhangi iki operandlı olarak da çalışabilmektedir. Bu komut da her zaman CF ve OF bayraklarını sıfır çeker. MUL komutundan SF, ZF, AF ve PF bayrakları etkilenir ve eğer sonucun yüksek anlamlı biti 1 ise OF ve CF bayrakları set, 0 ise reset edilir.

Örneğin:

```

mov    al, -2
mov    bl, 4
imul   bl

```

Burada sonuç AX yazmacında bulunacaktır ve işaretli olarak -8 değeri (0xFFFF8) elde edilecektir.

IMUL komutunda diğer operand sabit olamaz. Diğer operandın yazmaç ya da bellek operandı olması zorunludur.

DIV Komutu: Bu komut işaretiz tamsayılarda bölme işlemi yapar. Intel işlemcilerinde ayrıca mod alma makine komutu yoktur. Mod alma işlemi DIV ve IDIV makina komutlarının yan ürünü olarak elde edilir. 8 bit bölme için bölünecek değerin AX yazmacında, 16 bit bölme için DX:AX yazmaclarında ve 32 bit bölme için ise EDX:EAX yazmaclarında bulunuyor olması gereklidir. İşlem sonucunda bölüm değeri 8 bit bölmede AL yazmacına, 16 bit bölmede AX yazmacına ve 32 bit bölmede de EAX yazmacına yerleştirilir. Bölümden elde edilen kalan da 8 bit bölmede AH yazmacına, 16 bit bölmede DX yazmacına ve 32 bit bölmede de EDX yazmacına yerleştirilmektedir. Örneğin:

```

mov    edx, 0
mov    eax, 5

```

```

mov     ebx, 2
div     ebx

```

Bu işlem sonucunda EAX yazmacında 2 değeri EDX yazmacında da 1 değeri bulunacaktır. Komutun işleyişi aşağıdaki sembolik kodla da ayrıntılı açıklanabilir:

```

IF SRC = 0
    THEN #DE; FI; (* Divide Error *)
IF OperandSize = 8 (* Word/Byte Operation *)
    THEN
        temp ← AX / SRC;
        IF temp > FFH
            THEN #DE; (* Divide error *)
        ELSE
            AL ← temp;
            AH ← AX MOD SRC;
        FI;
    ELSE IF OperandSize = 16 (* Doubleword/word operation *)
        THEN
            temp ← DX:AX / SRC;
            IF temp > FFFFH
                THEN #DE; (* Divide error *)
            ELSE
                AX ← temp;
                DX ← DX:AX MOD SRC;
            FI;
        FI;
    ELSE IF OperandSize = 32 (* Quadword/doubleword operation *)
        THEN
            temp ← EDX:EAX / SRC;
            IF temp > FFFFFFFFH
                THEN #DE; (* Divide error *)
            ELSE
                EAX ← temp;
                EDX ← EDX:EAX MOD SRC;
            FI;
        FI;
    FI;

```

Aslında yukarıdaki sembolik koddan da görüldüğü gibi DIV komutunda bölüm değeri ilgili yazmaca sıkılmazsa exception oluşmaktadır. Ancak exception konusu kursumuzda çok ileride ele alınacaktır.

Bu komut CF, OF, SF, ZF, AF ve PF bayraklarını rastgele değiştirebilmektedir. Yani komuttan sonra bu bayrakların durumundan herhangi özel bir anlam çıkartılmamalıdır.

DIV komutunda diğer operand sabit olamaz. Diğer operandın yazmaç ya da bellek operandı olması zorunludur.

IDIV Komutu: Bu komut DIV komutunun işaretli biçimidir. Yani işaretli bölme yapmaktadır. Ancak burada önemli bir nokta kalan değerin negatif olabileceğidir. Yani örneğin biz -3 değerini 2'ye böldüğümüzde bölüm -1 ve kalan -1 elde edilir. (C ve C++'taki % operatörünün de böyle çalıştığını dikkat ediniz)

Örneğin:

```

mov     edx, -1          ; negatif sayının yüksek anamlı bitleri 1 olmalı
mov     eax, -3
mov     ebx, 2
idiv   ebx

```

Burada işlem sonucunda EAX yazmacında -1 ve EDX yazmacında da -1 değeri görülecektir.

IDIV komutunda da DIV komutunda olduğu gibi CF, OF, SF, ZF, AF ve PF bayrakları rastgele değişebilmektedir. Yani komuttan sonra bu bayrakların durumundan herhangi özel bir anlam çıkartılmamalıdır.

Ayrıca IMUL'da olduğu gibi IDIV'in iki operandlı bir biçimini yoktur.

MOV Komutu: MOV komutu genel bir aktarım komutudur. Aktarımın hedefi bir CPU yazmacı olabilir ya da bir bellek bölgesi olabilir. Eğer hedef bellekteki bir bölge ise bunun köşeli parantez içerisinde belirtilmesi gereklidir. MOV komutu ile sabit atamaları da yapılabilir. Kursun giriş bölümünde gördüğümüz gibi bellek ile bellek bölgesi arasında MOV ile atama yapılamaz. Tabii komutların genel kalıplarından da anımsanacağı gibi bellek bölgesine doğrudan sabit atanabilir. Örneğin:

```
mov eax, 10  
mov ah, 20  
mov dword [ebx], 20  
mov [ebx], eax  
mov [1FC1020], eax  
mov eax, ebx
```

MOV makine komutu bayrakları etkilememektedir.

Bazı işlemci ailelerinde aktarımın hedefi yazmaç ise aktarım komutları “LOAD” biçiminde, bellek ise “STORE” biçiminde isimlendirilmektedir. Genellikle bu ailelerdeki sembolik makine dillerinde komutlar LD ve ST biimde bulunur.

XCHG Komutu: Bu komut iki yazmaç ya da bir yazmaç ile bir bellek operandı alır. İki değeri yer değiştirir. Örneğin:

```
xchg    eax, ebx
```

Burada artık EAX'teki değer EBX'te, EBX'teki değer de EAX'te olacaktır. Örneğin:

```
xchgeax, [ebx]
```

Burada [ebx]'teki değer ile eax yer değiştirmektedir. Yani komutun sonucunda EBX adresiyle belirtilen yerde EAX'teki değer, EAX'te de EBX adresindeki değer bulunur. Tabii XCHG komutunun her iki operandı da bellek olamaz. Operandlardan herhangi birinin de sabit olması mümkün değildir.

LEA Komutu: En çok kullanılan komutlardan biri de budur. Bu komut köşeli parantez içerisindeki adresin sayısal değerini bir yazmaya aktarmak için kullanılır. Bu komutta hedef operand her zaman bir yazmaçtır. Kaynak operand ise köşeli parantezli olmak zorundadır. C dilindeki adres almak için kullanılan & operatörü çoğu kez bu komutla gerçekleştirilmektedir. Örneğin:

```
mov eax, [ebx + ecx]
```

Burada ebx ile ecx içerisindeki değerler toplanıp bir adres elde edilmiştir. O adresin 4 byte bilgi eax'e atanmıştır. Fakat örneğin:

```
lea eax, [ebx + ecx]
```

Burada ebx ile ecx içerisindeki değerler toplanmış, bu toplam değer eax'e atanmıştır. Aşağıdaki komut geçersizdir. Ancak geçerli olsaydı yukarıdaki komut bununla eşdeğer olurdu:

```
mov eax, ebx + ecx
```

Intel'de iki yazmaç toplamı ancak köşeli parantez içerisinde bulunabilir. Örneğin:

```
lea eax, [ebx]
```

Burada ebx değeri eax' atanmıştır. Bu komut aşağıdaki komutla işlevsel olarak eşdeğerdir:

```
mov eax, ebx
```

Örneğin:

```
lea eax, [ebx + 0x1F]
```

Burada eax'e ebx ile 0x1F değerinin toplamı aktarılmaktadır.

LEA komutunun bir bellek erişimi yapmadığına özellikle dikkat ediniz. Örneğin köşeli parantez içerisindeki adres tahsis edilmemiş bir bölgenin adresi olsa bile LEA oraya erişim yapmadığı için bir sorun oluşmaz.

LEA komutu da tipki MOV komutu gibi bayrakları etkilememektedir.

INC ve DEC komutları:

INC ve DEC tek operandlı bir makine komutudur. INC operandını bir artırır, DEC de bir eksiltir. Operand yazmaç olabilir ya da köşeli parantezli bellek bölgesi olabilir. Örneğin:

```
inc eax  
dec ebx  
inc ah  
dec dword [ebx]  
inc byte [ebx + ecx]
```

Komut OF, SF, ZF, AF ve PF bayrakları etkilenmektedir. Bu komutlar CF bayrağını etkilemezler.

CMP Komutu: CMP komutu yapılan iş olarak SUB komutunun aynısıdır. Ancak CMP komutu hedef operandı değiştirmez yalnızca çıkartma yapılmış gibi bayrakları etkiler. Örneğin:

```
sub eax, ebx
```

burada eax'ten ebx değeri çıkartılmıştır. Sonuç eax'te saklanır. Fakat örneğin:

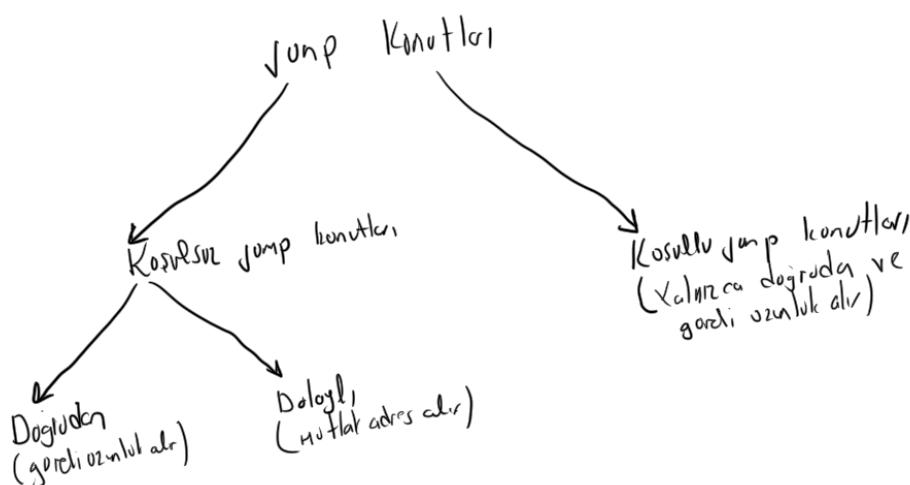
```
cmp eax, ebx
```

burada sanki çıkartma işlemi yapılmış gibi bayraklar etkilenir. Ancak gerçek bir çıkartma yapılmamaktadır. Dolayısıyla eax yazmacında bir değişiklik de yapılmayacaktır.

Sembolik makine dillerinde çıkartma çok önemlidir. Çünkü çıkartma işlemi sonucunda bayrakların konumuna bakılarak iki operand arasındaki büyülüük küçüllük ilişkisi anlaşılabilir. İki işaretsiz tamsayıyı karşılaştırmak isteyelim. SUB ya da CMP komutlarından sonra CF bayrağı set edilmişse bu durum birinci operand ikinci operand'tan küçük olduğu anlamına gelir. Tabii karşılaştırma işlemi için çıkartma yapıyorsak biz aslında operand'ların değerlerini de değiştirmek istemeyiz. İşte bu durumda SUB yerine CMP komutu tercih edilmektedir.

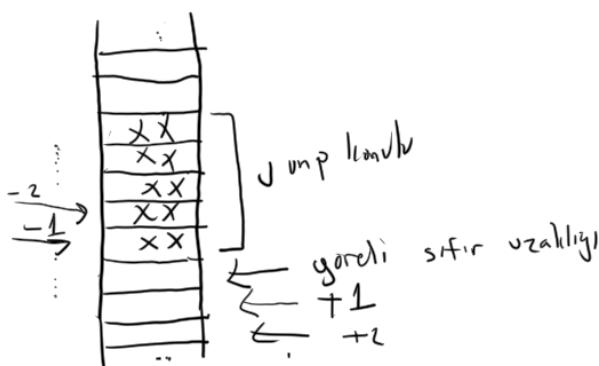
4.2. JUMP Komutları

Jump komutları sembolik makine dillerinin mutlaka gereken komutlarındandır. Bazı işlemci ailelerinde bu komutlar “branch (dallanma) komutları olarak isimlendirilmektedir. Jump komutları olmadan yüksek seviyeli dillerdeki if, switch, while for gibi deyimler gerçekleştirilemez. Jump komutları koşulsuz (unconditional) ve koşullu (conditional) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Koşulsuz jump komutları C’deki goto deyimi gibidir. Koşulsuz olarak EIP yazmacını belli bir değere çeker. Koşulsuz jump komutlarının “doğrudan (direct)” ve dolaylı (indirect)” biçimleri de vardır. Koşulsuz jump komutlarının doğrudan biçimleri sonraki konuda ele alınacağı gibi “göreli (relative) uzaklık” değerini, dolaylı biçimleri ise “mutlak (absolute)” adres değerini operand olarak alır. Koşulu jump komutları bazı bayraklara bakarak jmp işlemini yapmaktadır. Koşulu jump komutlarının yalnızca doğrudan (direct) ve göreli uzaklık alan biçimleri vardır:

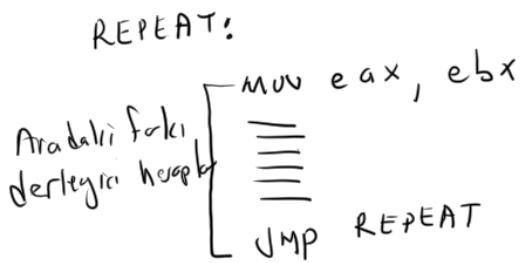
4.2.1. Intel'in Koşulsuz JMP Komutları

Koşulsuz jump komutları bayraklara bakmadan doğrudan EIP yazmacına belli bir değeri atayarak programın akışını başka bir adrese aktarmakta kullanılır. Koşulsuz jump komutları da kendi aralarında “doğrudan (direct)” ya da “dolaylı (indirect)” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan koşulsuz jump komutları pek çok işlemcide olduğu gibi göreli uzaklık değerini operand olarak alır. Doğrudan koşulsuz jump komutlarının son byte’larından sonraki ilk byte göreli uzaklık için sıfır orijini belirtir. Negatif uzaklık “yukarıya”, pozitif uzaklık “ aşağıya” jump yapılacağı anlamına gelmektedir.

Göründüğü gibi koşulsuz doğrudan jump komutları operand olarak “göreli uzaklık” miktarını almaktadır.

Göreli uzaklıkların sembolik makine dili programcısı tarafından hesaplanması çok zordur. Assembly derleyicileri “etiket (label)” yöntemi ile bu hammaliyeyi bizim üzerinden almaktadır. Biz sembolik makine dillerinde JMP komutlarının yanına bir etiket ismi veririz. Sembolik makine dili derleyicileri de jmp komutunun sonundan o etiketin bulunduğu uzaklığını hesaplayarak makine komutu oluşturur. Örneğin:

Pekiyi JMP komutları operand olarak neden mutlak adres yerine görelî uzunluk almaktadır? Çünkü bu sayede biz kodu bellekte başka yere yüklesek de o jump komutları yine aynı yere atlamayı sağlayacaktır.

Koşulsuz jump komutlarının 8 bit, 16 bit ve 32 bit görelî uzunluk alan biçimleri de vardır. Tabii programcı özel bir belirleme yapmadıktan sonra derleyici ziplama miktarını hesaplayarak en uygun jump komutunu üretir. Intel sisteminde 8 bit görelî uzunluk alarak yapılan jump işlemlerine "short jump", 16 bit ve 32 bit görelî uzunluk alarak yapılan jump işlemlerine de "near jump" denilmektedir. Pek çok sembolik makine dili derleyicisinde short ya da near anahtar sözcüğü ile bunu isterse programcı belirleyebilmektedir. Örneğin:

```

jmp near NEXT
; ...
NEXT:
call _ExitProcess@4
  
```

Eğer "short" ya da "near" anahtar sözcüklerinin hiçbirini kullanılmamışsa default durumda derleyici en uygun jump komutunu hesaplamaktadır. 32 bit sistemde 16 bit görelî uzunluk için komutta 0x66 öneki gerekmektedir.

Intel'deki koşulsuz jump komutlarının yazmaç ve bellek operandı alan biçimleri de vardır. Yazmaç operandı alan biçimini mutlak jump işlemi yapar. Yani yazmacın içerisindeki değer görelî uzunluk değil, bizzat jump edilecek adresdir. Örneğin:

```

mov eax, 0x123456
jmp eax
  
```

Burada koşulsuz olarak 0x123456 adresine jump yapılmaktadır. Koşulsuz jump komutlarının bellek operandı alan biçimleri de vardır. Bu durumda önce o bellek bölgesindeki 32 bit değer çekilir. Oraya mutlak jump uygulanır. Örneğin:

```

jmp [eax]
  
```

Burada eax yazmacının içerisinde bulunan adresen 32 bit çekilerek o adrese jump yapılmaktadır. Intel jmp komutlarının operandları yazmaç ya da bellek ise böyle jump'ları "indirect jump" demektedir. Örneğin:

```

; Minimal.asm

[BITS 32]

SECTION .data

jmpPoint dd EXIT

SECTION .text
global _start
extern _ExitProcess@4

_start:
jmp [jmpPoint]
  
```

```

EXIT:
    xor     eax, eax
    push eax
    call   _ExitProcess@4

```

Burada EXIT etiketinin adresi jmpPoint adresindeki bellek bölgésine yazılmıştır:

```

SECTION .data
jmpPoint dd      EXIT

```

Sonra oraya dolaylı jump işlemi yapılmıştır:

```

jmp      [jmpPoint]

```

4.2.2. Koşullu Jump Komutları

Koşullu jump komutları bayraklara bakarak jump işlemi yapmaktadır. Intel'deki bütün koşullu jump komutları doğrudandır ve "göreli uzunluk" değerini operand olarak alırlar. Bayrakların uygun karşılaştırma sonuçlarını içermesi SUB ya da CMP komutlarıyla sağlanmaktadır. Bu nedenle önce bayrakların karşılaştırma için set ya da reset edilmesi gereklidir. Yani koşullu jump komutları tipik olarak SUB ya da CMP komutlarından sonra uygulanmaktadır. Zaten onların isimlendirmeleri de SUB ya da CMP komutlarından sonra kullanılacağı fikriyle yapılmıştır. Intel'de çok fazla koşullu jump komutu varmış gibi görülse de aslında bazı komutlar diğerleriyle aynı işlemi yaparlar. Yani bu komutlar aynı makine kodunun farklı isimleridirler. Örneğin JA ile JNBE aslında aynı komutlardır. Bunlar tek bir komutun iki farklı isimleridir.

Koşullu jump komutlarının isimlendirilmeleri SUB ya da CMP komutlarının birinci operandına göre yapılmıştır. Örneğin:

```

cmp eax, ebx
jb REPEAT

```

Burada jb (jump below) eax'teki değer ebx'teki değerden küçükse anlamına gelmektedir. İsimlendirmede "A (Above)" ve "B (Below)" işaretsiz tamsayılar için "G (Greater)" ve "L (Less)" de işaretli sayılar için kullanılmaktadır. Eşitlik "E (Equal)" ya da "Z (Zero flag set)" ile ifade edilebilmektedir.

Koşullu jump komutlarında eğer koşul sağlanmışsa jump işlemi yapılır. eğer koşul sağlanmamışsa sonraki komuttan devam edilir.

Aşağıda tüm koşullu jump komutlarının listesi verilmiştir:

Komut İsimleri	Anlamı	Bayrak Koşulları
JA/JNBE	İşretsiz olarak birinci operand ikinci operand'tan büyüktür	CF = 0 ve ZF = 0
JB/JNAE/JC	İşretsiz olarak birinci operand ikinci operand'tan daha küçük	CF = 1
JAE/JNB/JNC	İşretsiz olarak birinci operand ikinci operand'tan büyük ya da eşit	CF = 0
JBE/JNA	İşretsiz olarak birinci operand ikinci operand'tan küçük ya da eşit	CF = 1 veya ZF = 1
JE/JZ	İşaretli ya da işaretsiz olarak iki operand birbirine eşitse	ZF = 1
JNE/JNZ	İşaretli ya da işaretsiz olarak iki operand birbirine eşitse	ZF = 0

JG/JNLE	İşaretli olarak birinci operand ikinci operand'tan büyüktür	ZF = 0 ve SF = OF
JL/JNGE	İşaretli olarak birinci operand ikinci operand'tan daha küçük	SF ≠ OF
JGE/JNL	İşaretli olarak birinci operand ikinci operand'tan daha büyük ya da eşitse	SF = OF
JLE/JNG	İşaretli olarak birinci operand ikinci operand'tan küçük ya da eşitse	ZF = 1 veya SF ≠ OF
JO	Bir aritmetik işlemde işaretli olarak taşıma olmuşmuşsa	OF = 1
JNO	Bir aritmetik işlemde işaretli olarak taşıma olmuşmamışsa	OF = 0
JS	İşlem sonucu negatif çıkmışsa	SF = 1
JNS	İşlem sonucu pozitif ya da sıfır çıkmışsa	SF = 0
JP / JPE	Parity biti set edilmişse	PF = 1
JNP / JPO	Parity biti reset edilmişse	PF = 0
JCXZ	CX yazmacındaki değer sıfır ise	Bayraklara değil CX'e bakar
JECXZ	ECX yazmacındaki değer sıfır ise	Bayraklara değil ECX'e bakar

Sembolik makine dilinde döngüler ve if deyimleri koşullu ve koşulsuz jump komutlarının kullanılmasıyla gerçekleştirilebilirler. Örneğin aşağıdaki gibi bir C kodunun sembolik makine dili karşılığını yazmak isteyelim:

```
int g_x = 0;
/* ... */
while (g_x < 10) {
    printf("test\n");
    ++g_x;
}
```

Böyle bir while döngüsü aşağıdaki gibi oluşturulabilir:

```
[BITS 32]

SECTION .data

msg          db  'test', 10
msg.written  dd  0

g_x         dd  0

SECTION .text
    global _start
    extern _GetStdHandle@4, _WriteFile@20, _ExitProcess@4

_start:
_REPEAT:
    cmp     dword [g_x], 10
    jge     EXIT

    push -11
    call _GetStdHandle@4

    push 0
    push msg.written
    push 5
    push msg
    push eax
    call _WriteFile@20

    inc     dword [g_x]
```

```

jmp      REPEAT

EXIT:
    xor      eax, eax
    push eax
    call    _ExitProcess@4

```

Döngüdeki en önemli nokta şurasıdır:

```

cmp      dword [g_x], 10
jge    EXIT

```

Burada g_x ile 10 değeri karşılaştırılmıştır. Eğer g_x 10'dan büyükse ya da 10'a eşitse while koşulu sağlanmadığı için döngüden çıkıştır. Eğer bu koşul sağlanmıyorsa akış aşağıdan devam eder. Orada da mesaj ekrana yazdırılmıştır. Dönünün devamının sağlanması için yukarıya jump yapıldığına dikkat ediniz:

```

; ...
inc      dword [g_x]
jmp      REPEAT

```

Şimdi de aşağıdaki while döngüsünü sembolik makine dilinde yazmaya çalışalım:

```

unsigned g_x = 10;

while (g_x != 0) {
    /* ... */
    --g_x;
}

```

Kodun eşdeğer assembly karşılığı şöyle olabilir:

```

REPEAT:
    cmp      dword [g_x], 0
    je       EXIT
    ; ...
    dec      dword [g_x]
    jmp      REPEAT
EXIT:
    ; ...

```

Tabii bu döngüyü şöyle de oluşturabilirdik:

```

cmp      dword [g_x], 0
je       EXIT

REPEAT:
    ; ...
    dec      dword [g_x]
    jnz      REPEAT
EXIT:
    ; ...

```

Burada dec komutuyla g_x değeri sıfıra düştüğünde ZF bayrağı set edileceğine dikkat ediniz. do-while döngüleri de benzer biçimde yapılabilir. Örneğin:

```

unsigned g_x = 10;

do {
    /* ... */
    --g_x;
} while (g_x != 0);

```

İşlemi sembolik makine dilinde şöyle yapılabılır:

REPEAT:

```
; ...
dec    dword [g_x]
jnz    REPEAT
```

for döngüleri de benzer biçimde sembolik makine dilinde oluşturulabilir. (Örneklerimizde stack görmediğimiz için hep global değişkenleri kullanıyoruz). Örneğin:

```
int g_i;
/* ... */
for (g_i = 0; g_i < 10; ++g_i) {
    /* ... */
}
```

Bu işlemin sembolik makine dili karşılığı şöyle oluşturulabilir:

```
MOV      dword [g_i], 0
@2:
cmp      dword [g_i], 10
jge      @1

; ...

inc      dword[g_i]
jmp      @2
@1:
; ...
```

Anahtar Notlar: jmp işlemlerinde etiket kullanırken isim uydurmak zordur. Bu nedenle fabrikasyon etiket isimleri kullanılabilir. Sembolik makine dilinde @ karakteri geçerli bir isimlendirme karakteridir. Biz örneklerimizde fabrikasyon etiket isimlerini @ karakterlerini kullanarak vereceğiz. Fonksiyonlara geçtiğimizde @ karakterlerini ayrıca fonksiyon isimleriyle de kombine edeceğiz. Pek çok C derleyicisi programın sembolik makine dili karşılığını oluştururken bu biçimdeki fabrikasyon etiketleri kullanmaktadır.

if deyimleri de yine koşullu ve koşulsuz jump komutlarıyla gerçekleştirilir. Örneğin yalnızca doğruysa kısmı olan bir if deyimi düşünelim:

```
if (g_i > 100) {
    /* ... */
}
/* ... */
```

Bu işlem aşağıdaki gibi sembolik sembolik makine dilinde ifade edilebilir:

```
cmp      dword [g_i], 100
jle      @1

; doğruysa kısmı

@1:
; if deyimin dışı
```

Şimdi de else kısmı olan bir if deyimini sembolik makine dili ile ifade etmeye çalışalım:

```
if (g_i > 10) {
    /* ... */
}
```

```
else {
    /* ... */
}
```

Bu işlemin eşdeğer sembolik makine dili karşılığı şöyle olabilir:

```
cmp     dword [g_i], 10
jle    @1
; if'in doğruysa kısmı

jmp @2
@1:
; if'in yanlışsa kısmı
```

@2:

Şimdi de else-if örneği üzerinde duralım:

```
int g_a;

if (g_a > 0) {
    /* .... */
}
else if (g_a < 0) {
    /* ... */
}
else {
    /* ... */
}
```

Bu işlemin sembolik makine dili karşılığı şöyle oluşturulabilir:

```
cmp     dword [g_a], 0
jle    @1
; g_a > büyükse sıfır

jmp    @3
@1:
cmp     dword [g_a], 0
jge    @2
; g_a < 0

jmp    @3
@2:
; g_a == 0
```

@3:

4.2.3. Stack Kullanımı

Stack mikroişlemci tarafından yönetilen deposal bir alandır. Çalışan her programın (aslında her thread'in)

bir stack alanı vardır. Programların stack'lerinin belleğin neresinde ve hangi büyülükte oluşturulacağı işletim sisteminin kontrolündedir. İşletim sistemi programı yüklediğinde onun için belli uzunlukta bir stack alanı tahsis eder.

Stack doğrudan mikroişlemci tarafından desteklenen LIFO (Last In First Out) prensibiyle çalışan bir kuyruk sistemidir. Stack'e eleman yerleştirmeye geleneksel olarak "push" işlemi, stack'ten eleman almaya da "pop" işlemi denilmektedir. Mikroişlemcilerin çoğunda bu işlemleri yapan PUSH ve POP komutları vardır.

Stack'in aktif noktası (buna stack'in tepesi (top of the stack) de denilmektedir) mikroişlemcilerde bir yazmaç tarafından tutulur. 32 bit Intel işlemcilerinde bu yazmaç ESP (SP "stack pointer" sözcüklerinden kısaltma) yazmacıdır. Stack'e eleman ekleme ve stackten eleman alma işlemleri genel olarak mikroişlemci kaç bitlikse o büyülükte yapılır. Örneğin 32 bit Intel işlemcilerinde genellikle stack'e 32 bit yani 4 byte bilgi yerleştirilerek alınmaktadır. (Gerçi 64 bit Intel işlemcilerinde stack'e 16 bit, 32 bit ve 64 bit; 32 bit Intel işlemcilerinde de stack'e 16 bit ve 32 bit bilgi yerleştirip almak mümkün olsa da tipik durum işlemci kaç bitse stack'e o büyülükte bilginin yerleştirilip alınmasıdır)

Intel'deki PUSH makine komutu tek operand'lıdır. Bu komut önce ESP yazmacını 4 geriye alır, sonra ESP'nin gösterdiği yere operand'ı ile belirtilen değeri yerleştirir. Örneğin:

```
PUSH      EAX
```

Bu komutla EAX içerisindeki değer stack'e yerleştirilecektir. ESP'nin komut öncesindeki değeri 0x123456 olsun. PUSH işlemi ile ESP önce 0x123452 değerine çekilir. Sonra oraya 4 byte olarak EAX yazmacındaki değer yerleştirilir. Bu biçimde PUSH yaptıkça ESP azalacaktır. PUSH işlemi sırasında ESP'nin yönü aşağıdan yukarıya doğrudur (bizim çizimlerimizde belleğin aşağısı yüksek adreste, yukarısı düşük adresedir).

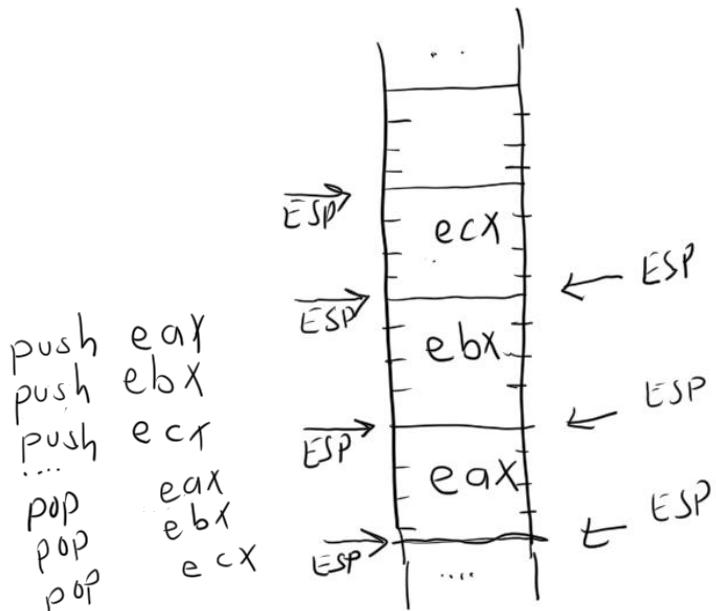
POP makine komutu tam tersi bir işlemi yapar. Önce ESP'nin gösterdiği yerden 4 byte değeri alarak operandına yerleştirir, sonra ESP'yi 4 byte artırır. Örneğin:

```
POP      EBX
```

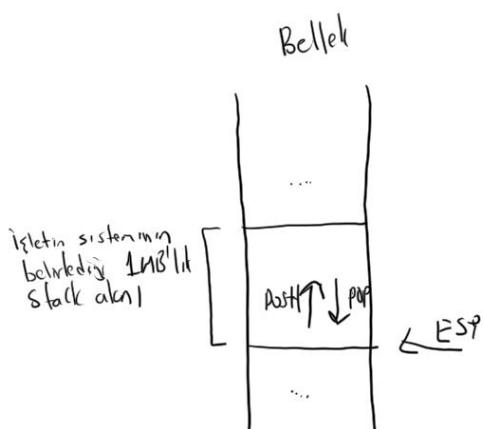
Komut öncesinde ESP'nin değeri 0x123452 olsun. Burada artık belleğin 0x123452 adresinden başlayan 4 byte'lık değer EBX'e yerleştirilir, sonra ESP 4 artırılarak 0x123456 değerine getirilir. Şimdi bu iki makine komutunu peşi sıra yazalım:

```
PUSH      EAX  
POP      EBX
```

Bu işlem sonunda ESP aynı değere geri gelir. Ancak EAX'teki değer EBX'e atanmış olmaktadır. Örneğin bir dizi PUSH ve POP yapalım:

Pekiyi işletim sisteminin program için stack alanını 1MB olarak belirlediğini düşünelim. İşin başında ESP yazmacı işletim sistemi tarafından nereye konumlandırılmalıdır? Yanıt: Tabii ki en sona! Çünkü başlangıçta stack'te hiçbir değer olmadığına göre bizim maksimum miktarda PUSH yapabilmemeiz gerekir.

Eğer biz stack için ayrılan alana dikkat etmeden aşırı derecede PUSH işlemi yaparsak stack alanı yukarıdan taşıar. Buna İngilizce “Stack Overflow” denilmektedir. Eğer biz PUSH etmeden POP etmeye çalışırsak ya da PUSH ettiğimizden daha fazla POP etmeye çalışırsak bu kez bize ayrılan alanı aşağıdan taşırız. Buna da İngilzce “Stack Underflow” denilmektedir.

32 bit Intel işlemcilerinde PUSH ve POP komutlarının tek operand'lı komutlar olduğuna dikkat ediniz. PUSH komutunun operand'ı bir sabit (immediate), bir yazmaç ya da bellek olabilir. (Bellek operandının köşeli parantez içerisinde hangi kalıplarla oluşturulabileğini anımsayın.) POP komutunun operand'ı da bir yazmaç ya da bellek olabilir. Örneğin:

PUSH 0x12345678

Burada 0x12345678 değeri stack'e push edilmiştir. Örneğin:

POP EAX

Burada stack'in tepesindeki 4 byte'luk değer EAX'e yerleştirilmiştir. Örneğin:

PUSH dword [EAX]

Burada EAX'in gösterdiği bellek adresindeki 4 byte oradan alınarak yine bellekteki stack'e push edilmiştir. Bu işlemin aslında iki bellek bölgesi arasında yapıldığına dikkat ediniz. Bu Intel'de bellek-bellek arası işlemin yapıldığı istisna durumlardan biridir. Örneğin:

POP dword [EBX + ECX]

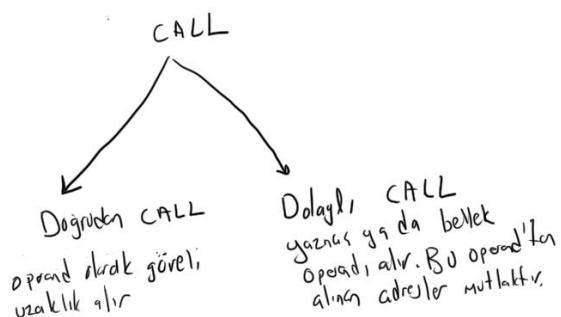
Burada stack'in tepesindeki 4 byte alınarak EBX + ECX ile belirtilen adrese yerleştirilmektedir.

4.2.3.1. Stack'in Anlamı Nedir ve Ne Amaçla Kullanılmaktadır?

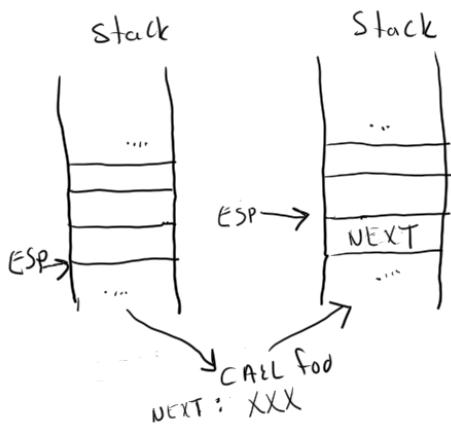
Stack son derece zekice düşünülmüş bir mekanizmadır. Bu sayede bilgilerin geçici olarak saklanıp geri alınabilmesi çok basit bir biçimde sağlanabilmektedir. Örneğin EAX yazmacının içerisindeki değeri kaybetmek istemeyelim. Fakat EAX'i de çarpma için kullanmak zorunda kalalı. İşte biz EAX değerini stack'e PUSH edebiliriz, çarpmayı yaptıktan sonra onu yeniden POP edebiliriz. Burada stack geçici bir saklama alanı olarak kullanılmıştır. Stack aynı zamanda sonraki başlıkta ele alınacağı gibi fonksiyon çağrılarında da işlemci tarafından kullanılır. Ayrıca fonksiyonlara parametre aktarımı, yerel değişkenlerin yaratılması ve yok edilmesi de stack mekanizmasıyla yapılmaktadır. Tüm bu kullanımlar sırası geldikçe ele alınacaktır.

4.2.4. Fonksiyonların Çağrılması CALL ve RET Makine Komutları

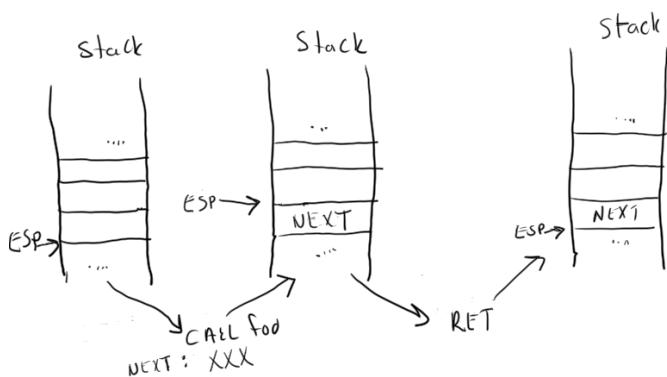
Anımsanacağı gibi yüksek seviyeli dillerde bir fonksiyon çağrılığında akış fonksiyona gider. Fonksiyon sonlandığında çağrıdığı yerden akış devam etmektedir. İşte bu işlem sembolik makine dillerinde CALL ve RET makine komutlarıyla yapılmaktadır. CALL makine komutunun tipki koşulsuz JMP komutu gibi doğrudan ve dolaylı biçimleri vardır. Komutun doğrudan biçimini göreli uzaklık değerini operand olarak almaktadır. Yine komutun son byte'ından sonraki byte göreli uzaklıkta orijin (yani 0 noktası) kabul edilir. Tabii biz sembolik makine dillerinde CALL makine komutunun operandı olarak göreli uzaklıği değil call edilecek yerin etiketini veririz. Sembolik makine dili derleyicileri bu etiketi göreli uzaklığı dönüştürmektedir:

CALL makine komutu önce kendisinden sonraki ilk makine komutunun adresini stack'e push eder. Sonra hedeflenen adrese dallanır. Örneğin:

CALL makine makomutuyla akış hedeflenen adrese aktarıldıktan sonra oaradaki kod çalıştırılır. İşte geri dönüş için RET makine komutu kullanılmaktadır. Aslında RET makine komutunun yaptığı şey POP EIP gibidir. (POP EIP biçiminde bir komut geçerli değil). Yani stack'te ESP'nin gösterdiği yerdeki değeri POP eder ve onu EIP yazmacına yerleştirir. Böylece RET işlemiyle akış CALL makine komutundan sonraki komutla devam edecektir.

O halde CALL makine komutunun eşdeğeri şöyle yazılabilir:

```
push      NEXT_CMD_ADDRESS
jmp      foo
```

Örneğin:

```
[BITS 32]

SECTION .data

msg        db  'foo', 10
msg.written    dd  0

SECTION .text
global _start
extern _GetStdHandle@4, _WriteFile@20, _ExitProcess@4

_start:
    call foo

    push 0
    call _ExitProcess@4
foo:
    push -11
    call _GetStdHandle@4

    push 0
    push msg.written
```

```

push 4
push msg
push eax
call _WriteFile@20

ret

```

Yukarıdaki programa test.asm isminin verildiğini varsayılm. Derleme ve link işlemi şöyle yapılmalıdır:

```

nasm -fwin32 Test.asm
link /entry:start /subsystem:console Test.obj kernel32.lib

```

Burada foo fonksiyonu (yani foo adresinden başlayan kod) ekrana foo yazısını basmaktadır. Aynı işlemi Linux sistemlerinde şöyle yapabiliriz:

```

[BITS 32]

SECTION .data

msg db "foo", 10

SECTION .text
global _start

_start:
    call foo

    mov eax, 1
    mov ebx, 0
    int 80h

foo:

    mov eax, 4
    mov ebx, 1
    mov ecx, msg
    mov edx, 4
    int 80h
ret

```

Derleme ve link işlemi de şöyle yapılabilir:

```

nasm -felf32 test.asm
ld -m elf_i386 -o test test.o

```

CALL makine komutunun dolaylı biçimini mutlak adresle işlemini yapar. Örneğin:

```
CALL [EBX]
```

Burada bellekte EBX yazmacıyla belirtilen adresten 4 byte çekilecek ve o dört byte EIP yazmacına yüklenerek JMP işlemi yapılacaktır. Tabii bunun öncesinde yine sonraki komutun adresi stack'e atılacaktır.

Yukarıdaki örneklerde RET makine komutunun operandsız olduğu görülmektedir. Ancak bu komutun sabit bir değeri operand olarak alan RET n biçiminde bir versiyonu da vardır. (RET n makine komutu fonksiyonlardan dönüşlerde oldukça tercih edilmektedir ve bu komutun kullanımı ileride ele alınmaktadır.) RET n önce bir kez pop işlemi yaparak elde ettiği değeri EIP yazmacına yerleştirir fakat aynı zamanda ESP yazmacını n kadar da artırır. Bu durumda RET komutu ile RET 0 komutu işlevsel olarak eşdeğerdir.

Bir fonksiyon CALL ile çağrıldığında onun içerisinde de yine CALL ile başka fonksiyon çağrılabılır. Bu durumda bir karışıklık olmaz. İlk RET işlemi sonraki çağrılan fonksiyondan geri dönüşü sonraki ret işlemi de ilk çağrılan fonksiyondan geri dönüşü sağlar.

Bir fonksiyonun içerisinde biz istediğimiz kadar PUSH işlemi yapabiliriz. Ancak RET işleminden önce ne kadar PUSH yapmışsa o kadar POP yapmış olmalıyız. Böylece Stack yazmacı (ESP) RET işlemi için yeniden geçerli durumuna geri dönebilisin.

4.2.5. Bit Düzeyinde İşlemler Yapan Makine Komutları

Sembolik makine dilleri alçak seviyeli diller oldukları için bu dillerde bit işlemlerine çok sık gereksinim duyulmaktadır. Bu bölümde temel bit işlemlerini yapan makine komutları ele alınacaktır.

4.2.5.1. AND ve OR Komutları

AND v e OR komutları iki tamsayı değerinin karşılıklı bitlerini AND ve OR işlemlerine sokmaktadır. Örneğin:

```
and eax, ebx
or    eax, [ebx + ecx]
and eax, 1
```

Komut sonucunda her zaman OF ve CF bayrakları reset'lenir. AF bayrağının durumu tanumsızdır (undefined). İşlemden SF, ZF, PF bayrakları etkilenir.

AND işleminin operandlı etkilemeyen yalnızca bayrakları etkileyen TEST isimli bir biçimde vardır. AND ile TEST arasındaki ilişki SUB ile CMP arasındaki ilişkiye benzetilebilir. TEST işlemi AND işlemi yapar fakat bu işlemenin yalnızca bayraklar etkilenir. Pekiyi TEST işlemine neden gereksinim duyulmaktadır? Bazen AND işlemi sonucundaki bayrak değerlerini merak edebilirsiniz ancak operandı daa değiştirmek istemeeyebilirsiniz. Örneğin EAX'teki değeri bozmadan onun içerisindeki değerin tek mi çift mi olduğunu anlamak istediğiniz düşünün:

```
test eax, 1
jz      EVEN      ; çift ise jump et
```

Bir değeri kendisiyle AND işlemeye soktuğumuzda onunla aynı değeri elde ederiz. Fakat bu işlemenin bayraklar etkileneceği için artık koşullu jump işlemi yapabiliriz. Örneğin EAX'teki değer negatifse jump etmek isteyelim. Henüz bir işlem yapmadığımıza göre bayraklara bakamayız. Bayrakları etkileyebilecek bir işleme ihtiyacımız vardır. Bu AND işlemi ya da TEST işlemi olabilir:

```
and    eax, eax
js     NEGATIVE    ; negatifse jump et
```

Bu işlemle EAX'teki değer negatif ise jump yapılmaktadır. Benzer biçimde:

```
test    eax, eax
jnz   NOTZERO
```

Burada da EAX'teki değer sıfır değilse jump yapılmıştır.

Anahtar Notlar: gcc'de test.c isimli C programını yalnızca derleyerek (yani link etmeyerek) ondan sembolik makine dili çıktısı söyle elde edilir:

```
gcc -c -S -masm=intel test.c
```

Burada -c yalnızca derleme yapmak için, -S assembly çıktısı elde etmek için, -masm=intel ise sembolik makine dili çıktısının Intel sentaksına göre düzenlenmesi için kullanılmıştır. Üretilen dosya default olarak "test.s" olacaktır.

Yukarıdaki işlemin aynısı Microsoft'un cl.exe derleyicisi ile söyle yapılabilir:

```
cl /c /FA test.c
```

Burada /c yalnızca derleme için /FA sembolik makine dili çıktısı için kullanılmaktadır. Üretilen dosya "test.asm" olacaktır.

4.2.5.2. XOR Komutu

XOR komutu iki değerin karşılıklı bitlerini EXOR işlemeye sokar. EXOR (Exclusive OR) işlemi iki bit aynıysa 0 değerini farklıysa 1 değerini veren bir işlemidir. EXOR işlemi geri dönüşümlüdür. Bu nedenle EXOR şifreleme gibi işlemlerde çok tercih edilmektedir. (Yani biz bir değeri bir değerle EXOR çekmiş olalım. Sonucu yine aynı değerle EXOR işlemeye sokarsak orijinal değeri elde ederiz.)

Bir değer kendisiyle EXOR işlemeye sokulursa sıfır elde edilir. Bu nedenle assembly programcılar bir yazmacı sıfırlamak için bu komutu sık kullanmaktadır:

```
xor    eax, eax
```

Tabii aynı işlemin MOV makine komutuyla da yapılabilirdi:

```
mov    eax, 0
```

Bu durumda komutun daha uzun olacağına dikkat ediniz. (Sabit değerlerin makine komutunun bir parçası olarak koda dahil olduğunu anımsayınız)

Eski den XOR işlemi SUB işleminden daha hızlıydı. Ancak uzunca bir süredir artık bunların arasında bir hız farkı kalmamıştır:

```
sub eax, eax
```

Komut sonucunda her zaman OF ve CF bayrakları reset'lenir. AF bayrağının durumu tanımsızdır (undefined). İşlemden SF, ZF, PF bayrakları etkilenir.

4.2.5.3. Öteleme (Shift) Komutları

C/C++, C# ve Java'daki << ve >> operatörleri aslında işlemcinin sola ve sağa öteleme komutlarını kullanmaktadır. Öteleme işlemleri Intel işlemcilerinde SAL, SAR, SHL ve SHR makine komutları ile yapılmaktadır. SAL (Shift Arithmetic Left) ve SAR (Shift Arithmetic Right) komutlarına aritmetik öteleme komutları SHL (Shift Logical Left), SHR (Shift Logical Right) komutlarına da mantıksal öteleme komutları denilmektedir. SAL ve SHL komutları arasında farklılık yoktur. SAR ile SHR komutları arasında ise küçük bir farklılık vardır.

Diğer yüksek seviyeli dillerden de bilindiği gibi sola bir kez ötelemede bütün bitler bir sola kaydırılır ve sağdan sıfır ile besleme yapılır. Sağ bir kez ötelemede ise bütün bitler bir sağa kaydırılır ancak en soldan 0 ile mi bir ile mi besleme yapılacağı SAR ve SHR komutlarında değişmektedir. SAR komutunda besleme işaret bitiyle, SHR komutunda ise her zaman 0 ile yapılmaktadır. SAL ve SHL komutları arasında aslında hiçbir fark yoktur. Mantıksal bütünlük oluşturmak için sanki iki farklı komut varmış gibi isimlendirme yapılmıştır. (Yani aslında SAL ve SHL iki ayrı makine komutu değil aynı komutun iki farklı ismidir.) Bir'den fazla kez ötelemede aynı işlemler birden fazla yapılmaktadır.

Öteleme komutlarında ötelenecek operand yazmaç ya da bellek olabilir. Bir kez öteleme için 2 byte'lık bir komut versiyonu (opcode) bulundurulmuştur. Bir'den fazla öteleme yapmak isteniyorsa öteleme sayısı ya sabit olarak verilmek zorundadır ya da CL yazmacına yerleştirilmek zorundadır. Öteleme miktarının sabit olarak verilmesi durumunda ise komut uzunluğu 3 byte olur. Eğer komut uzunluğu CL yazmacına yerleştirilirse bu durumda komut uzunluğu yine 2 byte'tır. Örneğin bazı geçerli öteleme komutları şöyle olabilir:

```
sal    eax, 1 ; komut uzunluğu 2 byte
```

```
shl    dword [ebx], 5          ; komut uzunluğu 3 byte
sar    byte [ebx + ecx], cl    ; komut uzunluğu 2 byte
```

Aşağıdaki komutlar ise geçersizdir:

```
sal    eax, bl      ; geçersiz!
sal    ebx, ecx     ; geçersiz!
```

Komutların bayrakları etkilemesi şöyle olmaktadır: Her zaman kaybedilen bit CF bayrağına yerleştirilir. Yani örneğin biz sola bir kez öteleme yaptığımızda en soldaki bit CF bayrağına yerleşecektir. Sağa bir kez öteleme yaptığımızda da en sağdaki bir CF bayrağına yerleşir. Birden fazla öteleme yapıldığında son ötelemede kaybedilen bit CF'de kalır. SHL ve SHR komutlarında öteleme sayısı ötelemek istenen değerin bit uzunluğunun bir eksini aşiyorsa bu durumda CF bayrağı tanımsız durumdadır. OF bayrağı yalnızca 1 kez ötelemede etkili olur. Birden fazla kez ötelemede OF de tanımsız durumdadır. Bir kez ötelemede OF bayrağı bize sayıda işaretli taşıma olup olmadığını bildirmektedir. Ayrıca SF, ZF ve PF bayrakları normal biçimde işlemenden etkilenirler. Sıfır kere öteleme geçerlidir. Ancak bu durumda işleminden bayraklar etkilenmez.

Sola öteleme bilindiği gibi iki ile çarpma anlamına, sağa öteleme ise iki ile bölme anlamına gelmektedir. İşaretli sayıların sağa ötelenmesi için SAR komutu işaretsiz sayıların sağa ötelenmesi için SHR komutu kullanılmaktadır. İşaretli ya da işaretsiz sola öteleme için aslında yukarıda belirtildiği gibi tek bir komut vardır. Bu komuta SAL ve SHL isimleri verilmiştir.

Mantıksal sağa ötelemede en soldan beslemenin 0 ile aritmetik sağa ötelemede ise 1 ile yapıldığını anımsayınız. Örneğin AL yazmacında aşağıdaki değerin bulunduğu düşünelim:

AL: 1011 0111

Şimdi AL yazmacındaki değeri SAR AL, 1 ile aritmetik olarak bir kez sağa öteeleyelim. AL'deki değer şu hale gelecektir.

AL: 1101 1011

Oysa AL'ye SHR al, 1 komutuyla mantıksal sağa öteleme uygulasaydık AL'deki değer şu hale gelecekti:

AL: 0101 1011

Bildiğiniz gibi sağa öteleme sayıyı tamsayısal olarak (yani nokta oluşmayacak biçimde) ikiye bölmeye anlamına gelir. Fakat aritmetik sağa ötelemede eğer ötelenecek değer negatifse sonuç küçültülecek biçimde (yani eksi sonsuza doğru) tamsayı olarak elde edileceğine dikkat ediniz. Yani örneğin biz -3 değerini bir kez sağa aritmetik ötelemek isteyelim:

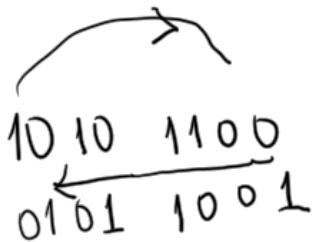
1111 1101 -3

Sağ bir kez aritmetik ötelendiğinde sayının -2 olduğunu dikkat ediniz:

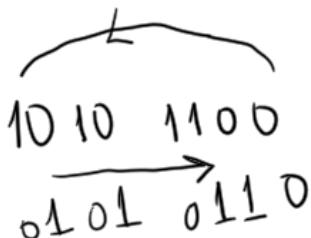
1111 1110 -2

4.2.5.4. Döndürme (Rotate) Komutları

Döndürme işlemi için C/C++ dillerinde (Tabii Java ve C#'ta da) bir operatör bulunmamıştır. (Bu nedenle bu işleme öteleme işlemlerindeki gib bir aşinalığınız bulunmayabilir.) Döndürme işlemi ötelemeye benzemektedir. Ancak ötelemede kaybedilen bit diğer tarafı beslemeye kullanılır. Örneğin sola döndürme işlemini şöyle gösterilebilirsiniz:

Sağ döndürme işlemini de şöyle gösterebiliriz:

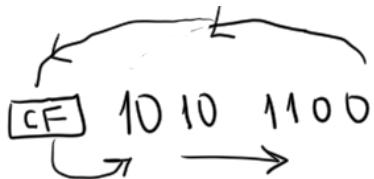

Döndürme işlemi bir sayının belli kısımlarının yer değiştirilmesi için kullanılabilmektedir. Ayrıca sayıyı ötelemek yerine döndürdüğümüzde biz onu yeniden ters döndürerek eski haline de getirebiliriz. Diğer özel bazı durumlarda da döndürme işleminden faydalılmaktadır.

Intel işlemcilerinde dört döndürme (rotate) komutu vardır. Komutların ikisi carry'li döndürme için diğer ikisi de carry'sız döndürme için kullanılır:

ROR	(Rotate Right)
RCR	(Rotate Carry Right)
ROL	(Rotate Left)
RCL	(Rotace Carry Left)

Carry'li döndürmede sanki CF bayrağı sayının en yüksek anlamlı ekstra biti gibi davranmaktadır. Dolayısıyla döndürmeye o da dahil edilir. Örneğin sağa bir kez carry'li döndürmeyi şöyle gösterebiliriz:

Rotate komutlarının biçimleri de tamamen öteleme komutları gibidir. Yani bir kez döndürme için ayrı bir makine komutu vardır. Birden fazla kez döndürme sabitle ya da CL yazmacıyla yapılabilmektedir. Komut uzunlukları da yine öteleme komutlarında olduğu gibidir. Örneğin bazı geçerli döndürme komutları şöyledir:

```
ror    eax, 1
rcl    eax, 4
rcr    eax, cl
```

CF bayrağı her zaman (ister carry'li döndürme ister carry'sız döndürme söz konusu olsun) son döndürmede kaybedilen biti tutar (tipki ötelemede olduğu gibi). Ancak döndürme döndürülecek değerin bit uzunluğunun bir eksiginden fazla olursa bu bayrak tanımsız durumda olur. OF bayrağı yine yalnızca bir kez öteleme söz konusu olduğunda etkilenir. SF, ZF, AF, PF bayrakları ise normal biçimde etkilenmektedir.

4.2.5.5. BT (Bit Test) BTS (Bit Test Set), BTR (Bit Test Reset) ve BTC (Bit Test Complement)

Komutları

Bu komutlar Intel ailesine 80386 ile eklenmiştir. Dolayısıyla 80386'dan sonraki tüm işlemcilerde bu komutlar bulunmaktadır. Bilindiği gibi bazı olgular var-yok biçiminde ikil değer alırlar. Örneğin 256 tane dosyanın açık olup olmadığı bilgisi, 512 tane makinenin çalışır durumda olup olmadığı bilgisi gibi. Bu biçimdeki bilgiler bit düzeyinde saklanmaya çok uygundurlar. İşte BTS komutu bir bit dizisinin herhangi numaralı bir bitini set etmek (1'lemek) için, BTR komutu reset etmek (0'lamak) için BTC komutu da terslemek (yani 0 bit 0 ise 1 yapmak, 1 ise 0 yapmak) için kullanılmaktadır. Bazen biz bir bit dizisinin belli bir bitini değiştirmek istemeyiz. Yalnızca o bitin durumunu (yani 0 mı 1 mi olduğunu) öğrenmek isteriz. BT (Bit Test) komutu da bunu yapmaktadır.

Yukarıdaki komutlarının hepsinin genel biçimini aynıdır. Bu komutların birinci operandları yazmaç ya da bellek, iki perand'ları yazmaç ya da sabit olabilir. Örneğin:

```
bts      eax, 14  
btr      [ebx], eax  
btc      [eax + ebx], 19
```

Komutların ilk operand'ları bit işleminin yapılacak hedefi, ikinci operand'ları ise bit numarasını belirtmektedir. Bitlere ilk bit 0 olmak üzere artan sayıda bir numaraları karşılık getirilmiştir. Eğer ikinci operand sabit ise ya da birinci operand yazmaç ise en son bit numarası birinci operand'ın bit uzunluğunun bir eksiği kadar olabilir. (Bu durumda eğer ikinci operanda daha büyük bir bit numarası verilirse bit numarası olarak birinci operandın bit uzunluğuna bölümünden elde edilen kalan değeri kullanılır.) Örneğin:

```
bts      eax, 32
```

komutu aslında,

```
bts      eax, 0
```

ile aynı işlev sahiptir. Ya da örneğin:

```
bts      byte [eax], 12
```

komutu aslında,

```
bts      byte [eax], 4
```

ile aynı işlev sahiptir.

Eğer bu komutların birinci operandı bellek, ikinci operandı yazmaç ise komutun davranışını ilginçtir. Bu durumda işlem sanki birinci operand ile belirtilen adresten sınırsız bir bit dizisi varmış gibi yapılır. İkinci operand büyük bir pozitif değer ya da büyük bir negatif değer olabilir. Örneğin:

```
mov eax, 1345  
bts [data], eax
```

Burada bellekte data adresinden başlayan bölge bir bit dizisi olarak kullanılmaktadır. Bu bit dizisinin 1345'inci biti set edilmiştir. Burada birinci operand için byte, word, dword gibi bir belirleyici getirilmediğine dikkat ediniz. Bu komutların bit numarasını sabit olarak verdığımız biçimlerinde birinci operandın uzunluğunun belirtilmesi gerektiğine de dikkat ediniz. Örneğin:

```
bts dword [data], 29
```

BTS, BTR ve BTC komutları işlem yapılan bitin değişmeden önceki değerini CF bayrağına yerleştirmektedir. BT komutu da ilgili bitin değerini CF bayrağına yerleştirir. Bu komutların hiçbir ZF

bayrağını etkilemez. OF, SF, AF ve PF bayraklarının durumu bu komutlardan sonra tanımsızdır (undefined).

4.2.5.6. BSF (Bit Scan Forward) ve BSR (Bit Scan Reverse) Komutları

Bu komutlar bir yazmaç ya da bellek bölgesindeki bitlerden ilk 1'olanın ya da son 1 olanın indeksini elde etmek için kullanılmaktadır. Komutların birinci operandları yazmaç ikinci operand'ları ise yazmaç ya da bellek bölgesi olmak zorundadır. İkinci operand'lar 1 olan bitin araştırılacağı kaynak değeri, ikinci operand'lar ise bulunan indeks numarasının yerleştirileceği yazmacı belirtmektedir. BSF ilk 1 olan bitin numarasını, BSR ise son 1 olan bitin numarasını birinci operand'a yerleştirir. Örneğin:

```
mov ebx, 0x70  
bsf eax, ebx
```

Burada EBX yazmacındaki değerin içerisindeki ilk 1 olan bitin numarası 4'ür ($0x70 = \dots0111\ 0000$). Dolayısıyla bu 4 değeri komut sonucunda birinci opearand'a (yani EAX'e) yerleştirilecektir. Örneğin:

```
mov ebx, 0x7F000000  
bsr eax, ebx
```

Burada EBX içerisindeki son 1 olan bit 30 numaralı bittir. Komut sonucunda EAX yazmacına 30 değeri yerleştirilir.

Bu komutlarda kaynak operand 0 ise hedef operand'taki değer tanımsızdır. Bu durumda ZF bayrağı set edilmektedir. CF, OF, SF, AF, PF bayrakları bu komutlardan sonra tanımsız durumda olur.

4.2.5.7. NOT ve NEG Komutları

Bu komutlar tek operand'lıdır. NOT bir sayının 1'e tümleyenini (1'e tümlene sayı içerisindeki 0'ların 1, 1'lerin 0 yapılmasıdır) NEG ise 2'ye tümleyenini elde eder. Komutların operandları yazmaç ya da bellek olabilir. Örneğin:

```
xor eax, eax      ; eax = 0  
not eax           ; eax = 0xFFFFFFFF  
neg eax           ; eax = 1
```

Burada önce EAX yazmacı XOR komutıyla 0'a çekilmiştir. Sonra NOT komutıyla EAX'in içerisindeki değer $0xFFFFFFFF$ durumuna getirilmiştir. Bu değer işaretli olarak -1'dir. NEG değerin negatifini elde ettiginden NEG sonrasında EAX'te 1 değeri bulunacaktır.

4.2.6. Bayraklarla İlgili Bazı Makine Komutları

Komut kalıplarındaki yazmaç kavramı bayrak yazmacını içermemektedir. Yani biz MOV gibi makine komutuyla EFLAGS yazmacına değer atayamayız ya da onun değerini alamayız. Ancak Intel'de bayrak yazmacını stack'e atan ve onu stack'ten alan PUSHF ve POPF isimli iki özel komut bulunmaktadır. Bu komutlar EFLAGS yazmacının düşük anlamlı 16 bitini alıp set etmek amacıyla kullanılabilmektedir. Çünkü EFLAGS yazmacının yüksek anlamlı (yani sonradan eklenen) bitleri işlemcinin modları gibi özel işlemlerle ilgilidir. PUSHF komutu EFLAGS yazmacındaki değeri yüksek anlamlı 2 byte'sı sıfır olacak biçimde stack'e atar. PUSHF ve POPF makine komutları için ayrıca eş anlamlı PUSHFD ve POPFD isimleri de bulundurulmuştur. Aslında biz 32 bit modda 16 bit olacak biçimde bayrak yazmacını stack'e push edip pop edebiliriz. Tabii bunun için komut ekstra öneke sahip olur. Ancak pek çok 32 bit assembly derleyicisi bayrakları 16 bit olarak stack'e atan ve aalan komutlara sahip değildir. (Zaten bu işlemin 32 bit modda bir anlamı olduğu da söylenemez.)

PUSHF ve POPF komutları sayesinde EFLAGS yazmacının düşük anlamlı 2 byte'ındaki bayrakları elde edip değiştirebiliriz. Örneğin:

```
pushf  
pop    eax
```

Burada biz EFLAGS yazmacının değerini eax'e atamış olduk. Şimdi eax'in bitleri üzerinde AND, OR gibi komutlarla değişiklik yaptıktan sonra ters işlemi yapabiliriz:

```
push  eax  
popf
```

Bayraklarla ilgili ilginç iki makine komutu da LAHF ve SAHF komutlarıdır. LAHF komutu EFLAGS yazmacının düşük anlamlı 8 bitini AH yazmacına atar. SAHF ise tam tersi biçimde AH yazmacındaki değeri EFLAGS yazmacının düşük anlamlı byte'ına yerleştirir. EFLAGS'in düşük anlamlı byte'ında CF, PF, AF, ZF, SF gibi önemli bayraklarının bulunduğu anımsayınız.

Yukarıdaki bayrak komutlarından başka ayrıca belli bayrakları (fakat hepsini değil) set ve reset eden ayrı makine komutları da vardır. Bunların listesi aşağıda verilmiştir:

CLAC	(Auxiliary Carry bayrağını reset eder)
STAC	(Auxiliary Carr bayrağını set eder)
CLC	(Carry bayrağını reset eder)
STC	(Carry bayrağını set eder)
CLD	(Direction bayrağını reset eder)
STD	(Direction bayrağını set eder)
CLI	(Interrupt bayrağını reset eder)
STI	(Interrupt bayrağını set eder)
CMC	(CF bayrağını tersiyle değiştirir)

5. 80X87 Matematik İşlemcilerinin Kullanımı ve Gerçek Sayılarla İşlemler

Anımsanacağı gibi Intel işlemcilerinde birleşik tasarlanmış bir gerçek sayı birimi yoktur. Intel eskiden gerçek sayı işlemleri için 80X87 matematik işlemcilerini üretmişti. 80486 DX modeliyle birlikte bu matematik işlemci ana tamsayı işlemcisile aynı entegre devreye yerleştirilmiştir. Aynı entegre devreye yerleştirilmiş olsalar da tamsayı işlemlerini yapan ana işlemciyle gerçek sayı işlemlerini yapan matematik işlemci birbirine bağlı iki farklı birim gibi çalışmaya devam etmektedir.

Intel'in matemeticik işlemci komutlarının başı F harfiyle başlar. (Örneğin FADD, FSIN, FCOS gibi.) Matemetik işlemci birimi stack makinesi (stack machine) gibi çalışmaktadır. (.NET'in arakodu olan CIL ve Java platformunun arakodu olan "Java Byte Code" un da stack makinesi gibi çalışan bir sanal makineye dayalı olarak oluşturulduğunu anımsayınız.)

Matematik işlemcinin içerisinde 8 elemanlık bir içsel stack bulunur. Bu stack'in ana işlemcinin kullandığı RAM'deki stack'le bir ilgisi yoktur. Matematik işlemcinin stack'i bellekte değil matematik işlemcinin kendi içerisindeidir. Bu stack sistemi aslında yazmaçlardan oluşturulmuş durumdadır. Bu nedenle matematik işlemci içerisindeki bu stack'e "veri yazmaçları (data registers) da denilmektedir. Intel'in matematik işlemcilerindeki stack elemanları 10 byte uzunluğundadır. Bu 10 byte'lık stack elemanları "IEEE 754 Extended Real Format"ına uygun bir biçimde gerçek sayıları tutar. Yani Intel'in matematik işlemcileri kendi içerisinde gerçek sayıları hep 10 byte duyarlılığında tutarak işleme sokmaktadır. (Örneğin işleme sokulacak operandlar 4 byte (float) olsa bile matematik işlemci bunları 10 byte olarak stack yazmaçlarında saklar ve işlemlere de 10 byte duyarlılıkla sokar.) Intel'in matematik işlemcilerinin yazmaç yapısı aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

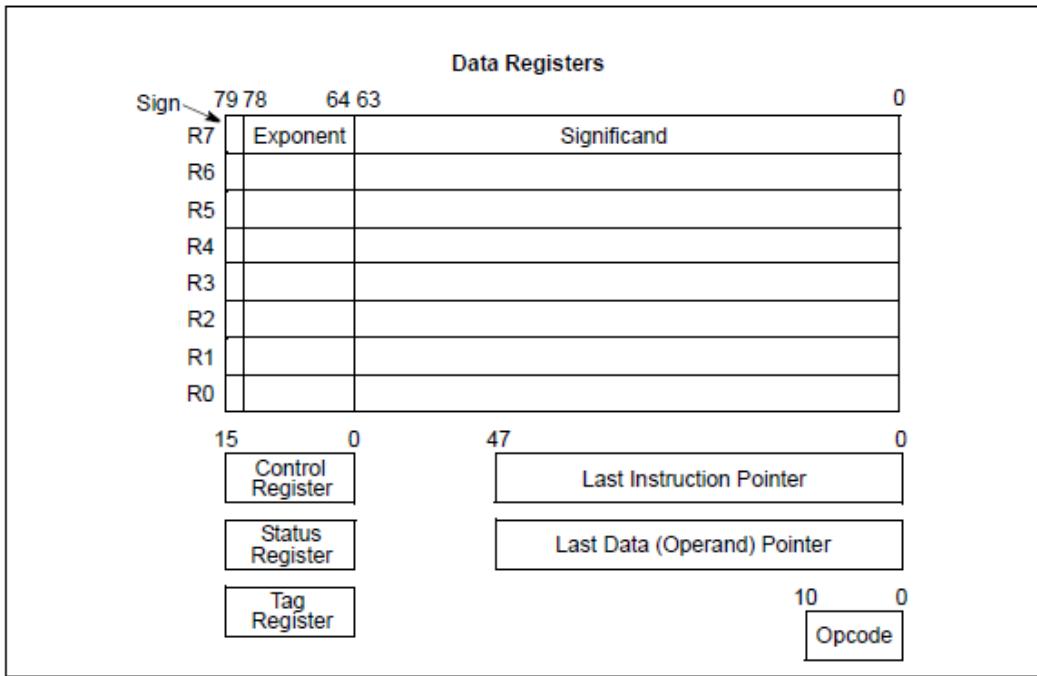
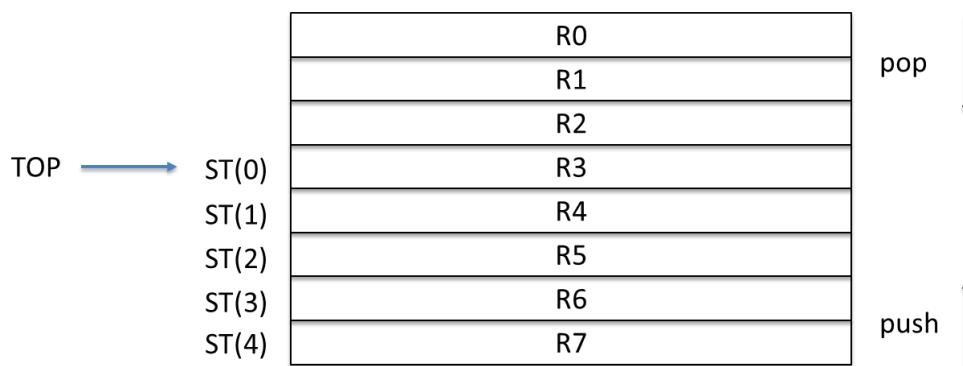

Figure 8-1. x87 FPU Execution Environment

Gördüğünüz gibi matematik işlemcinin içerisinde stack yazmaçlarının yanı sıra bir durum yazmacı (status register) bir de kontrol yazmacı (control register) da bulunmaktadır.

Matematik işlemcideki stack'in tepesi durum yazmacındaki TOP (Top Of the Stack) isimli 3 bit ile gösterilmektedir. Yani durum yazmacının TOP bitleri adeta stack göstericisi gibi işlem görür. Stack'in yönü R7'den R0'a doğrudur. Yani push işlemi sırasında yazmaç değeri bir azaltılır ve o yazmaca değer aktarılır.

Matematik işlemcinin stack'i döngüsel biçimdedir. Yani push işlemi (FLD işlemi) ile R0 yazmacına gelindiğinde yeniden R7'den devam edilmektedir. Stack'in tepesi ST(0) ile tepenin altındaki yazmaçlar da (yani daha önce push edilmiş olanlar) sırasıyla ST(1), ST(2), ... ST(7) biçiminde temsil edilmektedir.

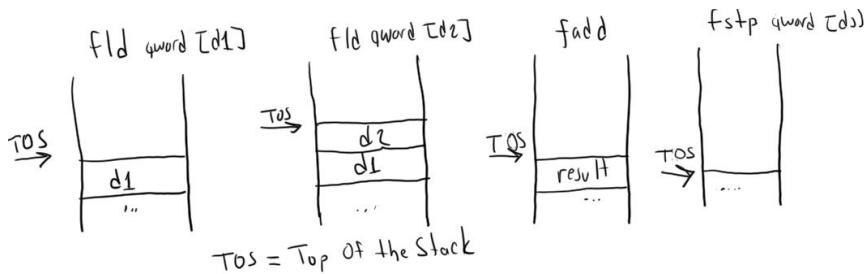

Burada durum yazmacındaki TOP bitleri R3 yazmacını göstermektedir. Yani stack'in tepesi R3'tür. Stack'in tepesi her zaman ST(0) ile temsil edilmektedir.

Anahtar Notlar: Yukarıdaki çizimi biz düşük numaralı stack yazmacı yukarıda olacak biçimde çizdik. Halbuki Intel her zaman düşük adresleri ve değerleri şekillerde daha aşağıda olacak biçimde çizmektedir. Matematik işlemcinin yazmaçlarını gösteren önceki şekil Intel dokümanlarından alınmıştır. Orada çizimin ters yönde olduğuna dikkat ediniz.

Gerçek sayı işlemleri matematik işlemci tarafından kabaca şöyle yapılmaktadır: İşleme sokulacak değerler programcı tarafından önce matematik işlemcinin stack'ine push edilir. Sonra gerçek sayı komutu uygulanır. Eğer komut operandsızsa her zaman stack'in tepesindeki değerler pop edilerek işleme sokulur ve sonuç yeniden stack'e push edilir. Örneğin iki double değer toplanacak olsun. Bu işlem şöyle yapılabilir:

```
fld      qword [d1]
fld      qword [d2]
fadd
fstpqword[d3]
```


FLD (f load) komutu stack'e eleman push etmek için, FST (f store) komutu ise stack'teki elemanın değerini belleğe yerleştirmek için kullanılmaktadır. FSTP (f store pop) elemanı stack'ten alarak aynı zamanda pop işlemi de yapar. Programcının stack dengisine dikkat etmesi gereklidir. Yani biz stack'e ne kadar değer push etmişsek o kadar miktarda pop yapılmış olmasına dikkat etmemeliyiz. Matematik işlemcinin stack'i de “overflow” ve underflow” olabilmektedir.

Anahtar Notlar: Bugün işlemci ve sanal makine gerçekleştirimleri için iki temel model vardır. Bunlardan birine “register machine” diğerine “stack machine” denilmektedir. İşlemcilerin çoğu “register machine” modeline uygundur. Bu modelde komutların operandları yazmaçlarda tutulur. Komutlarda da hangi yazmaçların işleme sokulacağı belirtilir. “Stack machine”de ise komutlarda operandlar belirtilmez. İşleme sokulacak operandlar önce stack'e push edilir. Komutlar zaten stack'in tepesindeki değerleri pop ederek işleme sokarlar. Sonucu da yeniden stack'e atarlar. .NET'in çalışma ortamı ve ara kodu, Java'nın çalışma ortamı ve arakodu stack makinesi olarak tasarılmıştır.

Matematik işlemcinin komutlarında (birkaç istisna dışında) ana işlemcinin yazmaçları doğrudan kullanılamaz. Ana işlemcinin yazmaçları yalnızca bellek operandını oluştururken kullanılabilir. Çünkü Intel tarihsel olarak ana işlemciyi ve matematik işlemciyi iki farklı birim olarak tasarlamıştır.

5.1. 80X87 Matematik İşlemcilerinin Temel Matematisel Komutları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Intel'in tüm matematik işlemci komutları F harfi ile başlamaktadır. Bu komutların her biri tipik olarak birkaç biçimde bulunur:

1) Operandsız Biçim: Bu biçimde komutun hiçbir operandı yoktur. Örneğin:

FADD

Bu durumda komut matematik işlemci stack'inin tepesindeki iki değeri (ST(0) ve ST(1)) pop ederek alır onları işleme sokar ve sonucu da yeniden stack'e push eder.

2) Tek Bellek Operandlı Biçim: Bu biçimde matematik işlemci stack'inin tepesindeki değer (ST(0)) pop edilerek operand olan değerle işleme sokulur. Sonuç yeniden stack'e push edilir. Örneğin:

FADD qword [EBX]

İşlem 4 byte, 8 byte ya da 10 byte duyarlılığında yapılabilmektedir.

3) İki Stack Operandlı Biçim: Bu biçimde operand'lardan biri stack'in tepesi (yani ST(0)) diğeri ise herhangi bir stack operandı (ST(i) biçiminde gösterebiliriz) olabilmektedir. Stak'in tepesindeki değer ile belirtilen stack elemanındaki değer işleme sokulup sonuç sol taraftaki stack elemanına yeniden yerleştirilir. Herhangi bir pop işlemi yapılmaz. Örneğin:

FADD ST3, ST0

Burada ST(3) ile ST(0) işleme sokularak sonuç ST(3)'te bırakılmaktadır.

5.1.1. FLD, FST ve FSTP Komutları

FLD komutu bellekteki 4 byte (float), 8 (double) ve 10 byte (long double)'lık gerçek sayıları matematik işlemcinin stack'ine push etmek için kullanılmaktadır. FLD komutunun operand'ı bir bellek adresi ya da stack elemanıdır. Örneğin:

```
fld qword [d1] ; d1 adresinden başlayan double değeri push et  
fld dword [d2] ; d2 adresinden başlayan float değeri push et  
fld st(5) ; stack'in tepesinden itibaren 5'inci elemanı yeniden stack'e push et
```

FST komutu matematik işlemcinin stack'indeki değeri operandına aktarmak için kullanılır. Komut yine bellek ya da stack elemanını operand olarak almaktadır. Örneğin:

```
FST qword [result]
```

Bu komutla matematik işlemcinin stack'inin tepesindeki (ST(0)'daki) değer result adresinden itibaren belleğe aktarılacaktır. Örneğin:

```
FST ST(5)
```

Bu komutla da stack'in tepesindeki eleman stack'in tepesinden itibaren 5'inci elemana aktarılır. (Yani artık stack'in 5'inci elemanında stack'in tepesindeki elemanın değeri bulunur.) FST komutları pop işlemi yapmaz. Yani stack'in tepesinden alınan değer yine stack'in tepesinde kalmaya devam eder. İşte FST komutunun FSTP biçimi tamamen FST gibidir. Ancak stack'in tepesindeki değeri aynı zamanda oradan alarak pop eder (yani atar).

5.1.2. FILD, FIST ve FISTP Komutları

Bu komutlar FLD, FST ve FSTP komutlarına oldukça benzemektedir. Ancak operand olarak tamsayı alırlar. Yani örneğin biz bir tamsayıyı gerçek sayı formatına dönüştürerek matematik işlemcinin stack'ine push etmek istiyorsak bu komutları kullanmalıyız. Örneğin:

```
FLD dword [data]
```

komutu ile,

```
FILD dword [data]
```

komutu arasında ne fark vardır? FLD komutu operandı olan adresteği değerin zaten gerçek sayı formatıyla orada bulunduğu varsayar. Halbuki FILD komutu operandı olan adresteği değerin tamsayı olduğunu kabul ederek onu gerçek sayı formatına dönüştürüp matematik işlemcinin stack'ine atmaktadır. Örneğin C/C++ gibi dillerde int bir değerin double gibi bir nesneye atanması işlemi derleyiciler tarafından şöyle yapılmaktadır:

```
FILD dword [int_object]  
FSTP qword [double_object]
```

FIST ve FISTP komutları tam ters bir işlemi yapmaktadır. Yani bu komutlar matematik işlemcinin stack'inin içerisinde bulunan gerçek sayı formatındaki değerini tamsayıya dönüştürerek belleğe yerleştirirler. Örneğin C/C++ gibi dillerde biz bir double değeri int bir nesneye atamak istediğimizde derleyici bunun aşağıdaki gibi bir kod üretecektir:

```
FLD qword [double_object]
```

```
FISTP    dword [int_object]
```

Bu komutlar 64 bit tamsayı üzerine de işlem yapabilmektedir. Örneğin:

```
fild    qword [long_long_object]  
fistp   qword [long_long_object]
```

5.1.3. FLD1, FLDZ, FLDPI, FLDL2T, FLDL2E, FLDLG2, FLDLN2 Komutları

Bazı özel değerleri matemetik işlemcinin stack'ine push etmek için özel FLD komutları bulundurulmuştur. Bu komutların operandları yoktur. FLD1 komutu 1 olmasını, FLDZ 0 komutu 0 olmasını push eder. FLDPI pi olmasını push etmektedir. FLD2T komutu $\log_{10} 2$ değerini, FLDL2E komutu $\log_2 e$ değerini, FLDLG2 komutu $\log_{10} e$ değerini, FLDLN2 komutu da $\log_e 2$ değerini push etmektedir.

5.1.4. FADD, FSUB, FMUL, FIMUL, FDIV ve FIDIV Komutları

Bu komutlar gerçek sayılar üzerinde klasik 4 işlemi yapmaktadır. Komutların genel biçimleri aynıdır. Bu komutların birkaç biçimi vardır:

1) Operandsız biçim: Bu biçimde her zaman stack'in tepesindeki iki değer pop edilip işleme sokulur ve sonuç yine işlemcinin stack'ine push edilir. Örneğin:

```
FLD      qword [d1]  
FLD      qword [d2]  
FMUL  
FSTP    qword [d3]
```

2) Bellek operandlı biçim: Bu biçimde stack'in tepesindeki değer pop edilerek doğrudan bellekteki değerle işleme sokulur, sonuç yine stack'e push edilir. Örneğin:

```
fld      qword [d1]  
fmul    qword [d2]  
fstp    qword [d3]
```

Bu işlem yukarıdakiyle eşdeğerdir.

3) Stack elemanını operand olarak alan biçim: Burada komutun operandı bir stack elemanıdır. Komut stack'in tepesindeki eleman ile operand olarak verilen elemanı işleme sokar. Sonuç operand olan elemanda bulunur. Örneğin:

```
FMUL ST1
```

Burada ST(1) ile ST(0) yani stack'in tepesindeki değer işleme sokulmuştur. Sonuç ST(0)'a atanmıştır. Bu işlem uzun olarak şöyle de belirtilebilir:

```
FMUL ST0, ST1
```

Operandlar yer de değiştirebilmektedir. Örneğin:

```
FMUL ST1, ST0
```

Burada artık sonuç ST(1)'e atanmaktadır. Bu biçimdeki kullanımda operandların biri mutlaka stack'in tepesi yani ST(0) olmak zorundadır. Komutların stack operandlı olanlarına genel olarak pek gereksinim duyulmamaktadır. Ancak bazı durumlarda bu komutlarla daha optimize kod üretilmesi mümkün olabilmektedir.

FIMUL stack'in tepesindeki değeri pop edip operandı olan tamsayı değerle çarpar ve sonucu yeniden stack'e

push eder. FIDIV de benzer işlemi yapmaktadır.

5.1.5. FSIN, FCOS, FSINCOS ve FPTAN Komutları

FSIN stack'in tepesindeki değeri pop edip onun sinüsünü hesaplayarak yeni değeri push eder. Örneğin sinüs 30 derece şöyle hesaplanabilir:

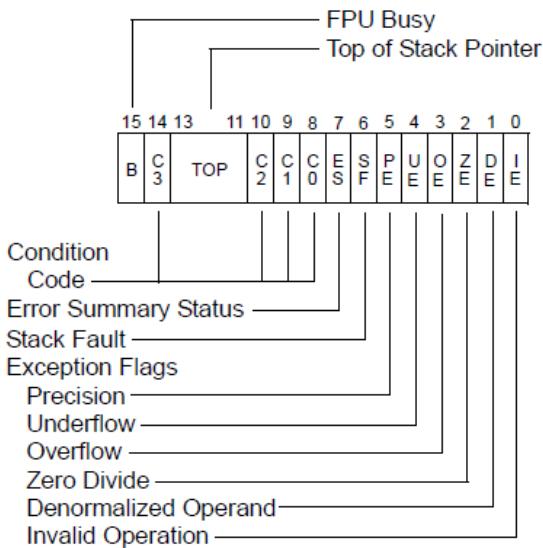
```
fldpi  
fdiv      qword [d1]  
fsin  
fstp      qword [d2]
```

FCOS benzer biçimde cosinüs işlemi yapmaktadır. FSINCOS stack'in tepesindeki değeri pop eder sonra onun sinüsünü ve kosinüsünü alır. Önce kozinüsü sonra da sinüsü stack'e push eder. FPTAN stack'in tepesinde değeri pop eder. Önce onun tanjantını sonra da 1 değerini stack'e push eder.

5.2. Matematik İşlemcide Karşılaştırma İşlemleri

İki gerçek sayıyı nasıl karşılaştırabiliriz? Anımsanacağı gibi ana tamsayı işlemcilerinde karşılaştırma için önce SUB ya da CMP komutu uygulanıyor sonra da bayraklara bakılarak koşullu jump yapılmıştır. Matematik işlemcide de karşılaştırma komutları vardır. Ancak bu karşılaştırma komutları ana tamsayı işlemcisinin bayraklarını etkilememektedir. Pekiyi bu durumda gerçek sayı karşılaşturmaları nasıl yapılmaktadır?

Matematik işlemcide karşılaştırma yapan komutlar matematik işlemcinin içerisindeki durum yazmacının (status register) C0, C2 ve C3 bitlerini etkilemektedir. Matematik işlemci içerisindeki durum yazmacının bitleri aşağıdaki gibidir:

Yukarıdaki şeviden de görüldüğü gibi matematik işlemcinin durum yazmacı 16 bittir. Durum yazmacının C0, C2 ve C3 bitlerine "durum kodu (conditio code)" da denilmektedir. İşte karşılaştırma komutları C1 dışındaki durum kodlarını etkilememektedir.

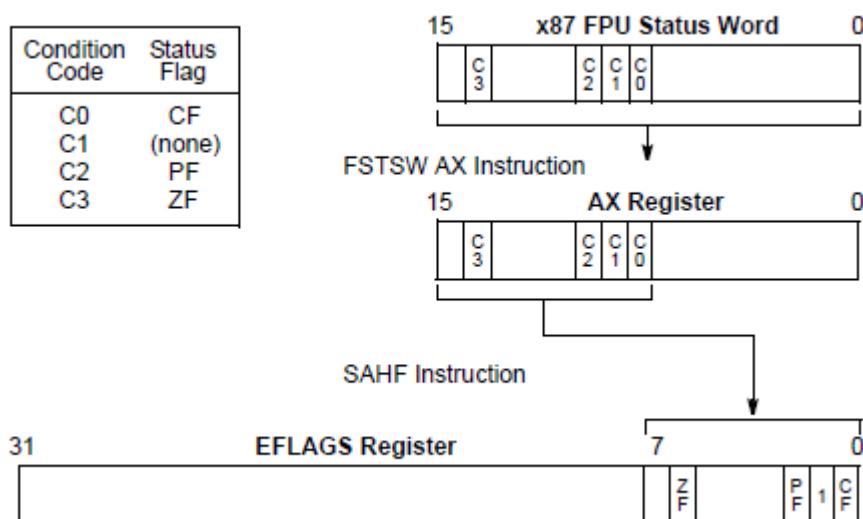
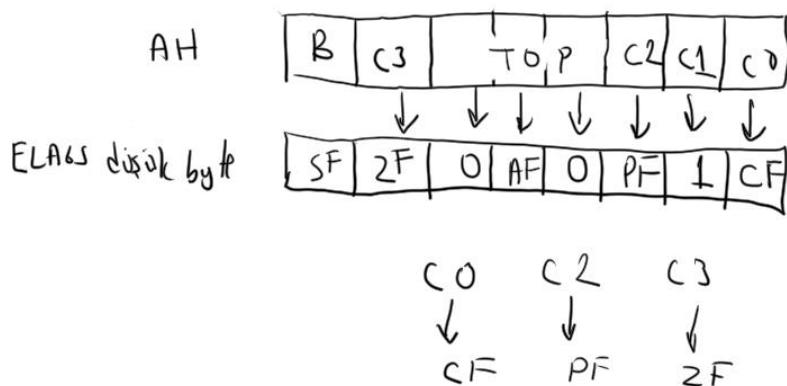
Karşılaştırma için tipik olarak FCOM, FCOMP ve FCOMPP komutları kullanılmaktadır. FCOMPP komutu stack'e karşılaştırma amacıyla push edilmiş iki değeri de pop etmektedir. FCOMP ise yalnızca stack'teki tek değeri (stack'in tepesindeki değeri) pop etmektedir. FCOM ise hiçbir değeri pop etmez. Bu komutların parametresiz biçimleri stack'in tepesindeki iki değeri karşılaştırmaktadır (yani ST(0) ile ST(1)'i). Bu komutların ayrıca bellek operandı alan biçimleri de vardır. Komutların bu biçimleri ST(0) ile doğrudan o bellek operandını karşılaştırmaktadır. Matematik işlemcinin karşılaştırma komutları C0, C2 ve C3 bitlerini

şöyledir etkilemektedir (Aşağıdaki şekilde ST(0) karşılaştırmanın solundaki operandı, diğeri ise ST(1) ya da bellek operandını belirtmektedir):

Condition	C3	C2	C0
ST(0) > Source Operand	0	0	0
ST(0) < Source Operand	0	0	1
ST(0) = Source Operand	1	0	0
Unordered	1	1	1

Tabii karşılaştırma komutlarının C0, C2 ve C3 bitlerini set etmesi bizim yeterli değildir. İşte matematik işlemcide durum yazmacını ana işlemcinin AX yazmacına taşıyan FSTSW komutu vardır. Bu komut sonucunda yukarıdaki durum yazmacının 16 biti AX yazmacına taşınır. Bu işleminden sonra da SAHF komutu uygulanırsa bu komut da AH yazmacını (yani artık durum yazmacının yüksek anlamlı byte'ını) EFLAGS yazmacının düşük anlamlı byte'ına yerlestirecektir. Böylece iki komutun peş peşe verilmesiyle aşağıdaki gibi ilginç bir durum oluşur:

```
fstw ax
sahf
```


İşaretsiz jump komutlarının CF ve ZF baprağına baktığını anımsayınız:

JA/JNBE	İşaretsiz olarak birinci operand ikinci operand'tan büyüktür	CF = 0 ve ZF = 0
JB/JNAE/JC	İşaretsiz olarak birinci operand ikinci operand'tan daha küçük	CF = 1

JAE/JNB/JNC	İşretsiz olarak birinci operand ikinci operand'tan büyük ya da eşit	CF = 0
JBE/JNA	İşretsiz olarak birinci operand ikinci operand'tan küçük ya da eşit	CF = 1 veya ZF = 1
JE/JZ	İşaretli ya da işaretsiz olarak iki operand birbirine eşitse	ZF = 1
JNE/JNZ	İşaretli ya da işaretsiz olarak iki operand birbirine eşitse	ZF = 0

O halde biz gerüksayıları karşılaştırma işlemeye sokup sırasıyla fstw ax ve sahf komutlarını uyguladıktan sonra yukarıdaki işaretsiz jump komutları ile dallanma yapabiliriz. Örneğin:

```
f1d      qword [a]
f1d      qword [b]
fcompp

fstsw    ax
sahf
ja      @1

; b <= a

jmp      @2
@1:
; b > a
@2:
```

fcom, fcomp ve fcompp komutlarının stack'in tepesindeki değerle diğer operandı karşılaştırığına dikkat ediniz. Yukarıdaki örnekte b stack'in tepesinde (yani ST(0)'da) a ise onun aşağısında (yani (ST(1)'de). Dolayısıyla fcompp komutu b ile a'yı b solda a sağda olacak biçimde karşılaştırmaktadır.

Karşılaştırma sırasında önce fstsw ax sonra sahf komutlarını kullanmak biraz zahmetlidir. Intel bu yüzden 80386 ile birlikte bu işlemi otomatik yapan fcomi, fcomip komutlarını tasarlamıştır. Bu komutlar karşılaştırmayı yapıp durum yazmacının C0, C2 ve C3 bitlerini sırasıyla EFLAGS yazmacının CF, PF ve ZF bayraklarına yerleştirmektedir. Yani yukarıdaki karşılaştırma işleminin işlevsel olarak eşdegeri şöyle de yazılabılır:

```
f1d      qword [a]
f1d      qword [b]
fcomip
fstp    st0

ja      @1

; b <= a

jmp      @2
@1:
; b > a
@2:
```

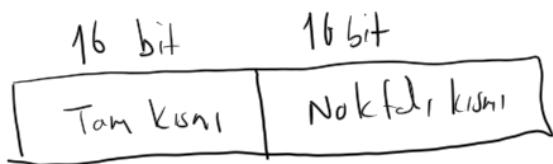
fcomip komutunun fcomipp biçiminde bir versiyonun olmadığına dikkat ediniz. Bu nedenle yukarıdaki örnekte fstp st0 komutu ile boş bir pop işlemi yapılmıştır. Karşılaştırma komutlarının "unordered" versiyonları da vardır. Bunlar fucm, fucomp, fucompp, fucomi, fucomip komutlarıdır. "Unordered" komutlarla "ordered" komutlar arasındaki tek fark "underored" komutlarda operandlardan biri ya da her ikisi NAN ise "unordered" komutların "invalid aritmetik operand exception" oluşturmasıdır. Kesmeler konusu ilerideki bölümlerde ele alınmaktadır.

5.3. IEEE 754 Gerçek Sayı Formatlarına Özeti Bir Bakış

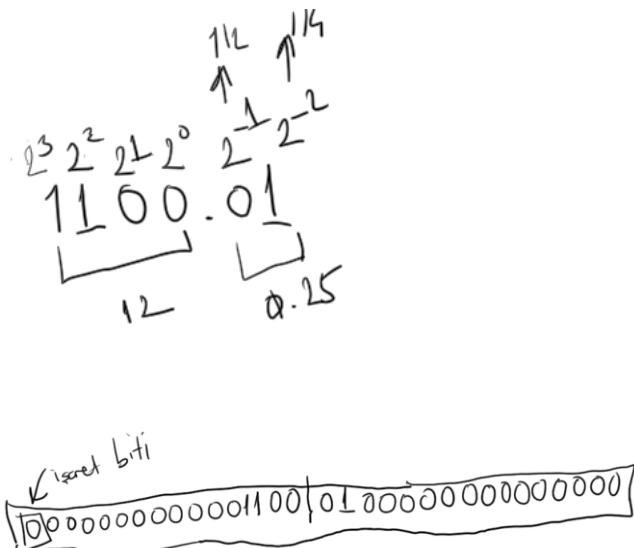
Bilindiği gibi Intel'in matematik işlemcileri (ve neredeyse floating point işlemi yapan işlemcilerin hepsi) IEEE 754 numaralı gerçeksayı formatını kullanmaktadır. Bu nedenle C, C++ ve diğer dillerin hemen hepsindeki gerçek sayı türleri hep bu formata sahiptir.

Gerçek sayılar yalnızca 1 ve 0'larla nasıl ifade edilmektedir? İkilik sistemde +, - ve nokta gibi semboller yoktur. İşte noktalı sayıların ikilik sistemde ifade edilmesi için iki temel format ailesi kullanılmaktadır: "Sabit noktalı (fixed point) formatlar ve "kayan noktalı (floating point)" formatlar.

Sabit noktalı formatlar bugün mikrodenetleyicilerde DSP'lerde hala kullanılmaktadır. Bu formatlar verimli olmamasına karşın noktalı sayı işlemlerini tamsayı işlemleriyle kolayca yapmaya olanak sağlar. Sabit noktalı formatlarda noktanın yeri bellidir. Böylece noktanın yeri sayı içerisinde ayrıca saklanmaz. Örneğin 32 bit sabit noktalı formatta noktanın tam ortada bulunduğu varsayılmı:

Örneğin bu formatta 12.23 sayısını tutmak isteyelim. Önce bu sayı ikilik sisteme dönüştürüllür.

Noktanın sağ tarafının 2'nin negatif kuvvetleriyle çarpıldığına dikkat ediniz. Sabit noktalı formatlarda aritmetik işlemler sanki tamsayı işlemleri gibi yapılabilmektedir. Örneğin:

$$\begin{array}{r} 17.43 \\ 23.58 \\ \hline 41.01 \end{array}$$

Bu işlemin sanki nokta yokmuş gibi tamsayılarla yapılip noktanın daha sonra da yerleştirilebileceğine dikkat ediniz.

Sabit noktalı formatlar yukarıda da belirtildiği gibi düşük güçlü gerçek sayı birimi olmayan ya da zayıf olan işlemciler için çok uygundur. Ancak sabit noktalı formatlar verimsizdir. Nedeni oldukça basittir. Bu formatlarda noktanın yeri sabit olduğu için onun sağı ya da solu az basamaktan oluşuyorsa orası boşuna yer

kaplıyor durumdadır. Örneğin:

1.71896

gibi bir sayıda noktanın sağı belki de 16 bite sığmayacaktır. Fakat solunda boş alan vardır. Bundan faydalanalılamamaktadır. İşte bu nedenle kayan noktalı (floating point) formatlar tasarlanmıştır.

Kayan noktalı formatlarda nokta olmadan tüm sayıya “mantis (mantissa)” ya da “fraction” denilmektedir. Noktanın yeri sayının içerisinde bir yerde tutulmaktadır. İşte IEEE’nin 754 numaralı formatı da bu biçimdedir. Bu formatta mantisin ve üstel kısmın sayının hangi bitlerinde tutulduğu açıkça dokümanter edilmiştir.

Anlatımı devam ettirmeden önce test amaçlı kullanılmak üzere float ve double sayıların bitlerini ekrana yazdırın bir C programı yazalım:

```
#include <stdio.h>

void printfp(void *val, int size)
{
    unsigned char *puc = (unsigned char *)val + size - 1;
    int i;

    while (size-- > 0) {
        for (i = 7; i >= 0; --i)
            putchar((*puc >> i & 1) + '0');
        --puc;
    }
    putchar('\n');
}

int main(void)
{
    float f = 12.3f;
    double d = 12.3;

    printfp(&f, sizeof(f));
    printfp(&d, sizeof(d));

    return 0;
}
```

IEEE 754 numaralı formatlar her zaman işaretlidir. Sayının en yüksek biti işaret bitidir. Bu bit 1 ise sayı negatif 0 ise pozitiftir. IEEE 4 byte’lık (short real) ve 8 byte’lık (long real) gerçek sayı formatları şöyledir:

Floating Point Components

	Sign	Exponent	Fraction
Single Precision	1 [31]	8 [30–23]	23 [22–00]
Double Precision	1 [63]	11 [62–52]	52 [51–00]

Single: SEEEEEEE EMMMMMM MBBBBBBBBB MMMMMMM

Double: SEEEEEEE EEEE MMMM MBBBBBBBBB MMMMMMM MBBBBBBBBB MMMMMMM

Tablodaki “Fraction” mantis anlamındadır. Onun aşağıdaki şekilde de S işaret bitini, E üstel kısmı oluşturan bitleri M de mantis bitleerini göstermektedir.

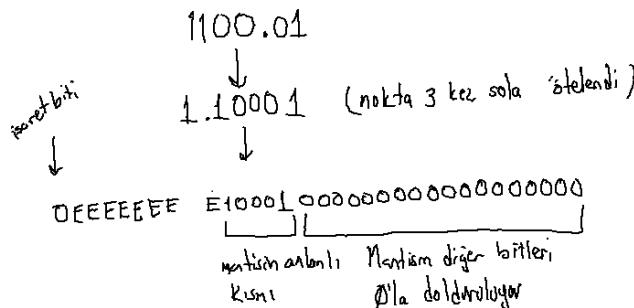
Noktalı sayının mantis kısmını elde etmek için sayı noktalı biçimde (noktanın sağı 2'nin negatif kuvvetleri olacak biçimde) ikilik sisteme dönüştürülür. Sonra nokta kaldırılır. Örneğin 12.25 float sayısını ikilik sistemde yazmak isteyelim. Bunun için önce sayıyı ikilik sistemde noktanın sağ tarafı ikinin negatif kuvvetleri ile oluştururulur:

1100.01

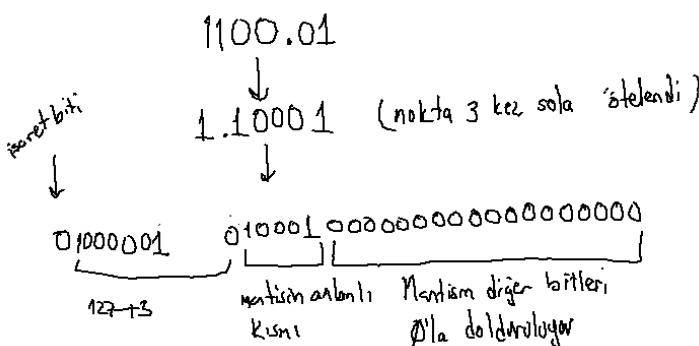
Bu durumda sayının mantisi 110001 biçimindedir. Bu mantisin yukarıdaki formatta MM...M kısmına oturtulması şöyle yapılmaktadır: IEEE formatında sayının her zaman 1.XXXX biçiminde mantise sahip olduğu düşünürlür. Bu nedenle formattaki mantisındaki ilk 1 biti boşuna tutulmaz. Bu durumda önce sayı 1.XXXX biçimine getirilir. Sayıyı bu biçimde getirmek için kaç kere sola ya da sağa noktanın hareket ettirildiği de not alınır. Örneğin 12.25 sayısı yukarıda da belirtildiği gibi 1100.01 biçimindedir. Bu sayıyı 1.XXX biçimine getirmek için noktayı 3 kez sola ötelememiz gereklidir:

1.10001

İşte artık 1.XXXX biçimine dönüştürülmüş olan noktalı sayının noktadan sonraki kısmı formattaki mantisi oluşturmaktadır. Eğer bu mantis formatta ayrılan alandan daha küçükse geri kalan kalan sağdan sıfır ile doldurulur (ikilik sistemdeki noktalı bir sayının soluna ya da sağına koyacağımız sıfırların sayının değerini değiştirmeyeceğine dikkat ediniz):

Peki de üstel kısmı (yani E ile belirtilen bitler) nasıl oluşturulmaktadır? İşte float ve double formatları için “bias” değerleri vardır. “Bias” derleri float için 127 double için 1023’tür. Eğer sayı noktadan sonra n defa sola ötelemişse $+n$ değeri n defa sağa ötelemişse $-n$ değeri “bias” değerle toplanır ve formattaki üstel kısma (E’lerle belirtilen kısma) yerleştirilir. Yukarıdaki sayıyı biz 3 kere sola ötelemek float için “bias” değer 127 olduğuna göre buraya yazacağımız değer $127 + 3 = 130$ olacaktır. Böylece örnekteki 12.25 sayısının float formatındaki bitsel karşılığı şöyle olur:

Şimdi de -0.125 sayısını double formatına dönüştürelim. Önce sayıyı noktanın sağında ikinin negatif kuvvetleri olacak biçimde ikilik sisteme dönüştürelim:

-0.0010000...

İşletim sisteminin çalıştırılabilen dosyayı okuyarak çalıştmak üzere belleğe yükleyen kısmına kavramsal olarak “yükleyici (loader)” denilmektedir.

Bölümler aynı özelliklere sahip ardışıl sayfalardan (page) oluşmaktadır. Bölümlerin birer isimleri vardır. ELF ve PE formatında geleneksel olarak bölümler başında “.” olacak biçimde isimlendirilmektedir. (Örneğin, “.text”, “.data” gibi). Tabii aslında böyle bir zorunluluk yoktur. İşletim sistemi bölümler için bellekte yer ayırip onları çalıştırılabilen dosyadan okuyarak belleğe (RAM’e) yüklemektedir.

6.1.1. PE ve ELF Formatlarındaki Çok Karşılaşılan Bölümler

Bölümlerin işlevlerini açıklamadan önce açıklamalarda kullanmak için aşağıdaki gibi bir C programı yazalım:

```
#include <stdio.h>

int g_a = 10;
int g_b = 20;

int g_c;
double g_d[100];

char *g_name = "CSD";

void foo(void)
{
    static int count = 1;
    /* ... */
}

void bar(void)
{
    /* .. */
}

void tar(void)
{
}

int main(void)
{
    /* ... */

    return 0;
}
```

PE ve ELF formatlarında en çok karşılaşılan bölümler şunlardır:

.text Bölümü: Bir programın bütün makine kodları (yani fonksiyon kodları) bu bölümde bulunur. Yani yukarıdaki C programında programdaki main, foo ve bar fonksiyonlarının kodları .text bölümüne yerleştirilmektedir.

.data Bölümü: Bu bölümde ilkdeğer verilmiş global değişkenler ve static yerel değişkenler tutulmaktadır. Yani örneğin yukarıdaki C programında g_a, g_b, g_name ve count değişkenleri derleyici tarafından tipik olarak “.data” bölümünde tutulacaktır. Derleyiciler ilkdeğer verilmiş global değişkenleri ilkdeğerleriyle birlikte çalıştırılabilen dosyanın “.data” bölümüne yerleştirirler. İşletim sisteminin yükleyicisi de onları bu bölümden alıp blok olarak fiziksel belleğe yüklemektedir. Bu durumda biz “.data” bölümündeki değişkenlerin çalıştırılabilen dosyada yer kaplayacağını söyleyebiliriz. Ancak bazı çalıştırılabilen dosya formatları bölümler içerisinde hangi ilkdeğerden ne miktarda olduğunu tutma yeteneğine sahiptir (örneğin Windows'un PE formatı böyledir). Böylece aşağıdaki gibi global bir dizi bu sistemlerdeki çalıştırılabilen

dosyalarda çok fazla yer kaplamayabilir:

```
int g_x[1000000] = {1, 2, 3};
```

Ancak ELF gibi bazı formatların bu yeteneği yoktur. Dolayısıyla bu formatlarda yukarıdaki dizinin hepsi “.data” bölümünde ilkdeğerleriyle bulunacak, dolayısıyla bu da çalıştırılabilen dosyanın uzunluğunu büyütectir.

.bss Bölümü: Bu bölümde ilkdeğer verilmemiş global değişkenler ve static yerel değişkenler tutulmaktadır. Bunlara ilkdeğer verilmediği için bunların çalıştırılabilen dosyalarda boşuna yer kaplamasına gerek de yoktur. PE ve ELF formatlarında bu bölümün yalnızca uzunluğu çalıştırılabilen dosya içerisinde tutulur. İşletim sisteminin yükleyicisi bu uzunluğa bakarak “.bss” bölümünü bellekte (RAM’de) tahsis eder ve orayı sıfırlar.

.rdata ve .rodata Bölümleri: PE formatındaki “.rdata”, ELF formatındaki “.rodata” böülümleri global read-only verileri tutmak için düşünülmüştür. Örneğin string ifadeleri genellikle bu sistemlerdeki derleyiciler tarafından bu böülümlerde saklanmaktadır. Windows ve Linux'un yükleyicileri bu böülümlerdeki bilgileri “read-only” sayfalara yüklerler. Dolayısıyla programın çalışma zamanı sırasında buradaki değerler değiştirilmek istenirse “exception (page fault)” oluşur.

PE ve ELF formatında başka böülümler de vardır. Bu böülümler gerek görüldüğünde başka konuların içerisinde ele alınacaktır.

6.2. Microsoft'un DUMPBIN Programı

“Dumpbin” Microsoft'un C/C++ derleyici paketinde bulunan bir utility programdır. Bu program “object module (.obj)” dosyalarını, dinamik kütüphane dosyalarını (dll), statik kütüphane dosyalarını ve çalıştırılabilen (executable) dosyaları incelemek için kullanılmaktadır. Visual Studio IDE'si kurulduğunda “dumpbin” de kurulmuş olmaktadır.

“dumpbin” hiç seçeneksız çalıştırıldığında yalnızca dosyadaki böülümlerin isimlerini ve uzunluklarını gösterir. Örneğin:

```
D:\Dropbox\Kurslar\80X86-ARM-Assembly\Src\C\Sample\Debug>
D:\Dropbox\Kurslar\80X86-ARM-Assembly\Src\C\Sample\Debug>dumpbin sample.exe
Microsoft (R) COFF/PE Dumper Version 14.00.23506.0
Copyright (C) Microsoft Corporation. All rights reserved.
```

```
Dump of file sample.exe
```

```
File Type: EXECUTABLE IMAGE
```

```
Summary
```

```
1000 .00cfg
1000 .data
1000 .gfids
1000 .idata
2000 .rdata
1000 .reloc
1000 .rsrc
5000 .text
10000 .textbss
```

“Dumpbin” /HEADERS seçeceği ile çalıştırılırsa PE dosyasının başlık kısımlarını görüntüler. “/SECTION: <isim>” seçeceği ile dumpbin istediğimiz bir bölümü de bize gösterebilmektedir. “/DISASM” seçeceği “.text” bölümünü “assembly” sentaksiyle bize gösterir. Diğer seçenekler için MSDN yardım sistemine

başvurabilirsiniz.

“Dumpbin” programının başkaları tarafından yazılmış “wumpbin” biçiminde bir GUI versiyonu da vardır. Aslında “wumpbin” programı “dumpbin” programını çalıştırıp sonucu GUI penceresinde göstermektedir.

6.3. readelf ve objdump Programları

“readelf” ve “objdump” programları “dumpbin” programının UNIX/Linux’taki karşılığı gibi düşünülebilir. “readelf” ELF object modüllerini, executable dosyalarını ve kütüphane dosyalarını incelemekte kullanılır. “objdump” daha genel amaçlı ve daha kapsamlı bir utility’dir.

“readelf” programında “-h” ELF formatının ana başlığını “-e” bütün başlaiklarını görüntüler. “-S” ise bölümleri görüntülemektedir. Örneğin:

```
csd@csd-VirtualBox ~/Study/Assembly $ readelf -h helloworld
ELF Header:
  Magic: 7f 45 4c 46 01 01 01 00 00 00 00 00 00 00 00 00
  Class: ELF32
  Data: 2's complement, little endian
  Version: 1 (current)
  OS/ABI: UNIX -System V
  ABI Version: 0
  Type: EXEC (Executable file)
  Machine: Intel 80386
  Version: 0x1
  Entry point address: 0x8048080
  Start of program headers: 52 (bytes into file)
  Start of section headers: 220 (bytes into file)
  Flags: 0x0
  Size of this header: 52 (bytes)
  Size of program headers: 32 (bytes)
  Number of program headers: 2
  Size of section headers: 40 (bytes)
  Number of section headers: 6
  Section header string table index: 3
csd@csd-VirtualBox ~/Study/Assembly $
```

“readelf” ile yapılan pek çok işlem “objdump” ile de yapılabilmektedir. “objdump” programının başka yetenekleri de vardır. “objdump”ta “-f” dosya başlıklarını, “-h” dosyadaki bölümleri görüntülemektedir. “-D” ise dosyanın kod bölümünü bize “assembly” kodu olarak göstermektedir. “-M” seçeneği ile gösterim formatını (Intel ya da AT&T) belirleyebiliriz. Örneğin:

```
csd@csd-VirtualBox ~/Study/Assembly $ objdump -D -M intel helloworld
helloworld:     file format elf32-i386  May-2016-Host
Disassembly of section .text:
08048080 <_start>:
08048080:   b8 04 00 00 00      mov    eax,0x4
08048085:   bb 01 00 00 00      mov    ebx,0x1
0804808a:   b9 a4 90 04 08      mov    ecx,0x80490a4
0804808f:   ba 0e 00 00 00      mov    edx,0xe
08048094:   cd 80              int    0x80
08048096:   b8 01 00 00 00      mov    eax,0x1
0804809b:   bb 00 00 00 00      mov    ebx,0x0
080480a0:   cd 80              int    0x80
Disassembly of section .data:
080490a4 <msg>:
080490a4:   4d                dec    ebp
080490a5:   65                gs
080490a6:   72 68              jb    8049110 <_end+0x5c>
080490a8:   61                popa
080490a9:   62 61 20          bound esp,QWORD PTR [ecx+0x20]
080490ac:   44                inc    esp
080490ad:   75 6e              jne    804911d <_end+0x69>
080490af:   79 61              jns    8049112 <_end+0x5e>
080490b1:   0a                .byte 0xa
```

6.4. NASM Sembolik Makine Dili Derleyicisinde Temel Direktifler

Bir NASM dosyasında (aslında her sembolik makine dili programında) iki çeşit komut vardır:

1) Assembly Direktifleri: Bunlara sahte komutlar (pseudo instructions) da denilmektedir. Assembly direktifleri gerçek makine komutları değildir. Sembolik makine dili derleyicisine ne yapması gerektiğini belirten, kodu organize etmek için kullanılan komutlardır.

2) Gerçek Makine Komutları: Bunlar sembolik makine dili derleyicisi tarafından ikilik sisteme dönüştürülen makine komutlarını oluşturmaktadır. Yani bunlar işlemcinin çalıştıracağı makine komutlarını oluşturan komutlardır.

6.4.1. NASM'de Program Satırlarının Genel Yapısı

NASM programını oluşturan satırların genel biçimini söyleyelim:

```
[etiket] [:] [komut] [; yorum]
```

Örneğin:

```
EXIT: xor eax, eax ; exit kod oluşturuluyor
```

Komutta bir etiketin olması onu kullanmayı zorunlu hale getirmez. Etiketler NASM'de adres belirtirler. Bunlar makine komutlarında kullanıldığından o adresi belirten düz sabitler gibi ele alınırlar. Etiketlerden sonra ':' atomu bulunmak zorunda değildir. Örneğin yukarıdaki komut ile aşağıdaki komut eşdeğerdir:

```
EXIT xor eax, eax ; exit kod oluşturuluyor
```

Veri bildirimlerindeki etiketlerde genellikle ':' tercih edilmemektedir. Ancak kod bölümündeki etiketlerde genellikle ':' kullanılmaz. Örneğin:

```
count dd 10
```

ile,

```
count: dd 10
```

eşdeğerdir.

NASM'de etiketlerin diğer dillerdeki değişkenlere benzediğine dikkat ediniz. Bir etiketin köşeli parantez içerisine alınmasıyla alınmaması arasında fark vardır. Örneğin:

```
mov eax, count
```

Burada eax yazmacına count ile belirtilen adres değeri (aslında orada bir bilgi varsa onun adresi) atanmaktadır. Halbuki:

```
mov eax, [count]
```

Burada eax yazmacına count adresindeki değer (örneğimizde 10) atanacaktır.

Köşeli parantezler assembly'deki bir sentakstır. Yoksa ikilik sisteme dönüştürülen makine komutlarında köşeli parantezler bulunmaz. Makine dillerinde bellekteki nesneler her zaman komut içerisinde onların adresleri belirtilerek kullanılırlar. Örneğin aşağıdaki iki komutun da ikilik karşılığında count adresi bulunacaktır:

```
mov     eax, count  
mov     eax, [count]
```

Ancak bu iki komutun ikilik sistem karşılığında ilgili adresin bir sabit değer mi olduğu yoksa o adresin bilginin mi kastedildiği komutun bazı bitlerinde kodlanmaktadır. Şuraya dikkat ediniz: İşlemcide zaten bir adresin bilgiye erişip onu kullanma yeteneği vardır. Köşeli parantezler yalnızca bunu sembolik olarak belirtmek için kullanılmaktadır.

Anahtar Notlar: MASM ve TASM sentaksında etiketlerin kendisi zaten köşeli parantezli olarak ele alınırlar. Örneğin:

```
mov eax, count
```

Bu komut MASM ve TASM'de "count adresinden başlayan dört byte'ı eax yazmacına yerleştir" anlamına gelir. Yani bunun NASM eşdeğeri şöyledir:

```
mov eax, [count]
```

MASM ve TASM'de offset anahtar sözcüğü etiketin adresini elde etmek için kullanılmaktadır. Yani MASM ve TASM'deki:

```
mov eax, offset count
```

komutunun NASM'deki eşdeğeri:

```
mov eax, count
```

biçimindedir.

6.4.2. NASM'de Veri Bildirim Direktifleri

NASM'de veri bildirimi için db, dw, dd, dq, dt direktifleri kullanılmaktadır. Bu direktifleri bir değer listesinin izlemesi gereklidir. (Eğer bu direktifleri bir değer listesi izlemezse NASM derleyicisi bu durum için uyarı mesajı verir.). Değer listesi tek elemandan ya da virgül atomu ile ayrılmış birden fazla elemandan oluşabilir. Diğer assembly direktiflerinde olduğu gibi veri bildirim direktiflerinin başında da etiketler bulunabilir. Ancak bu zorunlu değildir. Örneğin:

```
counts    dd    100, 200, 300      ; geçerli  
          dd    200            ; geçerli  
number    dd                ; NASM default sıfır atayacaktır ancak uyarı mesajı oluşur
```

Veri bildirim direktiflerindeki etiketler NASM'de ilgili değerlerin bellekteki adreslerini belirtmektedir. Değerler sembolik makine dili derleyicisi tarafından belleğe ardışılık bir biçimde yerleştirilirler. Bu tür bildirimleri C/C++'taki global dizi tanımlamalarına benzetebiliriz. Örneğin:

```
int g_numbers[5] = {1, 2, 3, 4, 5};
```

Tanımlamasının eşdeğer NASM karşılığı şöyle düşünülebilir:

```
g_numbers    dd    1, 2, 3, 4, 5
```

Tabii bu direktiflerin en normal bulunduğu yer ".data" bölümündür. ".bss" bölümünün ilkdeğer verilmemiş global nesneleri tuttuğunu anımsayınız. Ancak programın ".text" bölümünde de bu direktifler kullanılabilir. Örneğin:

```
;...  
jmp CONTINUE  
  
db 0x10  
db 0x20
```

CONTINUE:

;...

Bu direktiflerin yanındaki değer listesinde etiketler de kullanılabilir. Örneğin:

```
count      dd      100
pcount    dd      count      ; pcount count'un adresini tutuyor
```

Bazen ilkdeğer vermeden derleyicinin yalnızca belli uzunlukta yer ayırmasını isteyebiliriz. Bunun için resb, resw, resd, resq, rest direktifleri kullanılmaktadır. Bu direktiflerin sağ tarafında kaç tane eleman için yer ayrılacağına ilişkin bir değerin bulunması gereklidir. Örneğin:

```
count      resd10
```

Burada count adresinden itibaren 10 tane 4 byte'luk yer ayrılmıştır. count ayrılan yerin başlangıç adresini temsil etmektedir. Ayrılan yerdeki elemanlara ilkdeğer verilmemişine dikkat ediniz. Örneğin:

```
numbers   resq   100
```

Burada da her biri 8 byte uzunluğunda 100 eleman için yer ayrılmıştır. Burada da numbers ayrılan yerin başlangıç adresini temsil etmektedir. RESX direktifleriyle yer ayırma işlemini C/C++'taki ilkdeğer verilmemiş global tanımlamalara benzettirilebilir. Örneğin:

```
int g_a[100];
```

bildiriminin NASM eşdeğeri şöyle oluşturulabilir:

```
g_a resd 100
```

İlkdeğer vermeden yer ayırma tipik olarak ".bss" bölümünde yapılan bir işlemidir. Gerçekten de NASM derleyicisi ".data" bölümünde bu direktiflerin kullanılması durumunda uyarı mesajı vermektedir.

Anahtar Notlar: İlkdeğer verilmeyen yer ayırmalar MASM ve TASM'de '?' simbülüyle belirtilmektedir. Örneğin NASM'deki:

```
number      resd      1
```

direktifinin MASM ve TASM karşılığı şöyledir:

```
number      dd      ?
```

Örneğin NASM'deki:

```
array      resd10
```

direktifinin MASM ve TASM'deki karşılığı:

```
array      dd 10 dup(?)
```

birimindedir.

6.4.3. NASM'de Sabitler

NASM'de sabitler 10'luk, 16'luk, 8'luk ve 2'luk sistemlerde belirtilebilmektedir. Diğer pek çok dilde olduğu gibi NASM'de de sayılar için default sistem 10'luk sistemdir. Örneğin:

```
mov      eax, 123
```

Buradaki, 123 sayısı 10'luk sistemdeki 123 sayısıdır. Küçük 'd' ya da 'D', küçük 't' ya da 'T' sonekleri de 10'luk sistemi vurgulamak için kullanılabilir. Örneğin:

```
mov      eax, 123D ; Geçerli fakat zaten default 10'luk sistem söz konusu, D'ye gerek yoktu
```

Büyük harf ya da küçük harf ‘H’ ya da ‘X’ soneki 16’lık sistemi, ‘Q’ ya da ‘O’ sonekleri 8’lik sistemi, ‘B’ ya da ‘Y’ sonekleri ise ikilik sistemi belirtmektedir. Örneğin:

```
mov      ah, 10001010b
```

ile,

```
mov      ah, 8ah
```

eşdeğerdir.

16’lık sistemde sayıları yazarken eğer ilk karakter alfabetik ise başına 0 (sıfır) getirilmesi zorunludur. Aksi takdirde derleyici onu sayı yerine isim olarak ele alacağına dikkat ediniz. Örneğin:

```
mov ah, abh
```

Burada abh 16’lık sistemde belirtilmiş bir sayı değil bir isim (örneğin bir etiket) olarak ele alınacaktır. Bu komut şöyle yazılmalıydı:

```
mov ah, 0abh
```

Genel olarak her türlü sabitin karakterleri arasında okunabilirliği artırmak amacıyla ‘_’ (alt tire) karakteri getirilebilir. Sayı bu alt tire karakterleri sanki yokmuş gibi derleyici tarafından ele alınmaktadır. Örneğin:

```
mov eax, 100_000_000
```

Bu komutla aşağıdaki eşdeğerdir:

```
mov eax, 100000000
```

Tabii sayıları alt tire karakteri ile başlatamayız. Çünkü baştaki baştaki alt tire karakterleri alfabetik bir karakter olarak ele alınmaktadır. Örneğin:

```
mov eax, _100_000 ; _100_000 bir sayı gibi ele alınmaz
```

NASM’de H, X, O, Q, D, T, B, Y sonekleri önek biçiminde de kullanılabilmektedir. Ancak bu ekler önek olarak kullanılabacaksa isimlerle karışmasın diye başına 0 (sıfır) getirilmek zorundadır. Örneğin:

```
mov ah, 0q12 ; geçerli 12 octal sistemde belirtilmiş
mov eax, 0x12345678 ; geçerli 12345678 sayısı hex sistemde belirtilmiş
```

Ayrıca NASM’de yukarıdaki eklelerin dışında \$ simbolü de yalnızca önek olarak 16’lık sistemi belirtmek için de kullanılabilmektedir. Örneğin:

```
mov eax, $12345678
```

‘\$’ simbolünün yalnızca önek olarak kullanılabildiğine ve onun önüne 0 getirilemediğine dikkat ediniz.

Anahtar Notlar: NASM’de sabit önekleri ve sonekleri konusunda neden bu kadar çok seçenek vardır? Aslında bu önek ve soneklerin çoğu başka sembolik makine dillerinde bulunmaktadır. NASM o dillerden geçmiş olan kişilerin alışkanlarını devam ettirmesi için seçeneği bol tutmuştur.

NASM’de karakterlerin sayısal kodlarını belirtmek için tek tırnak ile iki tırnak arasında hiçbir farklılık yoktur. Tek tırnak ya da iki tırnak içerisinde birden fazla karakter yerleştirilebilir. Bu durumda bunlar bu

karakterlerin ASCII tablosundaki sıra numaralarını anlatan sayılar olarak değerlendirilir. Örneğin:

```
mov eax, 'abcd'
```

Burada EAX'e 0x64636261 değeri yerleştirilir. Yerleştirmenin “little endian” formatına göre yapıldığına dikkat ediniz. Aşağıdaki komut da yukarıdakiyle eşdeğerdir:

```
mov eax, "abcd"
```

Tek tırnak ve iki tırnak içerisindeki karakter string'leri veri bildirim direktiflerinde daha çok karşımıza çıkar. Örneğin:

```
alpha db      "abcd"
```

Bu bildirim aşağıdakilerle eşdeğerdir:

```
alpha db      "a", "b", "c", "d"
alpha db      'a', 'b', 'c', 'd'
```

Örneğin sonu null karakter ile biten bir yazı için etiket aşağıdaki gibi oluşturulabilir:

```
namedb      'ali', 0
```

Pekiyi string kullanırken direktifin DB olması zorunlu mudur? Yanıt hayır. Örneğin:

```
betadd      'abcdef'
```

Bunun DB'den tek farkı burada derleyicinin her zaman direktifte belirtilen uzunluğun katı kadar yer tahsis etmesi ve bunun sonunu da 0 ile doldurmasıdır. Yani yukarıdaki direktifin eşdeğeri şöyledir:

```
betadb  'abcdef, 0, 0
```

'abcdef' karakterlerinin 6 byte yer kapladığına bunun 8 byte'a tamamlandığına dikkat ediniz.

Örneğin:

```
alpha dw      "a", "b"
```

Burada NASM alpha adresinden başlayarak toplam 4 byte yer ayıracaktır. Bu bildirim aşağıdaki ile eşdeğerdır:

```
alpha db      "a", 0, "b", 0
```

NASM'de string'ler içerisinde C'deki “ters bölümü karakter sabitlerini” kullanabilmek için string'in `backquote` karakterleriyle oluşturulmuş olması gereklidir. Bunun dışında string oluşturmak için backquote karakteri ile tek tırnak ve iki tırnak karakterleri arasında farklılık yoktur. Örneğin:

```
message      db      'merhaba dunya\0'
```

Buradaki \0 null karakter anlamına gelmez. Ters bölümü karakteri ve 0 karakterleri anlamına gelir. Halbuki:

```
message      db      `merhaba dunya\0`
```

Burada \0 gerçekten null karakter anlamına gelmektedir. Yani yukarıdaki bildirimin eşdeğeri şöyledir:

```
message      db      'merhaba dunya', 0
```

Gerçek sayı sabitleri '.' karakteri kullanılarak oluşturulurlar. Örneğin:

```
weight dd 82.3
```

Burada NASM nokta karakterinden dolayı sayıyı IEEE 754 float formatına göre kodlayacaktır. Aşağıdaki iki direktifin farklı anamlara geldiğine dikkat ediniz:

```
number dd 10 ; 10 tamsayı olarak kodlanacaktır  
number dd 10.0 ; 10 IEEE float formatına göre kodlanacaktır.
```

Noktanın sağı yine boş bırakılabilir:

```
number dd 10. ; 10 IEEE 754 float formatına göre kodlanacaktır.
```

Yine diğer dillerde olduğu gibi gerçek sayılar üstel formatta belirtilebilirler. Örneğin:

```
number dq 1e20
```

Eğer üst karakteri olarak 'e' yerine 'p' kullanılırsa 2'nin kuvveti anlaşılır. Ancak burumda sayının başına 0x ya da 0h getirilmelidir. Örneğin:

```
number dd 0x2p10 ; 2 * 2^10 değerinin float olarak yorumlanacak
```

6.4.3.1. EQU Direktifi

EQU direktifi pek çok assembly derleyicisinde çok benzer biçimde bulunmaktadır. Direktifin genel biçimini söyleyelim:

```
<isim> EQU <sabit ifadesi>
```

Bu direktiften sonra artık direktifin başındaki isim sonundaki sabiti temsil eder hale gelmektedir. Direktifteki sabit ifadesinin hesaplanması derleme aşamasında yapılmaktadır. Bu nedenle EQU direktifini #define gibi önişlemci direktifleriyle karıştırmayınız. Örneğin:

```
[BITS 32]

SECTION .data

msg db 'Merhaba Dunya', 10
msg.len equ 14
stdhandle equ -11
msg.written dd 0

SECTION .text
    global _start
    extern _GetStdHandle@4, _WriteFile@20, _ExitProcess@4

_start:
    push stdhandle
    call _GetStdHandle@4

    push 0
    push msg.written
    push msg.len
    push msg
    push eax
    call _WriteFile@20

    push 0
    call _ExitProcess@4
```

EQU direktifi bellekte bir yer ayrılmamasına yol açmamaktadır. EQU direktifi ile oluşturulan isim bir sabit biçiminde derleme işlemine sokulur. Örneğin:

```
yearequ 2016  
;....  
mov eax, year
```

Burada eax yazmacına 2016 sabit değeri atanmıştır. EQU direktifinin sağ tarafındaki ifadenin derleme aşamasında değeri hesaplanabilen bir ifade olması gereklidir. Etiketlerin adres değerleri derleme aşamasında bilinmemektedir. Örneğin:

```
message db 'ankara', 0  
msgend equ message + 6 ; geçerli
```

Burada msgend bir sabit bir sayı belirtir. Bu sayı message etiketinin belirttiği adres değerinden 6 fazlasıdır.

6.4.4. Direktiflerdeki \$ Karakterinin Koddaki Anlamı

Sabitler konusunda ‘\$’ karakterinin hex sistemi belirten bir önek olarak kullanıldığını görmüştük. Ancak bu karakterin başka bir işlevi daha vardır. ‘\$’ karakteri sanki bu karakterin kullanıldığı satırın başındaki etiketmiş gibi işleme sokulmaktadır. Yani ‘\$’ bulunulan satırın etiketi anlamına gelmektedir. Örneğin:

```
message db 'ankara', 10  
message.len equ $ - message
```

Burada message.len message yazısının byte uzunluğunu belirten bir sabit değer belirtir. Örneğin:

```
numbers dd 10, 20, 30, 40, 50  
numbers.size equ ($ - numbers) / 4
```

Burada ise numbers.size söz konusu int dizinin eleman sayısını belirtmektedir.

6.4.5. TIMES Direktifi

Bu direktif bir komutu ya da direktifi çöklamak için kullanılır. Genel biçimini söyleyelim:

times <sayı> <komut ya da direktif>

Örneğin 100 elemanlı ve tüm değerleri sıfır olan “.data” bölümünde bir dizi yaratmak isteyelim:

```
array times 100 dd 0
```

Örneğin 512 byte uzunluğundaki boot sektör için bir program yazmış olalım. Program 512 byte’ı doldrumamış olsun biz de geri kalan kısmı sıfırlamak isteyelim. Ancak boot sektörün sonundaki iki byte’ın 0x55, 0xAA (boot signature) olması gereksin:

```
; program kodları var  
times (510 - $) db 0  
signature db 0x55, 0xAA
```

Burada derleyici kodun geri kalan kısmına 0 yerlestirecektir. 512 byte’ın son iki byte’ında da 0x55 ve 0xAA değerleri bulunacaktır.

TIMES direktifi kod bölümünde de kullanılabilir.

```
times 10      NOP
```

Burada koda 10 tane NOP komutu yerleştirilmiştir.

Tabii TIMES direktifinin yanında birden fazla öğe de bulunabilir. Örneğin:

```
numbers times 100 dd 1, 2, 3, 4, 5
```

Burada 100 tane her biri 1, 2, 3, 4, 5 olan değerler yan yana bulunacaktır.

7. Sembolik Makine Dilinde Prosedürel Programlama Tekniği

Sembolik makine dilinde de program yazarken kodu tek parça değil fonksiyonların birbirlerini çağırması yoluyla yazmak isteyebiliriz. Programların tek parça halinde değil fonksiyonların birbirlerini çağrırmaması biçiminde organize etmenin üç faydası vardır:

- 1) Kod tekrarı engellenmiş olur. Aynı işlemin birden fazla kez yapıldığı durumda o kodun tekrar tekrar yazılması yerine fonksiyon olarak ifade edilip CALL edilmesi kod tekrarını engellemektedir.
- 2) Kodların yeniden kullanılabilirliği (reusability) sağlanmış olur. Böylelikle bir kez yazmış olduğumuz fonksiyonları değişik projelerde kullanabiliriz.
- 3) Kodun daha kolay algılanması sağlanmış ve okunabilirliği artırılmış olur. Belli işlerin fonksiyonlara yaptırılması kodun daha kolay anlaşılmasını ve yönetilmesini sağlamaktadır.

Sembolik makine dillerinde fonksiyon yazmak çok kolaydır. Örneğin NASM'de bunun için fonksiyonun başına onun başlangıç adresini temsil eden bir etiket yerleştirilir. Fonksiyonun sonu da ret makine koduyla sonlandırılır. Örneğin:

```
foo:  
;.....  
ret  
  
bar:  
;.....  
ret
```

Bu fonksiyonların programın ".text" bölümünde alt alta bulunmasında hiçbir sakınca yoktur. Çünkü bu fonksiyonlar CALL makine komutuyla çağrılmadan zaten bunların sonundaki RET makine komutu da geri dönüşü sağlayacaktır. (Eğer bu fonksiyonların sonunda RET makine komutu olmasaydı akış aşağıya doğru devam ederdi değil mi?). Yukarıdaki fonksiyonların C karşılığı şöyle düşünülebilir:

```
void foo()  
{  
    /* ... */  
}  
  
void bar()  
{  
    /* ... */  
}
```

Ancak sembolik makine dilinde prosedürel teknikle çalışabilmek için bizim şunları bilmemiz gereklidir?

- 1) Fonksiyonlara parametre aktarımı nasıl yapılmaktadır?
- 2) Fonksiyonların geri dönüş değerleri nasıl oluşturulmaktadır?

3) Fonksiyonların yerel değişkenleri nasıl oluşturulup kullanılmaktadır?

Aşağıda sırasıyla bu konular ele alınmaktadır.

7.1. Sembolik Makine Dilinde Fonksiyonlara Parametre Aktarımı

Sembolik makine dillerinde fonksiyonlara parametre aktarımı üç yolla yapılabilmektedir:

- 1) Yazmaç Yoluyla
- 2) .data ya da .bss Alanı Kullanılarak Global Yolla
- 3) Stack Yoluyla

Sembolik makine dili terminolojisinde fonksiyonu çağrıran fonksiyona İngilizce “caller”, çağrılan fonksiyona da “callee” denilmektedir. Çağırılan ve çağrılan fonksiyonların her ikisini de sembolik makine dilinde biz yazıyor olabiliriz ya da bunların yalnızca birini biz yazıyor olabiliriz. Örneğin programın bir kısmını belli bir C derleyicisinde yapıp oradan sembolik makine dilinde yazdığımız bir fonksiyonu çağrırmak isteyebiliriz. Bu durumda “çağırılan (caller)” o C derleyicisi tarafından oluşturulan fonksiyon “çağrılan (callee)” ise bizim yazdığımız fonksiyon olacaktır. Tabii tam tersi de olabilir. Biz C derleyicisi tarafından derlenmiş olan bir fonksiyonu sembolik makine dilinden çağrırmak isteyebiliriz. Eğer çağrıran ve çağrılan fonksiyonları farklı kişiler yazıyorlarsa bunların parametre aktarımı konusunda anlaşmış olmaları gereklidir.

Şimdi bunları tek tek ele alalım.

7.1.1. Yazmaç Yoluyla Parametre Aktarımı

Bu aktarımında çağrıran ve çağrılan fonksiyonlar parametrelerin hangi yazmaçlar yoluyla aktarılacağı konusunda anlaşırlar. (Örneğin birinci parametre EAX, ikinci parametre EBX, üçüncü parametre ECX ile aktarılabilir.) Böylece çağrıran taraf fonksiyonu CALL etmeden önce parametreleri bu yazmaçlara yerleştirir. Sonra CALL işlemini yapar. Fonksiyon da o parametreleri o yazmaçlardan alarak kullanır. Örneğin iki int sayının toplamını ekrana yazdırın dispadd isimli bir fonksiyonu sembolik makine dilinde bu yöntemi kullanarak yazmak isteyelim. Yazmak istediğimiz fonksiyonu aşağıdaki gibi bir C prototipi ile temsil edebiliriz:

```
void dispadd(int a, int b);
```

Fonksiyon NASM'de aşağıdaki gibi yazılabılır:

```
dispadd:  
    add eax, ebx  
    ; eax'teki sonucu ekrana yazdır.  
ret
```

Bu fonksiyonu şöyle çağrıbiliriz:

```
mov    eax, 10  
mov    ebx, 20  
call   dispadd
```

Şimdi de sonu ‘\0’ karakter ile biten bir yazıyi ekrana basan dispstr isimli bir fonksiyonu yazmak isteyelim. Fonksiyonun C'deki prototipi aşağıdaki gibi olsun:

```
void dispstr(const char *str);
```

Fonksiyonu NASM'de şöyle yazabiliriz:

```

dispstr:
    ; adresi eax'ten al ve uygun bir yöntemle yazdır
    ret

```

Bu fonksiyonu da aşağıdaki gibi çağırabiliriz:

```

section .data

messgae    db      'this is a test', 0
;.....
mov eax, message
call dispstr

```

Yazmaç yoluyla aktarım aslında en hızlı aktarım biçimidir. Ancak sınırlılıkları vardır. Bazı işlemcilerde (örneğin Intel'de) az sayıda genel amaçlı yazmaç bulunur. Bunların parametre aktarımı için kullanılması fonksiyonun gerçekleştirilmesi sırasında yazmaç kılığı yaratabilir. (Tabii çağrılan fonksiyon aktarımın yapıldığı yazmaçları stack'e push edip sonra onları pop ederek de kullanabilir. Fakat bunlar ek makine komutlarını gerektirecektir.) Ayrıca bu biçimde yazmaçları izlemek programcı için zor da olabilmektedir.

Yazılım kesmelerinde aktarım hemen zaman yazmaç yoluyla yapılmaktadır. (Kesmeler konusu ileride ele alınacaktır. Ancak yazılım kesmelerini şimdilik bir çeşit CALL işlemi gibi düşünebilirsiniz.) Örneğin Linux'un sistem fonksiyonları 80h kesmesine yerleştirilen tuzak kapı (trap gate) yoluyla tetiklenir. Böylece Linux'ta biz bir sistem fonksiyonunu çağrırmak istediğimizde önce parametreleri yazmaçlara yerleştiririz. Sonra INT makine komutuyla 80h kesmesini uygularız. Daha önce Linux için yazmış olduğumuz "Merhaba Dünya" programını bu bakımdan yeniden inceleyiniz:

```

; helloworld.asm

[BITS 32]

SECTION .data

msg        db  "Merhaba Dunya", 10

SECTION .text
    global _start

_start:
    mov     eax, 4
    mov     ebx, 1
    mov     ecx, msg
    mov     edx, 14
    int     80h

    mov     eax, 1
    mov     ebx, 0
    int     80h

```

Linux'ta her sistem fonksiyonunun bir numarası vardır. Örneğin write sistem fonksiyonun numarası 4, exit sistem fonksiyonun numarası 1'dir. Linux'ta sistem fonksiyonun numarası eax yazmacına yerleştirilir. Diğer parametreler de sırasıyla ebx, ecs, edx yazmaçlarına yerleştirilmektedir.

Şimdi Windows'ta yazmaç yoluyla parametre aktarımına bir örnek verelim. Örneğimizde dispstr fonksiyonu adresiyle aldığı bir yazının karakterlerini '\0' görene kadar ekrana basmaktadır. Bu fonksiyondaki ayrıntılara şimdilik dikkat etmeyiniz. Windows API fonksiyonlarında parametre aktarımını stack yoluyla yapmaktadır. Aşağıdaki kodda fonksiyonun içerisinde eax yazmacına gereksinim duyduğu için önce o stack'e push edilmiştir.

```

[BITS 32]

SECTION .data

message1    db      'this is a test', 13, 10, 0,
message2    db      'this is another test', 13, 10, 0
message3    db      'this is the last test', 13, 10, 0

stdhandle     equ      -11

SECTION .text
    global _start
    extern _GetStdHandle@4, _WriteFile@20, _ExitProcess@4

_start:
    mov     eax, message1
    call dispstr

    mov     eax, message2
    call dispstr

    mov     eax, message3
    call dispstr

    push0
    call _ExitProcess@4

    ret

dispstr:
    xor     ecx, ecx
    pusheax
REPEAT:
    inc     ecx
    mov     bl, [eax]
    inc     eax
    test    bl, bl
    jnz    REPEAT
    dec     ecx
    push    ecx

    pushstdhandle
    call _GetStdHandle@4

    pop     ecx
    pop     edx
    sub     esp, 4          ; yerel değişken için yer ayrılıyor
    push    0
    lea     ebx, [esp + 4]
    push    ebx
    push    ecx
    push    edx
    push    eax
    call    _WriteFile@20

    add     esp, 4
    ret

```

7.1.2. .data ya da .bss Alanı Kullanılarak Global Yolla Aktarım

Bu yöntemde programcı “.data” ya da “.bss” alanı içerisinde tahsis ettiği alanları parametre aktarımı için kullanır. Fonksiyonu CALL etmeden önce bu alanlara parametreleri yerleştirir. Sonra CALL işlemi yapar.

Fonksiyon da parametreleri o alanlardan alarak kullanır. Örneğin böyle bir aktarımda dispadd fonksiyonun çağrılması şöyle yapılabilir:

```
section .bss
param1      resd    1
param2      resd    1

.text
mov     dword [param1], 10
mov     dword [param2], 20
call    dispadd
```

Fonksiyon da şöyle şöyle yazılabilir:

```
dispadd:
; birinci parametreyi param1'den, ikinci aparemtryeyi param2'Den al topla
; sonucu yazdır
ret
```

Bu yöntem çok az tercih edilen bir yöntemdir. Çünkü iki önemli dezavantajı vardır:

- 1) Böyle bir tasarımda fonksiyon global sembollere bağımlı hale gelir. (Yani bu durumu C'de global değişken kullanan fonksiyonlara benzetilebilir.) Biz böyle bir fonksiyonu programdan programa kolay taşıyamayız. Taşınma sırasında o fonksiyonun kullandığı etiketleri de taşıdığımız yerde yeniden oluştururmak gereklidir.
- 2) İç içe fonksiyon çağrılarında dıştaki fonksiyonun o global alandaki parametreleri saklaması gereklidir. Aksi takdirde iki fonksiyon aynı etiketleri kullanırsa bozulma olur. Eğer her fonksiyon farklı etiketleri kullanırsa bu da heften gereksiz alan harcanmasına yol açar.

7.1.3. Stack Yoluyla Parametre Aktarımı

Stack yoluyla aktarım en çok tercih edilen parametre aktarım yöntemidir. Bu yöntem çok sayıda parametrenin yazmaç kullanılmadan düzenli bir biçimde aktarılmasını mümkün kılarken iç içe fonksiyon çağrılarında da organizasyonel bir zorluğa yol açmamaktadır. Pek çok C derleyicisi default olarak parametre aktarımını stack yoluyla yapmaktadır.

Stack yoluyla aktarımında fonksiyonu çağrıran fonksiyon (caller) önce parametreleri sırasıyla stack'e push eder, sonra CALL komutunu uygular. Bu yöntemde parametrelerin soldan sağa ya da sağdan sola stack'e push edilmesi arasında genel olarak bir fark yoktur. Ancak değişken sayıda argüman alan (örneğin printf ve scanf gibi) fonksiyonların yazılabilmesi için push işlemlerinin sağdan sola yapılması gereklidir. Bu nedenle pratikte sağdan sola push işlemi soldan push işlemine tercih edilmektedir.

Stack yoluyla aktarımın nasıl yapıldığını yine iki sayının toplamını ekrana yazdırın dispadd gibi bir fonksiyon yoluyla açıklayalım. Fonksiyonun C'deki prototipini yeniden anımsatmak istiyoruz:

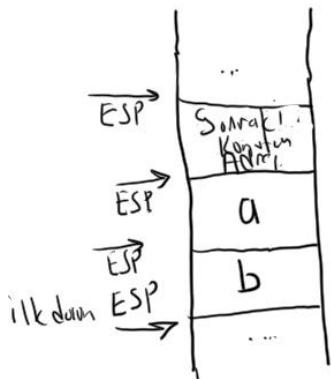
```
void dispadd(int a, int b);
```

Yukarıda da belirttiğimiz gibi stack yoluyla parametre aktarımında fonksiyonu çağrıran taraf (caller) önce parametreleri sağdan sola stack'e push eder sonra da CALL işlemini yapar:

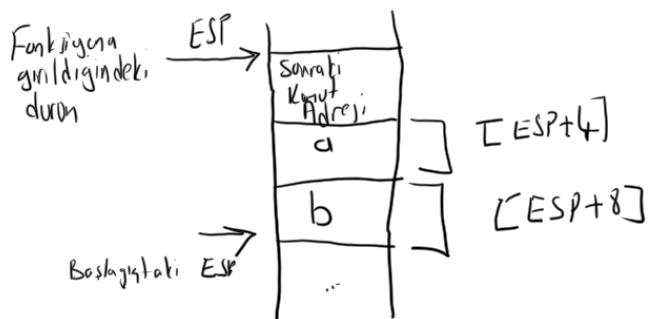
```
pushb
pusha
call dispadd
```

Akış çağrılan fonksiyona geldiğinde parametreler stack'tedir. Çağrılan fonksiyon (callee) onları stack'ten alarak kullanır. Pekiyi çağrılan fonksiyona göre parametreler stack'in neresindedir?..

Akış çağrılan fonksiyona geldiğinde stack'in durumu çok önemlidir. Buna "stack çerçevesi (stack frame)" denilmektedir. Örneğimizde akış dispadd fonksiyonuna geldiğinde stack'in (ve stack göstericisinin) durumu şöyle olacaktır:

Bu durumda çağrılan fonksiyon ilk parametreyi $[ESP + 4]$ bellek operandı ile, ikinci parametreyi de $[ESP + 8]$ bellek operandı ile stack'ten alabilir. Şekli biraz daha ayrıntılandıralım:

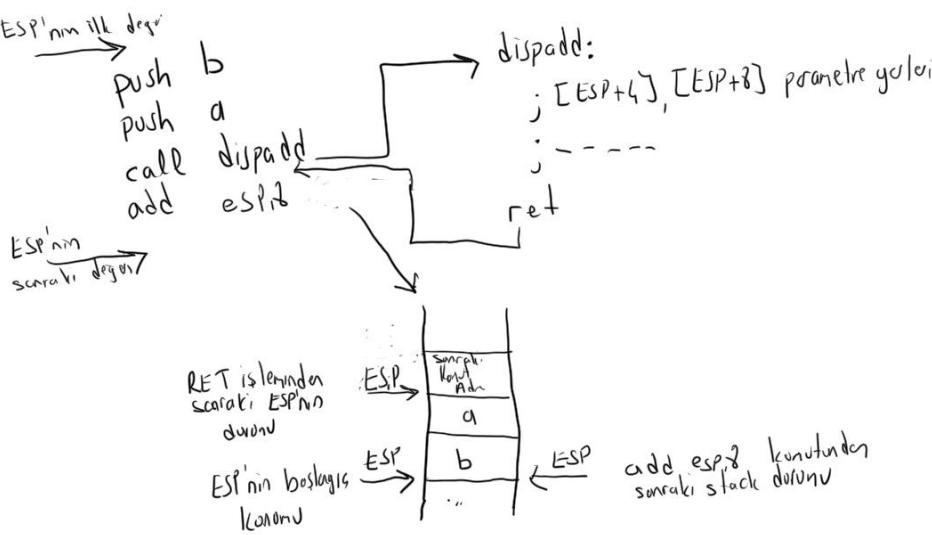
Göründüğü gibi dispadd fonksiyonu hangi durumda çağrılsa çağrılsın fonksiyon parametrelerine $[ESP + 4]$ ve $[ESP + 8]$ komutlarıyla erişebilmektedir. Intel işlemcilerinde 32 bit modda ESP yazmacının bellek erişimlerinde köşeli parantezler içerisinde kullanılabildiğini anımsayınız.

Stack yoluyla parametre aktarımında stack'in dengelenmesi önemli bir konudur. Fonksiyon çağrılmadan önce stack hangi durumdaysa (yani stack göstericisi neredeyse) çağrıma işlemi bittiğinde onun yine aynı yerde olması gereklidir. Yukarıdaki aktarımında parametreleri stack'e çağrıran fonksiyon push etmiştir. CALL işlemi için fonksiyonda bir RET komutu bulunacağına göre CALL işlemi ile stack'e atılan değer RET işlemiyle geri alınmış olacaktır. Ancak çağrıyanın stack'e push ettiği parametreler stack dengesini bozmuştur. İşte stack yoluyla parametre aktarımında parametreler için stack dengelemesi çağrıran fonksiyon tarafından ya da çağrılan fonksiyon tarafından yapılabilmektedir.

Stack dengelemesi çağrıran fonksiyon tarafından CALL işleminden sonra ESP yazmacının push edilen parametrelerin uzunluğu kadar artırılarasıyla yapılabilir. Örneğin:

```
push    b
push    a
call    dispadd
add    esp, 8
```

Bunu şekilsel olarak da aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

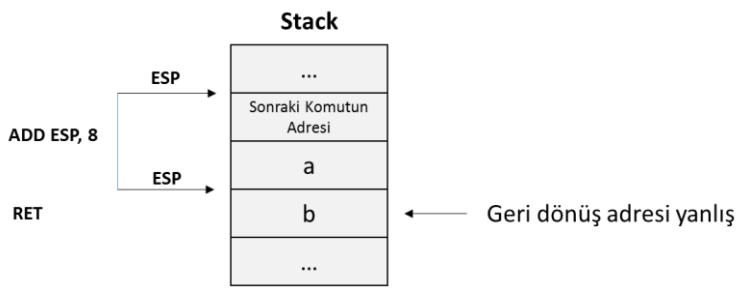

Kuşkusuz örneğimizde çağrıran fonksiyon deneleme işlemini iki boş POP komutuyla da yapabiliirdi:

```
push    b
push    a
call    dispadd
pop     eax
pop     eax
```

Tabii POP komutlarıyla stack'i denelemeye çalışmak çok sayıda argümanın push edildiği durumda ESP yazmacının artırılmasına göre çok daha maliyetli olacaktır.

Stack denelemesini çağrılan fonksiyon da yapabilir. Fakat nasıl? Burada sorun RET işleminden sonra ADD ESP, 8 gibi bir işlemi çağrılan fonksiyonun yapamamasıdır. (RET işleminden sonra akışın çağrıran fonksiyona döndüğüne dikkat ediniz) Eğer bu işlemi çağrılan fonksiyon RET'ten önce yapsa bu durumda da RET komutunun stack'ten aldığı adres yanlış olacaktır. Bunu aşağıdaki şekilde kolaylıkla görebilirsiniz:

Tabii söyle bir yol da düşünülebilir: Önce RET adresini POP etmek sonra ESP'yi artırmak ve POP edilen adresi PUSH ederek RET uygulamak. Örneğin:

```
dispadd:
;-----
pop eax          ; geri dönüş adresi
add esp, 8       ; şu anda stack dengede
push eax
ret
```

Ancak bu çözüm çok fazla makine komutu gerektirdiği için etkin bir yöntem değildir. İşte bu nedenlerle Intel stack'i çağrılan fonksiyonun deneleyebilmesi için RET makine komutunun "RET N" şeklinde kullanılan tek operandlı bir biçimini de bulundurmuştur. Eğer RET komutunun yanına bir değer yazılsrsa atomik bir biçimde hem RET işlemi yapılmakta hem de ESP bu değer kadar artırmaktadır. Başka bir

deyişle, örneğin:

```
ret      8
```

işleminin mantıksal eşdeğeri:

```
ret  
add esp, 8
```

gibidir. Tabii RET işlemi ile ESP'nin artırılması atomik bir biçimde aynı komutta yapılmaktadır. Yani RET N makine komutu önce geri dönüş adresini stack'ten alır, sonra ESP'yi N kaadar artırır. Sonra da geri dönüş işlemi için jump yapar. Böylece eğer stack'in dengelemesini çağrılan fonksiyon yapacaksa geri dönüş için tipik olarak RET N makine komutu kullanılmaktadır. Bu durumda stack dengelemesinin çağrılan fonksiyon tarafından yapıldığında dispadd fonksiyonu şöyle çağrılacaktır:

```
push    b  
push    a  
call    dispadd
```

Fonksiyonun geri döndürülmesi de şöyle yapılacaktır:

```
dispadd:  
; -----  
ret      8
```

Parametre aktarımında parametreleri bellekten çekmek için ESP'nin kullanılmasının bazı zorlukları söz konusu olabilmektedir. (Anımsanacağı gibi çağrılan fonksiyon ilk parametreyi [ESP + 4]'ten alıyordu.) Örneğin çağrılan fonksiyonun içerisinde PUSH işlemi yapılsa parametrelerin yerleri de değişir. Tabii programcı (ya da derleyici) bu durumu izleyebilir. Ancak programcı için bu durum kavramsal zorluk yaratır. Ayrıca C99'daki gibi değişken uzunlukta yerel dizilerin tanımlanıldığı bir durumda ya da stack üzerinde programın çalışma sırasında tahsisatın yapıldığı bir durumda (alloca gibi) parametrelere ESP yoluyla erişmek mümkün olamamaktadır. (Bunun nedeni ileri ele alınacaktır.) Bunların yanı sıra 16 bit mod söz konusu olduğunda ESP'nin 16 bit karşılığı olan SP yazmacı da bellek operandı oluşturmak için kullanılamamaktadır. (SP'nin ESP olarak köşeli parantez içerisinde kullanılması 80386 ile başlamıştır.) İşte tüm bu gerekçelerle çağrılan fonksiyonun parametrelere [ESP + N] gibi bir komutla olması her zaman uygun olmayabilir. Bunun için parametrelere erişmede daha çok EBP yazmacı tercih edilmektedir.

EBP yazmacı yoluyla parametrelere erişim şöyle gerçekleştirilmektedir: Çağrılan fonksiyon hemen işin başında ESP'nin değerini EBP yazmacına yerleştirmek ister. (Artık hep parametrelere [EBP + N] bellek operandıyla ve aynı N değeriyle erişecektir). Ancak çağrılan fonksiyon da EBP'yi kullanabiliyor olacağı için onun değerinin fonksiyon geri döndüğünde bozulmaması gereklidir. İşte bunun için çağrılan fonksiyon ESP'yi EBP'ye atamadan önce EBP'yi push ederek stack'te saklar. Fonksiyondan çıkışken de EBP'yi pop ederek geri alır. Sonra da RET işlemini uygular. Böylece çağrılan fonksiyonun girişine ve çıkışına ilişkin tipik kalıp şöyle olacaktır:

```
foo:  
push ebp  
mov ebp, esp  
;  
pop ebp  
ret
```

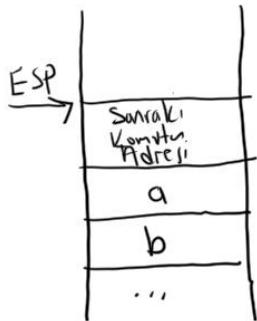
Pekiyi parametrelere EBP yazmacı yoluyla erişilmek istendiğinde parametrelerin yerleri çağrılan fonksiyona göre nerede olacaktır? Bunu aşağıdaki gibi iki parametre alan foo fonksiyonu üzerinden açıklayalım:

```
void foo(int a, int b);
```

Fonksiyonu şöyle çağırırız:

```
push    b  
push    a  
call    foo  
add    esp, 8
```

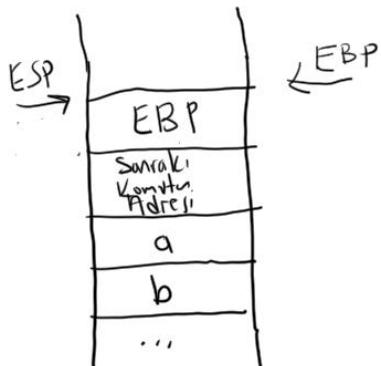
Bu noktada stack'in durumu şöyle olacaktır:

foo fonksiyonunun girişi aşağıdaki gibidir:

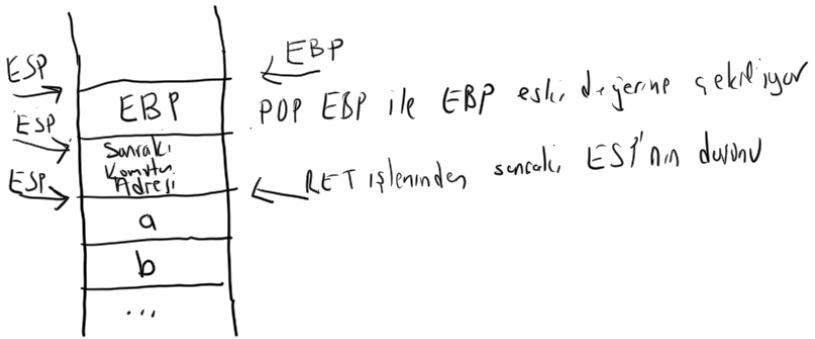
```
foo:  
  push    ebp  
  mov     ebp, esp  
  ;-----
```

PUSH EBP işleminden sonraki stack'in durumu ise şöyle olacaktır:

Böylece ilk parametreye $[EBP + 8]$, sonraki parametreye ise $[EBP + 12]$ bellek operandıyla erişilebilecektir. Pekiyi fonksiyondan çıkışırkenki stack'in durumu nasıldır?

```
;-----  
pop    ebp  
ret
```


Çağrılan fonksiyon (callee) içerisinde neden EBP'nin saklandığını tam anlamamış olabilirsiniz. Bunu aşağıdaki gibi iç içe bir çağrı örneği ile açıklamaya çalışalım:

```
void bar(int a, int b)
{
    ....
    foo(10, 20);
    ....
}

void foo(int a, int b)
{
    ....
}
```

Burada EBP yazmacı hem bar içerisinde hem de foo içerisinde parametreleri almak için konumlandırılmış durumda olacaktır. İşte bar fonksiyonunun foo'yu çağrıdıktan sonra kendi parametrelerini yine [EBP + 8] ve [EBP + 12]'den alabilmesi için foo'nun EBP'yi değiştirmemesi gereklidir. Yukarıdaki C kodunun sembolik makina dili karşılığı da şöyle olacaktır:

```
bar:
    push    ebp
    mov     ebp, esp

; -----

    push    20
    push    10
    call    foo
    add    esp, 8

; -----

    pop    ebp
    ret

foo:
    push    ebp
    mov     ebp, esp

; -----

    pop    ebp
    ret
```

Peki de EBP'yi çağrıran fonksiyon değil de çağrılan fonksiyon saklamaktadır? EBP'yi çağrıran fonksiyon da saklayamaz mıydı? Şüphesiz bu durum da olabilirdi. Ancak EBP'yi çağrılan fonksiyonun saklaması daha uygundur. Böylece çağrılan fonksiyon parametreleri kullanmıyorsa EBP'yi hiç

saklamayabilir. Çünkü bu durumda fonksiyonun başındaki PUSH EBP ve MOV EBP, ESP komutlarına hiç gerek kalmayacaktır. Oysa EBP'yi çağırılan fonksiyon (caller) saklasayı bunu her durumda (fonksiyonun ne yaptığı bilmeyeceği için) yapması gerekiirdi.

Stack yoluyla parametre aktarımına ilişkin tipik soru-cevaplar (faq'lar) şöyle olabilir:

Soru: Stack dengelemesi nedir?

Yanıt: Fonksiyonu CALL etmeden önce ve CALL ettikten sonra stack göstericisinin aynı yerde olması durumudur.

Soru: Stack yoluyla parametre aktarımında stack dengeleme sorunu neden ortaya çıkmaktadır?

Yanıt: Parametrelerin stack'e push edilmesi ile stack göstericisinin değeri azaltılmış olur. Bunun yeniden eski değerine getirilmesi gerekmektedir.

Soru: Stack'i çağırılan fonksiyon dengeliyorsa bunu nasıl yapmaktadır?

Yanıt: Çağırılan fonksiyon CALL işleminden sonra ya push işlemi kadar POP yaparak ya da ESP'yi push işlemi kadar artırarak dengelemeyi yapar.

Soru: Stack'i çağrılan fonksiyon dengeliyorsa bunu nasıl yapmaktadır?

Yanıt: Çağrılan fonksiyon RET işleminden önce ya da sonra ESP'yi artırıamaz. Bunun için Intel'in RET N makine komutundan faydalılmaktadır.

Soru: Parametrelere ESP yoluyla erişilecekse sağdan sola push işlemine göre parametrelerin yerleri nasıldır?

Yanıt: İlk parametre [ESP + 4], ikincisi [ESP + 8] biçimindedir.

Soru: Parametrelere EBP yoluyla erişilecekse sağdan sola push işlemine göre parametrelerin yerleri nasıldır?

Yanıt: İlk parametre [EBP + 8], ikincisi [EBP + 12] biçimindedir.

Soru: Neden ESP yerine EBP yoluyla parametre erişimi tercih edilmektedir?

Yanıt: Bunun üç nedeni vardır: Birincisi rahat çalışmak (yani parametrelerin hep aynı yerlerde aynı bellek operandıyla elde edilmesinin verdiği rahatlık). İkincisi stack'te programın çalışma zamanı sırasında tassisat yapılması durumuyla başa çıkmak. Üçüncüüsü ise geçmişe doğru uyumluluğu korumak. (Eskiiden zaten ESP (SP) yazmacı bu amaçla kullanılmıyordu.)

Soru: C derleyicileri parametrelere ESP yoluyla mı, EBP yoluyla mı erişmektedir?

Yanıt: C derleyicileri her iki yöntemi de kullanabilmektedir. Optimizasyon seçenekleri aksa ESP ile erişim daha az makine komutu ile yapılacağından durum da uygunsa derleyici tarafından tercih edilebilmektedir. Ancak pek çok durumda C derleyicileri parametrelere EBP yoluyla erişmektedir.

Soru: Fonksiyon parametrelere EBP yoluyla erişiyorsa EBP'yi neden saklamaktadır?

Yanıt: Onu çağrıran fonksiyon da EBP'yi kullanıyor olabilir. Bu nedenle EBP fonksiyona girişte hangi değerdeyse çıkışta da aynı değerde olmalıdır.

Parametrelerin sağdan sola push edilmesi değişken sayıda argüman alan fonksiyonların yazılmasını mümkün hale getirmektedir. Bilindiği gibi C'de fonksiyonun değişken sayıda argümanla çağrılabileceği "... (ellipsis)" sentaksıyla belirtilmektedir. Örneğin:

```
void foo(int a, ...);
```

Örneğin değişken sayıda argüman alabilen printf fonksiyonunun da prototipi şöyledir:

```
int printf(const char *format, ...);
```

Değişken sayıda argüman alan fonksiyonları yazan kişi fonksiyonun kaç argümanla çağrılmış olduğunu anlamak zorundadır. İşte bu genellikle ilk argümanda açık ya da gizli bir biçimde kodlanır. Örneğin:

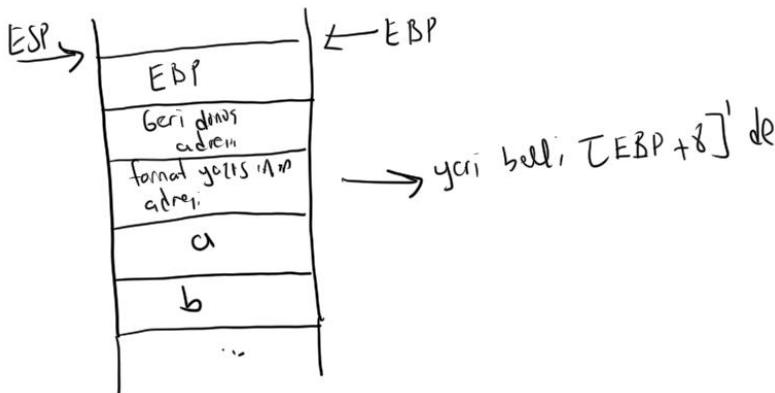
```
printf("%d, %d\n", a, b);
```

printf fonksiyonu birinci parametresindeki % karakterlerini sayarak fonksiyonun kaç argümanla çağrıldığını belirleyebilmektedir. UNIX/Linux sistemlerindeki execl POSIX fonksiyonun prototipini anımsayınız:

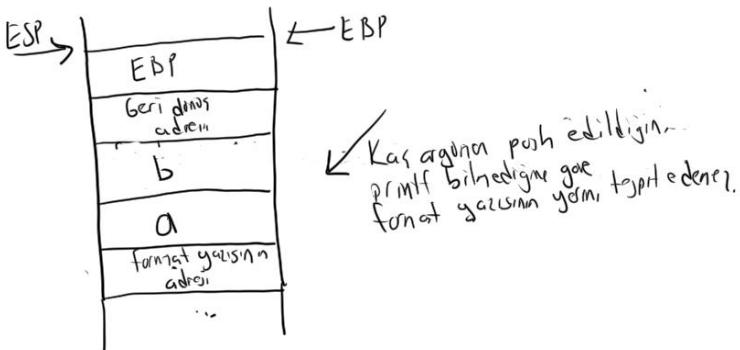
```
int execl(const char *path, ...);
```

Burada execl fonksiyonu argümanların sayısını son argümanın NULL adres olmasından anlamaktadır.

İşte mademki fonksiyonu yazan kişi fonksiyonun kaç argümanla çağrıldığını genellikle ilk parametreye bakarak anlıyor, o halde ilk parametrenin yerinin belli olması gereklidir. Yukarıdaki örnekteki printf çağrılarında parametrelerin stack'e sağdan sola push edildiği durumda stack'in durumu şöyle olacaktır:

Eğer parametreler soldan sağa push edilseydi ilk parametrenin yeri belli olmayacağı. Örneğin:

Peki böyle bir tasarım olamaz mıydı? Parametreleri soldan sağa stack'e push etmek, fakat argümanların sayısını son argümandan tespit etmek. (Örneğin bu durumda printf fonksiyonunun format parametresi parametre listesinin sonunda olacaktır) Bu durum mümkün olsa da pek okunabilir değildir. Örneğin böyle bir tasarımda printf çağrısı da şöyle olacaktır:

```
printf(a, b, "%d, %d");
```

Prototip ifadesinin de de biraz tuhaftaşacağına da dikkat ediniz (C ve C++'t "... " parametresi parametre listesinin sonunda bulunmak zorundadır):

```
int printf(..., const char *format);
```

İşte tüm bunlar değerlendirildiğinde parametrelerin sağdan sola push edilmesi daha anlamlı gözükmemektedir. Fakat Pascal gibi bazı programlama dillerinde parametreler eskiden soldan sağa push ediliyordu. (Artık Pascal ve Delphie dillerinde de parametreler uzun süredir sağdan sola push edilmektedir.)

7.2. Fonksiyonların Geri Dönüş Değerlerinin Oluşturulması ve Kullanılması

Fonksiyonların geri dönüş değerleri tipki parametrelerde olduğu yazmaç yoluyla, stack ya da ".data" ve ".bss" yoluyla oluşturulup aktarılabilir. Ancak geri dönüş değerlerinin oluşturulması ve aktarılması için hemen her zaman yazmaçlar tercih edilmektedir. Örneğin C derleyicileri geri dönüş değerlerini yazmaçlar yoluyla aktarmaktadır.

Yazmaç yoluyla geri dönüş değerinin aktarımında önce çağrılan fonksiyon geri dönüş değerini oluşturur. Onu önceden üzerinde anlaşılan bir yazamaca yerleştirdikten sonra RET işlemi ile fonksiyonu sonlandırır. Çağırılan fonksiyon da CALL işleminden sonra geri dönüş değerini ilgili yazmaçtan alır.

32 bit Intel mimarisinde genellikle 8 bitlik geri dönüş değerleri AL yazmacı ile, 16 bitlik geri dönüş değerleri AX yazmacı ile (yani EAX'in düşük anlamlı WORD kısmı ile), 32 bitlik geri dönüş değerleri EAX yazmacı ile ve 64 bitlik geri dönüş değerleri de EDX:EAX yazmaçları ile aktarılmaktadır. Adresler için de yine EAX yazmacı kullanılmaktadır. float, double ve long double geri dönüş değerleri ise matematik işlemcisinin stack yazmacı yoluyla aktarılırlar. (Yani fonksiyon FLD komutu ile geri dönüş değerini stack'te bırakır. Çağırılan taraf da FSTP ile onu stack'ten alıp stack'i dengeler.) Geri dönüş değeri yapı türünden olan fonksiyonlarda genellikle aktarım çağrıları tarafın tahsisatı stack üzerinde yapması ve onun adresini fonksiyona geçirmesi, fonksiyonun da geri dönüş değerini o adrese aktarması yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Örneğin iki sayının en büyüğü ile geri dönen aşağıdaki fonksiyonu sembolik makine dilinde yazacak olalım:

```
int max(int a, int b);
```

Fonksiyonun sembolik makine dilindeki karşılığı şöyle olabilir:

```
;-----  
    mov      eax, [b]  
    push     eax  
    mov      eax, [a]  
    push     eax  
    call    max  
    add     esp, 8  
  
; geri dönüş değeri eax'te, oradan alınarak kullanılabilir  
;  
  
max:  
    push    ebp  
    mov     ebp, esp  
    mov     eax, [ebp + 8]  
    cmp     eax, [ebp + 12]  
    jg      @1  
    mov     eax, [ebp + 12]  
@1:  
    pop     ebp  
    ret
```

Örneğin aşağıda C prototipi verilmiş olan mysqrt fonksiyonunu yazmak isteyelim:

```
double mysqrt(double x);
```

Fonksiyonun sembolik makine dili çıktısı şöyle olabilir:

```
section.data  
x      dq     9.0  
result dq     10
```

```

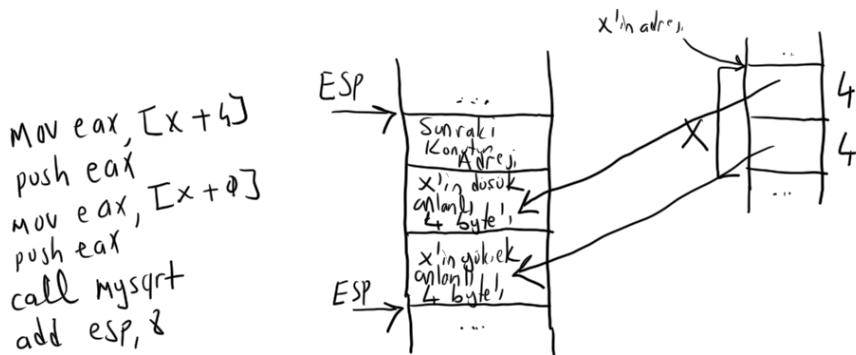
section.text
;-----+
    mov     eax, [x + 4]
    push    eax
    mov     eax, [x + 0]
    push    eax
    call    mysqrt
    add    esp, 8
    fstp   qword [result]

; geri dönüş değeri result'ta
ret

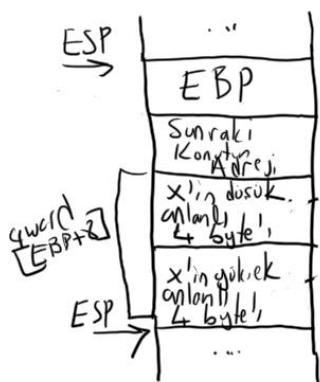
mysqrt :
    push   ebp
    mov    ebp, esp
    fld    qword[ebp + 8]
    fsqrt          ; sonuç matematik işlemcinin ST(0) yazmacında bırakılıyor
    pop    ebp
ret

```

Burada mysqrt fonksiyonuna double değerin stack yoluyla nasıl aktarıldığına dikkat ediniz:

8 byte'lık double değer stack yoluyla aktarılırken “little endian” notasyona göre yine stack'te düşük adreste onun düşük anlamlı kısmı bulunmalıdır. 32 bit sistemde 64 bitlik değerler tek hamlede push edilemez. Bu nedenle x'in aktarımı iki ayrı PUSH işlemi ile yapılmıştır. Double değerin (yani x'in) önce yüksek anlamlı 4 byte'lık kısmının sonra düşük anlamlı 4 byte'lık kısmının push edildiğine dikkat ediniz. Böylelikte stack'te double değerin yine düşük anlamlı 4 byte'ı düşük adreste bulunacaktır. Akış mysqrt fonksiyonuna geldiğinde EBP push edildikten sonraki stack durumu şöyle olacaktır:

mysqrt fonksiyonunun geri dönüş değerini matematik işlemcinin stack'inde bıraktığına dikkat ediniz. (FSQRT komutunun operandını matematik işlemcinin stack'inden alarak sonucu yeniden matematik işlemcinin stack'ine push ettiğini anımsayınız). mysqrt fonksiyonunu çağrıran kod geri dönüş değerini aşağıdaki gibi matematik işlemcinin yazmacından alarak result adresine yerleştirmiştir:

```
fstpqword [result]
```

7.3. Fonksiyon Çağrılarında Yazmaç Değerlerinin Korunması Sorunu

Sembolik makine dilinde bir fonksiyonu CALL ettikten sonra akış geri döndüğünde yazmaçların durumu ne olacaktır? CALL edilen fonksiyon yazmaçların değerlerini değiştirmiş olabilir. Bu durumda CALL etmeden önce çağrıran fonksiyon yazmaçlarda belli değerleri saklamışsa CALL işleminden sonra artık o değerlerin yazmaçlarda olmayacağı göz önüne almalıdır. İşte bu konuda da çağrıran fonksiyonla (caller) çağrılan fonksiyon (callee) bir anlaşma yapabilirler. Bu anlaşmaya göre çağrılan fonksiyon bazı yazmaçları koruyabilir, bazılarını korumayabilir. Örneğin C derleyicilerinde pek çok çağrıma biçiminde çağrılan fonksiyonun EAX, ECX ve EDX yazmaçlarını bozmasına izin verilmiştir. Ancak diğer yazmaçları çağrılan fonksiyon korumalıdır. Yani onların değerleri akış fonksiyona girdiğinde neyse çıktığında da aynı olmalıdır. Tabii bazı yazmaçların korunmasında bir anlaşma yapılmışsa bu durum çağrılan fonksiyonun o yazmaç değerlerini hiç değiştirmeyeceği amlamına gelmez. Çağrılan fonksiyon eğer bu yazmaçların değerlerini değiştirecekse önce onların değerlerini stack'e push saklayabilir. Fonksiyondan çıkmadan önce de pop eder geri yükleyebilir. Ancak onları bu biçimde koruma sorumluluğu çağrılan fonksiyona aittir.

Çağıran ve çağrılan fonksiyonların her ikisini de biz yazacaksak hangi yazmaçların çağrılmış sırasında çağrılan fonksiyonlar tarafından korunucağını yine biz kendimiz belirleyebiliriz. Eğer biz yalnızca çağrılan fonksiyonu yazacaksak bu durumda çağrıran fonksiyonun hangi yazmaçların korunacağı konusundaki beklenisini karşılamamız gerekebilir. Eğer biz yalnızca çağrıran fonksiyonu yazacaksak çağrılan fonksiyonun hangi yazmaçları koruduğunu bilmek yine bize fayda sağlayabilir. Örneğin biz programın büyük kısmını C'de yazmış olalım ve oradan sembolik makine dilinde yazmış olduğumuz fonksiyonu çağrımak isteyelim. Bu durumda bizim C derleyicisinin yazmaç koruması konusundaki beklenilerini (kurallarını) karşılamamız gereklidir. Çünkü derleyici bazı yazmaçların fonksiyon tarafından bozulmayacağı beklenisiyle fonksiyon çağrısından sonra o yazmaçlardaki değerleri kullanıyor olabilir.

7.4. Yerel Etiketler

Anımsanacağı gibi NASM'de her komutun başına bir etiket getirilebilmekteydi. Ayrıca etiket isimlerinden sonra ‘:’ atomu da zorunlu değildi. NASM'de etiketlerin faaliyet alanları tüm sembolik makine dili dosyasını kapsamaktadır (file scope). Yani aynı isimli birden fazla etiket aynı NASM kaynak dosyasında bulunamaz. Öte yandan etiketler için isim uydurmak da bir sorundur. İşte etiketlerin faaliyet alanını bir fonksiyonla sınırlandırmak için “yerel etiket” kavramı düşünülmüştür.

Yerel etiketler ‘.’ karakteriyle başlatılır. Aslında bir yerel etiket ondan önceki ilk normal etiketin isimsel olarak kombine edilmiş biçimidir. Şöyle ki:

```
foo:  
;....  
.REPEAT:  
;....  
jmp .REPEAT  
;....  
bar:  
;....  
.REPEAT:  
;....  
jmp .REPEAT  
;....
```

Burada aslında foo etiketinden sonraki .REPEAT yerel etiket ismi “foo.REPEAT” etiket ismi ile eşdeğerdir. Benzer biçimde bar etiketinden sonraki .REPEAT yerel etiketi de aslında “bar.REPEAT” etiket ismiyle eşdeğerdir. Başka bir deyişle bizim foo fonksiyonun içerisinde “.REPEAT” ismini kullanmadızla “foo.REPEAT” ismini kullanmadız tamamen eşdeğerdir. Örneğin:

```
foo:  
;....
```

```
.REPEAT:  
;....  
jmp foo.REPEAT      ; geçerli!  
;....
```

Tabii başka bir fonksiyondan “.REPEAT” yerel etiketine JMP ya da CALL işlemi de yapabiliriz. Ancak bu etiketi orada uzun ismiyle (yani “foo.REPEAT” biçiminde) belirtmemiz gerekir.

7.5. 32 Bit C ve C++ Derleyicilerinde Fonksiyon Çağırma Biçimleri (Calling Conventions)

Fonksiyonların çağrılması ve geri dönüş değerlerinin alınması konusundaki belirlemelere “çağırma biçimi (calling convention)” denilmektedir. Fonksiyon çağrıma biçimleri şu konulardaki belirlemeleri içermektedir:

- 1) Çağırılan fonksiyon ile çağrılan fonksiyon arasında parametre aktarımı nasıl yapılacaktır?
- 2) Çağrılan fonksiyonun geri dönüş değeri çağrılan fonksiyona nasıl aktarılacaktır?
- 3) Çağrılan fonksiyon hangi yazmaçları bozma sahiptir, hangi yazmaçları korumak zorundadır?

Çağırma biçimi konusu C standartlarında olan bir konu değildir. Çünkü C standartları böylesi aşağı seviyeli belirlemeleri derleyicilere bırakmıştır. Dolayısıyla çağrıma biçimlerini oluşturmak için gereken anahtar sözcükler derleyicilerde bir ekleni (extension) biçiminde bulunurlar. Çağırma biçimlerine ilişkin anahtar sözcükler genel olarak tür belirten sözcük ile dekleratörün arasına yerleştirilmektedir. Örneğin:

```
void __cdecl foo(int a, int b)  
{  
    ...  
}
```

Microsoft derleyicilerinde çağrıma biçimleri yukarıdaki örnekte olduğu gibi iki alt tire ile başlayan anahtar sözcüklerle temsil edilmektedir. gcc derleyicilerinde ise “fonksiyon özellikleri (function attributes)” biçimindeki bir sentksla temsil edilir. Örneğin:

```
void __attribute__((cdecl)) foo(int a, int b)  
{  
    ...  
}
```

Şimdi Microsoft ve gcc derleyicilerindeki çağrıma biçimlerini tek tek ele alacağız. Ancak burada bir noktayı vurgulamak istiyoruz: Gerek Microsoft gerekse gcc derleyici ailelerinde 32 bit uygulamalardaki çağrıma biçimleriyle 64 bit programlardaki çağrıma biçimleri tamamen farklıdır. Aşağıda yalnızca 32 bit uygulamalardaki çağrıma biçimleri ele alınmaktadır. 64 bit uygulamalardaki çağrıma biçimleri 64 bit çalışmanın anlatıldığı bölümde ele alınacaktır (64 bit sistemlerdeki gcc derleyicilerinde default derlemenin 64 olduğunu anımsayınız. Bu sistemlerdeki gcc derleyicilerinde 32 bit derleme yaparken -m32 seçeneğini kullanmayı unutmayınız. 64 bit Windows sistemlerinde iki ayrı cl.exe derleyicisi vardır. Default olarak hangisinin devreye girdiği PATH çevre değişkenine bağlı olmaktadır.)

7.5.1. cdecl (C Declaration) Çağırma Biçimi

Bu çağrıma biçimi Microsoft ve gcc derleyicilerinde C Programlama Dili için default durumdur. (Yani bu derleyicilerde fonksiyon bildirimlerinde çağrıma biçimini hiç belirtmezse sanki bu çağrıma biçimini belirtmiş gibi işlem işlem yapılır.) Her iki derleyici ailesinde de C++’taki global ve static üye fonksiyonlar için de yine default olarak bu çağrıma biçimini kullanılmaktadır. Ancak sınıfların static olmayan üye fonksiyonları için Microsoft derleyicilerindeki default çağrıma biçimi “thiscall” iken gcc derleyicilerindeki cdecl biçimindedir.

cdecl çağrıma biçiminin 32 bit Intel sistemindeki kuralları sunlardır:

- 1) Parametre aktarımında stack kullanılır ve parametreler sağdan sola stack'e push edilirler. Parametreler için stack çağrıran fonksiyon (caller) tarafından dengelenmektedir.
- 2) 8 bitlik geri dönüş değerleri AL yazmacı ile, 16 bitlik geri dönüş değerleri AX yazmacı ile (yani EAX'in düşük anlamlı WORD değeri ile), 32 bitlik tamsayı geri dönüş değerleri EAX yazmacı ile ve 64 bitlik tamsayı geri dönüş değerleri de EDX:EAX yazmacı ile aktarılmaktadır. float, double ve long double geri dönüş değerlerinin aktarımı için matematik işlemcinin ST(0) yazmacı kullanılmaktadır. Geri dönüş değeri adres türünden olan fonksiyonlarda aktarım için yine EAX yazmacı kullanılır. Geri dönüş değeri yapı türünden olan fonksiyonlarda ise aktarım için önce çağrıran fonksiyon geri dönüş değeri için gereken yapı alanını stack'te önce stack'te tahsis eder, onun adresini fonksiyona gönderir, fonksiyon da geri dönüş değerini bu adrese yerleştirir.

- 3) EAX, ECX ve EDX yazmacıları çağrılan fonksiyon tarafından bozulabilir. Fakat diğer yazmacılar çağrılan fonksiyon tarafından korunmalıdır.

Eğer biz sembolik makine dilinde bu çağrıma biçimine uygun bir fonksiyon yazmışsak, C'den çağrırların onun prototipinde -cdecl default biçim olduğu için- çağrıma biçimini hiç belirtmemeliyiz. Ya da bunu aşağıdaki gibi belirtebiliriz:

```
void __cdecl foo(int a, int b);          /* Microsoft derleyicileri için
prototip */
void __attribute__((cdecl)) foo(int a, int b);    /* gcc derleyicileri için prototip */
```

7.5.2. fastcall Çağırma Biçimi

Bu çağrıma biçiminin kuralları Microsoft ve gcc derleyicilerinde yine aynıdır:

- 1) Parametre aktarımı hem yazmacı hem de stack yoluyla yapılmaktadır. Şöyle ki: Bu çağrıma biçiminde ilk iki parametre sırasıyla ECX ve EDX yazmacılarıyla aktarılır. Eğer parametre sayısı ikiden fazlaysa diğer parametrelerin aktarımı için cdecl çağrıma biçimindeki gibi stack kullanılır. (İlk iki parametreden sonraki parametreler yine stack'e sağdan sola push edilir ve stack yine çağrılan fonksiyon tarafından (callee) dengelenir.)
- 2) Geri dönüş değeri tamamen cdecl'de olduğu gibi yazmacı yoluyla yapılmaktadır.
- 3) Yine EAX, ECX ve EDX yazmacıları çağrılan fonksiyon tarafından bozulabilir. Fakat diğer yazmacılar çağrılan fonksiyon tarafından korunmalıdır.

fastcall çağrıma biçimini prototip ifadesi şöyle oluşturulabilir:

```
void __fastcall foo(int a, int b);          /* Microsoft derleyicileri için prototip */
void __attribute__((fastcall)) foo(int a, int b);    /* gcc derleyicileri için prototip */
```

7.5.3. stdcall Çağırma Biçimi

Bu çağrıma biçimini Windows sistemlerinde çok yaygın kullanılmaktadır. Windows'un bütün API fonksiyonları ve adresleri bizden alınarak bunlar tarafından çapılan "callback" fonksiyonlar bu çağrıma biçimine sahiptir. Örneğin ExitProcess fonksiyonunun prototipi şöyledir:

```
void WINAPI ExitProcess(UINT uExitCode);
```

API fonksiyonlarının isimlerinin önündeki WINAPI <windows.h> dosyası içerisinde şöyle define edilmiştir:

```
#define WINAPI __stdcall
```

stdcall çağrıma biçimi Linux sistemlerinde seyrek kullanılmaktadır.

stdcall çağrıma biçiminin kuralları şöyledir:

- 1) Parametre aktarımında stack kullanılır ve parametreler sağdan sola stack'e push edilirler. Stack çağrılan fonksiyon (callee) tarafından dengelenir. (cdecl çağrıma biçiminde stack'i çağrıran fonksiyonun denelediğini anımsayınız.)
- 2) Geri dönüş değerlerinin aktarımı tamamen cdecl çağrıma biçimindeki gibi yazmaç yoluyla yapılmaktadır.
- 3) Yine EAX, ECX ve EDX yazmaçları çağrılan fonksiyon tarafından bozulabilir. Fakat diğer yazmaçlar çağrılan fonksiyon tarafından korunmalıdır.

Intel sisteminde stack'i çağrılan fonksiyonun denelemesinin değişken sayıda argüman alan fonksiyonların yazılabilmesini engellediğini anımsayınız. Bu nedenle Windows'ta değişken sayıda parametreye sahip olan bir API fonksiyonu yoktur.

```
void __stdcall foo(int a, int b);      /* Microsoft derleyicileri için prototip */  
void __attribute__((stdcall)) foo(int a, int b); /* gcc derleyicileri için prototip */
```

7.5.4. thiscall Çağırma Biçimi

thiscall çağrıma biçimi C++'ta sınıfların static olmayan üye fonksiyonlarının çağrılmamasında kullanılmaktadır. Bu çağrıma biçiminde static olmayan üye fonksiyonlara this göstericisi ECX yazmacıyla aktarılır. Diğer parametrelerin aktarımı ise tamamen __stdcall çağrıma biçimindeki gibidir. Yani parametreler sağdan sola stack'e push edilirler. Parametreler için stack'i çağrılan fonksiyon (callee) dengeler. Geri dönüş değerinin aktarımı da yazmaçlar yoluyla yapılmaktadır. Yine EAX, ECX ve EDX yazmaçlarını çağrılan fonksiyon bozabilir fakat diğerlerini korumak zorundadır.

7.6. C ve C++'tan Sembolik Makine Dilinde Yazılmış Fonksiyonların Çağrılması

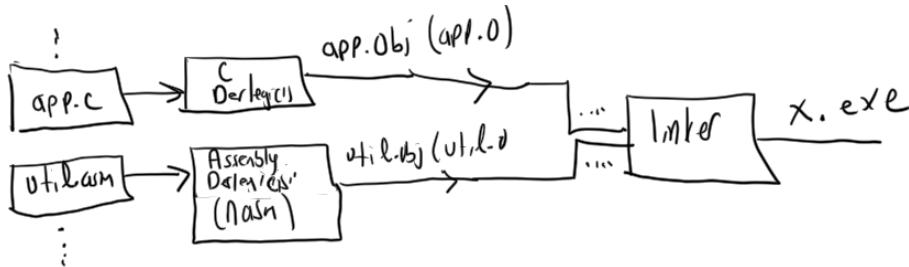
Bir programın tamamının sembolik makine dilinde yazılması çok özel durumlar dışında tercih edilen bir yol değildir. Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir:

- 1) Sembolik makine dilleri taşınabilir (portable) değildir. Makine komutları işlemciden işlemciye değişebildiği gibi genel sentaks da aynı işlemci söz konusu olduğunda bile derleyiciden derleyiciye değişebilmektedir.
- 2) Sembolik makine dilleri alçak seviyeli olduğu için bu dillerde programcının hata yapması daha kolaydır.
- 3) Sembolik makine dillerinde kod yazım hızı daha düşüktür. Bu da üretkenliği (birim zamanda yazılan kod miktarını) düşürmektedir.
- 4) Sembolik makine dillerinde programın debug edilmesi daha zordur.

İşte bu nedenlerden dolayı pratikte kodun büyük bölümünün C, C++ gibi yüksek seviyeli ve taşınabilir dillerde, yalnızca kritik yerlerin sembolik makine dilinde yazılması tercih edilmektedir. (Örneğin Linux gibi bir işletim sistemi çekirdeğinde bile kodların %97'si C ile yazılmıştır. Linux çekirdeğinin yalnızca %3'lük bir kısmı sembolik makine dilinde yazılmıştır.) Bunlar göz önüne alındığında sembolik makine dilinde yazılan kodların C ve C++ gibi dillerden çağrılmalarının önemi anlaşılabilir. Bu bölümde bu işlemin nasıl yapıldığı ele alınmaktadır.

Sembolik makine dilinde yazılmış bir fonksiyonun C ya da C++'tan çağrılabilmesi için önce onun sembolik makine dili derleyicisiyle derlenmesi gereklidir. Bu derleme işleminden bir amaç dosya (object module) elde

edilir. (Amaç dosya uzantılarının Windos'ta ".obj" biçiminde, UNIX/Linux sistemlerinde ".o" biçiminde olduğunu anımsayınız.) Sonra bu fonksiyonu çağrıran C ya da C++ kodu da bu dillerin derleyicileri ile derlenir. Bu işleminden de bir amaç dosya (object module) elde edilir. Nihayet bu amaç dosyaları birlikte link işlemine sokularak çalıştırılabilir (executable) dosya olurulur. Örneğin "app.c" isimli C programından "util.asm" isimli sembolik makine dilinde yazılmış olan fonksiyonlar çağrılmak istensin. Yapılacak işlemleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

Yukarıda özetlediğimiz adınlardan sorunsuz geçilebilmesi için şu noktalara dikkat edilmesi gereklidir:

- 1) Sembolik makine dilinde fonksiyonu yazarken onun için NASM'de "global" bildirimi yapmak gereklidir. ("global" bildirimine neden duyulduğu ilerde ele alınacaktır.)
- 2) Derleyiciler global fonksiyonların ve değişkenlerin isimlerini amaç dosyaya yazarken değiştirebilmektedir. Bu duruma "isim dekorasyonu (name decoration)" denilmektedir. Isim dekorasyonu ilerde ele alınacaktır. Ancak burada şunu ifade etmek istiyoruz: Isim dekorasyonu çağrıma biçimine göre, derleyiciye göre ve hatta dile göre değişimlebilir. Örneğin Windows'ta Microsoft derleyicileri "cdecl" çağrıma biçiminde global sembollerin (fonksiyon ve değişkenlerin) başına bir alt tire (underscore) eklemektedir. Halbuki Linux'ta gcc derleyicileri bu isimleri hiç değiştirmeden amaç koda yazmaktadır. (Dolayısıyla Windows'ta bizim de sembolik makine dilinde yazdığımız fonksiyonların başına alt tire eklememiz gereklidir. Aksi takdirde linker iki modüldeki isimleri eşleyemez.)
- 3) C ya da C++'ta belirlenen çağrıma biçimine sembolik makine dilinde uyulmalıdır. (Yani örneğin C'de "cdecl" çağrıma biçimine sahip olarak çağrıdığımız add fonksiyonunu sembolik makine dilinde yazarken parametrelerin sağdan sola stack'e atılacağı bilerek fonksiyonu yazmalıyız ve geri dönüş değerini de EAX yazmacında bırakmalıyız.)
- 4) Çağrılan fonksiyonun hangi yazmaçları saklaması gerekiği bilinmelidir ve fonksiyonu yazarken bu kurala uyulmalıdır. Örneğin cdecl ve stdcall çağrıma biçimlerinde çağrılan fonksiyon EAX, ECX ve EDX yazmaçlarını bozma hakkına sahiptir. Fakat diğerlerinin değerlerini değiştirecekse önce onları stack'te saklamalı fonksiyon sonlanmadan önce geri almalıdır.
- 5) Sembolik makine dilindeki kodlarla C ya da C++'taki kodların aynı bölüm (section) içerisinde bulunması gereklidir. (Aslında bu konunun biraz ayrıntıları vardır. Farklı bölgelere yerleştirilmiş kodlar platforma bağlı olarak sorun oluşturmayıabilir.) Örneğin C ve C++ derleyicileri Windows ve Linux sistemlerinde kodu ".text" isimli bölüme yerleştirmektedir. O halde bizim de fonksiyonları ".text" isimli bölümde yazmamız gereklidir. Aynı isimli bölgeler linker tarafından birleştirilmektedir. (Yani birleştirme işlemi sonucunda çalıştırılabilen dosyada tek bir ".text" bölümü bulunacaktır)
- 6) C ya da C++ kaynak programında sembolik makine dilinden çağrılan fonksiyonun prototip bildirimi çağrıma biçimini aynı olacak biçimde yapılmalıdır.

Örneğin Windows'ta iki sayının toplamına ve çarpımına geri dönen add ve multiply isimli fonksiyonları sembolik makine dilinde yazıp C'den çağrırmak isteyelim. Bu işlemlerin hepsi komut satırından yapılacak olsun. Bunlar için NASM kaynak dosyası şöyle oluşturulabilir:

```

; util.asm

[BITS 32]

SECTION .text
    global _add, _multiply

_add:
    push    ebp
    mov     ebp, esp
    mov     eax, [ebp + 8]
    add     eax, [ebp + 12]
    pop     ebp
    ret

_multiply:
    push    ebp
    mov     ebp, esp
    mov     eax, [ebp + 8]
    mul     dword [ebp + 12]
    pop     ebp
    ret

```

C kaynak dosyası da şöyle oluşturulabilir:

```

/* app.c */

#include <stdio.h>

int add(int a, int b);
int multiply(int a, int b);

int main(void)
{
    printf("%d\n", add(10, 20));
    printf("%d\n", multiply(10, 20));

    return 0;
}

```

NASM kaynak dosyası şöyle derlenmelidir:

```
nasasm -fwin32 util.asm
```

Buradan ürün olarak “util.obj” dosyası elde edilecektir. C kaynak dosyası da komut satırından şöyle derlenebilir:

```
cl -c app.c
```

Buradan da ürün olarak “app.obj” dosyası elde edilir. Microsoft'un linker'i ile link işlemi de şöyle yapılabilir:

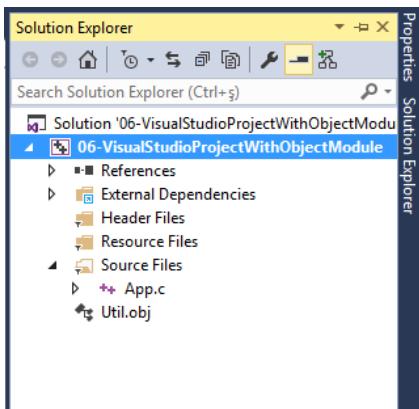
```
link /out:app.exe app.obj util.obj
```

Buradan elde edilen ürün “app.exe” dosyası olacaktır.

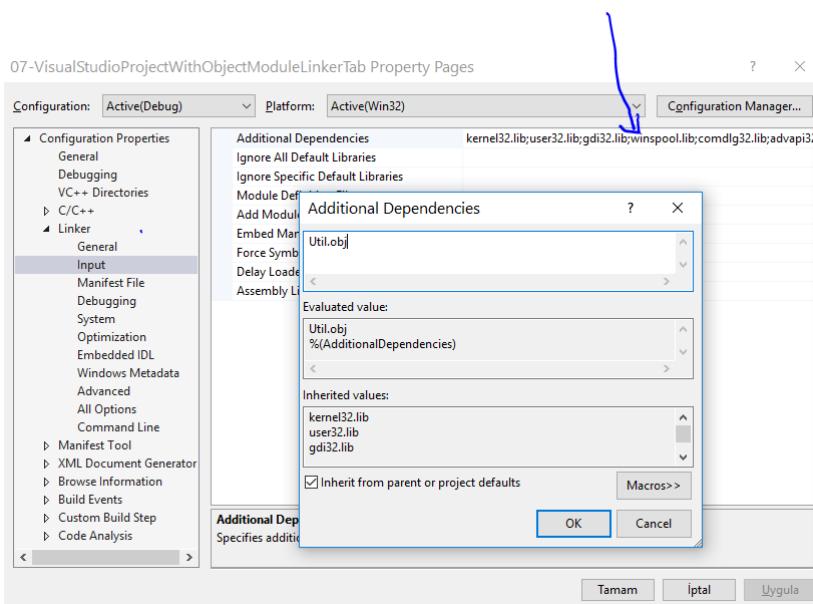
Pekiyi Visual Studio IDE'sinde oluşturulmuş olan bir C projesinde sembolik makine dilinde yazılan bir kod nasıl eklenir? Bunun üç yolu vardır:

- 1) Visual Studio IDE'sinde projeye bir “.obj” dosyası eklendiğinde (örneğin NASM ile derlenmiş bir dosya

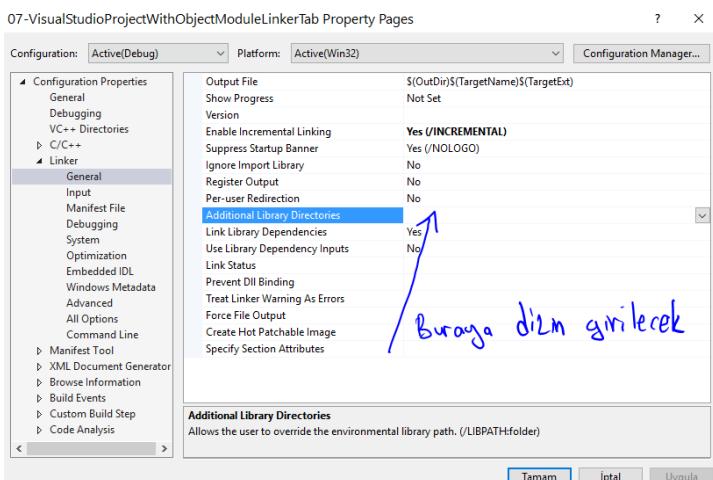
olabilir) zaten IDE bunu link işlemine dahil etmektedir. Böylece komut satırında NASM ile kod derlenip amaç dosya eklenebilir.

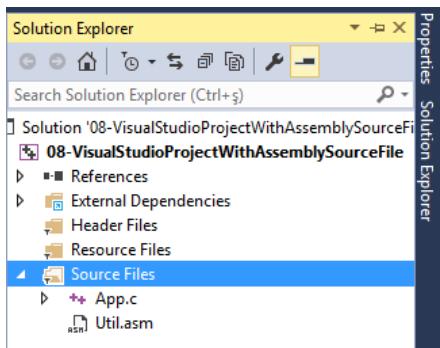
2) Amaç dosyayı proje eklemek yerine proje seçeneklerinden Linker/Input sekmesine gelinir ve “Additional Dependencies” kısmına amaç dosyanın yalnızca ismi (uzantı dahil fakat tam yol ifadesi değil) girilir.

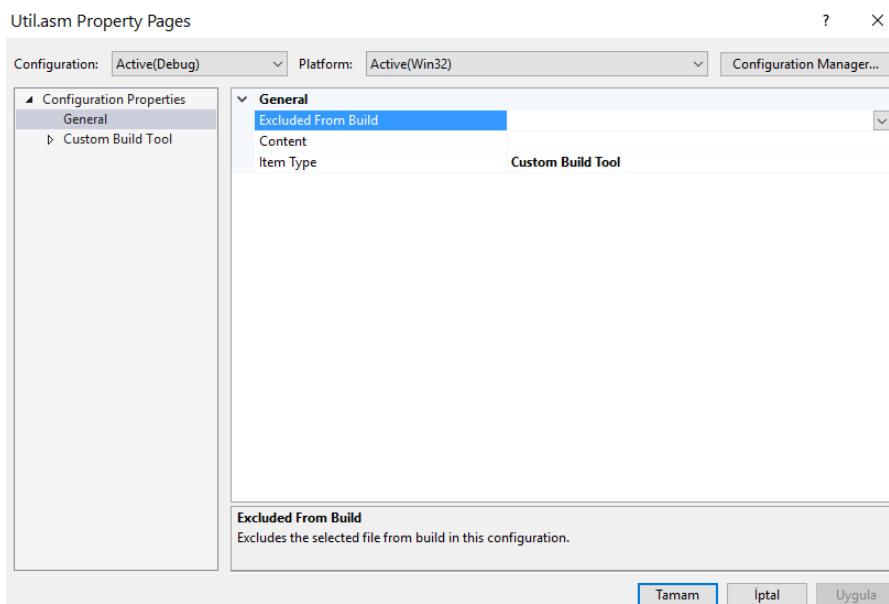
Burada önemli bir noktayı belirtmek istiyoruz: Eğer bu biçimde eklenecek olan amaç dosya başka bir dizindeyse bu sekmede yalnızca dosyanın ismi yazılmalıdır. Amaç dosyanın bulunduğu dizinin ise “Linker/Generel/Additional Library Directories” sekmesinde belirtilmesi gereklidir.

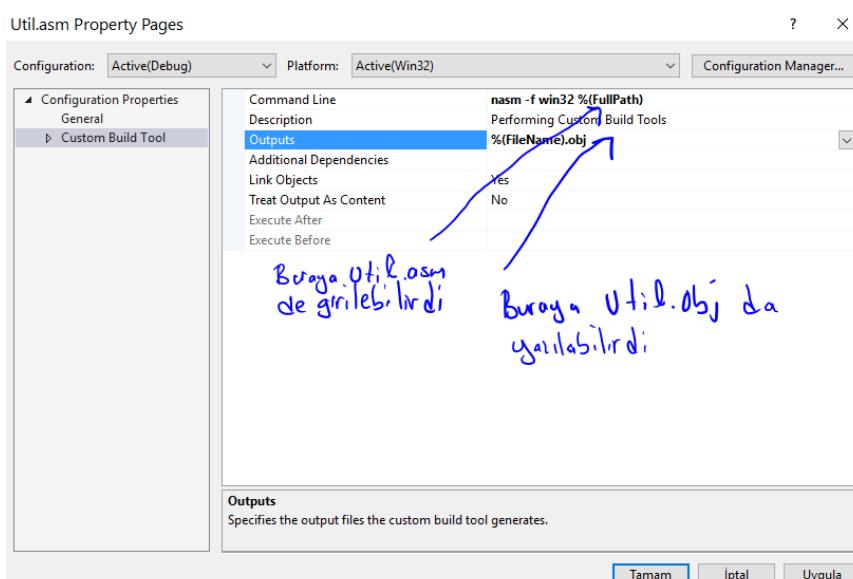
3) Bu seçenekte projeye “.obj” uzantılı amaç dosya değil, “.asm” uzantılı kaynak dosya eklenir.

Fakat Visual Studio IDE'si ".asm" uzantılı dosya için ne yapacağını bilmemektedir. Bunu ona anlatmak gereklidir. İşte bu da iki aşamada yapılmaktadır. Birinci aşamada "Solution Explorer"da projedeki ".asm" dosyasının üzerine gelinir ve farenin sağ tuşu ile bağlam menüsünden "Properties" seçilir. Buradaki dialog penceresinde "Configuration Properties/General/Item Type" "Custom Build Tool" olarak girilir.

Artık "Custom Build Tool" seçeneği de dialog penceresinde görülür. İşte ikinci aşamada "Custom Build Tool" sekmesinde ilgili dosyanın hangi program tarafından derleneceği ve çıktısının ne olacağı belirtilir:

Her ne kadar örneğimizde zaten NASM "util.obj" dosyası üretecekse de Visual Studio bunu bilememektedir.

Sekmedeki “Outputs” girişi Visual Studio’nun hangi dosyayı link işlemine sokacağını belirtir. %(FullPath) işlem uygulanan dosyanın tam yol ifadesini %(FileName) ise yalnızca ismini (uzantı dahil değil) belirtmektedir.

Artık proje build edildiğinde bu “.asm” dosyası NASM ile derlenip çıktısı da link işlemine sokulacaktır. Bu üçüncü yöntemin en önemli avantajı doğrudan sembolik makine dili kaynak dosyasında değişiklik yapıp hemen programı build edebilmemizdir. Visual Studio IDE’si bizim kaynak dosya üzerinde değişiklik yaptığımızı anlayarak onu yeniden NASM ile derleme işlemeye sokup elde edilen amaç dosyayı link aşamasına dahil edip yeniden çalıştırılabilir dosya oluşturacaktır.

Şimdi aynı uygulamayı Linux’un komut satırında yapalım. NASM kaynak dosyası şöyle olacaktır:

```
; util.asm

[BITS 32]

section .text
    global add, multiply

add:
    push    ebp
    mov     ebp, esp
    mov     eax, [ebp + 8]
    add     eax, [ebp + 12]
    pop     ebp
    ret

multiply:
    push   ebp
    mov    ebp, esp
    mov    eax, [ebp + 8]
    mul    dword [ebp + 12]
    pop    ebp
    ret
```

Burada fonksiyon isimlerinin alt tire başlamadığına dikkat ediniz. gcc derleyicileri default durumda “cdecl” çağrıma biçiminde fonksiyonun ismine alt tire eklemeden onu amaç dosyaya yazmaktadır. “app.c” dosyası yine aşağıdaki gibi olacaktır:

```
/* app.c */

#include <stdio.h>

int add(int a, int b);
int multiply(int a, int b);

int main(void)
{
    printf("%d\n", add(10, 20));
    printf("%d\n", multiply(10, 20));

    return 0;
}
```

Yukarıdaki util.asm Linux’ta aşağıdaki gibi derlenir:

```
nasm -felf32 util.asm
```

app.c programı da 32 bit olarak aşağıdaki gibi derlenmelidir:

```
gcc -c -m32 app.c
```

Linux'ta "app.o" ve "util.o" doğrudan ld linker'ıyla link edilebilir. Ancak "ld" Microsoft'un "link.exe" programının yaptığı gibi standart C kütüphanelerini ve başlangıç modüllerini (start up modules) link işlemine dahil etmemektedir. Linux'ta maalesef standart C kütüphanelerinin ve özellikle de başlangıç modüllerinin link aşamasına dahil edilmesi oldukça zahmetlidir. Bu nedenle "app.o" ve "util.o" dosyalarının doğrudan "ld" linker'ıyla link edilmesi yerine "gcc" ile link edilmesi daha pratiktir. Biz "gcc"ye yalnızca ".o" dosyalarını girdi olarak verdiğimizde "gcc" bunları standart C kütüphanelerini ve başlangıç modüllerini de dahil ederek link işlemine sokmaktadır. Bu biçimde "gcc" ile link işlemi şöyle yapılabilir:

```
gcc -m32 -o app app.o util.o
```

Anahtar Notlar: 64 bit Linux sistemlerinde 32 bit kütüphane dosyaları ve diğer modüller sistemimizde kurulu durumda olmayabilir. Bu durumda bağlama aşamasında sorun oluşacaktır. 32 bit kütüphane ve modüller C için "gcc-multilib" paketinde C++ için "g++-multilib" paketinde bulunmaktadır. Bu paketleri debian türevi sistemlerde aşağıdaki komutla yükleyebilirsiniz:

```
sudo apt-get install gcc-multilib  
sudo apt-get install g++-multilib
```

Anahtar Notlar: Biz yine de zahmete katlanarak link işlemini "ld" ile yapmak istersek bunu nasıl başarabiliriz? Öncelikle standart C fonksiyonlarının "libc" kütüphanesi içerisinde bulunduğu söylemek gereklidir. Bu kütüphanenin static ve dinamik biçimleri vardır. ld programında "-lc" seçeneği bu kütüphanenin link dahil edilmesini sağlayacaktır. Peki ya başlangıç modüllerinin neler olduğu ve nerede bulunduğu nasıl tespit edilebilir? Öncelikle bunun sorunlu konu olduğunu belirtmek gereklidir. Çünkü "gcc" ve "libc" versiyonları arasında başlangıç modülleri konusunda da çokça değişilik yapılmıştır ve gelecekte de yapılmaya devam edilebilecektir. İşte hangi başlangıç modüllerinin gerektiğini anlamak için "gcc" --verbose seçeneği ile çalıştırılabilir. Örneğin:

```
gcc -m32 --verbose -o app app.o util.o
```

7.6.1. Sembolik Makine Dilinde Yazılan Fonksiyonların C 'den Çağrılmasına Çeşitli Örnekler

Bu bölümde C'den çağrılabilecek biçimde sembolik makine dilinde fonksiyon yazımına ilişkin çeşitli örnekler verilecektir. Örneklerdeki fonksiyon isimlerinin başına Windows'taki "cdecl" isim dekorasyonuna uygun olacak biçimde "_ (underscore)" karakteri getirilmiştir. Eğer bu örnekleri Linux sistemlerinde çalıştıracaksanız bu "_" karakterlerin kaldırmanız gereklidir. Aşağıdaki örneklerde sembolik makine dili kaynak dosyasının ismi "util.asm" ve çağrılmış olduğu C dosyasının ismi de "app.c" biçimindedir. Bu dosyaları Windows'ta aşağıdaki gibi derleyip link edebilirsiniz:

```
nasm -fwin32 util.asm  
cl -c app.c  
link /out:app.exe app.obj util.obj
```

Linux'ta ise derleme ve link işlemi aşağıdaki gibi yapılabilir:

```
nasm -felf32 util.asm  
gcc -c -m32 app.c  
gcc -m32 -o app app.o util.o
```

Şimdi örneklerde geçelim.

1) Bir yazının uzunluğunu bulan mystrlen isimli fonksiyonun yazımı: Bu örnekte nul karakter ('\0) görené kadar bir yazındaki karakterlerin sayısını bulan ve onunla geri dönen mystrlen isimli fonksiyonu yazacağımız. (Ancak burada özel olarak şunu belirtmek istiyoruz: Aslında yazındaki karakterlerin sayısını hesaplama işlemi Intel işlemcilerindeki "string komutları" denilen bazı özel makine komutlarıyla daha etkin yapılmaktadır. Fakat bu komutları henüz görmemiş olduğumuz için burada bu komutları kullanmayı düşünelim.)

Fonksiyon şöyle yazılabılır:

```

; util.asm

[BITS 32]

SECTION .text
    global _mystrlen

_mystrlen:
    push    ebp
    mov     ebp, esp

    xor     ecx, ecx
    mov     eax, [ebp + 8]
    .@2:
    mov     dl, [eax]
    test   dl, dl
    jz     .@1
    inc    ecx
    inc    eax
    jmp     .@2
    .@1:
    mov     eax, ecx
    pop    ebp
    ret

```

Burada [EBP + 8]'den alınan parametre yazının başlangıç adresidir. Dolayısıyla yazının karakterlerine daha sonra [EAX] bellek operandıyla erişilmiştir. Nul karakter testi TEST komutuyla yapılmıştır. Anımsanacağı gibi TEST komutu operand'ların etkilenmediği AND işlemi yapar. Karakterlerin sayısı ECX yazmacında tutulmaktadır. Tabii aslında örneğimizde EAX ile ECX yazmaçlarını yer değiştirdik en sondaki döngü çıkışındaki MOV makine komutunu elimine edebildik. Aynı kod tek jump içerecek biçimde (do-while optimizasyonu) ve parametreye erişmek için ESP uyazmacı kullanılarak şöyle de yazılabılır:

```

; util.asm

[BITS 32]

SECTION .text
    global _mystrlen

_mystrlen:
    mov    eax, -1
    mov    ecx, [esp + 4]
    .@1:
    mov    dl, [ecx]
    inc    eax
    inc    ecx
    test   dl, dl
    jnz    .@1
    ret

```

C'den çağrım şöyle yapılabilir:

```

/* app.c */

#include <stdio.h>

unsigned mystrlen(const char *str);

```

```

int main(void)
{
    char *str = "ankara";
    unsigned len;

    len = mystrlen(str);
    printf("%u\n", len);

    return 0;
}

```

2) int türden bir dizinin en büyük elemanıyla geri dönen aşağıdaki fonksiyonu sembolik makine dilinde yazacak olalım:

```
int getmax(const int *array, int size);
```

Fonksiyonun sembolik makine dilindeki karşılığı şöyle olabilir:

```

; Util.asm

[BITS 32]

SECTION .text
global _getmax

_getmax:
    push ebp
    mov    ebp, esp

    mov    ecx, [ebp + 12]
    mov    eax, [ebp + 8]
    dec    ecx

    mov    edx, [eax]
    .@2:
    add    eax, 4
    dec    ecx
    jz     .@1
    cmp    edx, [eax]
    jg     .@2
    mov    edx, [eax]
    jmp    .@2
    .@1:
    mov    eax, edx
    pop    ebp
    ret

```

Burada en büyük eleman EDX yazmacında tutulmuştur. EAX yazmacı adresleme için kullanılmıştır. (Tersi yapılsaydı aslında bir makine komutundan kazanırdık). Algoritmda önce ilk eleman en büyük kabul edilip EDX yazmacına yerleştirilmiş sonra dizinin her elemanıyla EDX'teki değer karşılaştırılmıştır. Duruma göre yer değiştirme yapılmıştır. ECX yazmacı döngü sayacını tutmaktadır. Döngü ECX'teki değer 0 olana kadar yinelenmektedir. Fonksiyon aşağıdaki gibi bir kodla test edilebilir:

```

/* app.c */

#include <stdio.h>

int getmax(const int *array, int size);

int main(void)
{
    int a[] = { 2, 6, 34, 239, 123, 54, 37, 76, 53, 11 };
    int max;

```

```

max = getmax(a, 10);
printf("%d\n", max);

return 0;
}

```

3) double bir dizinin elemanlarının toplamına geri dönen aşağıdaki C prototipine sahip fonksiyonu sembolik makine dilinde yazmak isteyelim:

```
double gettotal(const double *array, int size);
```

Fonksiyon şöyle yazılabılır:

```

; util.asm

[BITS 32]

SECTION .text
global _gettotal

_gettotal:
    push ebp
    mov    ebp, esp

    mov    eax, [ebp + 8]
    mov    ecx, [ebp + 12]
    test   ecx, ecx
    jz     .@1
    fldz

.@2:
    fadd   qword [eax]
    add    eax, 8
    dec    ecx
    jnz    .@2

.@1:
    pop    ebp
    ret

```

Burada önce matematik işlemcinin stack'ine sıfır değeri push edilmiştir. Sonra dizini her elemanı fadd komutu kullanılarak ST(0) ile toplanmıştır. Böylece toplanan değerler her zaman ST(0)'da kalmaktadır. Gerçek sayı türünden geri dönüş değerlerinin matematik işlemcinin stack'inde (ST(0)'da) bırakıldığını anımsayınız. Fonksiyonu aşağıdaki gibi kodla test edebiliriz:

```

/* app.c */

#include <stdio.h>

double gettotal(const double *array, int size);

int main(void)
{
    double a[] = { 1.1, 2.2, 3.3, 4.4, 5.5, 1 };
    double result;

    result = gettotal(a, 6);
    printf("%f\n", result);

    return 0;
}

```

4) Şimdi de int bir diziyi kabarcık sıralaması (bubble sort) yöntemiyle sıraya dizen aşağıdaki prototipe sahip bsort isimli fonksiyonu yazmak isteyelim:

```
void bsort(int *array, int size);
```

Fonksiyon şöyle yazılabılır:

```
; util.asm
[BITS 32]
SECTION .text
    global _bsort

_bsort:
    push    ebp
    mov     ebp, esp
    push    ebx

    xor     ebx, ebx
    jmp     .@2
.@1:
    mov     eax, [ebp + 8]
    xor     ecx, ecx
    jmp     .@4
.@3:
    mov     edx, [eax]
    cmp     edx, [eax + 4 ]
    jle     .@5
    xchg   edx, [eax + 4]
    mov     [eax], edx
.@5:
    add     eax, 4
    inc     ecx
.@4:
    mov     edx, [ebp + 12]
    dec     edx
    sub     edx, ebx
    cmp     ecx, edx
    jl      .@3
    inc     ebx
.@2:
    mov     edx, [ebp + 12]
    dec     edx
    cmp     ebx, edx
    jl      .@1

    pop    ebx
    pop    ebp
    ret
```

Buradaki algoritma aşağıdaki C kodundaki gibidir:

```
for (ebx = 0; ebx < size - 1; ++ebx)
    for (ecx = 0; ecx < size - 1 - ebx; ++ecx)
        if (a[ecx] > a[ecx + 1]) {
            edx = ecx;
            xchg(edx, a[ecx + 1]);
            a[ecx + 1] = edx;
    }
```

Sembolik makine dilinde yan yana dizi elemanlarına [EAX] ve [EAX + 4] gibi bellek operandlarıyla erişildiğine dikkat ediniz. Bunun yerine alternatif olarak köşeli parantez içerisinde çarpansal faktör de kullanabilirdik:

```
; util.asm
```

```
[BITS 32]
```

```
SECTION .text
global _bsort

_bsrt:
    push    ebp
    mov     ebp, esp
    push    ebx

    xor     ebx, ebx
    jmp     .@2
    mov     eax, [ebp + 8]
    .@1:
    xor     ecx, ecx
    jmp     .@4
    .@3:
    mov     edx, [eax + ecx * 4]
    cmp     edx, [eax + 4 + ecx * 4 ]
    jle     .@5
    xchg   edx, [eax + 4 + ecx * 4]
    mov     [eax + ecx * 4], edx
    .@5:
    inc     ecx
    .@4:
    mov     edx, [ebp + 12]
    dec     edx
    sub     edx, ebx
    cmp     ecx, edx
    jl      .@3
    inc     ebx
    .@2:
    mov     edx, [ebp + 12]
    dec     edx
    cmp     ebx, edx
    jl      .@1

    pop    ebx
    pop    ebp
    ret
```

Test kodu da şöyle olabilir:

```
/* app.c */
#include <stdio.h>

void bsort(int *array, int size);

int main(void)
{
    int a[10] = { 10, 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1};
    double result;
    int i;

    bsort(a, 10);

    for (i = 0; i < 10; ++i)
        printf("%d ", a[i]);
    printf("\n");

    return 0;
}
```

5) int türden iki adresi alarak oradaki değerleri yer değiştiren aşağıda prototipi verilmiş swap fonksiyonunu yazmaya çalışalım:

```
void swap(int *a, int *b);
```

Bu fonksiyon şöyle yazılabilir:

```
; util.asm  
[BITS 32]  
  
SECTION .text  
global _swap  
  
_swap:  
    push    ebp  
    mov     ebp, esp  
  
    mov     eax, [ebp + 8]  
    mov     edx, [eax]  
    mov     ecx, [ebp + 12]  
    xchg   edx, [ecx]  
    mov     [eax], edx  
  
    pop    ebp  
    ret
```

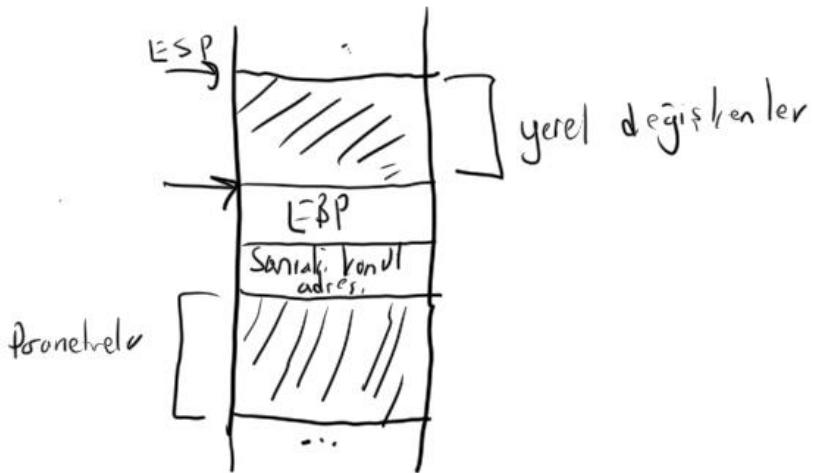
Fonksiyon aşağıdaki kodla test edilebilir:

```
/* app.c */  
  
#include <stdio.h>  
  
void swap(int *a, int *b);  
  
int main(void)  
{  
    int a = 10, b = 20;  
  
    swap(&a, &b);  
    printf("a = %d, b = %d\n", a, b);  
  
    return 0;  
}
```

7.7. Yerel Değişkenlerin Kullanımı

Diğer kurslarda çeşitli konular içerisinde programlama dillerindeki yerel değişkenlerin “stack” üzerinde yaratıldığından söz etmiştik. Yine bu kurslarda bunların yaratılmasının ve yok edilmesinin çok hızlı bir biçimde yapıldığını belirtmiştık. Yerel değişkenlerin faaliyet alanlarının ilgili blokla sınırlı olduğunu biliyorsunuz. Yine anımsanacağı gibi yerel değişkenler programın akışı onların bildirildikleri noktaya geldiğinde yaratlıyor, akış onların bildirildiği bloğun sonuna geldiğinde yok ediliyordu. Pekiyi bütün bunlar nasıl gerçekleştirilmektedir?..

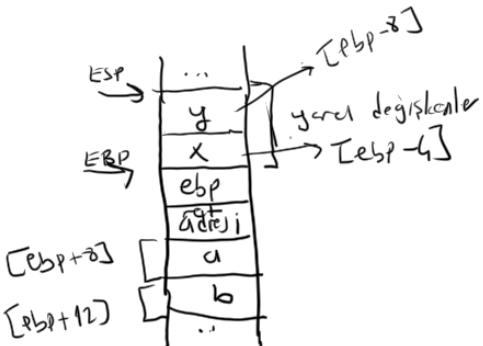
Yerel değişkenler için yer EBP yazmacı fonksiyon tarafından ayarladıkten sonra ESP yazmacının eksiltilmesiyle ayrılmaktadır. Böylece nasıl parametre değişkenlerine [EBP + N] bellek operandıyla erişiliyorsa yerel değişkenlere de [EBP - N] bellek operandıyla erişilir. Yerel değişken kullanan fonksiyonların stack çerçeveleri (stack frames) aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

Daha somut bir örnek verebiliriz:

```
void foo(int a, int b)
{
    int x, y;
    =
}
```

3

foo:

```
push ebp
mov ebp, esp
sub esp, 8 → yerel değişkenler için
                → agrıllıger
=
mov esp, ebp
pop ebp
ret
```

Göründüğü gibi yerel değişkenler için yer ayrılması aslında SUB ESP, N gibi tek bir makine komutuyla yapılmaktadır. Yerel değişkenler MOV ESP, EBP komutuyla aslında ESP yazmacının eski durumuna getirilmesi yoluyla (ya da ESP'nin artırılması yoluyla) yok edilirler.

Derleyiciler genellikle yerel değişkenler için stack'te hizalı (align edilmiş) ve ardışıl yerler ayırrılar. Fakat hangi yerel değişkenin diğerlerine göre nerede olacağı derleyiciden derleyiciye değişebilmektedir. Bazı derleyiciler ilk tanımlanan yerel değişken yüksek adreste olacak biçimde (yani EBP'nin hemen yukarısında olacak biçimde) bir düzenleme yaparken bazıları bunun tam tersi düzenleme yapabilmektedir. (Tabii bilindiği gibi C ve C++ standartlarında yerel değişkenlerin ardışillığı hakkında ya da bunların birbirlerine göre durumları hakkında zaten bir belirlemeye bulunulmamıştır.) Microsoft ve gcc derleyicileri tanımlama sırasına göre yerel değişkenler için düşük adresten yüksek adrese doğru (yani işlek tanımlanan değişken düşük adreste bulunacak biçimde) yer ayırmaktadır.

Örneğin aşağıdaki gibi yerel değişken kullanan bir C fonksiyonunu sembolik makine dilinde yazmaya çalışalım:

```
int foo(int a, int b)
{
    int result;
    result = a + b;
```

```
    return result;  
}
```

Fonksiyonu şöyle yazabiliriz:

```
[BITS 32]
```

```
SECTION .text  
global _foo  
  
_foo:  
    push    ebp  
    mov     ebp, esp  
    sub     esp, 4          ; result için yer ayrılıyor  
  
    mov     eax, [ebp + 8]  
    add     eax, [ebp + 12]    ; a + b  
    mov     [ebp - 4], eax      ; result = a + b  
    mov     eax, [ebp - 4]      ; return result  
  
    mov     esp, ebp          ; result yok ediliyor  
    pop     ebp  
    ret
```

Şüphesiz yukarıdaki kodu daha optimize bir biçimde yazabilşirdik. (Örneğin aslında bu kodda yerel değişken kullanmaya bile gerek yoktur.) Fakat biz burada hiç optimizasyon yapmadan ilgili C fonksiyonunun sembolik makine dilindeki tam karşılığını yazmaya çalıştık.

Test kodu da şöyle olabilir:

```
/* app.c */  
  
#include <stdio.h>  
  
int foo(int a, int b);  
  
int main(void)  
{  
    int result;  
  
    result = foo(10, 20);  
    printf("%d\n", result);  
  
    return 0;  
}
```

Şimdi de aşağıdaki gibi bir fonksiyonu bire bir hiç optimizasyon yapmadan sembolik makine dilinde yazmaya çalışalım:

```
int gettotal(const int *array, int size)  
{  
    int total = 0;  
    int i;  
  
    for (i = 0; i < size; ++i)  
        total += array[i];  
  
    return total;  
}
```

Fonksiyon şöyle yazılabılır:

```
[BITS 32]
```

```
SECTION .text
    global _getttotal

_gettotal:
    push ebp
    mov     ebp, esp
    sub     esp, 8

    mov     ecx, [ebp + 8]          ; ecx = array
    mov     dword [ebp - 8], 0      ; total = 0
    mov     dword [ebp - 4], 0;     ; i = 0;

.@2:
    mov     eax, [ebp - 4]
    cmp     eax, [ebp + 12]         ; i < size
    jge     .@1

    mov     eax, [ebp - 8]
    mov     edx, [ebp - 4]          ; edx = i
    add     eax, [ecx + edx * 4]    ; array[i]
    mov     [ebp - 8], eax          ; total += array[i]

    inc     dword [ebp - 4]         ; ++i
    jmp     .@2

.@1:
    mov     eax, [ebp - 8]
    mov     esp, ebp
    pop     ebp
    ret
```

Test şu kodla yapılabilir:

```
#include <stdio.h>

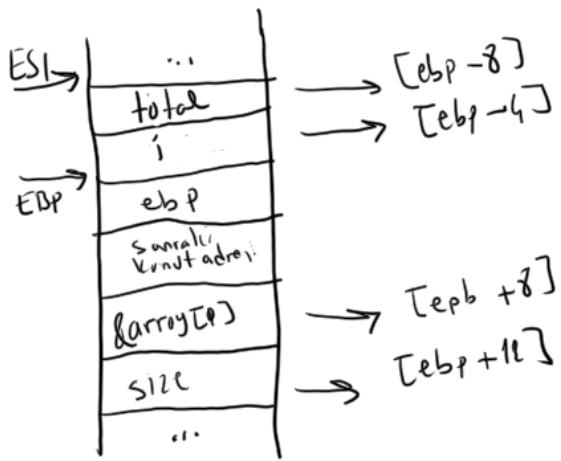
int gettotal(const int *array, int size);

int main(void)
{
    int result;
    int a[10] = { 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 };

    result = gettotal(a, 10);
    printf("%d\n", result);

    return 0;
}
```

getttotal fonksiyonundaki stack çerçevesi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

C'de henüz değer atanmamış yerel değişkenlerin içerisinde çöp değerler bulduğunu anımsayınız. Pekiyi bunun sembolik makine dilindeki anlamı ne olabilir? İşte yerel değişkenler için stack'te yer ayrıldığında orada rastgele değerler bulunmaktadır. Ayrıca bir noktaya daha dikkatiniz çekmek istiyoruz. C'de biz bir yerel değişkene aşağıdaki gibi ilkdeğer vermiş olalım:

```
int a = 10;
```

Bu ilkdeğer verme işlemi derleme aşamasında yapılamamaktadır. Yerel değişkenlere verilen ilk değerler ancak MOV makine komutuyla gerçekleştirilebilmektedir. Halbuki global değişkenlere verilen ilkdeğerler programın derleme aşamasında bu değişkenlere yerleştirilebilmektedir.

Şimdi aşağıdaki gibi bir fonksiyonu sembolik makine dilinde yazmaya çalışalım:

```
void foo(void)
{
    int a[10];
    int i;

    for (i = 0; i < 10; ++i)
        a[i] = i;
    ....
}
```

Bu kodun optimize edilmemiş bire bir sembolik makine dili karşılığı şöyle yazılabılır:

```
_foo:
    push ebp
    mov    ebp, esp
    sub    esp, 44

    mov    dword [ebp - 4], 0      ; i = 0
    .@2:
    mov    eax, [ebp - 4]
    cmp    eax, 10                ; if (i < 10)
    jge    .@1
    mov    eax, [ebp - 4]
    lea    edx, [ebp - 44]
    mov    [edx + eax * 4], eax   ; a[i] = i
    inc    eax
    mov    [ebp - 4], eax
    jmp    .@2
    .@1:
    ; .....
    mov    esp, ebp
    pop    ebp
    ret
```

Burada dizinin ilk elemanı EBP – 44 adresindedir. LEA komutu köşeli parantezin içerisindeki offset değerini elde etmektedir. Böylece aşağıdaki komutla dizinin başlangıç adresi EDX yazmacına çekilmiş olur:

```
lea      edx, [ebp - 44]
```

i değişkenine ise [ebp – 4] bellek operandıyla erişilebilir.

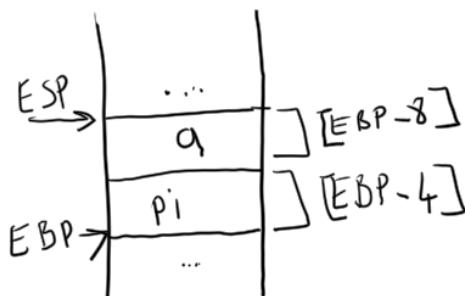
7.7.1. Yerel Nesnelerin Adreslerinin Elde Edilmesi

Aşağıdaki gibi bir C kodu söz konusu olsun:

```
void foo(void)
{
    int a = 10;
    int *pi;

    pi = &a;
    ...
}
```

Burada a ve pi olmak üzere iki yerel değişken vardır. a'ya [EBP – 8] bellek operandıyla pi'ye de [EBP – 4] bellek operandıyla erişiriz.

Göründüğü gibi burada aslında a'nın adresi EBP – 8 değeridir. Bizim de yapmamız gereken şey bu değeri [EBP – 4] bellek operandına yerleştirmektir. Şüphesiz EBP – 8 değeri EBP'nin kendisini bozmadan aşağıdaki gibi elde edilebilir:

```
mov      eax, ebp
sub      eax, 8
```

Fakat bu iki komut yerine LEA komutu ile bu işlem tek hamlede yapılabilmektedir:

```
lea      eax, [ebp - 8]
```

LEA komutunun köşeli parantez içerisindeki değeri elde ettiğini anımsayınız. O halde yukarıdaki C işlemin sembolik makine dili karşılığı aşağıdaki gibi olabilir:

```
_foo:
    push ebp
    mov     ebp, esp
    sub     esp, 8

    mov     dword [ebp - 8], 10          ; a = 10
    lea     eax, [ebp - 8]             ; eax = &a
    mov     [ebp - 4], eax            ; pi = eax
    ; .....

    mov     esp, ebp
```

```
pop      ebp  
ret
```

O halde yerel nesnelerin adreslerini almak için aklımıza LEA makine komutu gelmelidir. LEA komutunu adeta C'deki & (address of) operatörüne benzetebiliriz. Tabii global nesnelerin adreslerini almak için LEA komutuna gerek yoktur. Çünkü global nesneler birer etiket ile bildirilebilirler. Etiketler de birer adres belirtmektedir.

Pekiyi yerel bir dizinin adresini nasıl elde edebiliriz? Örneğin aşağıdaki C kodunun sembolik makine dili karşılığını yazmak isteyelim:

```
void foo(void)  
{  
    int a[10];  
    int *pi;  
  
    pi = &a;  
    ...  
}
```

Bu kod eşdeğer olarak sembolik makine dilinde şöyle ifade edilebilir:

```
_foo:  
    push    ebp  
    mov     ebp, esp  
    sub     esp, 44  
  
    lea     eax, [ebp - 44]          ; eax = a  
    mov     [ebp - 4], eax          ; pi = eax  
    ; ....  
  
    mov     esp, ebp  
    pop     ebp  
    ret
```

Burada 32 bit sistemlerde 10 elemanlı int türden dizi bellekte 40 byte, int türünden gösterici de 4 byte yer kaplar. İlk bildirilen yerel nesne düşük adrese yerleştirildiğinde dizi EBP - 44', int türünden gösterici de [EBP - 4] adresinde bulunacaktır.

C'de bir diziye (yapıya ve birliğe de) küme parantezleri içerisinde ilkdeğer verildiğini anımsayınız. Pekiyi aşağıdaki gibi yerel bir dizi bildirmi sembolik makine diliyle nasıl oluşturulmaktadır?

```
void foo(void)  
{  
    int a[10] = {10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100};  
    ...  
}
```

Burada derleyici tipik olarak dizi elemanlarına tek tek MOV komutuyla değer atar. Örneğin:

```
_foo:  
    push    ebp  
    mov     ebp, esp  
    sub     esp, 40  
  
    mov     dword [ebp-40], 10  
    mov     dword [ebp-36], 20  
    mov     dword [ebp-32], 30  
    mov     dword [ebp-28], 40  
    mov     dword [ebp-24], 50
```

```

mov      dword [ebp-20], 60
mov      dword [ebp-16], 70
mov      dword [ebp-12], 80
mov      dword [ebp-8], 90
mov      dword [ebp-4], 100
; .....

mov      esp, ebp
pop      ebp
ret

```

Pekiyi ya ilkdeğer verilen elemanların sayısı fazla olursa ne olur? Yine derleyici MOV komutlarıyla ilkdeğerleri dizi elemanlarına tek te mi atar? Örneğin:

```

void foo(void)
{
    int a[10] = {10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100,
                 110, 120, 130, 140, 150, 160, 170, 180, 190, 200 };
    ...
}

```

İşte derleyiciler bu tür durumlarda kodu optimize etme eğilimindedirler. Genellikle ilkdeğer olarak verilen bu sabit değerleri .rdata ya da .rodata gibi const bir bölüme (section) yerleştirip buradan kopyalama yaparlar. Bu durumda bu ilkdeğer verme işlemi de sembolik makine dilinde aşağıdakine benzer bir biçimde olacaktır:

```

array_values:
dd 10
dd 20
dd 30
dd 40
dd 50
dd 60
dd 70
dd 80
dd 90
dd 100
dd 110
dd 120
dd 130
dd 140
dd 150
dd 160
dd 170
dd 180
dd 190
dd 200
; .....

_foo:
push ebp
mov    ebp, esp
sub    esp, 80

; Burada array_values adresinden EBP - 80 adresine 20 int değeri kopyalayan bir kod olacak

mov    esp, ebp
pop    ebp
ret

```

Burada kopyalama işlemi henüz görmediğimiz string komutlarıyla etkin bir biçimde yapılabilmektedir. Ya da bazı derleyiciler bunun için “başlangıç modüllerinde” (“start up modules”) bulundurdukları fonksiyonları da kullanabilmektedir. Fakat hangi yöntem söz konusu olsun dizi elemanlarına verilen bu ilkdeğerlerin bir biçimde programda yer kapladığını dikkat ediniz. İlkdeğer verme işlemi MOV komutlarıyla yapıldığında bu ilkdeğerler komutun bir parçası biçiminde “.text” bölümünde, kopyalama

tekniği kullanıldığında ise “.rdata” ya da “.rodata” gibi bir bölümde bulunacaktır. O halde derleyiciler hangi yöntemi kullanacaklarına n tane elemanı diziye yerleştirmek için gereken MOV makine komutlarının uzunluğu ile kopyalama kodunun uzunluğuna bakarak karar verebilirler.

7.8. C’deki Yapıların Sembolik Makine Dilindeki Karşılıkları

Bilindiği gibi C’de dizilerle yapılar birbirlerine oldukça benzemektedir. (C standartlarında bunlara topluca “aggregate” denilmektedir.) Diziler “elemanlarını aynı türden olan ve bellekte ardışıl bir biçimde bulunan” veri yapılarıdır. Yapılar ise “elemanları farklı türlerden olabilen ve bellekte ardışıl biçimde bulunan veri yapılarıdır. Görüldüğü gibi her iki veri yapısında da “ardıllılık” durumu vardır. Ayrıca C’de dizi ve yapıtlarda ilk eleman düşü adreste bulunacak biçimde bir yerleşim öngörülümüştür. Bu durumda yerel bir yapı nesnesinin elemanları bellekte peşi sıra bulunan ayrı ayrı nesneler gibi düşünülebilir. Örneğin aşağıdaki gibi bir C kodu bulunuyor olsun:

```
struct SAMPLE {
    int a;
    double b;
    int c;
};

void foo(void)
{
    struct SAMPLE s;

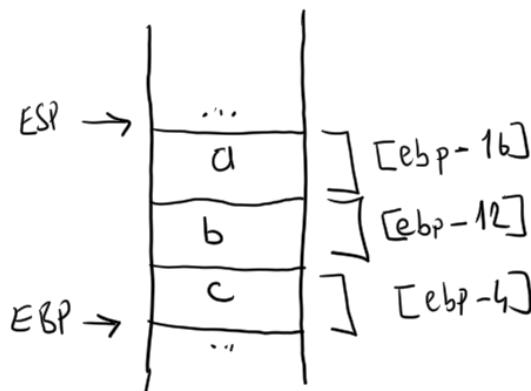
    s.a = 10;
    s.b = 0;
    s.c = 20;
    /* ... */
}
```

Bu kodun sembolik makine dili karşılığı şöyle olabilir:

```
_foo:
    push ebp
    mov    ebp, esp
    sub    esp, 16

    mov    dword [ebp - 16], 10      ; s.a = 10
    mov    dword [ebp - 12], 0       ; s.b = 0 (düşük dword)
    mov    dword [ebp - 8], 0        ; s.b = 0 (yüksek dword)
    mov    dword [ebp - 4], 20       ; s.c = 20
    ; ...
    mov    esp, ebp
    pop    ebp
    ret
```

foo fonksiyonunun stack çerçevesini aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

Bilindiği gibi C'de yapılar fonksiyonlara genellikle adres yoluyla aktarılmaktadır. Aşağıdaki gibi bir C kodu bulunuyor olsun:

```
struct SAMPLE {
    int a;
    double b;
    int c;
};

void foo(struct SAMPLE *ps)
{
    ps->a = 10;
    ps->b = 0;
    ps->c = 20;
    /* ... */
}
```

Bu kodun sembolik makine dili karşılığı da şöyle oluşturulabilir:

```
_foo:
    push    ebp
    mov     ebp, esp

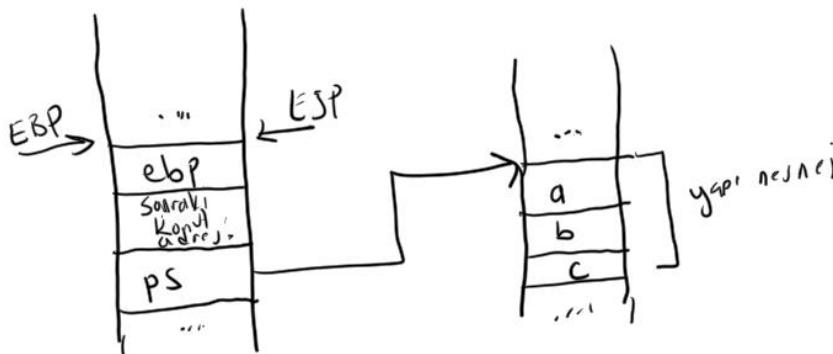
    mov     eax, [ebp + 8]           ; yapı nesnesinin adresi eax'te

    mov     dword [eax], 10          ; ps->a = 10
    mov     dword [eax + 4], 0        ; ps->b = 0 (düşük dword)
    mov     dword [eax + 8], 0        ; ps->b = 0 (yüksek dword)
    mov     dword [eax + 12], 20      ; ps->c = 20

    ; ...

    mov     esp, ebp
    pop     ebp
    ret
```

Burada [ebp + 8]'den çekilen parametre yapı nesnesinin adresidir. Bu adres EAX yazmacına yerleştirilmiş ve sonra yapı elemanlarına [EAX + 0], [EAX + 4], [EAX + 12] bellek operandlarıyla erişilmiştir.

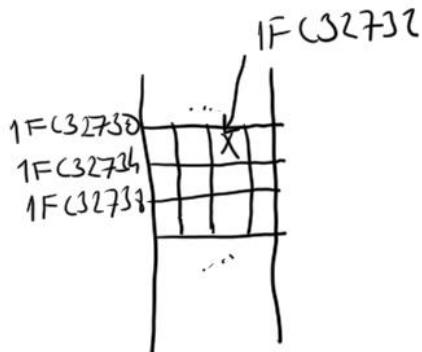
7.9. Yapı Elemanlarının Hizalanması (Alignment)

Yapı elemanlarının ve yerel nesnelerin belli değerlerin katlarına yerleştirilmesi durumuna hizalama (alignment) denilmektedir. Pek çok işlemci bellekte belli değerlerin katlarına daha hızlı bir biçimde erişmektedir. Örneğin 32 bit Intel işlemcilerinde işlemci ile bellek arasındaki bağlantı nedeniyle 4 byte'lık değerlere eğer onlar bellekte 4'ün katlarındaysa (dword alignment) daha hızlı erişmektedir. Bunun nedeni bazı ayrıntılar göz ardı edilerek şöyle açıklanabilir: 32 bit Intel işlemcilerinde RAM ile CPU arasındaki adres yolu 32 değil 30 yolludur ve CPU tek hamlede bellekten her zaman 4 byte'lık bilgiyi çekmektedir. Bellekte erişilecek bilgi 4 byte olmasa bile işlemci önce o bilginin bulunduğu 4'byte'ın katından itibaren 4

byte’ı çeker, o 4 byte’ın içerisinde ilgili kısmı alır. Örneğin aşağıdaki gibi bir makine komutu düşünelim:

```
mov al, [0x1FC32732]
```

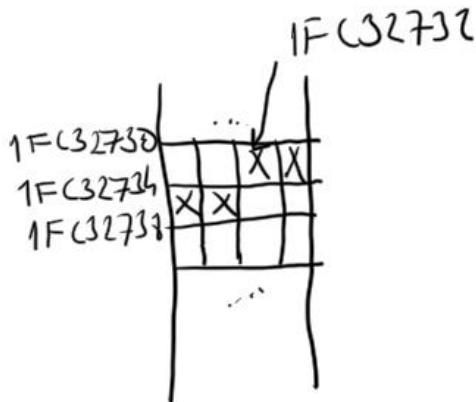
Burada 32 bit Intel işlemcisi RAM’ın 4’ün katı olan 0x1FC32730 adresinden itibaren 4 byte’ını çekip onun içerisinde ilgili kısmı AL yazmacına yerleştirmektedir. Tabii bu işlem MOV komutunun kendi içerisinde yani tek bir komut ile gerçekleşmektedir.

Şimdi biz 32 bit Intel işlemcilerinde bellekte 4’ün katlarına hizalanmamış 4 byte’lık bir bilgiye erişmek isteyelim. Örneğin:

```
mov eax, [0x1FC32732]
```

Burada 4’ün katlarına hizalanmamış 4 byte’lık bir erişim söz konusudur. İşte her ne kadar bu erişim tek bir makine komutuyla yapılıyorsa da bu makine komutu iki kez RAM’e eriştiğinden dolayı görelî olarak biraz daha yavaş çalışmaktadır:

Yukarıdaki örnekte işlemci önce 1FC32730 adresinden 4 byte’ı çeker onun yüksek anlamlı 2 byte’ını alır, sonra 1FC32734 adresinden 4 byte’ı çekerek onun düşük anlamlı 2 byte’ını alıp birleştirdiktren sonra EAX yazmacına yerleştirir. Çok çekirdekli sistemlerde bu iki RAM erişimi sırasında RAM (yani “bus”) serbest bırakılmaktadır. Bu da başka bir çekirdeğin o anda aynı bellek bölgesine erişmesi durumunda geçersiz bir değerin oluşmasına yol açabilir. İşte bunu engellemek iç. in Intel işlemcilerinde LOCK isimli bir komut önemi bulundurulmuştur:

```
lock mov eax, [0x1FC32732]
```

İşte bu nedenle 4 byte’lık nesnelerin bellekte 4’ün katlarına yerleştirilmesi hız kazancı sağlayabilmektedir. Örneğin:

```
void foo(void)
{
    char a;
```

```

int b;
...
}

```

Derleyici burada a'yi 4'ün katına yerleştirdikten sonra arada 3 byte boşluk bırakarak b'nin 4'ün katında bulunmasını sağlayabilir. (Tabii yerel değişkenlerde bir ardışılık garanti edilmediği için derleyici yerleşimi ters de yapabilirdi). Hizalama yapılar söz konusu olduğunda daha önemli hale gelebilmektedir. Çünkü standartlara göre C'de yapı elemanları ilk bildirilen eleman düşük adreste olacak biçimde ardışılı bulunmak zorundadır. Ancak derleyici elemanlar arasında hizalama amaçlı ekstra boşluklar bırakabilir. Bu ekstra boşluklar derleyici tarafından yerleştirildiği için ardışılılığı bozmazlar. Örneğin:

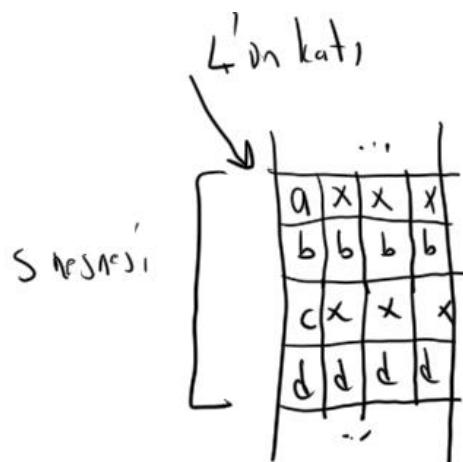
```

struct SAMPLE {
    char a;
    int b;
    char c;
    int d;
};

struct SAMPLE s;

```

Şimdi derleyici s nesnesini 4'ün katına yerlestirecektir. Böylece s'in a parçası da 4'ün katında bulunacaktır. Ancak derleyici bu a parçasından sonra hemen yapının b parçasını yerleştirirse b parçası hizalanmamış olur. Bu yüzden derleyici a'dan sonra 3 byte boşluk bırakarak b'yi yerlestrebilir. Bu durumda c de 4'ün katında olacaktır. Ondan sonra yine 3 byte boşluk bırakarak d'yi yerlestirecektir. Toplamda s nesnesinin kendisi 16 byte yer kaplamış olacaktır:

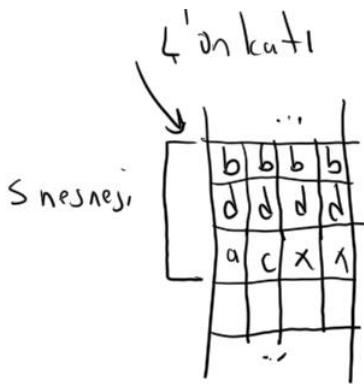
Biz yapı elemanlarının yerlerini değiştirecek yapı nesnesinin daha az yer kaplamasını sağlayabiliriz:

```

struct SAMPLE {
    int b;
    int d;
    char a;
    char c;
};

struct SAMPLE s;

```


1 byte'lık nesnelerin bir hizalanma gereksiniminin olmadığına dikkat ediniz. Ancak 2 byte'lık nesneler için bir hizalama gereksinimi söz konusu olabilir. Intel işlemcilerinde 8 byte'lık double değerlerin 8'in katlarında bulunması da benzer biçimde hız kazancı sağlamaktadır.

Hizalama genellikle belli değerlerin katlarına göre isimlendirilmektedir:

- Byte Hizalaması (1 Byte Hizalama): Burada nesneler ve yapı elemanları 1'in katlarında olacak biçimde yerleştirilir. Başka bir deyişle nesneler ve yapı elemanları hizalanmaz yani aralarına boşluk bırakılmaz. Nesnelerin ve veri elemanlarının 1'in katlarına hizalanmasının aslında bir hizalama olmadığına dikkat ediniz.
- Word Hizalaması (2 Byte Hizalama): Burada 2 byte ya da 2 byte'tan büyük nesneler ve yapı elemanları 2'nin katlarına hizalanır. 1 byte'lık nesneler ve yapı elemanları 1'in katlarına hizalanır.
- DWord Hizalaması (4 byte'lık Hizalama): Burada 4 byte ya da 4 byte'tan büyük nesneler ve yapı elemanları 4'ün katlarına, 2 byte'lık nesneler ve yapı elemanları 2'nin katlarına, 1 byte'lık nesneler ve yapı elemanları da 1'in katlarına hizalanır.
- Burada 8 byte ya da 8 byte'tan büyük nesneler ve yapı elemanları 8'in katlarına, 4 byte'lık nesneler ve yapı elemanları 4'ün katlarına, 2 byte'lık nesneler ve yapı elemanları 2'nin katlarına, 1 byte'lık nesneler ve yapı elemanları da 1'in katlarına hizalanır.
- Paragraph Hizalaması (16 byte hizalama): Burada 16 byte ya da 16 byte'tan büyük nesneler ve yapı elemanları 16'nın katlarına, 8 byte ya da 8 byte'tan büyük nesneler ve yapı elemanları 8'in katlarına, 4 byte'lık nesneler ve yapı elemanları 4'ün katlarına, 2 byte'lık nesneler ve yapı elemanları 2'nin katlarına, 1 byte'lık nesneler ve yapı elemanları da 1'in katlarına hizalanır.

Yukarıda açıkladığımız n byte'lık hizalama kurallarını aslında hepsini içerecek biçimde tek bir cümleyle de özetleyebiliriz: "n byte'lık hizalamada n'den daha küçük olan elemanları kendi katlarına, n ve n'den büyük olanları n'in katlarına hizalanırlar".

Yerel ve global nesnelerin ve yapı elemanlarının hizalanması pek çok C derleyicisinde derleyici ayarlarıyla, özel pragma direktifleriyle ya da anahtar sözcüklerle kontrol altında bulundurulabilmektedir. Örneğin Microsoft derleyicilerinde /Zpn seçeneği ile (burada n bir sayı belirtmelidir) yapı elemanları için hizalama biçimini ayarlanabilmektedir. (Bu işlem Visual Studio IDE'sinde proje seçeneklerine gelinip "C/C++/Code Generation/Struct Member Alignment" menüsüyle de yapılabilir.) gcc derleyicilerinde de benzer biçimde yapı elemanları için hizalama ayarlaması komut satırından "-fpack-struct=n" seçeneği ile yapılmaktadır. Microsoft ve gcc derleyicilerinde default hizalama durumu QWord (8 byte) hizalamasıdır.

Yapı hizalamaları bütünsel olarak değil de belli bir kod bölgesini etkileyerek biçimde "#pragma pack" önişlemci direktifleriyle yapılabilmektedir. Örneğin:

```
#include <stdio.h>
```

```

#pragma pack(1)

struct SAMPLE1 {
    char a;
    int b;
};

#pragma pack(4)

struct SAMPLE2 {
    char a;
    int b;
};

int main(void)
{
    printf("%u\n", sizeof(struct SAMPLE1));
    printf("%u\n", sizeof(struct SAMPLE2));

    return 0;
}

```

Bir pragma pack komutu diğerine kadar etki göstermektedir.

Son olarak C11 ile “_Alignas” ve C++11 ile de “alignas” anahtar sözcüklerinin bildirimde belirtilen nesnelerin hizalanması için C ve C++ dillerine eklendiğini anımsatalım. Bunların dışında ayrıca çeşitli derleyicilerde hizalama için eklenti biçiminde başka anahtar sözcükler de bulunabilmektedir.

7.10. Gerçek Sayı Türlerine İlişkin Nesnelere Değer Atanması

4, 8 ve 10 byte uzunluktaki (yani C'deki float, double ve long double türleri) nesnelere değer atanması sembolik makine dilinde nasıl yapılmaktadır? Öncelikle 32 bit işlemcilerde MOV işleminin en fazla 32 bit olabildiğini anımsatmak istiyoruz. Ancak daha önceden de gördüğümüz gibi gerçek sayı işlemlerinde 4 byte'lık, 8 byte'lık ve 10'lu bellek işlemleri yapılabilmektektir. 32 bit Intel işlemcilerinde nesnelere gerçek sayı değerlerini atamanın birkaç yolu olabilir:

1) Atama işlemi dd, dq ve dt sembolik makine dili direktifleriyle ilkdeğer vererek yapılabilir. Bu durumda verilen ilkdeğerin gerçek sayı formatına dönüştürülp ilgili adrese yerleştirilmesi sembolik makine dili derleyicisi tarafından yapılacaktır. Biz de oluşturulmuş olan bu değeri ilgili adresden alarak istediğimiz başka bir yere aktarabiliriz. Örneğin -20.5 gibi double bir değeri [EBP - 8]'den başlayarak bir yerel değişkene yerleştirmek istediğimizi düşünelim:

```

SECTION .data

val      dq      -20.5

;.....
mov      eax, [val]
mov      [ebp - 8], eax

mov      eax, [val + 4]
mov      [ebp - 4], eax

```

8 byte uzunluğundaki değeri 32 bit işlemcilerde tek bir MOV işlemi ile başka bir yere atayamayacağımızı biliyorsunuz. Bu nedenle yukarıdaki örnek kodda bu işlem iki aşamada yapılmıştır. Tabii bu atama işlemi fld ve fstp matematik işlemci komutlarıyla tek hamlede de yapılabilirdi:

```

fld qword [val]
fstp qword [ebp - 8]

```

Ayrıca bazı özel değerlerin (örneğin 0 değeri, 1 değeri, pi değeri gibi) tek bir makine komutuyla yüklenebildiğini de anımsayınız. Örneğin:

```
fldpi  
fstpqword [ebp - 8]
```

2) Yerleştirilmek istenen gerçek sayı değeri hesaplanıp MOV komutlarıyla sabit ataması biçiminde de yapılabilir. Örneğin -20.5 double değeri hex sisteme 0xC034800000000000 biçimindedir. Bu değerin yüksek anlamlı 4 byte'ı 0xC0348000, düşük anlamlı 4 byte'ı da 0x00000000 biçimindedir. O halde atama şöyle de yapılabilir:

```
mov     dword [ebp - 8], 0  
mov     dword [ebp - 4], 0xC0348000
```

7.10. Intel İşlemcilerinde String Komutları

Intel'de bir bellek bloğu üzerinde işlem yapan bazı özel komutlara "string komutları" denilmektedir. String komutlarının sonu S harfiyle bitmektedir. Birkaç string komutu IO işlemleriyle ilgili olduğu için burada ele alınmayacaktır. Burada ele alınacak string komutları şunlardır: LODS, MOVS, STOS, SCAS ve CMPS. String komutları genellikle REP önekleriyle kullanılır. İki REP öneki vardır. Ancak sembolik makine dillerinde bu iki REP komutuyla eşdeğer olan (yani bunların farklı isimleri biçiminde olan) REP komut isimleri de bulunmaktadır. Örneğin REPE ile REPZ, REPNE ile de REPNZ tamamen eşdeğerdir. Yalnızca REP denildiğinde ise default olarak REPE/REPZ anlaşılmaktadır.

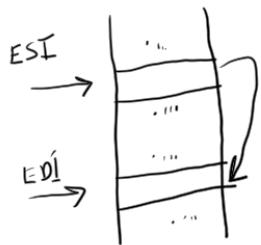
String komutları genel olarak DS:ESI ve ES:EDI yazmaçları ile gösterilen adresteki bilgiler üzerinde işlem yapmaktadır. 32 bit mimaride işletim sistemleri segment (selector de denilmektedir) yazmaçlarını belleğin tepesine ayarladığı için (bu sisteme "flat" model denilmektedir) ESI ve EDI yazmaçlarının ilişkin olduğu segment yazmaçlarının bir önemi kalmamaktadır. String komutları işlem sonucunda aynı zamanda ESI ve/veya EDI yazmaçlarını da artırmaktadır. İşlem sonucunda artırım mı eksiltim mi yapılacak EFLAGS yazmacındaki DF (Direction Flag) bayrağına bağlıdır. DF = 0 ise artırım, DF = 1 ise eksiltim yapılır. Artırım ileriye doğru hareketi, eksiltim de geriye doğru hareketi belirtmektedir. DF bayrağını reset etmek için CLD, set etmek için de STD komutlarının bulunduğu anımsayınız.

REP önekleri ("repetition" sözcüğünden kısaltmadır) string komutlarını belli sayıda devam ettirmek için kullanılmaktadır. Bu sayı da ECX (16 bit modda CX, 64 bit modda RCX) yazmacıyla ayarlanır. REP komutları her yinelemede ECX yazmacındaki değeri bir eksiltir. ECX'teki değer sıfır düşüğünde ya da diğer başka koşullar oluştuğunda REP öneki string komutlarını yinelemeyi durdurur.

String komutları byte düzeyinde, word düzeyinde, dword düzeyinde ya da qword düzeyinde uygulanabilmektedir. İşlemenin hangi düzeyde yapılacağı komutun sonuna getirilen B, W, D, Q harfleriyle belirtilir (örneğin MOVSB, MOVSW, MOVSD, MOVSQ).

7.10.1. MOVS Komutları

Bu komut DS:ESI adresindeki bilgiyi ES:EDI adresine atamak için kullanılmaktadır. Eğer komut REP öneksiz kullanılırsa bu işlem yalnızca bir kez yapılır. Aktarımından sonra DF'nin durumuna göre ESI ve EDI artırılır ya da eksiltir. Artırım mı eksiltim mi yapılacak DF bayrağına bağlıdır. DF = 0 ise artırım DF = 1 ise eksiltim yapılmaktadır. Artırım ya da eksiltim komutun işlem genişliğine bağlıdır. Yani örneğin eğer komut MOVSB ise (yani atama 1 byte ise) ESI ve EDI bir artırılır ya eksiltir, komut MOVSD ise (yani atama 4 byte ise) ESI ve EDI dört artırılır ya da eksiltir. MOVS komutları bayrakları etkilememektedir.

MOVSB

```

if (DF == 0) {
    ESI = ESI + 1;
    EDI = EDI + 1;
}
else {
    ESI = ESI - 1;
    EDI = EDI - 1;
}

```

Örneğin x adresindeki 1 byte'ı y adresine atamak isteyelim. Bu işlemi MOVS komutuyla şöyle yapabiliriz:

```

mov    esi, x
mov    edi, y
cld
movsb

```

İşlem sonucunda DF = 0 olduğu için ESI ve EDI bir artırılacaktır. MOVS komutlarının bellek-bellek işlemi yaptığına dikkat ediniz.

MOVS komutları ilk bakışta size anlamsız gelebilir. Çünkü bu işlemi yapmanın açık başka yolları da vardır. Örneğin:

```

mov al, [x]
mov [y], al

```

Evet, MOVS komutlarının REP öneksiz kullanımının genellikle ek bir faydası yoktur. Bu komut hemen her zaman REP önekiyle kullanılmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi gibi iki ayrı REP öneki vardır: REP/REPE/REPZ önek isimleri aslında aynı öneki, REPNE/REPNZ önek isimleri de aslında aynı öneki belirtmektedir. MOVS komutlarının bu öneklerin hangisiyle kullanıldığından bir önemi yoktur. Yani biz MOVS komutlarını bu iki önektен herhangi birisiyle kullanırsak komutta bir davranış değişikliği oluşmaz. REP önekleri MOVS komutlarıyla kullanılırken 16 bit modda CX, 32 bit modda ECX ve 64 bit modda RCX yazmaclarına bakmaktadır. REP öneki MOVS işlemini yaptıktan sonra ECX yazmacını bir eksiltir ve işlemi yineler. Ta ki ECX yazmacındaki değer sıfır olana kadar. Başka bir deyişle biz işlemin ne kadar yinelenmesini istiyorsak REP MOVS işlemeye başlamadan önce bu yinelenme sayısını ECX yazmacına yerleştirmemiz gereklidir.

REP MOVS komutları tipik olarak etkin blok kopyalaması için tercih edilmektedir. Örneğin x adresinden başlayan ve her elemanı 4 byte olan 5 elemanlı bir diziyi (yani C'de 5 elemanlı int türden bir diziyi) y adresine şöyle kopyalayabiliriz:

```

mov    esi, x
mov    edi, y
cld
mov    ecx, 5
rep    movsd

```

Örneğin C'deki memcpy fonksiyonu MOVS komutlarıyla daha etkin bir biçimde gerçekleştirilebilir:

[BITS 32]

```
SECTION .text
    global _mymemcpy
```

```
_mymemcpy:
    push    ebp
    mov     ebp, esp
    push    esi
    push    edi

    mov     edi, [ebp + 8]
    mov     esi, [ebp + 12]
    mov     ecx, [ebp + 16]
    cld
    rep movsb

    mov     eax, [ebp + 8]

    pop    edi
    pop    esi
    pop    ebp
    ret
```

Çaklık blokların duruma göre sondan başa kopyalanması gerekebilmektedir. Bu işlemin ESI ve EDI yazmaçlarının bloğun sonuna ayarlanıp STD komutuyla DF bayrağı set edilerek yapılabilceğine dikkat ediniz.

Fonksiyon aşağıdaki gibi bir kodla test edilebilir:

```
#include <stdio.h>

void *mymemcpy(void *dest, const void *source, size_t size);

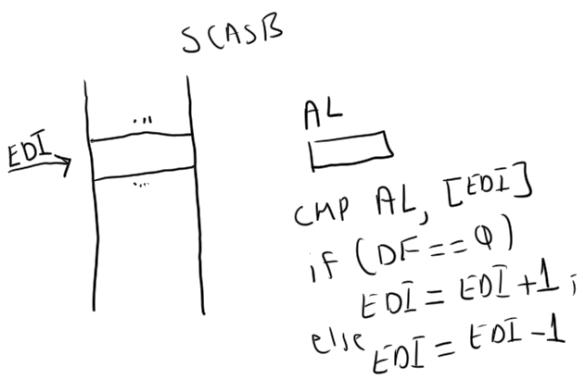
int main(void)
{
    int a[10] = { 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 };
    int b[10];
    int i;

    mymemcpy(b, a, sizeof(int) * 10);
    for (i = 0; i < 10; ++i)
        printf("%d ", b[i]);
    printf("\n");

    return 0;
}
```

7.10.2. SCAS Komutları

SCAS komutları bir dizi içerisindeki belki bir değeri bulmak için kullanılmaktadır. REP öneksiz olarak bu komutlar AL, AX, EAX ya da RAX içerisindeki değeri ES:EDI adresindeki değerle karşılaştırır. Yine işlem 1 byte olarak, 2 byte olarak, 4 byte olarak ya da 8 byte olarak yapılmaktadır. Karşılaştırma işlemi akümülatördeki değerden ES:EDI adresindeki değerin çıkartılmasıyla yapılır. (Tabii bu çıkartmadan akümülatör etkilenmemektedir. Yani işlem CMP gibi yapılmaktadır). Bayraklar bu çıkartma işleminden etkilenirler. SCAS işleminden sonra DF bayrağının durumuna göre yine EDI yazmacı işlem genişliği kadar artırılır ya da eksiltilir.

SCASB için kaynak operand AL, SCASW için AX, SCASD için EAX ve SCASQ için de RAX'tır. Örneğin:

```

mov     edi, x
mov     al, 123
cld
scasb

```

Burada x adresindeki değerle AL yazmacındaki değer karşılaştırılmak istenmiştir. Eğer bu değerler eşit ise çıkartma işleminin sonucu 0 vereceğinden ZF bayrağı set edilecektir.

SCAS komutları nadiren tek başlarına kullanılmaktadır. Bu komutlar genellikle REP/REPE/REPZ ya da REPNE/REPNZ önekleriyle kullanılırlar. Ancak bu iki önek grubunun SCAS komutlarındaki davranışları farklıdır. REPNE/REPNZ öneki ECX yazmacı 0 olmayana kadar ya da ZF bayrağı set edilmediği sürece (reset olduğu sürece) işlemi devam ettirir. Halbuki REP/REPE/REPZ öneki ise ECX sıfır olmayana kadar ya da ZF bayrağı reset edilmediği sürece (yani set olduğu sürece) SCAS işlemini devam ettirir. Yine her iki REP öneki de ECX yazmacını işlem sonrasında 1 eksiltmektedir.

Örneğin bir dizide belli bir değeri aramak için REPNE SCAS kalibini, belli bir değerden farklı olan ilk değeri aramak için ise REPE SCAS kalibini kullanırız.

Tipik olarak strlen gibi fonksiyon SCAS komutlarıyla gerçekleştirilebilmektedir:

```

[BITS 32]

SECTION .text
global _mystrlen

_mystrlen:
    push ebp
    mov    ebp, esp
    push edi

    xor    ecx, ecx
    dec    ecx      ; ecx = 0xFFFFFFFF
    mov    edi, [ebp + 8]
    xor    al, al
    cld
    repnz   scasb

    neg    ecx
    lea    eax, [ecx - 2]

    pop    edi
    pop    ebp
    ret

ret

```

Burada REPNE SCASB komutu sonlandığında ECX içerisindeki değerin işaretli olarak negatif biçimde olacağına dikkat ediniz. 0xFFFFFFFF işaretli olarak -1'dir. SCASB ECX'i azalttığı için arama sonucundaki karakter sayısı mutlak değer olarak 2 fazla olur. Biz de bu nedenle ECX'teki değeri önce NEG komutuyla pozitife dönüştürüp sonra bundan 2 çıkarttık. LEA EAX, [ECX - 2] komutunun ECX - 2 değerini EAX'e yerleştirdiğine dikkat ediniz. Tabii uzunluk hesaplama işlemi son durumdaki EDI'den dizinin başlangıç adresinin çıkartılmasıyla da yapılabilirdi:

```
[BITS 32]
```

```
SECTION .text
global _mystrlen

_mystrlen:
    push ebp
    mov    ebp, esp
    push edi

    xor    ecx, ecx
    dec    ecx      ; ecx = 0xFFFFFFFF
    mov    edi, [ebp + 8]
    xor    al, al
    cld
    repnz scasb

    sub    edi, [ebp + 8]
    lea    eax, [edi - 1]

    pop    edi
    pop    ebp
    ret

ret
```

Test kodu şöyle olabilir:

```
#include <stdio.h>

size_t mystrlen(const char *str);

int main(void)
{
    size_t n;

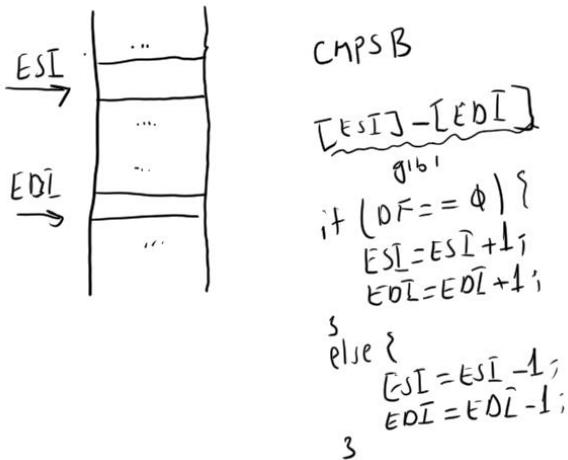
    n = mystrlen("a");
    printf("%u\n", n);

    return 0;
}
```

7.10.3. CMPS Komutları

CMPS komutları adeta SCAS komutlarının iki bellek bölgesi ile yapılan biçimi gibidir. Yani örneğin, SCASB komutu AL yazmacındaki değer ile ES:EDI adresindeki değeri karşılaştırırken CMPSB komutu DS:ESI adresindeki değerle ES:EDI adresindeki değeri karşılaştırmaktadır.

CMPS komutu aslında DS:ESI adresindeki değerden ES:EDI adresindeki değeri çıkartır. Tabii çıkartma işleminden operandlar etkilenmez bu işlem CMP gibi düşünülmelidir. Bu çıkartma işleminden yine bayraklar etkilenecektir. Diğer string komutlarında olduğu gibi ESI ve EDI işlem sonrasında DF = 0 ise işlem genişliği kadar artırılır, DF = 1 ise eksiltilir.

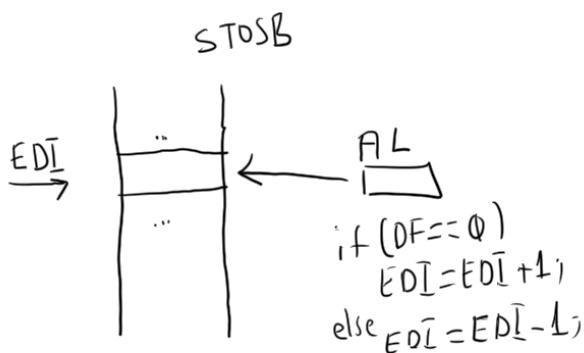

Tabii CMPS komutları da nadiren tek başlarına kullanılmaktadır. Bunlar genellikle REP/REPE/REPZ ya da REPNE/REPNE önekleriyle kullanılırlar. Bu önekler ECX yazmacı sıfır olana kadar ya da ZF bayrağı set ya da reset edilene kadar işlemin devam etmesini sağlarlar.

Örneğin iki yazının aynı olup olmadığına bakmak isteyelim. Bunun için önce yazıldan küçük olanın uzunluğunu ECX'e, yazıların adreslerini de ESI ve EDI yazmaclarına yerleştirip CLD komutunu uygularız. Sonra da REPE SCASB işlemi ile karşılaşmayı yapabiliriz. İşlem sonucunda ZF bayrağının durumuna baktığımızda eğer ZF set edilmişse komut ECX'in sıfır olması dolayısıyla sonlanmıştır. Demek ki yazılar birbirine eşittir. Eğer ZF reset edilmişse komut iki yazının karakterlerindeee biri farklı olduğundan sonlanmıştır. Demek ki yazılar birbirine eşit değildir.

7.10.4. STOS Komutları

Bu komut tipik olarak belli bir bellek bloğunu belli bir değerle doldurmak için kullanılmaktadır. STOS komutları işlem genişliğine göre AL, AX, EAX ya da RAX'teki değerleri ES:EDI adresine yerleştirirler. Sonra yine DF bayrağının durumuna göre EDI yazmacındaki değer işlem genişliği kadar artırılır ya da eksiltir.

STOS komutları da hemen her zaman REP önekiyle kullanılmaktadır. Bu komutlarda hangi REP önekinin kullanıldığından bir önemi yoktur. (Yani örneğin REPE STOSB ile REPNE STOSB arasında bir fark yoktur.) STOS komutlarının REP önekleriyle kullanılması durumunda ECX yazmacı sıfır olana kadar aynı işlemler yinelenir. Yani örneğin REP STOSB komutu AL'deki değerin EDI adresinden itibaren ECX kadar sayıda kopyalanmasına yol açacaktır.

Tipik olarak C'deki memset fonksiyonu STOS komutlarıyla gerçekleştirilebilir:

[BITS 32]

```
SECTION .text
global _mymemset
```

```

_mymemset:
    push ebp
    mov     ebp, esp
    push edi

    mov     edi, [ebp + 8]
    mov     al, [ebp + 12]
    mov     ecx, [ebp + 16]
    cld
    rep    stosb

    mov     eax, [ebp + 8]

    pop     edi
    pop     ebp
    ret

ret

```

Test kodu şöyle olabilir:

```

#include <stdio.h>

void *mymemset(void *ptr, int ch, size_t n);

int main(void)
{
    int a[10];
    int i;

    mymemset(a, 0, sizeof(a));

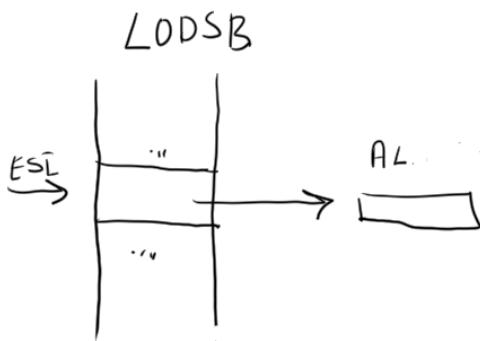
    for (i = 0; i < sizeof(a) / sizeof(*a); ++i)
        printf("%d ", a[i]);
    printf("\n");

    return 0;
}

```

7.10.5. LODS Komutları

LODS komutları çok seyrek kullanılmaktadır. Bu komutlar STOS komutlarının tam tersini yaparlar. Yani LODS komutları ile DS:ESI adresindeki değer işlem genişliğine göre AL, AX, EAX ya da RAX yazmaclarına yerleştirilmektedir. LODS komutlarının REP önekleriyle kullanılmasının bir anlamı yoktur. LODS işlemi sonrasında yine ESI yazmacındaki değer DF = 0 ise ESI işlem genişliği kadar artırılır, DF = 1 ise ESI işlem genişliği kadar eksiltilir.

Örneğin:

```
mov    esi, x  
cld  
lodsb
```

Bu örnekte x adresindeki 1 byte AL yazmacına aktarılmaktadır.

7.11. C ve C++ Derleyicilerinin İsim Dekorasyonları (Name Decoration / Name Mangling)

C ve C++ derleyicileri global nesne ve fonksiyon isimlerini amaç koda (object file) değiştirerek yazabilmektedir. Sembolik makine dilinde yazılan fonksiyonların C ve C++'tan çağrılmaması sürecinde programcının uygulanan isim dekorasyonu hakkında bilgi sahibi olması gereklidir. İsim dekorasyonu derleyiciden derleyiciye, platformdan platforma değişebilmektedir. 32 bit derleyicilerle 64 bit derleyiciler arasında da isim dekarosayonu bakımından farklılıklar olabilmektedir. Fakat genel olarak 32 bit derleyicilerle 64 bit derleyicilerin isim dekorasyonları birbirlerine çok benzediğini söyleyebiliriz.

Peki neden C ve C++ derleyicileri global nesne ve fonksiyon isimlerini olduğu gibi değil de değiştirerek (decore ederek) amaç koda yazmaktadır? Bunun birkaç nedeni vardır:

- C++'ta farklı isim alanlarında aynı isimli global değişkenler ve fonksiyonlar bulunabilmektedir.
- C++'ta farklı parametrik yapılara ilişkin aynı isimli fonksiyonlar (function overloading) bulunabilmektedir.
- Bağlayıcılar bazı bilgileri isim dekorasyonundan elde edebilmektedir.
- Bazı isimler sembolik makine dilindeki bazı direktiflerle ya da makine komutlarıyla çakışabilmektedir. C ve C++ derleyicileri sembolik makine dili çıktısı üretirken bunun derlenmesi bir sorun olabilmektedir. (Örneğin add isimli bir fonksiyon olsun. Biz böyle bir C programı için sembolik makine dili çıktısı elde ettiğimizde bu isim ADD makine komutıyla karışabilir. Bazı sembolik makine dili derleyicileri kendi içerisinde bu sorunu çözüyor olsa da bazıları için bu durum sorun yaratıbmaktadır.)

İsim dekorasyonu uygulamak yalnızca C ve C++ derleyicileri için söz konusu olan bir özellik değildir. Amaç kod üreten diğer diller için yazılmış derleyiciler de isim dekorasyonları uygulayabilmektedir. Ancak biz bu başlıkta C ve C++ derleyicilerinin uyguladıkları isim dekorasyonları üzerinde duracağız. Burada bir noktayı da vurgulamak istiyoruz: Genel olarak sembolik makine dili derleyicileri hiçbir isim dekorasyonu uygulamazlar. Programcı sembollerin isimlerini nasıl vermişse sembolik makine dili derleyicileri onları hiç değiştirmeden amaç dosyaya yazmaktadır.

7.11.1. Amaç Dosya İçerisindeki İsimlerin Görüntülenmesi

Sembolik makine dili programcısının isim dekorasyonlarını çok iyi bilmesine gerek yoktur. Ancak böyle bir olgunun varlığını bilmelidir. Bir ismin derleyici tarafından nasıl decore edildiğini bazı araçlarla görebilir. Burada bu araçlardan birkaçını tanıtmak istiyoruz.

Windows sistemlerinde Microsoft'un "dumpbin" isimli aracı "/symbols" seçeneğiyle kullanılırsa amaç dosyaların ve çalıştırılabilir dosyaların sembol tablosunu görüntülemektedir. Buradan biz ilgili ismin nasıl decore edildiğini bulabiliyoruz. Örneğin "test.cpp" isimli dosyada aşağıdakianımlamalar olsun:

```
int g_a;  
  
int Foo(int a, int b)  
{  
    return a + b;  
}
```

Biz bu dosyayı derleyerek "test.obj" dosyasını elde etmiş olalımlı:

```
dumpbin /symbols test.obj
```

komutunu uyguladığımızda aşağıdaki gibi bir çıktı elde ederiz:

```
Microsoft (R) COFF/PE Dumper Version 14.00.23506.0
Copyright (C) Microsoft Corporation. All rights reserved.
```

```
Dump of file decorationCpp.obj
```

```
File Type: COFF OBJECT
```

```
COFF SYMBOL TABLE
000 01055BD2 ABS    notype      Static      | @comp.id
001 80000191 ABS    notype      Static      | @feat.00
002 00000000 SECT1  notype      Static      | .directve
  Section length 41, #relocs 0, #linenums 0, checksum 0
  Relocation CRC 00000000
005 00000000 SECT2  notype      Static      | .debug$S
  Section length 89C, #relocs 2, #linenums 0, checksum 0
  Relocation CRC 2B25DD3C
008 00000000 SECT3  notype      Static      | .debug$T
  Section length 64, #relocs 0, #linenums 0, checksum 0
  Relocation CRC 00000000
00B 00000000 SECT4  notype      Static      | .bss
  Section length 4, #relocs 0, #linenums 0, checksum 0
  Relocation CRC 00000000
00E 00000000 SECT4  notype      External    | ?g_a@@3HA (int g_a)
00F 00000000 SECT5  notype      Static      | .text$mn
  Section length 2B, #relocs 0, #linenums 0, checksum C30536D7, selection 1 (pick no
duplicates)
  Relocation CRC AABCEB83
012 00000000 SECT6  notype      Static      | .debug$S
  Section length DC, #relocs 5, #linenums 0, checksum 0, selection 5 (pick
associative Section 0x5)
  Relocation CRC 303411D6
015 00000000 SECT5  notype ()   External    | ?Foo@@YAHHH@Z (int __cdecl Foo(int,int))
016 00000000 UNDEF   notype ()   External    | __RTC_InitBase
017 00000000 UNDEF   notype ()   External    | __RTC_Shutdown
018 00000000 SECT7  notype      Static      | .rtc$IMZ
  Section length 4, #relocs 1, #linenums 0, checksum 0, selection 2 (pick any)
  Relocation CRC 5D907A9E
01B 00000000 SECT7  notype      Static      | __RTC_InitBase.rtc$IMZ
01C 00000000 SECT8  notype      Static      | .rtc$TMZ
  Section length 4, #relocs 1, #linenums 0, checksum 0, selection 2 (pick any)
  Relocation CRC 4C2E11CC
01F 00000000 SECT8  notype      Static      | __RTC_Shutdown.rtc$TMZ

String Table Size = 0x68 bytes
```

Summary

```
 4 .bss
978 .debug$S
 64 .debug$T
 41 .directve
  4 .rtc$IMZ
  4 .rtc$TMZ
2B .text$mn
```

UNIX/Linux sistemlerinde benzer biçimde “objdump” aracı “-t” seçeneğiyle amaç dosyaların ve çalıştırılabilen dosyaların sembol tablosunu görüntülemektedir. Örneğin Linux sistemlerinde biz “test.cpp” dosyasını derleyerek “test.o” dosyasını oluşturmuş olalım:

```
objdump -t test.o
```

Çıktı aşağıdaki gibi olacaktır:

```

test.o:      file format elf64-x86-64

SYMBOL TABLE:
0000000000000000 1  df *ABS*  0000000000000000 test.cpp
0000000000000000 1  d .text  0000000000000000 .text
0000000000000000 1  d .data  0000000000000000 .data
0000000000000000 1  d .bss   0000000000000000 .bss
0000000000000000 1  d .note.GNU-stack 0000000000000000 .note.GNU-stack
0000000000000000 1  d .eh_frame 0000000000000000 .eh_frame
0000000000000000 1  d .comment 0000000000000000 .comment
0000000000000000 g  0 .bss  0000000000000004 g_a
0000000000000000 g  F .text  0000000000000014 _Z3addii

```

Yine UNIX/Linux sistemlerinde “nm” isimli utility’si de benzer işlemi yapmaktadır:

```
nm test.o
```

Programın çıktısı şöyle olacaktır:

```
0000000000000000 B g_a
0000000000000000 T _Z3addii
```

Dekore edilmiş isimler doğrudan ilgili C/C++ programının sembolik makine çıktısı üretecek biçiminde derlenmesiyle de gözlemlenebilir. Üretilen sembolik makine dili programının içerisinde dekoore edilmiş isimler bulunacaktır.

7.11.2. C Derleyicilerinde İsim Dekorasyonu

C’de isim alanları olmadığı için ve farklı parametrik yapılara ilişkin aynı isimli fonksiyonlar (function overloading) tanımlanamadığı için C derleyicilerinin uyguladığı isim dekorasyonları da oldukça yalındır. Ancak bazı derleyicilerde fonksiyonların isim dekorasyonları çağrıma biçimine göre farklılıklar gösterebilmektedir.

7.11.2.1. Microsoft C Derleyicisinin İsim Dekorasyonu

Microsoft C derleyicilerinde tüm global nesne isimlerinin başına ‘_’ karakteri getirilmektedir. Ancak fonksiyonların isim dekorasyonu çağrıma biçimine bağlıdır. (Bilindiği gibi __cdecl, __stdcall, __fastcall ve __thiscall 32 C derleyicileri için kullanılan çağrıma biçimleridir.)

__cdecl çağrıma biçiminde fonksiyon isimlerinin başına ‘_’ getirilmektedir. Örneğin:

```
int add(int a, int b);
int g_a;
```

Global isimleri sırasıyla Microsoft’un C derleyicileri tarafından _add ve _g_a biçiminde dekore edilir.

__stdcall çağrıma biçiminde fonksiyon isimlerinin başına önce bir ‘_’ karakteri sonra ismin kendisi, sonra bir ‘@’ karakteri ve sonra da fonksiyonun parametrelerinin byte sayısı getirilmektedir. Örneğin:

```
int __stdcall add(int a, int b);
```

Fonksiyonun isim dekorasyonu şöyle yapılmaktadır:

```
_add@8
```

__fastcall çağrıma biçiminde fonksiyon isminin başına önce bir ‘@’ karakteri getirilir. Sonra bunu fonksiyonun ismi ve bir ‘@’ karakteri izler. Bundan sonra fonksiyonun parametre değişkenlerinin byte

uzunluğu getirilir. Örneğin:

```
int __fastcall add(int a, int b);
```

İsim dekorasyonu şöyle yapılmaktadır:

```
@add@8
```

7.11.2.2. GNU C Derleyicisinde (GCC) İsim Dekorasyonu

GCC derleyicileri geleneksel olarak global değişken isimlerini doğrudan amaç koda yazmaktadır. Bunlar isimlerin başına Microsoft'taki gibi '_' karakteri getirmezler. Ayrıca GCC'de fonksiyon isimlerindeki dekorasyonda da herhangi bir şey yapılmamaktadır. Çağırma biçiminin de dekorasyonda bir önemi yoktur. Örneğin:

```
int g_a;
int add(int a, int b);
```

İsimlerinin dekorasyonu GCC C derleyicileri tarafından şöyle yapılır:

```
g_a
add
```

7.11.3. C++ Derleyicilerinde İsim Dekorasyonu

C++ derleyicilerinde isim dekorasyonları biraz ayrıntılıdır. Burada biz bu ayrıntılara girmeyeceğiz. Ancak kurs dokümanlarındaki “Doc/Others/CallingConventions” isimli makalenin 8. Bölümünde konu ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Ayrıntılar için bu dokümanlara başvurulabilirsiniz. Ayrıca Wikipedia'da “Name Mangling” sayfasının “External Links” kısmında belirtilen makalalar de ayrıntılar için yardımcı olabilir.

Anımsanacağı gibi C++'ta extern “C” bildirimi C'de yazılmış fonksiyonları çağırmak için kullanılmaktadır. Bu bağlama özelliğine sahip fonksiyonlar C++ derleyicisini yazan şirket ya da kurumun ilgili C derleyicisinin kurallarına göre dekore edilmektedir. Örneğin:

```
extern "C" void foo(void);
```

Microsoft C++ derleyicileri bu fonksiyonu “_foo” biçiminde, GCC C++ (G++) derleyicileri ise “foo” biçiminde dekore edecektir.

Şimdi Microsoft ve GCC C++ (G++) derleyicilerindeki isim dekorasyonlarını ele alacağız. Bu dekorasyonlardaki genel biçimlerin EBNF tarzı bir notasyonla betimlendiğini göreceksiniz. Bu notasyondaki açısal parantezler zorunlu öğeleri, köşeli parantezler zorunlu olmayan öğeleri belirtiyor.

7.11.3.1. Microsoft C++ Derleyicilerindeki İsim Dekorasyonu

Microsoft'un C++ derleyicilerindeki isim dekorasyonu biraz karmaşıktır. Dekorasyon ismin bir nesne ismi mi, global bir fonksiyon ismi mi yoksa bir üye fonksiyon ismi mi olduğuna göre değişmektedir. Burada biz tüm ayrıntılara girmeyeceğiz.

Global bir nesne dekorasyonu şöyle yapılmaktadır:

```
<public name> ::= ? <name> @ [ <namespace> @ ]∞ @ 3 <type> <storage class>
```

Buna göre dekore edilmiş isim bir ‘?’ karakteri ile başlar. Sonra bunu dekore edilmemiş isim, ve ‘@’

karakteri izler. Bunu da isimin bulunduğu isim alanı isimleri a@b@c... biçiminde bunu izlemektedir. Bundan sonra bir '@' karakteri daha bulunmaktadır. Sonra bunu bir '3' karakteri ve nesnenin türünü belirten büyük harf bir karakter izlemektedir. Dekorasyon sonunda da "storage class specifier"ları (auto, extern, register, static gibi) belirten karakterler bulunmaktadır. Türler ve "storage class specifier"lar için belirlenen örnekler "Doc/Others/CallingConventions" makalesinde dokümant edilmiştir. Tür belirten harflerden bazıları şunlardır:

void	X
bool	N
char	D
signed char	C
unsigned char	E
short int	F
unsigned short int	G
int	H
unsigned int	I
long int	J
unsigned long int	K
long long (__int64)	_J
unsigned long long (unsigned __int64)	_K
wchar_t	W (G)
float	M
double	N
long double	O, T, Z ³

"Storage Class Specifier" belirten harfler de şunlardır:

(default)	A
near	A
const	B
volatile	C
const volatile	D

Şimdi bir örnek verelim. Örnekler için aşağıdaki programı kullanıyor olalım:

```
double pi = 3.1415;

namespace X
{
    namespace Y
    {
        static int count = 10;
        //...
    }

    const int *ptr;
}
```

Buradaki isimlerin dekore edilmiş karşılıkları şöyledir:

Değişken İsmi	Dekore Edilmiş İsim
pi	?pi@@3NA
count	?count@Y@X@@3HA
ptr	?ptr@X@@3PBHB

Global fonksiyonların dekore edilme kuralı da şöyledir:

```
<public name> ::= ? <function name> @ [ <namespace> @ ]∞ @ <near far>
<calling conv> [<stor ret>] <return type> [ <parameter type> ]∞ <term> z
```

Burada near için eğer fonksiyon global ise ‘Y’, üye fonksiyon ise ‘Q’ kullanılmaktadır. Çağırma biçimini için kullanılan harfler şunlardır:

<u>cdecl</u>	A ¹⁷
<u>pascal</u>	C
<u>fortran</u>	C
<u>thiscall</u>	E
<u>stdcall</u>	G
<u>fastcall</u>	I ¹⁷
<u>regcall</u>	E
<u>vectorcall</u>	
<u>interrupt</u>	A

Global fonksiyonlar için şöyle bir örnek verebiliriz:

```
int Add(int a, int b)
{
    return a + b;
}

namespace X
{
    namespace Y
    {
        double Multiply(double a, double b)
        {
            return a * b;
        }
    }

    void Sort(int *pi, int size)
    {
        //...
    }
}
```

Programdaki global fonksiyonların dekore edilmiş isimleri şöyle olacaktır:

Fonksiyon İsmi	Dekore Edilmiş İsim
Add	?Add@@YAHHH@Z
Multiply	?Multiply@Y@X@@YANNN@Z
Sort	?Sort@X@@YAXPAHH@Z

Sınıfların üye fonksiyonları için uygulanan dekorasyon da şöyledir:

```
<public name> ::= ? <function name> @ [ <class name> @ ]∞ @ <modif> [<const vol>]
<calling conv> [<stor ret>] <return type> [ <parameter type> ]∞ <term> z
```

Örnek için aşağıdaki programı kullanabiliriz:

```
namespace X
{
```

```

namespace Y
{
    class Sample
    {
    public:
        Sample();
        void Set(int a, int b);
        void Disp();
    private:
        int m_a, m_b;
    };
}
}

X::Y::Sample::Sample()
{}

void X::Y::Sample::Set(int a, int b)
{
    //...
}

void X::Y::Sample::Disp()
{
    //...
}

```

Programdaki global fonksiyonların dekore edilmiş isimleri şöyle olacaktır:

Üye Fonksiyon İsmi	Dekore Edilmiş İsim
Sample	??0Sample@Y@X@@QAE@XZ
Set	?Set@Sample@Y@X@@QAEXHH@Z
Disp	?Disp@Sample@Y@X@@QAEXXXZ

7.11.3.2. GCC C++ (G++) Derleyicilerindeki İsim Dekorasyonu

GCC'nin C++ derleyicisi G++ olarak bilinmektedir. Fakat G++'nın 3.4 versiyonuna kadarki isim dekorasyonuyla 3.4 ve sonrasındaki isim dekorasyonu arasında farklılıklar vardır. Biz burada 3.4 ve sonrası tarafından uygulanan dekorasyonu ele alacağız. G++ tarafından uygulanan dekorasyonun genel yapı olarak Microsoft'a benzediği söylenebilir.

G++'da eğer global isim global isim alanı içerisindeyse hiç dekore edilmez. Dekore edilmiş isim aynen kullanılır. Eğer isim bir isim alanının ya da bir sınıfın içerisindeyse dekorasyonu şöyle yapılır:

```

<public name> ::= _Z <qualified name>
<qualified name> ::= N [<simple name>]_E^∞
<simple name> ::= <name length> <name>

```

Örnek için yine aynı programı kullanabiliriz:

```

double pi = 3.1415;

namespace X
{
    namespace Y
    {
        static int count = 10;
        //...
    }
}

```

```
    const int *ptr;
}
```

Programdaki global fonksiyonların dekore edilmiş isimleri şöyle olacaktır:

Değişken İsmi	Dekore Edilmiş İsim
pi	Pi
count	_ZN1X1YL5countE
ptr	_ZN1X3ptrE

Global fonksiyonlar ve üye fonksiyonlar için isim dekorasyonları da şöyledir:

```
<public name> ::= _Z <simple or qualified name> [<parameter type>]*  
<simple or qualified name> ::= <simple name> | <qualified name> | <operator name>
```

G++ derleyicilerinin isim dekorasyonlarının ayrıntıları için konun başında önerdiğimiz makaleleri inceleyebilirsiniz.

7.12. C++'taki Üye Fonksiyonların Sembolik Makine Dilinde Kodlanması

Çok seyrek de olsa bazen biz bir sınıfın belli bir üye fonksyonunu sembolik makine dilinde yazmak isteyebiliriz. Bu yazım sırasında dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır:

- 1) Üye fonksiyonların Microsoft C++ derleyicilerindeki default çağrıma biçimleri __thiscall, G++ derleyicilerindeki default çağrıma biçimleri ise cdecl şeklindedir. (Anımsanacağı gibi __thiscall çağrıma biçiminde this göstericisi ECX yazmacı yoluyla, cdecl çağrıma biçimine göre ise ilk argüman olarak aktarılmaktadır.)
- 2) Üye fonksiyonları sembolik makine dilinde yazarken isim dekorasyonuna dikkat etmek gereklidir.
- 3) C++ derleyicileri genel olarak sınıfın static olmayan veri elemanlarını bir yapı gibi peş peşe yerleştirmektedir. Ancak bu durum C++ standartlarında garanti altına alınmamıştır. (Standartlar iki erişim belirleyici arasındaki veri elemanlarının ardışılılığı konusunda garanti vermektedir.) Derleyicinizin static olmayan veri elemanlarını nesne içerisinde organize etme biçiminden emin olmalısınız.

Şimdi Microsoft C++ derleyicisi için aşağıdaki sınıfın Set üye fonksyonunu sembolik makine dilinde yazacak olalım. Microsoft derleyicileri sınıfın static olmayan veri elemanlarını yapılarında olduğu gibi peş sira dizmektedir:

```
#include <iostream>  
  
using namespace std;  
  
class Sample {  
public:  
    void Set(int a, int b);  
    void Disp() const;  
private:  
    int m_a, m_b;  
};  
  
void Sample::Disp() const  
{  
    cout << m_a << ", " << m_b << endl;  
}
```

```

int main()
{
    Sample s;

    s.Set(10, 20);
    s.Disp();

    return 0;
}

```

Burada main fonksiyonunda çağrıma şöyle yapılacaktır.:

```

_main:
    push    ebp
    mov     ebp, esp
    sub     esp, 8          ; s nesnesi için yer ayrıldı

    lea     ecx, [ebp - 8]    ; ecx = &s
    push    20
    push    10
    call    ?Set@Sample@@QAEXHH@Z

    lea     ecx, [ebp - 8]
    call    ?Disp@Sample@Y@X@@QAEXXXZ

    pop    ebp
    ret

```

Yazım şöyle yapılabilir:

```

[BITS 32]

SECTION .text
    global ?Set@Sample@@QAEXHH@Z

?Set@Sample@@QAEXHH@Z:
    push ebp
    mov    ebp, esp

    mov    eax, [ebp + 8]    ; eax = a
    mov    [ecx], eax        ; m_a = eax

    mov    eax, [ebp + 12]   ; eax = b
    mov    [ecx + 4], eax    ; m_b = eax

    pop    ebp
    ret    8

```

Aynı C++ programının G++ derleyicisinde yazılmış olduğunu varsayıyalım:

```

#include <iostream>

using namespace std;

class Sample {
public:
    void Set(int a, int b);
    void Disp() const;
private:
    int m_a, m_b;
};

void Sample::Disp() const
{

```

```

    cout << m_a << ", " << m_b << endl;
}

int main()
{
    Sample s;

    s.Set(10, 20);
    s.Disp();

    return 0;
}

```

Buradaki main fonksiyonunda çağrımlar da şöyle yapılacaktır:

```

_main:
    push    ebp
    mov     ebp, esp
    sub     esp, 8          ; s nesnesi için yer ayrıldı

    push    20
    push    10
    mov     eax, [ebp - 8]
    push    eax
    call    _ZN6Sample3SetEii
    add     esp, 12

    mov     eax, [ebp - 8]
    push    eax
    call    _ZNK6Sample4DispEv
    add     esp, 4

    pop    ebp
    ret

```

Bu durumda Set üye fonksiyonu sembolik makine dilinde şöyle yazılabilir:

```

[BITS 32]

SECTION .text
global _ZN6Sample3SetEii

_ZN6Sample3SetEii:

    push    ebp
    mov     ebp, esp

    mov     ecx, [ebp + 8]    ; ecx = this

    mov     eax, [ebp + 12]    ; eax = a
    mov     [ecx], eax        ; m_a = eax

    mov     eax, [ebp + 16]    ; eax = b
    mov     [ecx + 4], eax    ; m_b = eax

    pop    ebp
    ret

```

8. Yeniden Konumlandırma (Relocation) İşlemleri

Bir programın doğal makine diline derlenmesi sonucunda makine kodlarında görülen adresler nihai adresler değildir. Programın düzgün çalışabilmesi için derleyiciler tarafından üretilmiş olan bu adreslerin belli biçimlerde değiştirilmesi gerekmektedir. İşte üretilmiş makine kodlarının içerisindeki adreslerin

değiştirilmesi sürecine yeniden “konumlandırma (relocation)” denilmektedir. Yeniden konumlandırma işlemleri bağlayıcılar tarafından ya da işletim sistemlerinin yükleyicileri tarafından yapılabilmektedir. Bölüm içerisinde bunları sırasıyla ele alacağız.

8.1. Çalıştırılabilen Dosyaların Yüklenmesi Sırasında Yükleyiciler Tarafından Uygulanan Yeniden Konumlandırma İşlemleri

Çalıştırılabilen dosya içerisindeki adresler gerçek doğrusal adresler olmayabilirler. Çünkü çalıştırılabilen programın RAM’in neresine yükleneceği pek çok durumda önceden bilinmemektedir. Örneğin sembolik makine dilinde yazılmış aşağıdaki gibi bir program bulunuyor olsun (programı dikkatlice incelemeniz gerekmıyor):

```
[BITS 32]

SECTION .data

message1    db      'this is a test', 13, 10, 0,
message2    db      'this is another test', 13, 10, 0
message3    db      'this is the last test', 13, 10, 0

stdhandle    equ     -11

SECTION .text
    global _start
    extern _GetStdHandle@4, _WriteFile@20, _ExitProcess@4

_start:
    mov     eax, message1
    call dispstr

    mov     eax, message2
    call dispstr

    mov     eax, message3
    call dispstr

    push 0
    call _ExitProcess@4

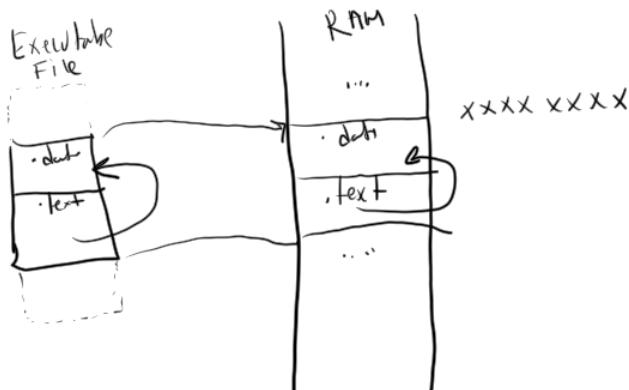
    ret     0

dispstr:
    xor     ecx, ecx
    push eax
REPEAT:
    inc     ecx
    mov     bl, [eax]
    inc     eax
    test bl, bl
    jnz     REPEAT
    dec     ecx
    push   ecx

    push   stdhandle
    call   _GetStdHandle@4

    pop     ecx
    pop     edx
    sub     esp, 4           ; yerel değişken için yer ayrılıyor
    push   0
    lea     ebx, [esp + 4]
    push   ebx
    push   ecx
    push   edx
    push   eax
    call   _WriteFile@20
```

Bu programda bazı etiketlerin kullanıldığını görüyorsunuz. Pekiyi bu etiketlerin belirttiği adresler henüz program çalışmadan nasıl belirlenmektedir? Normal olarak programın düzgün bir biçimde çalışabilmesi için bu adreslerin RAM'in tepesine göre bir yer belirtmesi gereklidir. (RAM'in tepesine göre yer belirten adreslere doğrusal (linear) adresler de denilmektedir.) Fakat pek çok durumda işletim sistemlerinin yükleyicileri (loaders) programları RAM'de o anda boş buldukları yerlere yüklerler. İşte yükleyiciler çalıştırılabilen dosyayı RAM'in herhangi bir yerinde yüklediklerinde program içerisindeki adresler artık geçerli olmazlar.

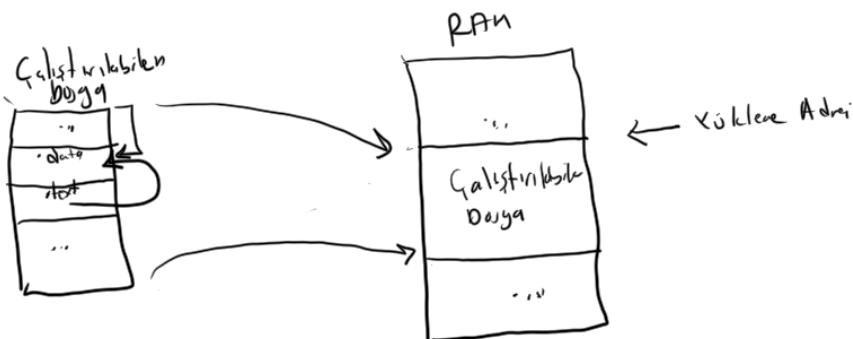

Programın düzgün çalışabilmesi için çalıştırılabilen dosyanın içerisindeki adreslerin yükleme işleminden sonra geçerli olması gereklidir. Bu ise iki biçimde sağlanabilmektedir:

1) Çalıştırılabilen dosyadaki adresler programın RAM'de belli bir adrese yükleneceği fikriyle oluşturulmuş olabilir. Bu durumda aslında çalıştırılabilen dosyadaki adresler gerçek doğrusal adreslerdir. Tabii bu biçimde oluşturulmuş olan çalıştırılabilen dosyaların RAM'e belirlenen adresten itibaren yüklenmesi gereklidir. Bu durumda da doğal olarak bir yeniden konumlandırma işlemi gerekmeyecektir.

2) Çalıştırılabilen dosyanın içerisindeki derleyici ve bağlayıcı tarafından üretilmiş adresler RAM'in tepesinden itibaren yer belirten gerçek doğrusal adresler değildir. Çalıştırılabilen dosyanın başından itibaren yer belirten görelî adreslerdir. Bu durumda işletim sisteminin yükleyicisi çalıştırılabilen dosyayı RAM'de herhangi bir yere yükleyebilir. Fakat bunun için çalıştırılabilen dosyanın içerisindeki tüm görelî adresleri dosyanın yükleniği adres ile toplayarak çalıştırılacak koddaki adresleri düzeltmesi gereklidir. İşte yukarıda da belirtildiği gibi bu süreçte yeniden konumlandırma (relocation) denilmektedir.

Yeniden konumlandırma işleminin yükleyici tarafından yapılabilmesi için program içerisindeki tüm görelî adreslerin dosyadaki yerlerinin çalıştırılabilen dosyanın bir yerinde tutulması gereklidir. Çalıştırılabilen dosyadaki düzeltilecek görelî adreslerin dosya içerisindeki offset'lerinin tutulduğu tabloya "yeniden konumlandırma tablosu (relocation table)" denilmektedir.

Yeniden konumlandırma işleminin sistemden sisteme bazı ayrıntıları vardır. Fakat biz bu noktada bu

ayrintılar üzerinde durmayacağız. Amacımız yalnızca yeniden konumlandırma kavramı üzerinde bir bilinc oluşturmak.

Yüklenen programdaki adreslerin geçerliliğini sağlamak için kullanılan iki tekniği yukarıda açıkladık. Özetlersek birinci teknik programın zaten belli bir yere yükleneceği fikriyle oluşturulması, ikinci teknik de program içerisindeki adreslerin yükleme işlemi sırasında düzeltilemesiydi. Aslında yukarıdaki açıkladığımız bu birinci ve ikinci yöntemler birlikte de kullanılabilmektedir. Yani çalıştırılabilen dosya belli bir adrese yüklenecek biçimde gerçek doğrusal adresler içerebilir ve bunun yanı sıra ayrıca çalıştırılabilen dosya bir “yeniden konumlandırma tablosuna (relocation table)” da sahip olabilir. Bu durumda eğer yükleyici çalıştırılabilen dosyayı bu önerilen adrese (preferred adres) yükleyebilirse dosyanın yeniden konumlandırılmasına gerek kalmaz. Ancak yükleyici dosyayı birtakım nedenlerden dolayı bu adres yerine başka bir yere yüklerse artık yeniden konumlandırma işleminin uygulanması gerekecektir. Şüphesiz yükleyiciler tarafından uygulanan bu yeniden konumlandırma işlemleri programların yüklenme zamanını uzatıcı bir etken oluşturmaktadır.

Windows’ta “.exe” uzantılı çalıştırılabilen dosyalar genellikle belli bir adrese yüklenecek biçimde oluşturulmaktadır. Böylece Windows’un yükleyicisi de hiç yeniden konumlandırma yapmadan çalıştırılabilen dosyaları belleğe yükleyebilmektedir (birinci yöntem). Ancak bu sistemlerde DLL’lerin yeniden konumlandırma işlemi yapılmadan yüklenmesi çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Windows sistemlerindeki DLL’ler de belli bir adrese yüklenecek biçimde oluşturulurlar ancak birden fazla DLL’in adres alanına yüklenmesi durumunda ilk DLL’in dışındaki DLL’ler için yeniden konumlandırma işlemi gerekmektedir.

Çalıştırılabilen dosyaların yüklenmesi sırasında yükleyiciler tarafından uygulanan yeniden konumlandırma işlemi hakkında sıkça sorulan sorular şunlardır:

Soru: Bir program içerisindeki hangi adresler yeniden konumlandırma işlemi sırasında düzeltilemektedir?

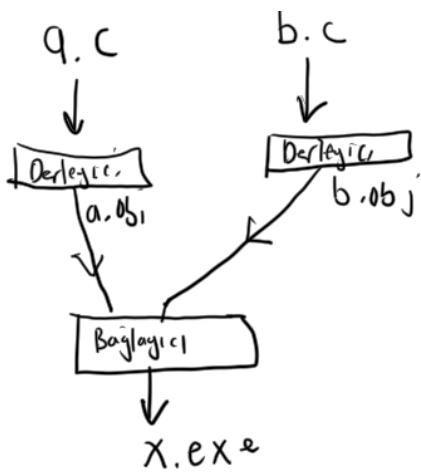
Yanıt: Global nesnelerin ve fonksiyonların adresleri yeniden konumlandırma işlemi sırasında düzelttilirler. JMP ve CALL komutlarının büyük bölümünün mutlak adresleri değil görelî uzaklık değerini komut operandı olarak aldığınu anımsayınız. Bu nedenle JMP ve CALL komutlarındaki adreslerin relocation işlemi sırasında düzeltilemesi gerekmektedir. Benzer biçimde yerel değişkenlerin ve parametre değişkenlerinin adresleri de mutlak değil ESP yazmacına (ya da EBP yazmacına) göre görelidir. Dolayısıyla bu adresler için de yeniden konumlandırma işleminin yapılması gerekmektedir.

Soru: Yeniden konumlandırma tablosu çalıştırılabilen dosyanın neresindedir?

Yanıt: Çalıştırılabilen dosya formatlarının içerisinde bu formatların başlık kısımlarında yeniden konumlandırma tablosunun dosya içerisindeki yeri ve uzunluğu bulunmaktadır. Örneğin Windows’un PE formatında yeniden konumlandırma tablosunun yeri ve uzunluğu “Image Optional Header” başlığındaki “Data Directory” alanında belirtilmektedir. Windows sistemlerinde tipik olarak yeniden konumlandırma tablosu “.reloc” isimli bölümde (section) bulunmaktadır.

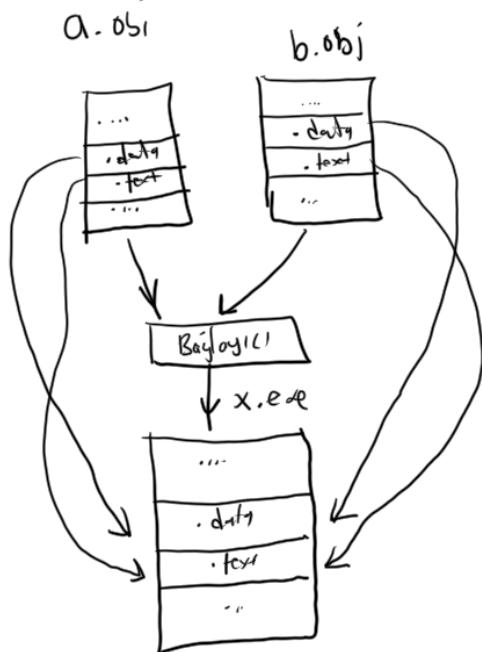
8.2. Amaç Dosyaların (Object Files) Birleştirilmesi Sırasında Bağlayıcılar Tarafından Uygulanan Yeniden Konumlandırma (Relocation) İşlemi

Bilindiği gibi çalıştırılabilen dosyalar tipik olarak iki aşamadan geçilerek elde edilmektedir: Önce bir grup kaynak dosya derlenip amaç dosyalar (object files) oluşturulur. Sonra da bu amaç dosyalar birlikte bağlama işlemine sokularak çalıştırılabilen dosya elde edilir. Örneğin bir program iki “a.c” ve “b.c” isimli iki kaynak dosyasından oluşuyor olsun. Önce bu iki dosya bağımsız olarak derlenip “a.obj” ve “b.obj” biçiminde (UNIX/Linux sistemlerinde “a.o” ve “b.o” biçiminde) amaç dosyalar elde edilir, sonra bu amaç dosyalar birlikte bağlanarak çalıştırılabilen dosya oluşturulur:

Yukarıda da belirttiğimiz gibi elde edilen çalıştırılabilen dosyadaki mutlak adresler ya dosyanın başından itibaren görelî yer belirtilecekler ya da belli bir yükleme adresine göre gerçek doğrusal adresler olacaklardır. Biz burada bu amaç dosyaların nasıl birleştirildikleri üzerinde duracağız.

Birden fazla modülle proje geliştirirken bu modüller bağımsız olarak derlendiğinden derleyici bu modüllerdeki global nesnelerin ve fonksiyonların adreslerini dosyanın tepesinden itibaren bile oluşturamaz. Çünkü modüller diğer modüllerle birleştirildiğinde modüllerdeki bu görelî adresler bile geçersiz duruma gelir.

Şimdi basit bir biçimde çalıştırılabilen dosyadaki global nesne ve fonksiyon adreslerinin çalıştırılabilen dosyanın başından itibaren yer belirttiğini düşünelim. Peki bu durumda amaç dosyaların içerisindeki global nesnelerin ve fonksiyonların görelî adresleri nereye göre bir yer belirtecektir? Eğer bunlar kendi amaç dosyalarının başından itibaren yer belirtirse bağlayıcı tarafından bu dosyalar birleştirildiğinde bu adresler geçersiz durumda olmaz mı?

İşte derleyiciler tipik olarak kodu derlerken global nesne ve fonksiyonların adreslerini boş bırakırlar (örneğin bunlar için 00000000 değerini yerleştirirler). Bağlayıcılar bu modülleri birleştir dikten sonra bu adresleri düzeltmektedir. Bu da bir çeşit yeniden konumlandırma işlemidir. Ancak burada yeniden konumlandırma işlemini yapan yükleyici değil bağlayıcıdır. Ancak bu noktada hemen bir uyarıda da bulunalım: Modül birleştirimi sırasında yeniden konumlandırma sürecinin ayrıntıları sistemden sistemde farklılıklar gösterebilmektedir. Ayrıca yeniden konumlandırma işlemleri amaç dosya (object file) ve çalıştırılabilen dosya (executable file) formatlarına da belli ölçülerde bağlıdır. Biz burada yalnızca genel bir

fikir vermek istiyoruz.

Yeniden konumlandırma işleminin uygulanabilmesi için pek çok amaç dosya formatında amaç dosya içerisindeki iki tablodan faydalанılmaktadır. Bunlardan biri yine “yeniden konumlandırma tablosu (relocation table)”, diğerisi de “sembol tablosudur (symbol table)”.

Ayrıntıları bir tarafa bırakırsak tipik olarak amaç dosyalara yönelik yeniden konumlandırma işlemleri şöyle yürütülmektedir:

1) Global bir nesne ya da fonksiyon kullanıldığında derleyici bunların adreslerini boş bırakır (tipik olarak bu adresler için derleyiciler 00000000 değerini yazmaktadır.)

2) Derleyici düzeltilecek adreslerin yerlerini (dosya içerisindeki offset’lerini) ve bu adreslerin hangi global değişken ya da fonksiyona ilişkin olduğunu amaç dosyanın yeniden konumlandırma tablosunda toplar. Yani amaç dosyanın yeniden konumlandırma tablosu kabaca “kodun neresi düzeltilecek ve bu düzeltilecek yer hangi değişkene ilişkindir” bilgilerini içermektedir. Program içerisindeki tüm global değişken ve fonksiyonlara ilişkin bilgiler (örneğin onların isimleri ve uzunlukları) “sembol tablosu (symbol table)” denilen bir tablonun içerisindeindedir. Yeniden konumlandırma tablosundaki adresin hangi değişken ya da fonksiyona ilişkin olduğu o değişken ya da fonksiyonun sembol tablosundaki indeks numarasıyla kodlamaktadır.

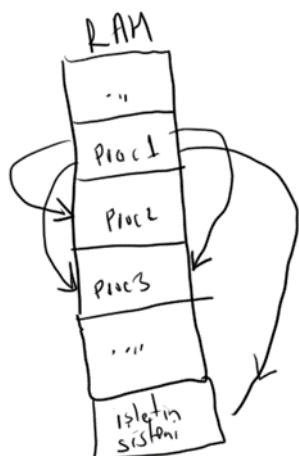
3) Bağlayıcı düzeltilecek adrese ilişkin değişkeni tüm amaç dosyaların sembol tablolarında arar. Onun tanımlamasının bulunduğu (yani onun yerinin ayrıldığı) amaç dosyayı bulur. Değişken için ayrılan yerin o amaç dosyanın neresinde olduğunu belirler. Sonra modülleri peşisira getirerek birleştirir ve adresleri de uygun biçimde düzeltir.

9. 32 Bit Intel İşlemcilerinde Koruma Mekanizması

Çokişlemeli (multiprocessing) sistemlerde kullanılan modern ve güçlü mikroişlemcilerin çoğu bir koruma mekanizmasına (protection mechanisms) sahiptir. Intel 80286 ile birlikte segment tabanlı, 80386 ile birlikte de sayfa tabanlı koruma mekanizmasına sahip olmuştur. ARM işlemcilerinin pek çok modelinde, PowerPC, Itanium, SPARC gibi RISC tabanlı modern işlemcilerde de koruma mekanizmasına vardır.

Koruma mekanizmasının üç yönü vardır:

1) Bellek Koruması (Memory Protection): Çokprosesli sistemlerde tüm prosesler aynı fiziksel bellek üzerinde çalışırlar. İşte böyle bir çalışma sırasında bir prosesin (yani çalışan programın) kendi alanı dışına çıkararak başka proseslerin kullandığı bellek bölgelerine erişememesi gereklidir. Aksi takdirde bir proses başka bir prosesin bellek alanını bozabilir ya da oradaki verileri çalabilir.

2) Komut Koruması (Instruction Protection): Her prosesin her makine komutunu kullanması sistem

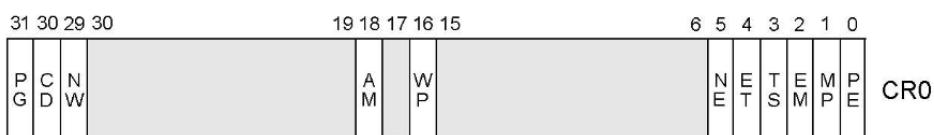
güvenliğini tehlikeye atabilmektedir. Çünkü bazı makine komutları eğer rastgele bir biçimde ya da özensiz olarak kullanılırsa sistemin çökmesine yol açabilir. Örneğin Intel işlemcilerindeki CLI (Clear Interrupt Flag) makine komutu işlemcinin kesme bayrağını resetelemektedir. Bu durumda işlemci donanım kesmelerine yanıt vermez. Bu ise tüm sistemin hemen çökmesine yol açabilecek bir durum oluşturur. CLI komutunun dışında tehlikeli olabilecek başka makine komutları vardır. Bu komutların yetkisiz ve sıradan prosesler tarafından kullanılması gereklidir.

3) IO Koruması (IO Protection): Merkezi işlemci (yani CPU) pek çok yerel işlemciye bağlıdır ve onlara elektriksel olarak komutlar gönderebilmektedir. Yetkisiz ve sıradan bir proseslerin önemli IO portlarına komutlar göndermesi de sistemi çökertebilir. Bu nedenle sıradan bir prosesin önemli olabilecek IO portlarına erişiminin engellenmesi gereklidir.

Şüphesiz koruma mekanizması bazı proseslere uygulanıp bazlarına uygulanmayacak biçimde esnek olmalıdır. Örneğin işletim sisteminin kodları koruma mekanizmasının denetiminden muaf olmak zorundadır. Çünkü işletim sistemi bir kaynak yöneticisidir ve kaynakları yönetirken de her türlü işlemi yapabilecek durumda olmalıdır. Benzer biçimde aygıt sürücülerini ve çekirdek modülleri de yaptıkları işin gereği olarak koruma mekanizmasından muaf olmak durumundadır.

Intel işlemcileri koruma mekanizması için 4 dereceli bir yetkilendirme modeline sahiptir. Ancak 4 dereceli yetkilendirmenin pratikte pek kullanışlığı olduğu söylenemez. Bu nedenle Intel işlemcilerini kullanan Windows gibi Linux gibi sistemler 4 yetki derecesi yerine yalnızca iki yetki derecesini kullanmaktadır. Benzer biçimde Intel dışındaki diğer işlemci aileleri de 2 dereceli bir yetki sistemine sahiptir. Bu yetki derecelerinin birine “çekirdek modu (kernel mode)” diğerine ise “kullanıcı modu (user mode)” denilmektedir. Pek çok ayrıntı söz konusu olsa da kabaca çekirdek modunda çalışan kodların hiçbir koruma engeline takılmadığını söyleyebiliriz. Ancak kullanıcı modunda çalışan kodlar için işlemciler katı bir koruma denetimi uygulamaktadır. İşletim sistemlerinin kodları, aygıt sürücüler, çekirdek modülleri “çekirdek modunda” çalışan kodlardır. Bunların dışındaki tüm programlar (örneğin Excel, Word gibi programlar ya da bizim yazdığımız programlar) “kullanıcı modunda” çalışırlar. Intel işlemcilerinde koruma mekanizmasının pek çok ayrıntısı vardır. Biz burada bu ayrıntıları belli bir derinlikte inceleyeceğiz.

Daha önceden de belirtildiği gibi Intel işlemcileri reset edildiğinde “gerçek mod (real mode)” denilen bir maddan çalışmaya başlar. Gerçek mod işlemcisinin 1978 yılında tasarlanmış olan 8086 işlemcisi gibi çalıştığı maddur. (DOS işletim sisteminin ilk kez 8086 işlemcisi için yazıldığını anımsayınız.) Gerçek modda koruma mekanizması kullanılamamaktadır. Koruma mekanizmasının kullanılabilmesi için işlemcisinin korumalı moda (protected mode) geçirilmesi gereklidir. Intel işlemcilerinin korumalı moda geçirilmesi CR0 isimli bir kontrol yazmacının en düşük anlamlı bitinin 1 yapılmasıyla sağlanır. Biz bugüne kadar CR0 yazmacından hiç bahsetmedik. Çünkü bu yazma tamamen koruma mekanizmasıyla ilgili işlemlere yönelik bitlere sahiptir. CR0 yazmacının bitleri şöyledir:

Intel’de CR0 ve diğer kontrol yazmaçları diğer yazmaçlar gibi aritmetiksel ve bitsel işlemlere sokulamazlar. Bu yazmaçlar ancak başka genel amaçlı yazmaçlar ile MOV işlemine sokulabilmektedir. O halde işlemciyi korumalı moda geçirme işlemini aşağıdaki gibi bir kodla yapabiliriz:

```
mov     eax, cr0
or      eax, 1
mov     cr0, eax
```

Intel işlemcileri korumalı moda geçirildiğinde çalışma biçimlerinde önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle bunları korumalı moda geçirmeden önce bizim bazı hazırlıkları yapmış olmamız gereklidir. Ayrıca Intel işlemcilerinde koruma mekanizmasını yalnızca koruma amacıyla kullanılan bir mekanizma olarak

düşünmek de doğru değildir. Tasarım gereği (geçmişe doğru uyumun korunması ile de ilgili olarak) bu işlemcilerin bazı özellikleri ancak koruma mekanizması aktive edildiğinde kullanılabilmektedir.

9.1. Segment Yazmaçlarının Korumalı Moddaki Anlamı

Anımsanacağı gibi 32 bir Intel işlemcilerinde CS, DS, SS, FS ve GS olmak üzere 16 bitlik beş segment yazmacı vardır. Segment yazmaçları gerçek modda ve V86 modunda 1 MB belleğe erişmek için offset'in yüksek anamlı kısmını tutan bir görevdedir. Kursumuzda 16 bit gerçek moddaki çalışma ileride kısaca ele alınacaktır. Ancak bu segment yazmaçları işlemci korumalı geçirildiğinde tamamen farklı bir amaca hizmet eder hale gelirler. Bu nedenle korumalı modda segment yazmaçlarına ve onlara atanmış değerlere "selector" denilmektedir.

Segment yazmaçlarının korumalı moddaki genel yapısı şöyledir:

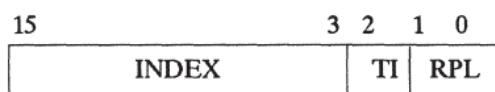
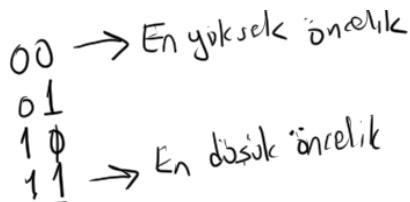

Figure 3.2 Segment Selector Format

Şekilden de segment yazmaçları bitsel olarak anamlı üç bölümden oluşmaktadır. Bunları kısaca açıklayalım:

RPL (Requested Privilege Level): Bu segment yazmaçlarının düşük anamlı iki bitidir. RPL bitleri öncelik belirtir. Genel olarak Intel sisteminde düşük numara daha yüksek öncelik belirtmektedir:

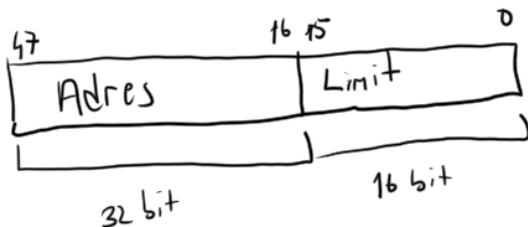
TI (Table Indicator): Segment yazmaçlarının 2 numaralı bitine TI biti denilmektedir. Bir selektör aslında "Global Betimleyici Tablosunda (GBT)" ya da "Yerel Betimleyici Tablosunda (YBT)" bir indeks belirtmektedir. İşte TI biti 0 ise bu selektör "Global Betimleyici Tablosunda", 1 ise "Yerel Betimleyici Tablosunda" bir indeks belirtir.

Index: Index alanı için 13 bit ayrılmıştır. 13 bit ile belirtilebilecek sayı sınırı [0, 8191] aralığındadır. İşte bu index TI ile belirtilen tabloda bir "betimleyici (descriptor)" belirtmektedir.

9.2. Global ve Yerel Betimleyici Tabloları

Korumalı moddaki en önemli tablolardan biri GBT'dir. İşlemci GBT'yi GDTR (Global Descriptor Table Register) yazmacının gösterdiği yerde aramaktadır. Yani sistem programcısı önce GBT'yi oluşturur, sonra onun adresini GDTR yazmacına yerleştirerek GDTR'nin GBT'yi göstermesini sağlar. Korumalı geçildiğinde GBT'nin bellekte hazır durumda olması ve GDTR'nin de GBT'yi gösterir durumda olması gereklidir. GDTR yazmacı 48 bitlik bir yazmacıdır.

GDTR

GDTR yazmacının düşük anlamlı 16 biti GBT'nin uzunluğunu belirtir. Yüksek anlamlı 32 biti ise tablonun bellekteki başlangıç adresini belirtmektedir. (Eğer sayfalama mekanizması aktif hale getirilmişse GDTR yazmacında belirtilen adres fiziksel adres değil doğrusal adres belirtmektedir.)

GBT'nin içerisinde ne vardır? GBT betimleyicilerden (descriptors) oluşmaktadır. Bir betimleyici 8 byte uzunluğundadır. Selektörün (yani segment yazmacının) yüksek anlamlı 13 bitinin betimleyici tablolarda offset değil indeks belirttiğine dikkat ediniz. Yani örneğin selektördeki indeks 3 ise aslında bu selektörün gösterdiği betimleyici GDTR yazmacının belirttiği adresten $3 * 8 = 24$ byte ileridedir. GBT'de şu türden betimleyiciler bulunmaktadır:

- TSS (Task State Segment) betimleyicisi
- LDT (Local Descriptor Table) betimleyicisi
- Code betimleyicisi
- Data/Stack betimleyicisi
- Çağırma Kapısı (Call Gate) betimleyicisi
- Görev Kapısı (Task Gate) Betimleyicisi

Biz şimdide yalnızca Global Betimleyici Tablodan (GBT) bahsettiğimizdir. Peki Yerel Betimleyici Tablo (YBT) nedir ve nerede bulunmaktadır? YBT'yi LDTR (Local Descriptor Table Register) isimli bir yazmaç göstermektedir. Ancak LDTR yazmacı YBT'yi doğrudan göstermez. YBT'nin yeri aslında GBT içerisinde bulunan YBT betimleyicilerindedir. LDTR yazmacı YBT'nin adresini değil GBT içerisindeki ilgili LDT betimleyicisinin indeksini gösterir. Yani LDTR bir selektör gibidir:

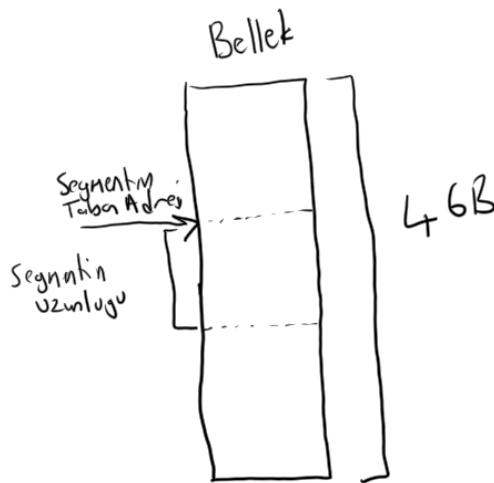
Bazı sistemlerde YBT hiç kullanılmaz yalnızca GBT kullanılır. Aslında Intel YBT'nin prosese özgü olmasını öngörmüştür. Yani GBT bir tanedir ancak her prosesin ayrı bir YBT'si olabilir. Proseslerarası geçiş işlemesinde LDTR yazmacının da değeri değiştirilerek prosesin kendi LDT'sini göstermesi sağlanabilmektedir. Biz şimdilik YBT kullanımı üzerinde durmayacağız.

GDT ve LDT içerisindeki betimleyicilerin genel formatı şöyledir:

7	6	5	4	3	2	1	0
4th Byte of Base Address							
G	D/B	0	A V L	Upper Nibble of Size			Byte 7
P	DPL	S		Segment Type			Byte 6
3rd Byte of Base Address							
2nd Byte of Base Address							
LSB of Base Address							
2nd Byte of Segment Size							
LSB of Segment Size							
Byte 0							

Anahtar Notlar: Yukarıdaki şekil Intel gösterimine göre çizilmiştir. Intel bellek çizimlerinde düşük adresi aşağıda göstermektedir. (Düşük adresin fiziksel olarak da düşük yükseklikte olmasından hareketle). Halbuki biz kursumuzda bunun tam tersini yapıyoruz. Bizim çizdiğimiz bellek haritalarında düşük adresin daha yukarıda bulunduğuna dikkat ediniz.

Betimleyicinin düşük anlamlı 2 byte'ı ile 6'inci byte'ının düşük anlamlı 4 biti 20 bitlik segment uzunluğunu belirtmektedir. Buradaki uzunluk betimleyici içerisindeki G biti 0 ise byte cinsindendir, 1 ise sayfa (page) cinsindendir. G = 0 durumunda limitin 1 MB, G = 1 durumunda ise 4 GB olacağına dikkat ediniz. Segmentin uzunluğu limit kontrolü sırasında etki göstermektedir. Bu konuda ileride bilgi verilecektir. Betimleyicinin düşük anlamlı 2'inci, 3'üncü, 4'üncü ve 7'inci byte'ları segmentin taban adresini (base address) belirtir. Segmentin taban adresi segmentteki başlangıç adresini göstermektedir. Taban adres ve uzunluğun ardışıl bir bellek bölgesi elirttiğine dikkat ediniz.

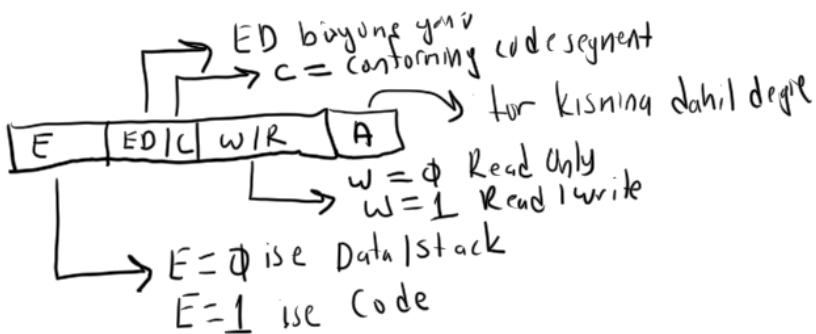

Betimleyicinin düşük anlamlı 5'inci byte'ının düşük anlamlı 4 biti betimleyicinin türünü belirtmektedir. Betimleyici türü ise kategori olarak S bitine bağlıdır. Eğer S = 0 ise bu durum betimleyicinin sistem betimleyicisi olduğunu gösterir. Eğer S = 1 ise betimleyici kod ya da data/stack betimleyicisidir.

S = 0 olması durumunda segment türleri 4 bit içerisinde şöyle kodlanmıştır:

Hex Value	Type Field (Bits 11:8)	Description
0	0000	Reserved (Illegal)
1	0001	Available 16-bit TSS
2	0010	LDT
3	0011	Busy 16-bit TSS
4	0100	16-bit Call Gate
5	0101	Task Gate
6	0110	16-bit Interrupt Gate
7	0111	16-bit Trap Gate
8	1000	Reserved (Illegal)
9	1001	Available 32-bit TSS
A	1010	Reserved (Illegal)
B	1011	Busy 32-bit TSS
C	1100	32-bit Call Gate
D	1101	Reserved (Illegal)
E	1110	32-bit Interrupt Gate
F	1111	32-bit Trap Gate

S = 1 durumunda 4 bitlik tür belirten alanın formatı da değişmektedir.

Biz bu tür konusunu burada daha fazla ayrıntılandırmayacağız. Ancak özet olarak şunları söyleyebiliriz: Türler sistem türleri (kapı türleri) ya da code ve data/stack türleri biçiminde iki sınıfa ayrılırlar. Eğer betimleyici code ve data/stack sınıfına ilişkinse o segmentin read/write özelliği de tür alanı içerisinde bulunmaktadır.

Betimleyicinin en önemli alanlarından biri de DPL'dir. DPL (Descriptor Privilege Level) alanı iki bitten oluşmaktadır. Bu iki bit hedef segmentin öncelik derecesini belirtir. Ve ileride ele alınacak olan bazı kontrollerde DPL kullanılmaktadır.

Betimleyicideki P (Present) biti segmentin o anda bellekte olup olmadığını belirtmektedir. Segment bellekte değilse işlemci içsel kesme oluşturur. Bu P biti segment tabanlı sanal bellek mekanizmasında kullanılmak üzere betimleyiciye dahil edilmiştir. 80286 işlemcilerinde sayfa tabanlı sanal bellek kullanılmıştı fakat segment tabanlı sanal bellek kullanılamıyordu. Bugün artık segment tabanlı sanal bellek kullanan sistemler kalmamıştır. Dolayısıyla buradaki P biti işletim sistemi geliştiricileri tarafından hep 1 durumunda tutulmaktadır.

Betimleyicideki AVL biti sistem programcısının kullanımına ayrılmıştır. Sistem programcısı bu bitleri istediği amaçla kullanabilmektedir.

9.3. Komutların Bellek Operandlarının Segment Yazmaçlarıyla İlişkisi

Bilindiği gibi sembolik makine dillerinde komutlardaki bellek operandları köşeli parantez ile belirtilmektedir. Köşeli parantez içerisinde nelerin bulunabileceği önceki konularda belirtilmiştir. Burada kısa bir anımsatma yapmak istersek, köşeli parantezler içerisinde kabaca şunlar bulunabiliyor:

- Sabit bit sayı. Örneğin [0x1FC1220] gibi.
- Bir yazma. Örneğin [EAX] gibi.
- Bir yazmaç ve sabit bir sayı toplamı. Örneğin [EAX + 0x1F] gibi.
- İki yazmaç toplamı. Örneğin [EAX + EBX] gibi.
- İki yazmaç ve bir sabit toplamı. Örneğin [EAX + EBX + 0x1F] gibi.
- Yukarıdaki yazmaçlı biçimlerde ayrıca yazmaçlardan biri 2, 4, 8 ile çarpılabilir. Örneğin [EAX + 2 * EBX] gibi.

Tabii buradaki yazmaçların her türlü yazmaç olamayacağını anımsatalım. 32 bit Intel işlemcilerinde ancak EAX, EBX, ECX, EDX, EBP, ESP, ESI, EDI yazmaçları köşeli parantez içerisinde bellek operandını belirlemek için kullanılabilmektedir.

Intel'de 16 bit mimariden beri her bellek operandı bir segment yazmacıyla ilişkildir. İlişki kuralı şöyledir:

- 1) Eğer bellek operandında EBP ve ESP varsa bu bellek operandı SS segment yazmacıyla ilişkilidir.
- 2) Eğer bellek operandında EBP ya da ESP yoksa bu bellek operandı DS segment yazmacıyla ilişkilidir.
- 3) Bazı string komutları ES segment yazmacıyla ilişkili olabilmektedir (string komutlarını anımsayınız).
- 4) PUSH ve POP komutları içsel olarak SS segment yazmacıyla ilişkilidir.

Şimdi bazı bellek operandlarının hangi segment yazmaçlarıyla ilişkili olduğuna yönelik birkaç örnek verelim:

[EAX]	--> DS
[EBP + EAX]	--> SS
[0x1FC1245]	--> DS
[ESP + EAX + 12]	--> SS
PUSH EAX	--> SS

Her ne kadar bellek operandlarının ilişkin olduğu default segment yazmaçları varsa da Intel'de “segment overriding” denilen önekleme ile bu default durum değiştirilebilmektedir. Segment öneklemesi象征的 makine dillerinde ‘:’ ile belirtilmektedir. Örneğin:

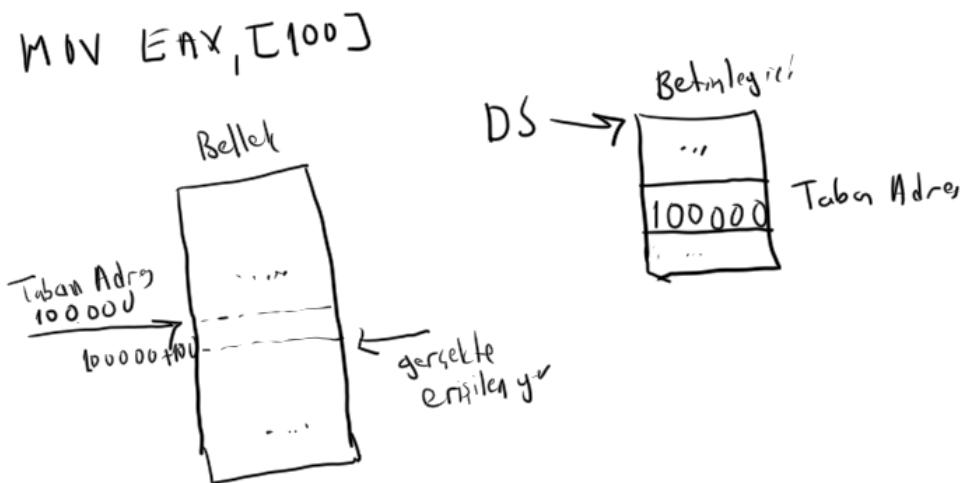
```
MOV EAX, SS:[EBX + 10]
```

Burada [EBX + 10] bellek operandının ilişkin olduğu segment yazmacı default durumda DS'dir. Ancak segment öneklemesi (segment overriding) yapılarak bunun SS olması sağlanmıştır. Örneğin:

```
MOV FS:[EAX + EBP], EBX
```

Burada da default segment yazmacı SS iken bu erişim için FS yapılmıştır.

Şimdi gelelim bellek operandlarıyla segment yazmaçlarının ilişkisine. Aslında Intel'de 16 bit sistemden beri köşeli parantez içerisindeki bellek adresleri belleğin tepesinden itibaren bir yer belirtmemektedir. Belli bir taban adresinden itibaren bir yer belirtmektedir. Başka bir deyişle aslında köşeli parantez içerisindeki efektif adresler (yani toplam durumundaki sonuç adresler) bir taban değerden itibaren offset belirtirler. İşte bu taban değer o bellek operandının ilişkin olduğu betimleyici içerisindeki taban adresidir. Örneğin MOV EAX, [100] gibi bir komutun uygulandığını düşünelim. Bu komuttaki default segment yazmacı DS'dir. DS'nin de gösterdiği betimleyicinin içerisindeki taban adresin 100000 olduğunu varsayıyalım. Bu durumda bu bellek operandı belleğin tepesinden itibaren 100'ün byte'a değil 100000'den itibaren 100'tüncü byte'a (yani 100100 byte'ına) erişecektir.

Pekiyi betimleyici içerisindeki uzunluk (limit) alanı ne anlama gelmektedir? İşte betimleyicideki taban adres bir başlangıç noktası belirtirken uzunluk da o segment yazmacı ile o taban adresten itibaren en fazla hangi uzaklığı erişilebilineceğini belirtir. Örneğin betimleyicideki uzunluk (limit) bilgisinin 1 MB olduğunu varsayıyalım. Biz artık köşeli parantez içerisinde 1 MB'den daha büyük bir efektif adres kullanamayız. Eğer kullanırsak işlemci bir kesme oluşturarak ihlal yapan prosesi işletim sistemine bildirecektir. Görüldüğü gibi betimleyicideki uzunluk (limit) belli bir taban adresten istenildiği kadar gidilebilmesini engellemektedir.

Her ne kadar betimleyicideki taban ve limit alanlarının işlevi yukarıda açıklandığı gibiye de Windows gibi Linux gibi işletim sistemleri oluşturdukları betimleyicilerin hep taban adreslerini sıfır ve uzunluklarını da 4 GB yapmaktadır. Böylece Windows ve Linux gibi sistemlerde segment yazmaçlarının taban adreslerinin ve limitlerinin bir etkiye yol açmadığı söylenebilir. Bu yönteme Intel terminolojisinde “flat model” denilmektedir. Yani biz Windows ve Linux sistemlerinde hangi segment yazmacını kullanırsak kullanalım bunun taban adres ve limit üzerinde bir etkisi olmayacağıdır. Başka bir deyişle bu sistemlerde bellek operandları her zaman belleğin tepesinden itibaren bir yer belirtir durumdadır.

Pekiyi Windows gibi Linux gibi işletim sistemlerinde bir program çalıştırıldığında segment yazmaçlarının başlangıçtaki değerleri nedir? Bu sistemlerde işletim sisteminin yükleyicileri prosesi oluştururken onlar için GBT'de birer betimleyici oluşturup bu segment yazmaçlarının bu betimleyicileri göstermesini sağlarlar. Biz sıradan bir kullanıcı modu programcısı olarak bir daha bu segment yazmaçlarının değerini zaten değiştiremeyeiz. Ayrıca GBT ya da YBT tablolarına da yeni bir betimleyici ekleyemeyiz. Hatta bu sistemler her proses için GBT'de ayrı birer segment betimleyicisi bile tutmazlar. Kod ve data/stack için birer segment betimleyicisi bulundurup tüm proseslerde bunları kullanırlar. Yani bu sistemlerde değişik proseslerde segment yazmaçlarının aynı değerde olduğunu görürseniz şaşırmayın.

9.4. CPL (Current Privilege Level) Kavramı

Anımsanacağı gibi programın o andaki çalıştığı kod EIP yazmacı tarafından gösterilmektedir. Aslında CALL gibi, JMP gibi komutlar EIP yazmacının değerini değiştirirler. EIP yazmacının da CS segment yazmacı ile ilişkili olduğunu belirtmiştik. İşte CS yazmacının düşük anlamlı 2 bitine CPL denilmektedir. (Diğer segment yazmaçlarının düşük anlamlı 2 bitine RPL denildiğini anımsayınız.)

CPL bazı test işlemlerine çalışmakta olan kodun öncelik derecesini belirten bir değer olarak sokulmaktadır. Genel olarak söylesek, CPL değeri 0 olan kodlar herhangi bir koruma engeline takılmazlar. Bu kodlar her

makine komutunu kullanabilirler ve doğrusal adres alanındaki her bellek sayfasına erişebilirler. Bu nedenle CPL değeri 0 olan kodlara “çekirdek modunda (kernel mode)” çalışan kodlar denilmektedir. Daha önceden de belirtildiği gibi Intel mimarisi çalışan kodlar için 4 öncelik derecesi sunsa da Windows gibi, Linux gibi sistemler yalnızca iki öncelik derecesini kullanmaktadır: 0 ve 3. CPL değeri 3 olan programlara “kullanıcı modunda (user mode)” çalışan programlar denilmektedir. Windows ve Linux sistemlerinde yalnızca işletim sisteminin kendi kodları ve aygit sürücülerin kodları CPL = 0 değeri ile (yani çekirdek modunda) çalıştırılmaktadır. Bunların dışındaki bütün kodlar CPL= 3 değeriyle (yani kullanıcı modunda) çalıştırılırlar.

9.5. Segment Yazmaçlarına Yüklemelerinde Öncelik Kontrolleri

Bir segment yazmacına MOV komutıyla yeni bir değer (selektör) yüklenirken bazı kontroller yapılmaktadır. Eğer böyle olmasaydı bu segment yazmaçlarının RPL ve betimleyicilerin DPL bitlerinin bir önemi kalmazdı. Ayrıca CS yazmacına MOV komutu ile atama yapılamadığını anımsatalım. CS yazmacı stack'e push edilebilir, ancak POP edilemez. İleride de bahsedileceği gibi CS yazmacının değerinin değiştirilmesinin yalnızca üç yolu vardır.

DS, SS, ES, FS ve GS yazmaçlarına atama yapılabilmesi için o anda çalışmakta olan kodun CPL değeriyle segment yazmacına atanacak selektörün RPL değerinin en düşük önceliklisi (yani en yüksek değeri) atanacak selektörün belirttiği DPL değerinden ya daha öncelikli ya da onunla eşit öncelikli olmak zorundadır. Aksi durumda “GP (General Protection Fault)” isimli içsel kesme ile atama başarısızlıkla sonuçlanır. Erişim kontrolünü nümerik olarak (öncelik olarak değil) şöyle ifade edebiliriz:

```
max {CPL, Yüklenenek selektörün RPL'si} <= Yüklenenek betimleyicinin DPL'si
```

Örneğin aşağıdaki gibi iki komutla DS yazmacının değerini değiştirmek isteyelim:

```
mov ax, 0x003B  
mov ds, ax
```

Bu işlemi yapan kodun CPL değeri 3 olsun. İşte işlemci öncelikle 0x3B ile belirtilen selektörün geçerliliğini kontrol eder. Bu selektörün var olan bir betimleyiciyi gösteriyor olması gereklidir. Bundan sonra işlemci DS'ye atanacak selektör olan 0x3B'nin RPL bitlerine bakar. 0x3B selektörü için RPL = 3'tür. Şimdi bu 0x3B selektörünün gösterdiği betimleyicinin DPL bitlerinin 0 olduğunu düşünelim. İşte CPL ve RPL'nin en düşük önceliklisi 3 olduğuna göre bunun yüklenenek selektörün DPL'sinden daha öncelikli ya da eşit öncelikli olması gereklidir. Böyle olmadığı için GP hatası oluşacaktır.

Şimdi 0x38 numaralı selektörü DS yazmacına yüklemek isteyelim. Bu selektörün gösterdiği betimleyicinin DPL'si 3 olsun. DS'yi yüklemek isteyen kodun da CPL'sinin 3 olduğunu varsayıyalım. Yükleme sırasında GP oluşur mu? Yanıt hayır, oluşmaz. Şöyle ki:

```
max {CPL = 3, Yüklenenek selektöre ilişkin RPL = 0} <= Yüklenenek selektöre ilişkin betimleyicinin DPL'si = 3
```

Göründüğü gibi koşul sağlanmaktadır. Pekiyi bu durumda yüklenenek selektöre ilişkin RPL'nin test işlemine girmesinin bir anlamı var mıdır? Şöyle ki: Bizim CPL'mız 0 olsun, biz de DPL'si 0 olan bir betimleyiciyi RPL'si 3 olan bir selektörle yüklemek isteyelim. Bu durumda GP (General Protection Fault) kesmesi oluşacaktır. Fakat biz yüklemek istediğimiz selektörün tablo indeksi ve TI biti aynı kalacak biçimde yalnızca onun düşük anlamlı 2 bitini kendimize uydurarak yüklemeyi sağlayabiliriz. İşte bu nedenden dolayı aslında yüklenenek selektöre ilişkin RPL değerinin kontrolde ciddi bir anlamı yoktur. Ancak Intel güvenliği artırmak için (yani bozulmuş kodların koruma engeline takılması için) bu ek kontrolü sisteme dahil etmiştir. Fakat buradan basit bir sonuç çıkmaktadır: Bizim CPL'mız yüklenenek selektörün belirttiği DPL'den düşük öncelikli ise biz RPL'yi ayarlasak bile segment yazmaçlarını bu selektörle yükleyemeyiz. DS, SS, ES, FS ve GS segment yazmaçlarının yüklenmesinde önemli olan unsur o andaki kodun CPL'si ve yüklenenek selektörün belirttiği betimleyicinin DPL'sidir.

Aslında bugün yoğun kullandığımız Windows ve Linux sistemlerinde zaten çalışmakta olan programın

segment yazmaçlarının yüklenme gerekliliği yoktur. Intel'in segment yazmaçlarına yükleme yapılrken uyguladığı bu kontrol segment tabanlı modeller için düşünülmüştür. Oysa Windows ve Linux sistemleri zaten "flat model" kullanmaktadır. Bu modelde zaten belleğin her yerine mevcut betimleyicilerle erişilebilmektedir. Yani bu sistemlerde bir yere erişmek için segment yazmaçlarının yüklenmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bugün Windows ve Linux sistemlerinde segment tabanlı değil sayfa tabanlı bir koruma modeli uygulanmaktadır. Sayfalama mekanizması ve sayfa tabanlı koruma modeli ilerde ele alınacaktır.

CS yazmacının değiştirilmesi ister segment tabanlı isterse sayfa tabanlı koruma modeli söz konusu olsun kritik önemdedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Intel sisteminde CS segment yazmacının değerini MOV komutuyla ya da POP komutuyla değiştiremeyiz. (CS yazmacı push edilebilmektedir ancak POP edilememektedir.) CS yazmacının değiştirilmesinin dört yolu vardır:

- 1) Segmentli CALL komutlarıyla. unlara Intel uzak (far) call komutları da demektedir.
- 2) RETF ya da IRET komutları yoluyla
- 3) Segmentli JMP komutlarıyla. Bunlara Intel uzak (far) jump komutları demektedir.
- 4) Kapılar (gates) yoluyla

Segment belirtilerek yapılan CALL ve JMP işlemlerine uzak (far) CALL ve JMP işlemleri denilmektedir. Assembly'de uzak CALL ve JMP komutları segment ve offset arasına ':' getirilerek gösterilirler. Örneğin:

```
CALL    0x002B : 0x10000
```

gibi. Tabii "dolaylı uzak (indirect far)" CALL ve JMP işlemleri de uygulanabilir:

```
CALL    FAR    [EBX]
```

Bu komutta EBX yazmacının gösterdiği yerdeki düşük anlamlı 4 byte offset (yani EIP'ye yerleştirilecek değer), yüksek anlamlı 2 byte ise selektör (yani CS'ye yerleştirilecek değer) belirtir.

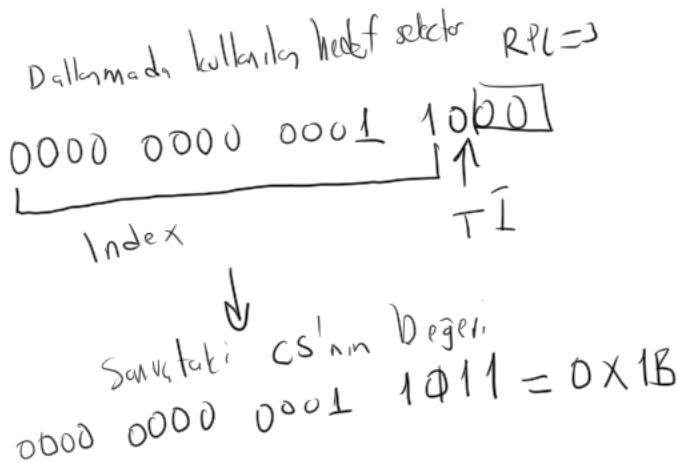
Segment'li uzak CALL ve JMP işlemleri CS'yi dolayısıyla da CPL'yi değiştirme iddiasındadır. Öncelikle kod segment betimleyicilerinin "conforming" ya da "non-conforming" biçiminde ikiye ayrıldığını belirtelim. Çünkü uzak dallanmalar sırasında yapılan kontroller dallanmada kullanılan selektörün gösterdiği betimleyicinin "conforming" kod segment betimleyicisi mi, yoksa "non-conforming" kod segment betimleyicisi mi olduğuna göre değişmektedir. "Conforming" ya da "non-conforming" olma durumunun selektörün gösterdiği betimleyicinin içerisinde kodlandığına dikkat ediniz.

"Non-conforming" kod segment betimleyicilerini gösteren selektörler ile yapılan JMP ve CALL işlemlerinde şu kontroller uygulanmaktadır:

- 1) Çalışmakta olan kodun CPL değerinin dallanmada kullanılan hedef selektörün belirttiği DPL değerine eşit olması gereklidir (ondan büyük ya da küçük olamaz).
- 2) Dallanılacak selektöre ilişkin RPL değerinin CPL'den daha öncelikli olması ya da eşit öncelikli olması gereklidir. (Yani nümerik olarak ifade edersek dallanılacak selektöre ilişkin RPL'nin CPL'den küçük ya da ona eşit olması gereklidir.)

Eğer bu koşullar sağlanıysa JMP ya da CALL işlemi yapılır. Ancak CS segment yazmacının CPL değeri değişmez, yalnızca dallanılacak selektörün "TI" ve "Index" bitleri CS'ye geçer. Örneğin bizim kodumuzun CPL'si 3 olsun. Biz de 0x0018 numaralı selektörü kullanarak uzak CALL işlemi yapmak isteyelim. 0x0018 numaralı selektörün belirttiği RPL değerinin 0 olduğunu görüyorsunuz. Bu selektörün gösterdiği kod segment betimleyicisinin DPL değerinin de 3 olduğunu varsayıyalım. Bu durumda yukarıdaki iki madde de

sağlanacaktır. Bu işlem sonucunda CS yazmacının düşük anlamlı 2 biti durum değiştirmeyecektir. Ancak "TI" ve "Indeks" bitleri 0x0018 selektöründen alınacaktır.

Dallanma sonrasında CS'nin değeri 0x001B olacaktır.

“Conforming” kod segment betimleyicisi ile yapılan JMP ve CALL işlemlerinde dallanılacak hedef selektöre ilişkin CPL değeri kontrol işlemine sokulmamaktadır. Dallanmanın başarılı olabilmesi için CPL’nin dallanmada kullanılan hedef selektörün gösterdiği betimleyicinin DPL değerinden daha düşük öncelikli ya da onunla eşit öncelikli olması gereklidir. Yani nümerik olarak dallanmanın yapılabilmesi için CPL \geq DPL olmak zorundadır. Görüldüğü gibi “conforming” kod segmente dallanılabilmesi için CPL’nin dallanılacak segmentin DPL’sinden daha az öncelikli ya da ona eşit öncelikli olması gereklidir. Fakat kontrolden geçildiğinde yine kodun CS selektöründeki CPL değeri değiştirilmemektedir. Yani özetle biz yüksek öncelikli “conforming” bir kod segmente dallanma yapabiliriz ancak bu dallanma sırasında kodumuzun önceliği değiştirilmemektedir.

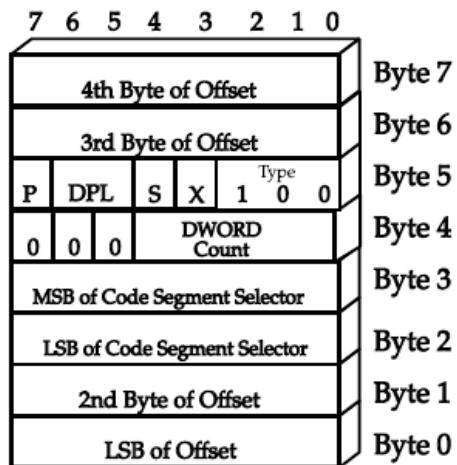
Yukarıdaki “non-conforming” ve “conforming” kod segment dallanmalarında hiçbir biçimde çalışmakta olan kodun CPL değerinin değiştirilmediğini bir kez daha vurgulamak istiyoruz. Çalışmakta olan kodun önceliğinin (yani CPL’sinin) değiştirilmesinin tek yolu kapı (gate) kullanmaktır.

9.6. Kapılar (Gates)

Intel işlemcilerinde çalışmakta olan kodun öncelik derecesini (yani CS yazmacının CPL bitlerini) değiştiren mekanizmaya kapı (gate) denilmektedir. Kapıların pek çok türü vardır. Ancak burada biz şimdilik “çağırma kapısı (call gate)” üzerinde duracağız. Çağırma kapılarına CALL ve JMP komutları ile dallanılabilmektedir.

Çağırma kapısı GBT (Global Betimleyici Tablosu) ya da YBT (Yerel Betimleyici Tablosu) içerisinde bir betimleyici biçiminde bulunmaktadır. Bu betimleyiciye “çağırma kapısı betimleyicisi (call gate descriptor)” denilmektedir. Çağırma kapısı uzak CALL ya da JMP komutlarıyla devreye sokulmaktadır. Çağırma kapısına uzak CALL ya da JMP işlemi yapılrken komutta belirtilen selektörün GBT ya da YBT’deki bir bir çağrıma kapısı betimleyicisini göstermesi gereklidir. Komuttaki offset herhangi bir değerde olabilir. Komuttaki offset komut tarafından kullanılmamaktadır. Çağırma kapısı betimleyicisinin genel formatı şöyledir:

Call Gate Descriptor Format

Çağırma kapısı betimleyicisinin içerisinde şu alanlar vardır:

- Hedef kod segment selektörü (CS).
- Hedef komut yazmacı offseti (EIP değeri).
- Betimleyicinin DPL'si (öncelik derecesi).
- Stack değişimi için (stack switch) kullanıcı stack'inden (user stack) kopyalanacak DWORD miktarı.

Çağırma kapısına uzak CALL ya da JMP komutlarıyla dallanma işlemi sırasında bazı kontroller yapılmaktadır. Yapılan kontroller CALL ve JMP komutları arasında ve çağrıma kapsısındaki CS selektörünün “conforming” olup olmamasına göre bazı küçük farklılıklar içermektedir. Genel olarak çağrıma kapısına dallanırken kontrole giren öğeler şunlardır:

- Dallanma işlemini yapan kodun CPL değeri.
- Kapıya uzak CALL ya da uzak JMP yapılrken kullanılan selektörün RPL değeri.
- Çağırma kapısı betimleyicisinin DPL değeri.
- Çağırma kapısı betimleyicisinin içerisindeki CS selektörünün belirttiği kod segment betimleyicisinin DPL değeri.

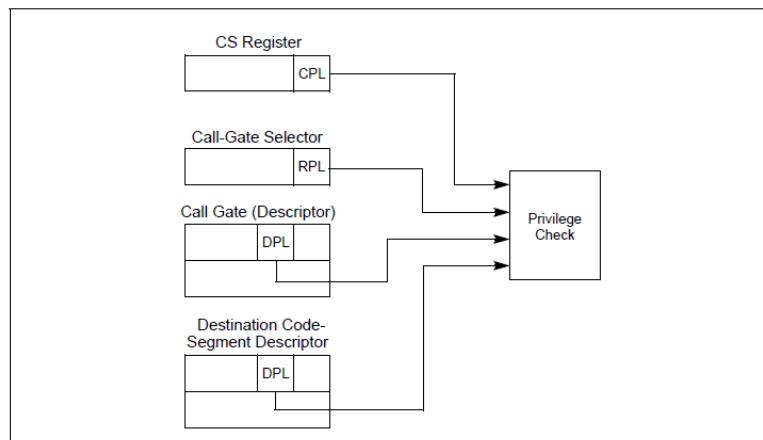

Figure 5-11. Privilege Check for Control Transfer with Call Gate

Çağırma kapısına yapılan uzak CALL işlemi sırasında çağrıma kapısı betimleyicisi içerisindeki selektörün gösterdiği kod segment betimleyicisinin “conforming” olup olmamasına bakılmaksızın şu kontroller uygulanmaktadır.

- 1) Çağırma işlemini yapan kodun CPL değerinin ve CALL komutunda kullanılan selektörün RPL değerinin

her ikisinin de komuttaki selektörün gösterdiği çağrıma kapısı betimleyicisinin DPL değerinden daha yüksek öncelikte ya da onunla aynı öncelikte olması gerekir. Yani nümerik olarak kontrolü şöyle ifade edebiliriz:

(CALL işlemini uygulayan kodun CPL değeri) \leq (çalışma kapısı betimleyicisinin DPL değeri) && (çalışmada kullanılan selektörün RPL değeri) \leq (Çalışma kapısı betimleyicisinin DPL değeri)

Bu kontrol bize şunu anlatmaktadır: Bizim çağrıma kapısına dallanabilmemiz için çağrıma kapısı betimleyicisinin DPL değerinden daha öncelikli olmamız ya da onunla eşit öncelikli olmamız gereklidir. Başka bir deyişle biz daha yüksek önceliğe sahip bir çağrıma kapısına dallanamayız.

2) Çağırma kapısı betimleyicisinin içerisindeki selektörün (yani CS'ye yüklenen değerin) gösterdiği betimleyicinin DPL değerinin o anda çalışmakta olan kodun CPL değerinden daha öncelikli ya da onunla eşit öncelikli olması gereklidir. Nümerik olarak kontrol şöyle ifade edilebilir:

(CALL işlemini uygulayan kodun CPL değeri) \geq (çalışma kapısı betimleyicisinin içerisindeki selektörün (yani hedef CS'nin) belirttiği kod segment betimleyicisinin DPL değeri)

Çalışma kapısına uzak JMP ile dallanılırken birinci maddede belirtilen kontrol yine aynı biçimde uygulanır. Ancak ikinci maddede küçük bir kontrol değişikliği söz konusudur:

2) Eğer çağrıma kapısı içerisindeki selektörün gösterdiği kod segment betimleyicisi “conforming” bir kod segment betimleyicisi ise bu durumda bu betimleyicinin DPL değerinin CPL değerinden daha öncelikli olması gereklidir. Ancak kod segment betimleyicisi “non-conforming” ise bu durumda hedef betimleyicinin DPL değerinin çalışmakta olan kodun CPL değerine eşit olması gereklidir.

Eğer uzak CALL işlemi ile çağrıma kapısına yapılan dallanmalarda kontrollerden başarılı olarak geçilirse CS yazmacı çağrıma kapısı içerisindeki selektör ile yüklenir. Ancak CS yazmacının düşük anlamlı iki biti olan CPL değeri buradaki selektörden değil çağrıma kapısı betimleyicisi içerisindeki bu selektörün gösterdiği kod segment betimleyicisinin DPL'sinden alınarak oluşturulmaktadır. (Çalışma kapısı içerisindeki CS selektörünün RPL değerinin herhangi bir kontrole sokulmadığını dikkat ediniz. Dolayısıyla bu selektörün RPL değerinin bir önemi yoktur). CS yüklenikten sonra EIP yazmacı da çağrıma kapısı içerisindeki dört byte'lık EIP alanındaki adres ile yüklenir. Bundan sonra ileride ele alınacağı gibi stack değişimi yapılip akış bu yeni yüklenen CS:EIP adresinden devam edecektir.

Intel'de uzak JMP komutu ile çağrıma kapısına dallanma yapıldığında öncelik yükselmesi yapılmamaktadır. Bu nedenle uzak JMP ile çağrıma kapısına dallanmanın pratikte öncelik yükselme için bir etkisi yoktur.

Biz burada yalnızca çağrıma kapısı (call gate) üzerinde durduk. Çalışma kapısı yalnızca CALL (ve JMP) makine komutlarıyla tetiklenmektedir. Halbuki “kesme kapısı (interrupt gate)” ve “tuzak kapısı (trap gate)” isimli iki kapı türü daha vardır. Bu kapılar kesme işlemleriyle tetiklenirler. Ancak kullanım amaçları ve kullanım sırasında uygulanan kontroller çok benzerdir.

Kapı konusunu tek bir cümleyle özetleyecek olursak şunları söyleyebiliriz: Biz az öncelikli bir kod olarak bir kapıya dallandığımızda kendimizi önceliğimiz yükseltilmiş olarak o kapı betimleyicisinin içerisinde belirtilen adreste buluruz.

9.6.1. Kapılardan Geri Dönüş

Çalışma kapısından geriye uzak RET (RETF) komutuyla dönülür. Kapıya uzak CALL ile dallanıldığından stack'e yalnızca EIP yazmacının değeri değil aynı zamanda CS yazmacının değeri de push edilmektedir. RETF makine komutu stack'teki eski CS ve EIP değerini alarak kodun kalınan yerden devamını sağlar. Çalışma kapısından dönüş için RETF uygulandığında RETF yüksek bir öncelikten düşük önceliğe geçiş yapıldığını doğrular ve eski CS'yi (dolayısıyla CPL'yi) geri yükler. İleride de görüleceği gibi kesme ve tuzak kapılarından geri dönüş de IRET makine komutuyla yapılmaktadır.

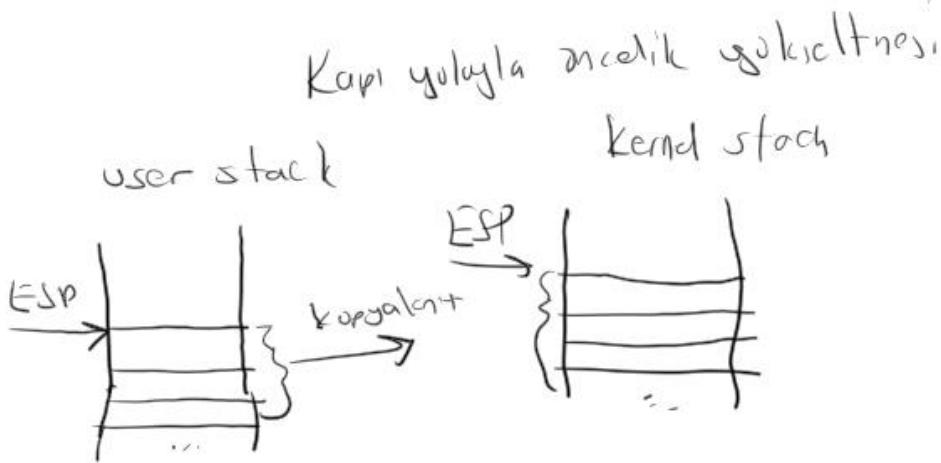
9.6.2. Kapılara Dallanma Sırasında Stack Değişimi (Stack Switch)

Kapı yoluyla yüksek öncelikli bir biçimde güvenli kodlara dallanıldığında stack'in düşük öncelikli kod bölgesinde kalmasının bazı potansiyel tehlikeleri vardır. Bunu anlamak için kapı yoluyla işletim sisteminin bir sistem fonksiyonunu çağrırdığımızı düşünelim. Eğer işletim sisteminin CPL değeri 0 ile çalıştırılan güvenli kodlarının kullandığı stack "kullanıcı modunda (user mode)" kalırsa şu tehlikeler söz konusu olabilmektedir:

1) Kullanıcı modundaki ($CPL = 3$) prosesin başka bir thread'i bu stack'i yanlışlıkla bozabilir. Bu durumda sistem fonksiyonları da aynı stack'i kullandığı için onların çalışması bozulur. Bundan da tüm sistem etkilenebilir.

2) Kullanıcı modunda ($CPL = 3$) kullanılan stack bir biçimde taşabilir. Bu da yine sistem fonksiyonun kesilmesine ve tüm sistemin çökmesine yol açabilir.

İşte bunun engellenmesi için kapı yoluyla öncelik yükseltmesi sırasında otomatik "stack değişimi (stack switch)" yapılmaktadır. Yani biz bir kapı yoluyla kodumuzun önceliğini yükselterek bir noktaya dallandığımızda artık kullanılan stack de otomatik olarak değiştirilmektedir. Başka bir deyişle kapıya dallanma sırasında SS ve ESP yazmaçları artık güvenli bir stack'i gösterecek hale getirilmektedir. Örneğin biz kapı yoluyla bir sistem çağrıması yapmış olalım. Sistem fonksiyonu çalışırken artık onun kullandığı stack bizim stack'ımız olmayacağından emin olacaktır. İşletim sisteminin sağladığı güvenli bir stack olacaktır. Tabii stack değişimi otomatik olarak yapılırken düşük öncelikli koda ilişkin stack'in tepesindeki belli bir bölümün yüksek öncelikli stack'e kopyalanması da gereklidir. Çünkü sistem fonksiyonları gibi yüksek öncelikli fonksiyonları çağrıran kodlar parametre aktarımını stack yoluyla yapabilmektedirler. Bu durumda o parametrelerin de yeni stack'e taşınması gerekecektir.

Pekiyi otomatik stack değişiminde yeni stack'in yeri nasıl belirlenmektedir? İşte henüz açıklamadığımız bir veri yapısı daha bu noktada devreye girmektedir. Buna TSS (Task State Segment) denilmektedir. Bir kod çalışırken o kodun ilişkin olduğu bir TSS alanı vardır. Kapıya dallanma yapıldığında yeni stack'in yeri o kodun ilişkin olduğu TSS alanında belirtilmektedir. Eski stack'ten yeni stack'e kaç byte kopyalanacağı bilgisinin çağrıma kapısı betimleyicisinin içerisinde bulunduğu anımsayınız.

9.6.3. İşletim Sisteminin Sistem Fonksiyonları ve Kapılar

Korumalı moda çalışan Windows, Linux ve Mac OS X gibi işletim sistemlerinde sıradan proseslerin kodları $CPL = 3$ önceliğinde çalışmaktadır. Bu kodlar işletim sisteminin yüksek öncelikle çalışması gereken sistem fonksiyonlarını kapılar yoluyla çağrırlar. Böylece işletim sisteminin sistem fonksiyonları çalışırken kodun önceliği $CPL = 0$ 'a yükseltilmiş olur. Bu sürece "prosesin kullanıcı modundan çekirdek moduna

geçmesi (user mode to kernel mode transition)” denilmektedir. Yani bu sistemlerde bizim programlarımız aslında sürekli olarak CPL = 3 ile kullanıcı modunda çalışmamaktadır. Sistem fonksiyonları ya da aygit sürücülerdeki kodlar çağrılığında programımızın öncelik seviyesi geçici olarak CPL = 0'a yükseltilmektedir. İşte kapılar Intel işlemcilerindeki bu geçiş sağılayan mekanizmalardır.

Linux, BSD ve Mac OS X sistemlerinde sistem fonksiyonları geleneksel olarak 80h kesmesi yoluyla çağrılmaktadır. (Yeni sistemler 64 bit Intel işlemcilerindeki SYSENTER ve SYSEXIT makine komutlarını da bu amaçla kullanabiliyorlar. Bu komutlar 64 bit çalışmanın anlatıldığı bölümde ele alınmaktadır.) Bu 80h kesmesi bir tuzak kapısını tetikler. Bu kapı da kodun önceliğini CPL = 0'a çekerek kodun işletim sisteminin belirlediği bir noktaya aktarılmasını sağlar. İşte o noktada çağrılan sistem fonksiyonunun numarasına göre akış ilgili sistem fonksiyonun koduna aktarılmaktadır. Örneğin Linux sistemlerinde sistem fonksiyonu 80h kesmesi ile çağrılmadan önce onun numarası EAX yazmacına yerleştirilir. Böylece akış çekirdek moduna geçtiğinde buradaki kod EAX yazmacının değerine bakarak akışı uygun yere aktarır. Bu süreci aşağıdaki kodla temsil edebiliriz:

```
SYS_ENTER: // kapıya girildiğinde akışın aktarıldığı yer. Artık kod için CPL = 0'dır
switch (eax) {
    case 1:
        sys_exit();
        break;
    case 2:
        sys_fork();
        break;
    case 3:
        sys_read();
        break;
    ...
}
```

Tabii biz bu sözde kodu (pseudo code) yalnızca kafanızda bir fikir oluşsun diye verdik. Aslında Linux'ta uygun sistem fonksiyonuna dallanma işlemi EAX yazmacı switch içerisinde sokularak değil bir diziye index yapılarak bir "look up" tablosu yoluyla gerçekleştirilmektedir. Yani bu sistemlerde sistem fonksiyonlarının adresleri bir dizide tutulmaktadır. Sistem fonksiyonlarının numarası da (EAX yazmacı içerisindeki değer) bu diziye indeks yapılarak dolaylı CALL işlemi ile çağrılmaktadır.

Linux sistemleriyle BSD ve Mac OS X arasında sistem fonksiyonlarının çağrılmaması arasında küçük bir farklılık vardır. Linux'ta sistem fonksiyonlarının parametreleri yazmaçlarla aktarılırken BSD ve Mac OS X sistemlerinde -tipki C'deki gibi- stack yoluyla aktarım yapılmaktadır. (Ayrıca Linux sistemlerindeki sistem fonksiyonlarının numaralarının ve parametrik yapılarının BSD ve Mac OS X sistemleriyle bire bir aynı olduğunu da düşünmemelisiniz.) Windows sistemlerinde ise çekirdek moduna geçiş genel olarak 2EH kesmesiyle yapılmaktadır. Fakat genel mekanizma Linux, BSD ve Mac OS X sistemlerine oldukça benzemektedir.

9.6.4. Korumalı Moddaki Çalışmanı Özeti

Korumalı mod proseslerin bir arada çalıştığı çok prosesli sistemlerde sistem güvenliğini artırmak için düşünülmüştür. Intel'in koruma mekanizmasında dört öncelik derecesi vardır. Ancak işletim sistemleri genellikle yalnızca iki dereceyi kullanmaktadır: 0 ve 3. Intel sisteminde düşük numara daha yüksek, yüksek numara ise daha düşük öncelik belirtmektedir. 0 önceliğine “çekirdek modu (kernel mode)” önceliği, 3 önceliğine de “kullanıcı modu (user mode)” önceliği denilmektedir.

32 bit Windows ve Linux gibi sistemler düz model (flat model) kullanmaktadır. Bu modelde tüm segment yazmaçlarının gösterdiği betimleyicilerin taban adresleri 0 ve limit değerleri de 4 GB'dır. Düz modelde segment tabanlı bir koruma uygulanmamaktadır. Yani bu modelde bir prosesin CS yazmacı dışındaki segment yazmaçlarının değerlerini değiştirmesi için bir gereklilik yoktur. Zaten düz model uygulayan

sistemlerde genellikle tüm kullanıcı mod programları için tek bir kod ve data/stack betimleyicisi kullanılmaktadır. Bu betimleyicilerle de terorik olarak belleğin her yerine erişilebilmektedir.

Korumalı modda o anda çalışmakta olan kodun öncelik derecesi CS yazmacının düşük anlamlı iki bitiyle belirlenmektedir. Bu bitlere CPL (Current Privilege Level) denir. Intel'de özel makine komutlarını ancak CPL değeri 0 olan kodlar kullanabilirler. Böylece sıradan prosesler CPL = 3 değeriley çalıştırıldıkları için bu makine komutlarını kullanamamaktadır. Ayrıca CPL değeri sayfalama mekanizması aktifken bellekte sayfalara erişirken de kontrol işlemlerine sokulmaktadır. Şöyled ki: Her sayfanın iki öncelik derecesi vardır. Önceliklerden birine "kullanıcı (user)", diğerine ise "yönetici (supervisor)" önceliği denir. CPL değeri 1, 2 ve 3 olan kodlar ancak kullanıcı önceliğindeki sayfalara erişebilirler. CPL değeri 0 olan kodlar ise tüm sayfalara erişebilmektedir. İşletim sisteminin çekirdek kodları "yönetici (supervisor)" önceliğindeki sayfalarda tutulur. Böylece bu alanlara yalnızca işletim sisteminin kodları erişebilmektedir.

Korumalı modda programcı DS, ES, SS, FS ve GS segment yazmaçlarındaki değerleri MOV komutlarıyla değiştirmek isterse bazı kontroller uygulanmaktadır. Özett olarak programcı CPL değerinden daha yüksek önceliğe sahip bir betimleyiciyi gösteren selektörü bu segment yazmaçlarına yükleyememektedir. Zaten yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Windows gibi Linux gibi sistemler "düz bellek modeli (flat model)" kullanmaktadır. Düz bellek modelinde de DS, ES, SS, FS ve GS segment yazmaçlarını yüklemek istemenin pratikte bir amacı yoktur.

Korumalı modda çalışmakta olan kodun önceliğinin yükseltilmesi uzak CALL ve JMP işlemleriyle yapılamamaktadır. Bunu yapmanın tek yolu "kapı (gate)" denilen özel bir mekanizmayı kullanmaktadır. Düşük öncelikli kodlar kapı ile belirtilen adreste kodları yüksek öncelikle çalıştırabilmektedir.

9.7. 32 Bit Intel İşlemcilerinde Sayfalama (Paging) İşlemleri

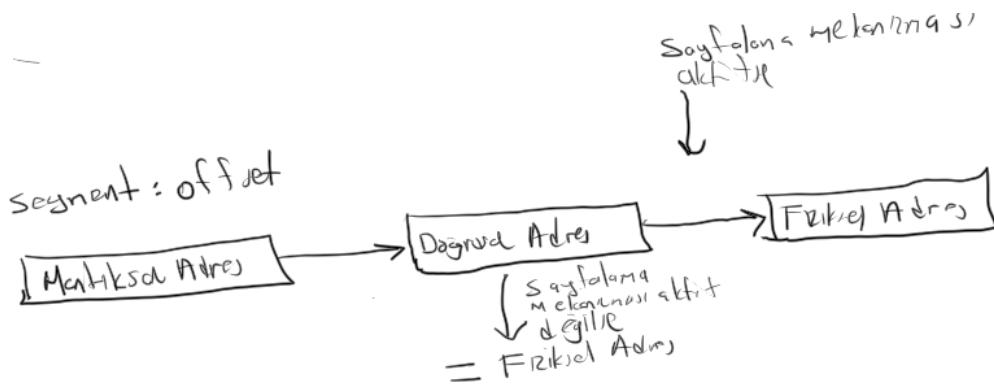
Sayfalama mekanizması modern ve geniş kapasiteli pek çok işlemcide bulunmaktadır. Intel işlemcileri 80386 ile birlikte sayfalama mekanizmasına sahip olmuşlardır. Intel 64 bite geçildiğinde sayfalama mekanizmalarında da birtakım eklentiler yapmıştır. Biz burada şimdilik 32 bit Intel işlemcilerindeki sayfalama mekanizması üzerinde duracağız.

Intel terminolojisinde adres kavramı üç gruba ayrılmaktadır:

- 1) Mantıksal Adresler (Logical Addresses)
- 2) Doğrusal Adresler (Linear Addresses)
- 3) Fiziksel Adresler (Physical Addresses)

Segment ve Offset'ten oluşan "segment : offset" biçiminde belirtilen adreslere mantıksal adresler denir. Anımsanacağı gibi aslında korumalı modda her adres bir mantıksal adresdir. İşlemci segment ile belirtilen selektörün gösterdiği yerdeki betimleyicinin içerisindeki taban adresi offset ile toplar ve buradan doğrusal adresi elde eder. Yani doğrusal adres segment-offset işlemi yapıldıktan sonra elde edilen adres değeridir. Anımsanacağı gibi Windows, Linux, Mac OS X gibi "düz model (flat model)" kullanan işletim sistemlerinde zaten segment yazmaçlarının gösterdiği betimleyicilerin taban kısımları sıfırdır. Dolayısıyla düz bellek modeli kullanan sistemleri sanki hiç segment yokmuş gibi düşünebiliriz. Bu sistemlerde offset zaten doğrusal adres belirtiyor durumdadır.

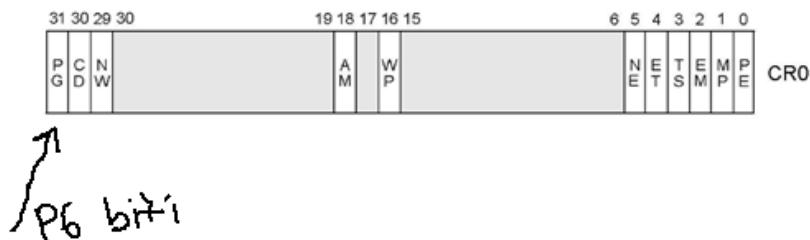
Intel işlemcilerinde sayfalama (paging) denilen mekanizma etkin hale getirilebilir ya da kapatılabilir. Bu sistemlerde eğer sayfalama mekanizması etkin değilse (yani kapalıysa) doğrusal adreslerle fiziksel adresler arasında bir fark yoktur. Yani doğrusal adresler aynı zamanda RAM'de yer belirten gerçek fiziksel adreslerdir. Ancak eğer sayfalama denilen bu mekanizma etkinse (yani açıksa) doğrusal adresler RAM'de yer belirten fiziksel adresler değildir. Gerçek fiziksel adresler doğrusal adreslerin bir işleme sokulmasıyla elde edilmektedir. Bu durumu şekilsel olarak şöyle gösterebiliriz:

Intel işlemcilerinde doğrusal adresleri fiziksel adreslere dönüştüren bölüme "sayfalama birimi (paging unit)" denilmektedir.

Anımsanacağı gibi Intel işlemcileri reset edildiğinde çalışma "16 bit gerçek moddan" başlamaktadır. Bu modda sayfalama etkin değildir. Gerçek modda adreslerin offset kısımları 16 bittir, segment yazmacıları selektör belirtmez. Mantıksal adresler segmentin 16 ile çarpılıp offset ile toplanmasıyla elde edilir. Gerçek modda sayfalama mekanizması etkin olmadığı için de doğrusal adres aynı zamanda fiziksel adres anlamına gelmektedir. (Gerçek moddaki çalışma ana hatlarıyla ileri bölümlerde ele alınmaktadır.)

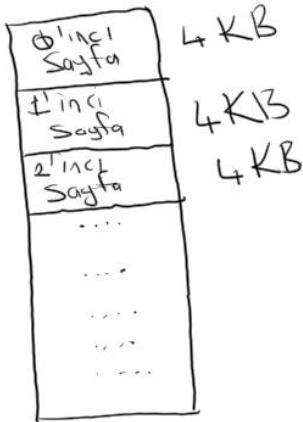
Intel işlemcilerinde sayfalama mekanizması ancak korumalı modda etkin hale getirilebilmektedir. Sayfalama mekanizmasını etkin hale getirmek için CR0 yazmacının en son biti olan 31 numaralı bit set edilir. Bu bite PG (Paging) biti denilmektedir.

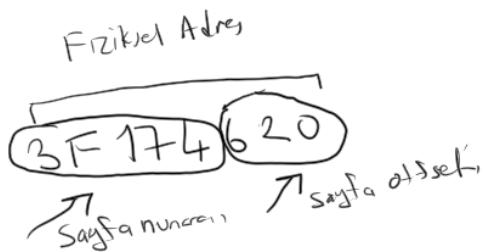
Aardışıl belli uzunluktaki byte byte topluluğuna sayfa (page) denilmektedir. Bir sayfanın kaç byte uzunlukta olacağı işlemci ailesine bağlı olarak değişebildiği gibi aynı işlemci ailesinde modelden modele de değişebilmektedir. 32 bit Intel işlemcilerinde bir sayfa 4 KB (4096 byte) ya da 4 MB (4194304 byte) büyüğünde olabilmektedir. 4 MB'lık sayfalara "büyük sayfalar" denir. Büyük sayfalar şimdilik işletim sistemleri tarafından tercih edilmemektedir. O halde 32 bit Intel işlemcilerinde ağırlıklı kullanılan sayfa uzunluğunun 4 KB (4096 byte) olduğunu söyleyebiliriz. Sparc ve Alpha işlemcilerinde sayfalar 8 KB uzunluğundadır. Biz buradaki notlarımızda aksi belirtilmediği sürece sayfa uzunlıklarının 4 KB olduğunu varsayıcağız.

Sayfalama mekanizmasında fiziksel bellekteki her 4 KB'ye bir sayfa numarası karşı düşürülmüştür. Örneğin fiziksel belleğin tepesindeki ilk 4 KB 0 numaralı sayfayı, ikinci 4 KB 1 numaralı sayfayı, üçüncü 4 KB 2 numaralı sayfayı oluşturmaktadır. Fiziksel bellek bu biçimde sayfalar temelinde numaralandırılmıştır.

Fiziksel Bellek

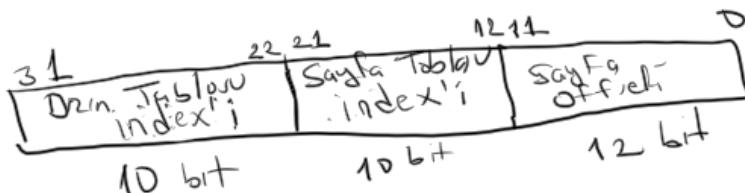

Bilindiği gibi 32 bit sistemlerde adresler 32 bit uzunluğundadır. Biz 32 bitlik adresleri 8 hex digit ile gösterebiliriz. Bu durumda 32 bit fiziksel bir adresin hangi fiziksel sayfada olduğu adres değerinin 4096'ya bölünmesiyle elde edilebilir. Hex sistemde bir değeri 4096'ya bölmek onun düşük anlamlı 3 hex digit'ini atmakla yapılabilir. 32 bitlik bir fiziksel adresin hangi fiziksel sayfaya karşı geldiğini belirledikten sonra o fiziksel sayfadan ne kadar ileride olduğunu da belirleyebiliriz. Adresin onun içinde bulunduğu fiziksel sayfanın neresinde olduğu bilgisine "sayfa offset'i" denilmektedir. Adresin sayfa offset'i onun 4096'ya bölümünden elde edilen kalanla elde edilebilir. Hex sistemde bir değerin 4096'ya bölümünden kalan o değerin düşük anlamlı 3 hex digitidir. Bu durumda 32 bitlik fiziksel bir adresin yüksek anlamlı 5 hex digit'i onun fiziksel sayfa numarasını, düşük anlamlı 3 hex digit'i de sayfa offset'ini verecektir. Örneğin:

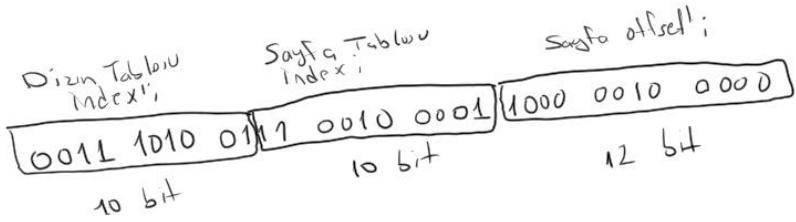

9.7.1. Sayfalama Birimi Tarafından Doğrusal Adreslerin Fizikselle Dönüşürlmesi

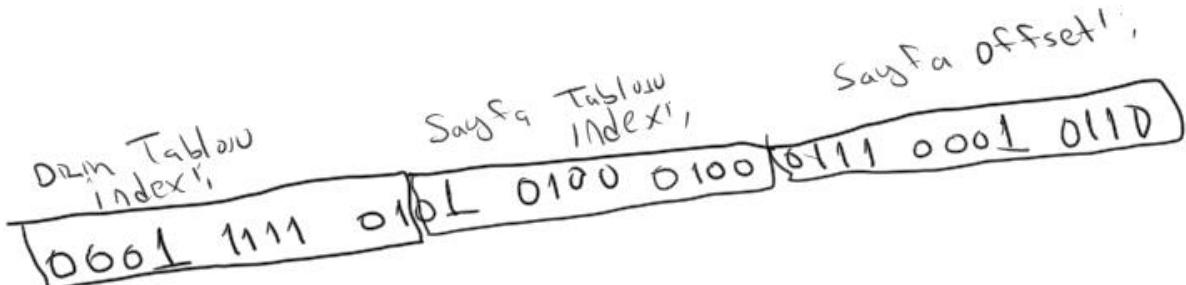
4 KB'lık sayfaların kullanıldığı 32 bit Intel işlemcilerinde doğrusal adresler kendi içerisinde üç parçaya ayrılmaktadır: "Dizin Tablosu Index'i", "Sayfa Tablosu Index'i" ve "Sayfa Offset'i".

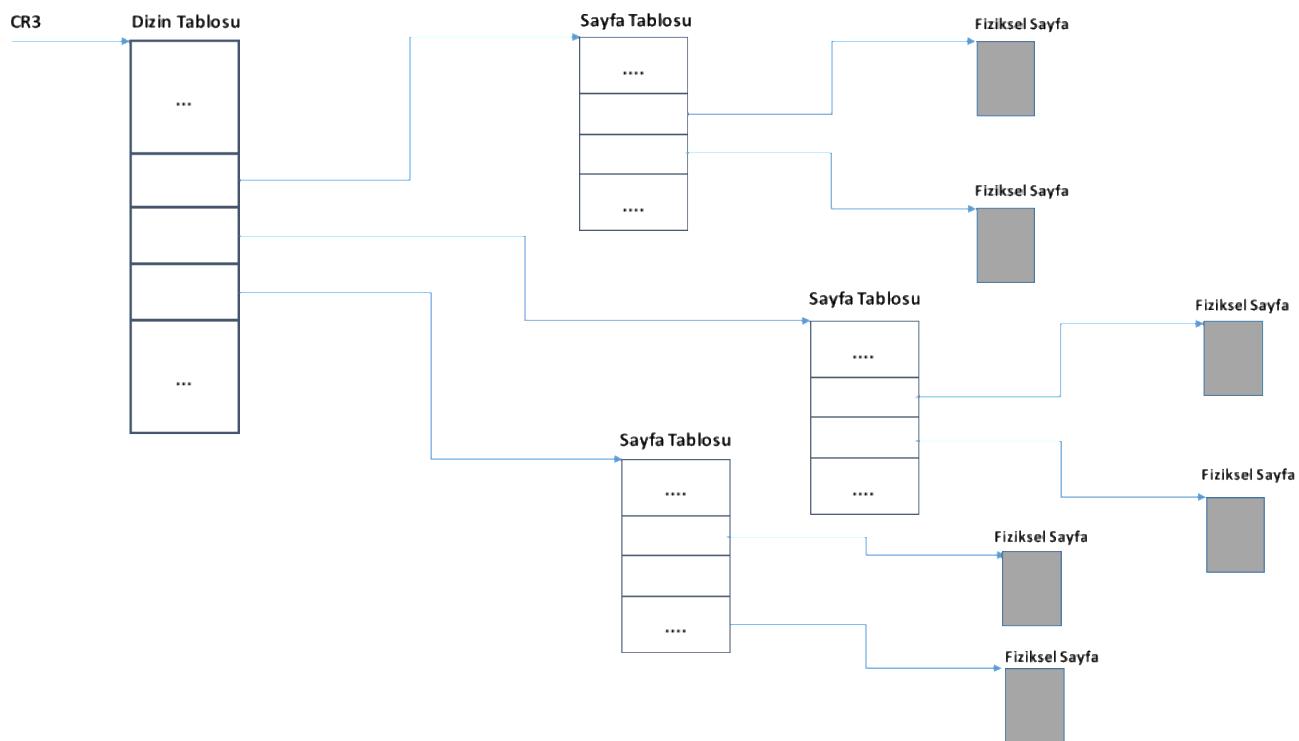
Şimdi birkaç örnek üzerinde duralım. Doğrusal adres hex sistemde 3A721820 biçiminde olsun. Biz bu değeri 2'lük sistemde ifade edip parçalarına şöyle ayırtırabiliriz:

Şimdi de aynı işlemi 1F544716 adresi için yapalım:

Doğrusal adreslerin fizikselleştirilmesi işleminde iki grup tablodan faydalananmaktadır: "Dizin tablosu (page directory)" ve "sayfa tablosu (page table)". Dizin tablosu toplamda bir tanedir ancak sayfa tabloları fizikselleşmiş RAM büyüğünü bağlı olarak birden fazla sayıdadır. Dizin tablosu sayfa tablolarının fizikselleşmiş sayfa numaralarını gösteren bir dizi gibi düşünülebilir. Dizin tablosu dizin elemanlarından (page directory entry) oluşmaktadır. Her dizin elemanı bir sayfa tablosunun fizikselleşmiş sayfa numarasını ve özelliklerini tutmaktadır. Sayfa tabloları da sayfaların fizikselleşmiş sayfa numaralarını tutan bir dizi gibi düşünülebilir. Sayfa tablosu "sayfa elemanlarından (page table entry)" oluşmaktadır. Her sayfa elemanı bir fizikselleşmiş sayfanın numarasını ve onun bazı özelliklerini tutmaktadır. Dizin elemanları ve sayfa elemanları 4 byte uzunluğundadır.

Doğrusal adresin yüksek anlamlı 10 biti (dizin tablo indeksi) dizin tablosu denilen tabloda bir indeks belirtmektedir. Dizin tablosundan bu indeksteki eleman çekilerek doğrusal adresin ilişkin olduğu sayfa tablosunun fizikselleşmiş sayfa numarası elde edilir. (Bu değer 4096 ile çarpılıp sayfa tablosunun fizikselleşmiş adresi hesaplanabilir.) Doğrusal adresin ortadaki 10 biti de (sayfa tablosu indeksi) sayfa tablosunda bir indeks belirtmektedir. Bu değer de dizin tablosundan elde edilen sayfa tablosuna indeks yapılarak doğrusal adresin

ilişkin olduğu fiziksel sayfa numarası elde edilmektedir. (Bu değer 4096 ile çarpılarak fiziksel sayfanın adresi hesaplanabilir.) Böylece doğrusal adresin yüksek anlamlı 20 bitinden bu doğrusal adrese karşılık gelen fiziksel sayfa adresi elde edilmiş olur. İşte bu fiziksel sayfa adresi offset ile toplanarak doğrusal adrese karşı gelen nihai fiziksel adres elde edilmektedir. İşlemci her adres işleminde yukarıdaki algoritmayı uygulayarak o doğrusal adresi fiziksel adrese dönüştürmekte ve ondan sonra RAM erişimini yapmaktadır. Bu işlem aşağıdaki gibi bir şekilde gösterilebilir:

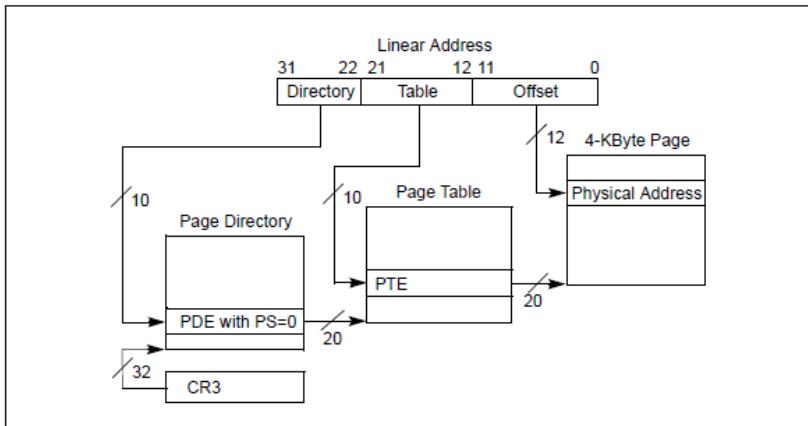
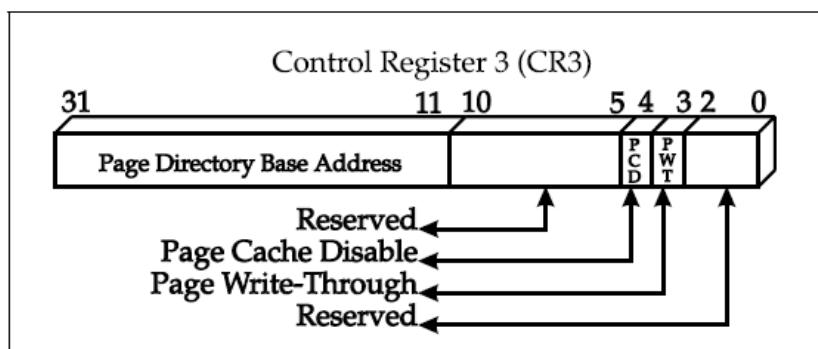

Figure 4-2. Linear-Address Translation to a 4-KByte Page using 32-Bit Paging

Bu şekil Intel'in orijinal dokümanlarından alınmıştır. Intel'in çizimlerde bizim yaptığımızın aksine düşük adresi daha aşağıda gösterdiğini anımsatalım.

Gördüğü gibi doğrusal adresler iki tabloya bakılarak fiziksel adreslere dönüştürülmektedir. Önce dizin tablosundan sayfa tablosunun fiziksel sayfa numarası bulunmakta sonra da sayfa tablosundan doğrusal adresin ilişkin olduğu fiziksel sayfanın numarası elde edilmektedir. Peki dizin tablosu nerededir? İşte Intel işlemcileri dizin tablosunu CR3 yismli kontrol yazmacının gösterdiği yerde aramaktadır. Bu durumda sayfalama mekanizmasının çalışabilmesi için önce dizin tablosunun ve sayfa tablolarının oluşturulması ve CR3 yazmacının da dizin tablosunun adresini gösterir hale getirilmesi gerekmektedir. CR3 yazmacının bitleri aşağıdaki gibidir:

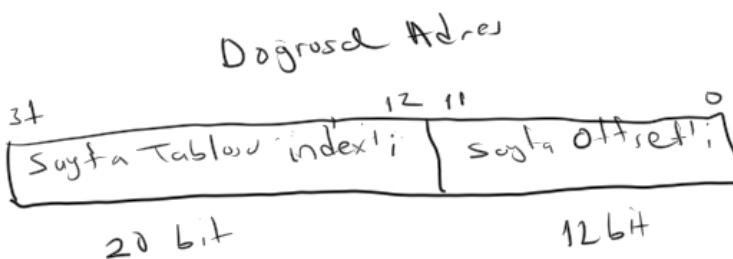

Sekilden de anlaşılabileceği gibi CR3 yazmacı dizin tablosunun fiziksel adresini değil, fiziksel sayfa numarasını tutmaktadır. Çünkü Intel'de dizin tabloları ve sayfa tabloları 4 KB'ye hizalanmış olmak zorundadır. CR3 yazmacının yüksek anlamlı 20 biti dizin tablosunun fiziksel adres numarasını tutmaktadır. Bu değer 4096 ile çarpılarak dizin tablosunun fiziksel adresi elde edilebilir. CR3 yazmacının diğer bitleriyle biz şimdilik bu aşamada ilgilenmeyeceğiz.

Dizin tablosu 4 KB uzunluktadır. Nereden mi anladık? Doğrusal adresinindeki dizin indeksi 10 bittir. Bu da tabloda toplam 1024 girişin bulunduğu anlamına gelir. Bir giriş 4 byte olduğuna göre dizin tablosunun toplam uzunluğu 4 KB olacaktır. Aynı nedenden dolayı sayfa tabloları da 4 KB uzunluğundadır. Doğrusal adreslerdeki sayfa tablo indeksinin de 10 bit olduğuna dikkat ediniz.

Peki doğrusal adresin fiziksel adrese dönüştürülmesi sürecinde doğrusal adres için neticede bir fiziksel

sayfa bulunduğu göre bu işlem neden iki aşamada ve iki tablo kullanılarak yapılmaktadır? Örneğin doğrusal adres aşağıdaki gibi üç parça değil de iki parçaaya ayrılsaydı sistem daha basit olmaz mıydı?

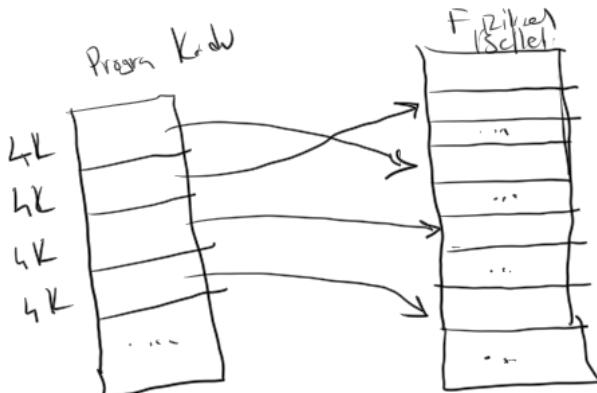
Yani sistemde yalnızca tablosu olsayıd ve doğrusal adresin yüksek anlamlı 20 biti bu tabloya indeks yapılip oradan fiziksel sayfa numarası çekilseydi sistem daha basit olmaz mıydı? Evet bu durumda belki sistem daha basit olurdu. Ancak bu durumda sayfa tablosu yaklaşık 1 milyon elemandan oluşurdu. Böyle bir sayfa tablosunun kaplayacağı alan da 4 MB olurdu. Aslında ileride de ele alınacağı gibi sayfa tablolarının hepsi doldurulmak zorunda değildir. Yalnızca gerektiği miktarda sayfa tablosunun doldurulması yeterli olabilmektedir. İşte bunu dikkate aldığımızda iki kademeli dönüştürme toplamda çok daha az meta-data alanı gerektirir. Adres alanının daha geniş olduğu 64 bit sistemlerde genellikle iki değil üç kademeli bir tablo tercih edilir. Gerçekten de X64 işlemcilerinde üç kademeli sayfa tabloları kullanılmaktadır.

Doğrusal adreslerin dizin ve sayfa tablolarına bakılarak fiziksel adreslere dönüştürülmesi pek çok bellek okumasına yol açacak potansiyelidir. Pekiyi böyle olduğu halde sistem neden yine de çok hızlı çalışmaktadır? İşte Intel tasarımcıları dizin ve sayfa tablolarına sık sık başvurmamak için orada son okunan girişleri işlemci içerisindeki bu amaçla oluşturulmuş bir cache sistemine aktarmaktadır. Bu cache sistemine "TLB (Translation Lookaside Buffer)" denilmektedir. Böylece işlemci belli süreden sonra okuduğu dizin ve sayfa tablo girişlerini bir daha okumak için belleğe başvurmaktadır. TLB isimli cache'i işlemcinin içerisindeki L1 cache ile karıştırmayınız. TLB yalnızca dizin ve sayfa girişlerini tutan çok hızlı bir tampon bellektir. Halbuki L1 cache genel amaçlı bir cache sistemidir.

9.7.2. Sayfalama Mekanizmasının Anlamı

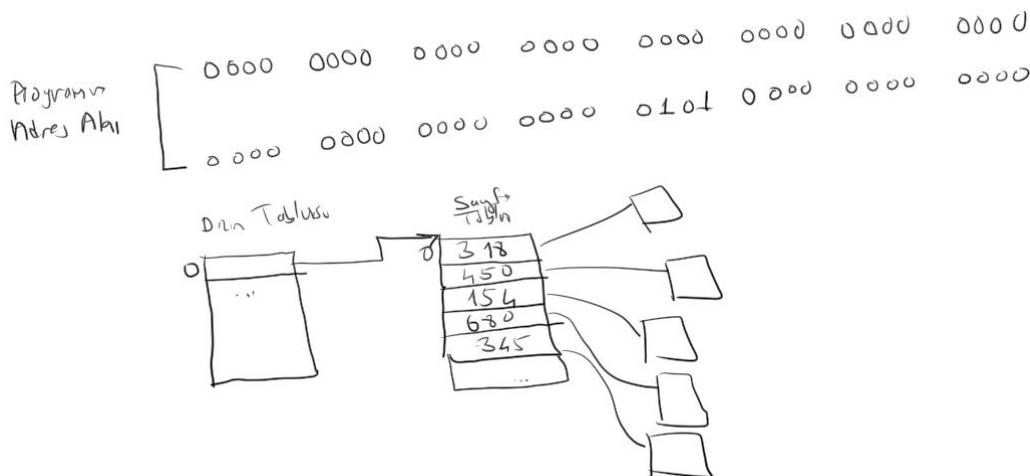
Sayfalama mekanizması sayesinde bir programın fiziksel belleğe ardışıl yüklenme zorunluluğu ortadan kaldırılır. Böylece fiziksel bellek bölünmesinin (fragmentation) belli ölçülerde önüne geçilebilmektedir. Bunun dışında sayfalamanın "sanal bellek mekanizmasının (virtual memory)" gerçekleştirilmesinde de faydalankmaktadır. Sanal bellek mekanizması sonraki bölümde ele alınmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi sayfalama mekanizması sayesinde bir programın 4KB'lık kısımları fiziksel belleğe ardışıl yüklenmek zorunda değildir. Bunu aşağıdaki gibi bir şekilde gösterebiliriz:

Sayfalama mekanizmasının kullanıldığı sistemlerde programlarımız belleğe ardışıl yüklenecekmiş gibi derlenir ve bağlanır. Ancak işletim sistemi programımızı aslında fiziksel belleğe ardışıl yüklememektedir. Programımızın 4KB'lık kısımları birbirleriyle ilgisiz fiziksel sayfalarda bulunuyor olabilir. Ancak sanki o

fiziksel sayfalar sayfa tablosu yoluyla ardışılım gibi gösterilebilmektedir. Örneğin 20K uzunluğunda (5 sayfalık) bir programımız sanki belleğin tepesinden itibaren ardışılı yüklenenmiş gibi derlenip bağlanmış olsun. Biz programımıza baktığımızda sanki onun fiziksel belleğe ardışılı yüklenmesi gerektiğini düşünebiliriz. Halbuki sayfalama mekanizması sayesinde programımızın mantıksal ardışılılığı bozulmadan onun 4 KB'lık parçaları fiziksel bellekte farklı yerlere yüklenebilir.

Gerçekten de Windows, Linux ve Mac OS X gibi sistemlerde aslında programlar sanki tek parça ve ardışılı olarak belleğe yüklenenmiş gibi derlenip bağlanmaktadır. Ancak bu işletim sistemleri onları farklı fiziksel sayfala yükleyip bu ardışılılığı dizin ve sayfa tablolarını organize ederek yapay biçimde sağlarlar. Bu sistemlerde kodları debugger'lar altında görüntüülerken hiçbir zaman bu debugger'lar bize gerçek fiziksel adresleri göstermezler. Onların gösterdikleri adresler her zaman henüz dönüştürülmemiş olan doğrusal adreslerdir.

Sayfalama mekanizmasını kullanan işletim sistemleri şüphesiz hangi fiziksel sayfaların boş olduğunu hangilerinin hangi programlar tarafından kullanıldığını izlemek zorundadır. Yeni bir program yüklendiğinde işletim sistemi onun için boş fiziksel sayfalardan yerler tahsis etmektedir. Bir program sonlandığında benzer biçimde işletim sistemi o programın kullandığı fiziksel sayfaları “boş (free)” olarak işaretler. Sayfalama mekanizması genellikle sanal bellek mekanizmasını oluşturmak için kullanılmaktadır. Sanal bellek (virtual memory) konusu ileride ele alınacaktır.

Sayfa Düzeyinde Koruma İşlemleri

Intel işlemcileri (diğer işlemcilerin büyük bölümünde de böyle) safta tabanlı bir koruma mekanizmasına da sahiptir. Özellikle “düz model (flat model)” kullanan Windows, Linux ve Mac OS X gibi sistemler bellek korumasını prosesleri izole ederek sayfa tabanlı olarak gerçekleştirirler. Sayfa tabanlı bellek korumasının üç özelliği vardır. Sayfaya erişim ancak “çekirdek modunda ($CPL = 0$)” yapılabilir. Bir sayfa yazmaya karşı korunabilir ve sayfadan program çalıştırma engellenebilir. Öncelikle dizin tablosundaki girişlerin (directory table entries) ve sayfa tablosundaki girişlerin formatlarına bakalım:

Figure 13-7: Page Directory Entry Format

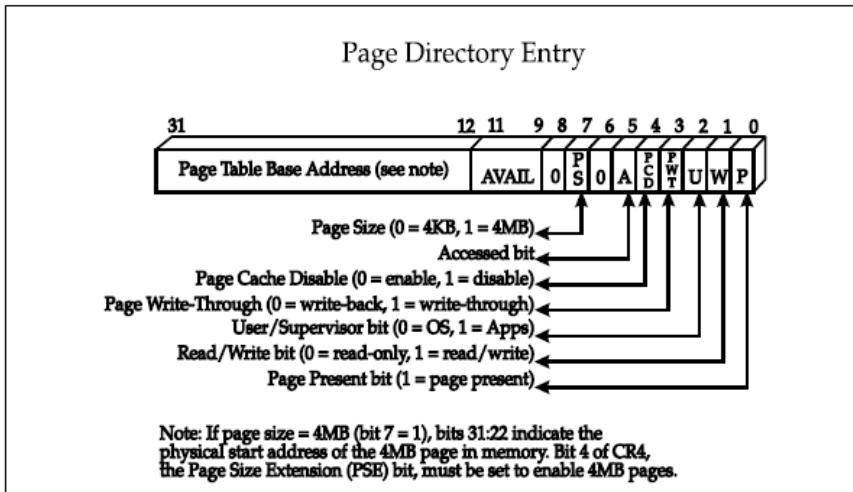
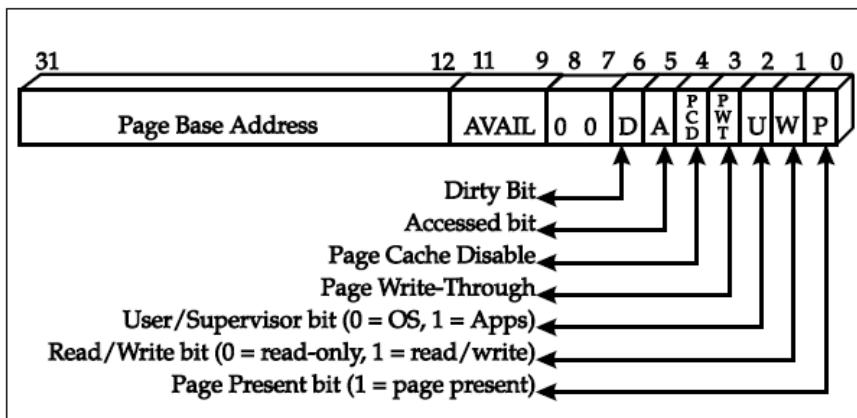

Figure 13-11: Page Table Entry Format

Dizin tablosu girişleriyle (elemanlarıyla) sayfa tablosu girişleri (elemanları) yapı olarak birbirlerine çok benzemektedir. Her iki girişte de 0 numaralı bite P (present) biti denilmektedir. Bu bir 1 ise ilgili sayfa tablosu ya da fiziksel sayfa mevcut değildir. Dizin tablosu girişi ya da sayfa tablosu girişinde P biti 0 ise işlemci “sayfalama hatası (page fault)” kesmesi oluşturur. Bu bit sanal bellek mekanizmasında kullanılmaktadır. İleride ele alınacaktır.

Her iki giriş türünde de 1 numaralı bit W bitidir. Bu bitin 1 olması bizim ilgili sayfaya yazma yapabileceğimiz anlamına gelmektedir. Bu bit 0 ise ilgili sayfaya yazma yapmak istenirse “sayfalama hatası (page fault)” kesmesi oluşur. Dizin tablosu elemanı bu bakımından ana şalter görevi yapar. Yani dizin tablosunun ilgili elemanın W biti 0 ise o dizin tablosun gösterdiği sayfa tablosu içerisindeki tüm fiziksel sayfalar (o sayfaların sayfa tablosundaki W bitleri 1 olsa bile) “read-only” durumdadır. Default durumda CPL = 0 olan çekirdek modundaki kodlar bu W bitini dikkate almazlar. Yani çekirdek mod programları W biti olsa bile ilgili sayfaya yazma yapabilirler. Ancak bu durum ileride ele alınacağı gibi çekirdek modundayken sanal bellek mekanizmasında “copy on write” özelliğinin uygulanamamasına yol açmaktadır. İşte CPL = 0 olan çekirdek modunda çalışan kodların W biti 0 olan sayfalara yazamaması isteniyorsa CR0 yazmacının 16'inci biti olan WP biti 1'lenmelidir. Bu bit default durumda 0'dır.

Yine her iki giriş türünün de 3 numaralı U biti sayfanın “spuervisor” modda mı, yoksa “user” modunda mı olduğunu belirtmektedir. Eğer bu bit 1 ise sayfa “user moddadır” ve sayfaya tüm CPL değerli kodlar erişebilir. Eğer bu bit 0 ise sayfa “supervisor” modundadır. (Intel burada “kernel mode” yerine daha genel

olacak biçimde “supervisor mode” terimini kullanmayı yeğlemiştir.) Bu durumda sayfaya yalnızca CPL = 0 olan çekirdek modda çalışan kodlar erişebilir. Bu sayede işletim sisteminin yüklü olduğu bellek sayfaları kendini sıradan CPL = 1, CPL = 2 ve CPL = 3 öncelikli kodlardan korumuş olur. Gerçekten de biz bu işletim sistemlerinde işletim sisteminin kodlarının bulunduğu adresleri biliyor durumdayızdır. Ancak buralara okuma ya da yazma amaçlı erişemeyiz. Eğer erişmek istersek “sayfalama hatası (page fault)” kesmesi oluşur. Dizin tablosu girişindeki U biti o dizin tablosu elemanın gösterdiği sayfa tablosu girişleri için ana şalter görevindedir. Yani dizin tablosu girişindeki U biti 1 ise bunun gösterdiği sayfa tablosu girişlerindeki U 0 olsa bile sayfa “user mode”dadır.

Her iki türünde yine PWT (Page Write Through) ve PCD (Page Cache Disable) bitleri ortaktır. Bu iki bit işlemcinin L1 cache mekanizmasında kullanılmaktadır. PWT biri 1 ise yazma işlemi doğrudan işlemcinin eriği belleğe yapılır. İşlemcinin kendi cache’i yazmada devreye sokulmaz. PCD = 1 ise ilgi sayfa (ya da ilgili sayfaların hepsi) işlemci tarafından cache’e alınmaz.

Her iki giriş türünde yine 5’inci bit olan A (Access) biti ortaktır. Bu bit ilgili sayfaya ya da sayfa tablosuna her eriştiğinde işlemci tarfundan 1 yapılmaktadır. Böylece işletim sistemi bazı durumlarda hangi sayafalara daha fazla erişildiğine yönelik bir istatistiği bu bitleri dikkate alarak yapabilmektedir.

Sayfa tablosundaki 6 numaralı bite D (Dirty) biti denilmektedir. İşlemci sayfaya her yazma yapıldığında bu biti 1 yapar. Böylece işletim sistemi ilerde görüleceği gibi sanal bellek mekanizmasında bu fiziksel sayfayı boşaltırken boşuna bu sayfanın içeriğini diske geri yazmaz. 6 numaralı bir dizin tablosu girişinde kullanılmamaktadır.

Dizin girişindeki 7 numaralı bit sayfa tablosunun 4 MB’lik büyük sayfalara ilişkin mi yoksa 4 KB’lik normal sayfalara ilişkin mi olduğu bilgisini tutmaktadır. Eğer bu bit 0 ise sayfa 4K uzunlunda, 1 ise 4 MB uzunluğundadır. Bu 7 numaralı bit sayfa tablosun girişinde kullanılmaktadır.

Her iki giriş türünde de [12-31] numaralı bitler (toplam 20 bit) ilgili sayfta tablosunun ya da fiziksel sayfanın sayfa numarasını belirtmektedir.

Sayfa düzeyinde çalışma koruması Intel işlemcilerine belirli bir modelden sonra eklenmiştir. Bunun etkin olabilmesi için işlemcinin PAE modunda olması gereklidir. 32 bit normal korumalı modda Intel işlemcilerinde bu özellik yoktur. Çalışma düzeyinde koruma bazı virütik kodlara karşı güvenliği artırmayı hedeflemektedir. Şöyle ki: Sayfalar çalışma koruması olan ve olmayan biçiminde özelliklendirilebilmektedir. Eğer sayfanın çalışma koruması varsa o sayfadaki bir kod çalıştırılamaz. Çalıştırılmak istenirse “sayfalama hatası (page fault)” oluşur. Artık yeni ve modern pek çok işlemcide bu tarz korular bulunmaktadır.

Çok Prosesli (Multiprocessing) Çalışmanın Temelleri

Tek bir işlemci varken aynı anda birden fazla kod nasıl birbirlerinden bağımsız olarak çalışabilmektedir? İşte genellikle işletim sistemleri prosesleri zaman paylaşımı (time sharing) olarak çalışmaktadır. Zaman paylaşımı çalışma tekniği bilgisayarlarla insanların hiç operatör olmadan etkileşime girdiği 50’li yılların sonlarına doğru geliştirilmiştir. Eskiden bilgisayarlar çok pahalıydı ve sayıları çok azdı. Onlardan azami ölçüde fayda sağlayabilmek için çok erken dönemlerde zaman paylaşımı çalışma modeli ortaya atılmıştır.

Bir prosesin o andaki tüm durumu aslında prosesin bellek alanı ve yazmaç değerlerinden oluşmaktadır. Eğer çalışmata olan kodun bellek alanı korunup CPU yazmaçları saklanırsa sonra o yazmaçlar yeniden yüklenerek kod kaldığı yerden çalışmasına devam ettirilebilir.

Çok prosesli sistemlerde bir prosesin çalışmaya ara verilip başka bir prosesin çalıştırılmasına devam ettirilmesi sürecine “processler arası geçiş (process switch / task switch)” denilmektedir. Çok thread’lı sistemlerde aynı prosesin farklı akışları arasında da geçiş söz konusu olabilir. Bu durumu kapsayacak biçimde çalışmakta olan koda ara verilip sıradaki kodun kalınan yerden çalışmaya devam ettirilmesine “bağlamsal geçiş (context switch)” de denilmektedir.

Zaman paylaşımı çok prosesli çalışma uygulayan işletim sistemleri kendi aralarında ikiye ayrılmaktadır:

- 1) Preemptive olmayan (nonpreemptive) çok prosesli sistemler
- 2) Preemptive çok prosesli sistemler

Preemptive olmayan sistemlere “cooperative multitask” sistemler de denilmektedir. Bu sistemlerde proseslerarası geçiş o anda çalışmakta olan proses tarafından isteye bağlı olarak yapılmaktadır. Çalışmakta olan program uzun süre beklemeye yol açabilecek bir sistem fonksiyonu çağrıduğunda bu fonksiyon çalışmakta olan prosese ara verip onun CPU yazmaç bilgilerini saklayıp bekleyen yeni prosesi CPU yazmaçlarına yükleyerek çalıştırmaktadır. Tabii isterse proses bir sistem fonksiyonuyla doğrudan çalışmayı başka prosese de bırakabilmektedir. Preemptive olmayan sistemlerin çekirdek tasarımları oldukça basittir. Preemptive sistemlere göre pek çok sorun tasarımda göz ardi edilebilmektedir. Ancak bu tür sistemler yeteri kadar verimli ve güvenli değildir. Çünkü bu tür sistemlerde bir proses CPU’yu tekeline alabilmektedir. (Örneğin bir kod sonsuz döngüye girdiğinde bundan tüm sistem etkilenebilmektedir.) Geçmişte kullanılan Windows 3.X sistemleri Palm OS sistemleri bu biçimdeki sistemleridir.

Preemptive sistemlerde proseslerarası geçiş donanım kesmesi yoluyla belli bir çalışma süresi bittiğinde herhangi bir makine komutunda yapılmaktadır. Yani kodun kesilmesi o kodun isteğine bağlı olarak değil zorla yapılmaktadır. (Zaten İngilizce “preemption” sözcüğü “zorla ele geçirmek” anlamına gelmektedir.) Preemptive sistemlerde proseslerarası geçiş ya da bağlamaşal geçiş belli bir çalışma zamanı sonunda donanım kesmesi yoluyla yapılmaktadır. Bu nedenle bu sistemler hem daha adil bir paylaşımı olanak sağlarlar hem de genel olarak daha verimli olma eğilimindedir. Bugün kullandığımız Windows, Linux, Mac OS X sistemleri preemptive çok prosesli, çok thread’lı işletim sistemleridir.

Zaman paylaşımı çalışmada bir prosesin (ya da thread’ın) parçalı çalışma süresine “quanta süresi” ya da “quantum” denilmektedir. Proses ya da thread eğer hiç bloke olmadıysa quanta süresi boyunca çalışır. Bu süreyi doldurduğunda balamsal geçişle çalışmasına ara verilir.

Pekiyi çalışmasına ara verilmiş olan proses ya da thread’lerin CPU yazmaç bilgileri nerede bekletilmektedir? İşte işletim sistemleri ara verilmiş olan kodun o andaki yazmaç bilgilerini proses ya da thread için tahsis ettikleri “proses kontrolbloğu” ya da “thread kontrolbloğu” denilen bir veri yapısının içehrinde saklamaktadır. Bu veri yapıları işletim sisteminin diğer kod ve data’ları gibi “supervisor” mod ile korunmuş fiziksel sayfalarda tutulmaktadır.